

Her står det om livet – og yrkeslivet

Høgskolefolk forteller

Ole Christian Lagesen og Per Østerud (red)

© Høgskolen i Oslo og Akershus

Rapport 2013 nr 5

ISSN 1892-9648

ISBN 978-82-93208-37-2

Opplag trykkes etter behov, aldri utsolgt

HiOA,
Læringscenter og bibliotek,
Skriftserien
St. Olavs plass 4,
0130 Oslo,
Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 Oslo

Adresse hjemmeside: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Nettbokhandel>
For elektronisk bestilling klikk Bestille bøker

Trykket hos Allkopi
Trykket på Multilaser 80 g hvit

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale medfører erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Til leserne

Dette er den femte rapporten fra de skrivekursene som Kompetansesenteret for seniorer ved Høgskolen i Oslo og Akershus startet i 2008. Som i tidligere år har kurset lagt hovedvekten på det å skrive historier, fortellinger, fra eget liv, særlig yrkesliv. Deltakerne i kurset er som før i alt vesentlig tidligere høgskolelærere fra mange forskjellige profesjonsutdanninger, som nå som pensjonister har en tilknytning til høgskolen gjennom Kompetansesenteret.

De kommer fra mange forskjellige deler av landet, og har oftest bred yrkespraksis før de fleste av dem ble lærere i høgskolesystemet. De har vært med på den langsomme revolusjonen i norsk høgre utdanning de siste femti år. Og de har hatt barndom og oppvekstvilkår i et Norge svært forskjellig fra dagens velferdssamfunn.

Disse personlige tekstene fra oppvekst, yrkesvalg og lærergjerning, er ikke historieskriving. Men det er historier, en slags anektotiske erindringer, som gir innblikk i fortidens levde liv.

Et av kapitlene i rapporten inneholder tekster av en type vi ikke har sett i tidligere kurs. Vi har ingen god forklaring på hvorfor så mange av deltakerne denne gangen valgte å skrive tekster om eksistensielle situasjoner, et par av dem i nærmest litterær form. Situasjon og problemstilling er funnet både i eget levd liv og i foreldregenerasjonens.

Som tidligere har kurset fått inspirerende forelesninger av forfatterne Karsten Alnæs og Gro Dahle, og senterets egen essayistikk-formidler Egil Fossum. Ole Christian Lagesen og Per Østerud har som før vært kursledere og veiledere underveis i arbeidet med tekstene, som i tillegg er blitt drøftet mellom deltakerne i fem arbeidsgrupper.

Per Lilleengen har som leder av Kompetansesenterets virksomhet stått for viktig støtte og administrativ oppfølging av kurset, og Kristin Larsen har igjen vært helt sentral i den avsluttende samling av tekster og ferdigstilling av rapporten, som er redigert av kurslederne.

Vi takker alle bidragsytere og Høgskolen i Oslo og Akershus som har gjort det mulig å holde kurset og utgi resultatene. Og først og sist takker vi de 25 deltakerne som gjennom sine tekster kan gi mange gode leseropplevelser.

Oslo, 20. april 2013

Ole Christian Lagesen

Per Østerud

Innhold

Til leserne	3
I VEIER INN I YRKESELIVET	7
Mette Borgå: Trappen	9
Elna Oppedal Olsen: Et år som lærer i udelt skole	15
Unn Stålsett: Drevet av behov for mening	25
Grete Fjeldstad Traaen: Plikt kan gi innsikt og glede	31
Inger-Lise Stjernholm Fehn: Patologibyget	37
Åsmund Lunde: ”Portieren”	45
II YRKESELIV I UTSNITT OG LENGDESNITT	49
Ragnhild Jenssen: Gjenganger i Litteraturhuset	51
Per Østerud: 50 år i lærerutdanninga	63
Jan Johnsen: Fra Kverndammen til den kinesiske mur	77
Øyvind Tutvedt: Reddet fra et blått hav av syklistar	91
Gudmund Hummelvoll: Skansestormer og brobygger	103
Lise Marie Lyng: Min vei til Høgskolen i Oslo	111
Else Kokkersvold: Mellomlederen	121
III HER STÅR DET OM LIVET	127
Hilde Qvale Høyskel: Det glemte forliset	129
Gerd N. Landmark: Mors historie	139
Ingrid Bølset Johannessen: Oppbrudd	145
Gretha Halvorsen: Led oss ikke inn i fristelse	153
Grete Fjeldstad Traaen: Å gå stier og veier i marka og i sinnet	161

Britt Selanger: Å få en ekstra bestemor	167
Sigurd Haga: Men vi lever da i Norge	173
Aase Stabell: Legetabber på godt og vondt.....	193
Asfrid Lønstad: Mennesket - livet og tuberkulosen	197
Lise Marie Lyng: Kjempet jeg for å bli frisk	207
Aase Stabell: Helseapparatet vårt – til skade og til gagn	209
Ellen M. Poulsson: På kanten.....	213
Ellen M. Poulsson: Albert	217
Sidsel Bjørneby: Kvinnen på elvebåten	221
Turid Bettum: Tiden.....	225
IV FRA OPPVEKSTÅR	233
Wencke Vardan: Byjente på bygda.....	235
Gudmund Hummelvoll: Fargerik var min barndoms dal	241
Ingeborg Westerheim: Industristedet som forsvant	253
Brit Næss-Andresen: Min barndoms jul.....	261
Else Kokkersvold: Svømmebelte	267
Per Østerud: Skihoppet.....	271

I VEIER INN I YRKESLIVET

Mette Borgå: Trappen

Alltid har den store stentrappen vært der, så gammel, så uforanderlig. For henne skal den likevel få skiftende betydninger gjennom ulike faser i hennes liv.

Ingen forstemmer over meg

Augustdagen er varm. Sommeren har ennå ikke gitt slipp. Året er 1951. Fra skolegården stiger lyden av ivrige barnestemmer. Det er storefri. Et stort hoppetau deiser i asfalten, baller spretter, rop og latter blander seg med stemmene.

Fra nedre skolebygning og skolegården går det en stor, bred stentrapp opp til øvre skolebygning. I trappen sitter det noen ganske få eldre elever. Midt i trappen helt for seg selv sitter en liten pike. Det er hennes første skoleår.

En stor, høy mann viser seg på toppen av trappen. Han har en kraftig, grå hårmanke og med brune intense øyne skuer han ut over sine elever. Som en høvding står han der. Barna stopper i leken. Hva skjer? Hva er galt nå? Elevene i trappen skynder seg ned i skolegården og forsvinner raskt blant de andre barna. Bare den lille piken blir sittende. Mannen går med bestemte skritt ned til henne. Hun ser spørrende på han, kjenner han ikke.

- Du må gå ned i skolegården til de andre med en gang. Her er det ikke lov å sitte, sier han.

Hun ser forbauset på han. Trappen er kjempestor, bred og med mange trinn. Det er plass til både å sitte og gå, til å ligge for den saks skyld. Her er det lunt og trygt å være. Solen varmer. Herfra kan hun se hele skolegården og ut over Østensjøvannet som bader seg i solskinnet. Hun trekker pusten dypt, nøler litt og sier:

- Det er ingen som forstemmer over meg.

Han ser med vantro på henne, en rynke viser seg mellom øyebrynene. Han sier irettesettende:

- Her, vesle jente, er det jeg som bestemmer, for jeg er overlæreren på denne skolen.

Overlærer, hva er det? Over læreren, over frøken? undrer hun. Den vesle piken forstår likevel intuitivt at slaget er tapt, men kanskje ikke helt. Hun ser skrått opp på han mens hun vrir litt urolig på seg.

- Ja vel, og nå forstemmer også jeg at jeg skal gå ned, sier hun. Stemmen er spakere nå.

Hun haster ned trappen, skotter forsiktig tilbake og opp på den store mannen. Kan hun skimte et varmt glimt i de brune øynene til tross for det alvorlige ansiktet?

En ny høst står for dør. Det er august 1963. Hun står utenfor rektors kontor på den kjære, gamle skolen og banker på døren. Har så lyst på et lærervikariat, er for ung til å komme inn på lærerskolen. Døren åpner seg og der står han foran henne, overlæreren. Høy med den samme store, grå hårmanken og de brune øynene. Hun tar i mot den utstrakte hånden, presenterer seg og fremfører ærendet sitt. Han kikker på henne. Varmen i øynene brer seg til smilet og hele ansiktet. Han ser på henne og sier:

- Jeg husker deg. Du er den som ingen "forstemmer" over.

Hun får lærervikariatet og etter lærerskolen fast jobb på denne skolen hvor hun skal komme til å arbeide de neste ti årene. Med jevne mellomrom diskuterer et iherdig lærerpersonale om elevene skal få lov til å sitte i den store, brede stentrappen. Få sitte i en trapp som skapt for fellesskap, latter og skjemt, en trapp for småprat og hemmeligheter, en trapp for drømmer og undringer? Med et knapt flertall blir det hver gang, i hennes tid, bestemt at det skal de ikke.

Etter nok en gang å ha blitt nedstemt i lærerråd, går hun ut og setter seg i trappen. Blikket hviler over Østensjøvannet som glitrer i lav aftensol. Det suser i sivet. Hun undrer på om hun skal gå eller bli sittende, kanskje bare sitte en liten stund til? For ingen "forstemmer" vel over henne?

Mange år senere når hun kjører forbi skolen, er det trappen hun ser. Mon tro elevene får lov til å sitte der nå?

Sigrid

En sen augustkveld i 2012 skjer det. Trappen får et nytt ansikt, en ny mening. En ung jente i nabolaget er ikke kommet hjem etter besøk hos venninnen. De har funnet en sokk, skoen og mobiltelefonen i nærheten av hjemmet hennes. Folk er redde, urolige. Frykten smyger seg langs veiene, inn i husene, inn i hjertene.

Trappen blir samlingspunktet. Her møtes de frivillige. Hun står der igjen, står i skolegården nedenfor trappen. Hun enser det ikke, ser heller ikke det store smijensrekkverket som er satt opp midt i trappen. Hun er bare her og nå.

- Vi leter til vi finner henne, ropes det fra trappen i skolegården.

Dag etter dag møter de frivillige opp for å lete etter Sigrid. Fra denne trappen blir nær tusen frivillige manet til å lete gjennom fem tunge sensommeruker. Noen har kjørt milevis, andre har tatt seg fri fra jobben for å lete om formiddagen, noen bruker ferien. Herfra drar de ut på leting, dag etter dag, uke etter uke.

Det blir kalt den største frivillige leteaksjon i Norge noensinne. Det blir en manngard for håp. Identifikasjon og medfølelse driver folk ut på leting. Letingen blir en måte å uttrykke omsorg på. Den viser hva engasjement, medfølelse og samhold betyr. Også politiet uttrykker at varmen og engasjementet som kommer til syne, er utrolig rørende og godt å være vitne til.

De gjør noe med oss alle, de mange hundre frivillige som dag etter dag, uke etter uke leter etter en forsvunnet 16-åring. De står på opp mot 20 timer i døgnet de første dagene. Når så mange er med, må jo Sigrid komme raskt til rette. Så viser det seg å være en maraton de har lagt ut på. Søkene blir mer metodiske, bedre organiserte, lagt opp etter gjennomtenkte planer. Og de forsetter. Det er bare én ting som kan få de frivillige til å gi seg: at Sigrid blir funnet.

Det blir en langvarig leteaksjon som krever utholdenhet, systematikk og planlegging. Hendelsen demonstrerer hvilken forskjell frivillig innsats kan gjøre og hvilken kraft som ligger bak slik innsats. En månedslang leteaksjon gir oss lærdommer om samhold som vil bli husket lenge. Fra stentrappen foran den gamle skolebygningen gjentas mantraet gjennom fem uker:

- Vi skal finne Sigrid.

Vi ser i praksis hvilke verdier som ligger i begrepet samhold. Her ligger det læringsverdier for et helt samfunn, selv om håpet om å finne Sigrid i live brister. Sigrid blir hele landets nabo jente, Østensjø en bygd i byen. Mange snakker om de nære båndene, hvor nabofamiliene bryr seg om hverandre og tett følger hverandres barn.

Om ettermiddagen fjerde september kommer beskjeden alle har fryktet: Sigrid er funnet drept. Fra trappen dagen etter snakker lederen av leteaksjonen for siste gang til flere hundre av dem som har lett etter Sigrid. Han frembringer også en hilsen fra Sigrids familie med takk til alle som har bidratt til at de har holdt motet oppe. Her står nå mange av de frivillige sammen for siste gang. De står tett i tett med bøyde hoder. Under den ett minutt lange stillheten for Sigrid er det så stille at hun igjen synes å kunne høre suset i sivet ved Østensjøvannet.

- Letingen var en taus bønn, sa presten i Sigrids bisettelse.

Den ble ikke hørt. Det som begynte som en spontan leteaksjon, endte som en tragisk drapsak. Det var en periode med håp da de lette etter Sigrid. Så kom den tunge beskjeden.

Ukene etterpå er preget av sorg og tomhet. Etter den vonde beskjeden har alle som har vært med på å lete kjent på meningsløsheten. De er sammen i sorgen, men må også finne tilbake til kjærligheten, samholdet og livsmotet slik at de sammen kan gå videre. Drapet har gått sterkt inn på lokalmiljøet. Åttende september lyssetter de Låveveien, veien hvor Sigrid trolig gikk sine siste skritt. Tusenvis av lys blir tent. Ønsket er å skape et nytt bilde av gaten, av lysene, av samholdet. De vil ta veien tilbake, gjøre den trygg, skape ro igjen. Bydelen vil aldri bli den samme, men de vet at folk bryr seg, at de er heldige som bor der.

Det er vintersolhverv. Mayakalenderen stopper i dag, en ny må skapes. Den lave solen får det til å glitre i snekrystallene i trappen. De står der igjen. Trappen er tilbake i avisene da lederen av leteaksjonen er blitt kåret til Årets Osloborger 2012.

Og trappen, den er blitt et symbol for engasjement, medfølelse og samhold, også for henne.

Mette Borgå er født i Oslo i 1944. Hun har bl.a. 2-årig lærerutdanning, engelsklinje, fra Oslo lærerskole og er Cand. Polit. fra Universitetet i Oslo. Hun har mange års undervisnings- og veiledningserfaring fra grunnskole, videregående skole, høyskole og universitet. Som førstelektor ved Høgskolen i Akershus var hun engasjert i spesialpedagogisk videreutdanning for lærere og i forskning. Hun har erfaring fra nasjonale så vel som internasjonale prosjekter. Hun har også skrevet flere faglitterære bøker og artikler i spesialpedagogikk.

Elna Oppedal Olsen: Et år som lærer i udelt skole

«Me kan sende inn Elna, ho greie det,» hørte jeg min faster Margit si da jeg åpnet entredøra hjemme i Høyanger en augustdag i 1961. «Hva har hun tenkt jeg skal gjøre for henne denne gangen?» Det viste seg å være et stort oppdrag. Valborg, en søster av svigerinnen til faster, var på gjennomreise. Hun beklaget seg over at skolen på hjemstedet hennes, Lånefjorden, ikke hadde fått lærer og det var bare en uke til skolestart. Jeg hadde vært syk høsten før; jobbet som stuepike på søsterhjemmet ved sykehuset. Både min mor og faster som vi bodde sammen med, mente jeg måtte komme meg «videre i livet». Med 3-årig realskole og ett år på folkehøgskole mente de jeg var godt kvalifisert for en lærerjobb i Lånefjorden. Det mente også både Valborg og hennes bror Kristen som var far til tre av de ni barna som skulle begynne på skolen. Men det var ikke bare Lånefjorden som manglet lærer i Vik kommune, de fem elevene ved Vetlesand skole hadde heller ikke lærer. Dermed var de to kretsene slått sammen slik at det ble en full lærerstilling, 36 timer pr uke. Det betydde at læreren underviste en uke på hvert sted.

Lånefjorden er en liten fjordarm på nordsida av Sognefjorden mellom Høyanger og Balestrand. Det er en liten bygd med noen få gårder innerst i fjorden og noen langs vestsiden av fjordarmen. Kaia lå om trent midt på vestsida av fjorden og rett over den lå skolestua. I 1961 var det ikke vegforbindelse til Lånefjorden. De hadde båtforbindelse hver torsdag. Det var lokalbåten «Atløy» som gikk fra Vik hver torsdag morgen; hadde ett av sine stoppesteder her på veg til Høyanger og var også innom tilbake om ettermiddagen. Denne båten tok meg til min første lærerjobb. Jeg var 19 år og bad om billett til Lånefjorden. Da jeg kikket på den etter at jeg hadde betalt, så jeg at jeg hadde fått barnebillett. En av naboene fortalte i ettertid at han hadde stått på kaia da jeg kom og tenkt: «Stakkars jentunge; kan dette gå bra?»

Alle ni elevene og noen bygdefolk var på kaia denne torsdagen. Kristen Lønne tok i mot meg. Han var bror til kona til min farbror, dermed var vi nesten i slekt. Han og kona hans hadde foreslått at jeg skulle bo hos dem; så slapp jeg å bo aleine i kammerset i skolestua. Jeg fikk gjesterommet deres «på lemme», et rom i annen etasje. Familien bestod av mor, far og fire barn fra 6 til 13 år. Jeg skulle bo og ha alle måltider sammen med denne familien de ukene jeg var i Lånefjorden dette skoleåret.

Oppstart i Lånefjorden

Skolens elever bestod av ni elever: tre i 7. klasse, to i 6. klasse, en i 5. klasse, to i 4. klasse og en i 3. klasse.

Jeg kom en torsdag kveld og skolen startet fredag. Skolesjefen i Vik hadde sendt et brev som inneholdt tilsettelses papir og fag- og timefordelingen. I skapet i skolestua fant jeg både kladdebøker og skrivebøker. Der fantes også en bokhylle med bøker som tilhørte skolebiblioteket. I denne hylla stod også boka «Arbeidsmåten i landsfolkeskolen». Denne boka ble min veileder. Jeg leste først det som stod om udelt skole. «Arbeidsmåten» her var individuell opplæring med kartotekkort for hver enkelt elev. Jeg leita i skuffer og skap og forhørte meg hos elevene, men fant ikke noe slikt kartotek. Derfor gikk jeg over til «Arbeidsmåten» i todelt skole. Dette passet meg bedre. Her anbefalte man å dele pensum i hvert fag i fire bolker på 4-7. klasstrinn, og undervise en bolk for alle elevene hvert år og rullere til alle hadde vært gjennom alle fire bolkene. Dette passet fint for Lånefjorden dette året. Jeg snakket med elevene i 7. klasse og fant ut hva de manglet i hvert fag. Så ble det pensum for alle åtte. Randi i tredje klasse fikk sitt eget opplegg. I «rekning» eller matematikk måtte jeg gi mest individuell opplæring. Det var vanskelig å vite hvor mye jeg skulle presse hver enkelt elev og hvordan jeg skulle forklare ting. Det var mer enn en gang at jeg tenkte: «Her er det de trenger de utdanna lærerne, ikke ufaglærte som meg.»

De praktiske fagene håndarbeid, sløyd og skolekjøkken var ikke med i fag- og timefordelingen. Men det var gymnastikk. «Arbeidsmåten i landsfolkeskolen» hadde forslag til klasseroms-gymnastikk. Jeg hadde gått på folkeskolen i Høyanger med ca 200 elever og gymsal og hadde ingen erfaring med dette. Derfor fant jeg ut at så lenge det var snøbart og noenlunde vær, kunne vi være ute i gymtimene. Jeg greide til og med å få tilsendt en stor ball til kanonball og en liten til blant annet slåball. Plassen foran skolehuset var like lang som huset og ca. tre meter brei. Rundt om hadde naboen slåttemarka si. Jeg fikk et hint fra naboen om at jeg måtte ta fra elvene den stor ballen for de trakk ned graset når de hentet den. Jeg mente at det kanskje var den minste ballen som trilla lengst og gjorde mest skade. Men på det punktet ble ikke naboen og jeg enige. Jeg lovet likevel å holde kustus på elevene og i det store og hele fikk vi svært få klager.

Et klasserom må ha oppvarming og vask hver dag. I Lånefjorden var det ingen som ville ta på seg dette. Kristen Lønne var en praktisk mann. Han foreslo at de to eldste barna hans kunne ta en bolk hver sammen med meg. Og slik ble det. Det var en elektrisk ovn i klasserommet. Denne gav nok varme helt til kuldegradene slo til. Da måtte jeg komme en halvtime før elvene og fyre opp vedovnen. Da var det godt å ha forslagene til klasseroms-gymnastikk slik at vi holdt varmen til ovnsvarmen hadde varmet opp rommet. Skolehuset, oppført i 1889, bestod av en gang og et kammers i tillegg til selve klasserommet. Ved siden av stod et lite hus som inneholdt utedo og vedskjul. Tulla i 5. klasse og jeg vasket klasserommet, gangen og utedoen hver dag det første halvåret. Vi ble godt kjent både mens vi vasket, og på de to kilometerne vi trasket sammen på vegen heim. Det ga meg tips om hva som var både godt og gale i undervisningen, og jeg kunne foreta justeringer.

Oppstart på Vetlesand

Onsdag ettermiddag var det tid for å skifte skole. Siden båten bare gikk på torsdager, måtte jeg ha ekstra båt over fjorden den ene vegen, ellers ville det bli seks dagers uke ett sted og fem dager det andre. Kommuneadministrasjonen hadde avtale med en mann fra Nessane som hadde skyssbåt. Vetlesand ligger på sørsida av Sognefjorden, litt lenger inn enn Lånefjorden. Jeg ble plassert i kahytta foran på den lille båten og døra ble lukket. Jeg tror turen tok ca. 45 minutter. Om vinteren kan østavinden være strid på fjorden. De gangene var jeg svært glad og letta når turen var over.

Vetlesand var en fruktgård. Når en gikk i land fra båten, såg en to våningshus, en låvebygning, et stabbur og et uthus. Litt til venstre for gårdstunet og forbi potetåkeren, låg skolehuset; i alle fall gjorde det det i 1961. Jeg er ikke sikker på om det står der fremdeles. Bak tunet steg fjellet bratt opp. Her var det ikke mye dyrkbar jord og den som fantes, ble tatt godt vare på. Tilkomsten til skolehuset var en sti gjennom potetåkeren.

Det må ha vært samme arkitekt for alle de små skolehusene på Vestlandet i mellomkrigstida; husene var helt like både på Vetlesand og i Lånefjorden; og de er identiske med det skolehuset fra Ryfylke som nå står på Norsk Folkemuseum på Bygdøy.

Det var planlagt at jeg skulle bo i kammerset i skolehuset, holde meg med tørrmat selv og spise middag på gården. Det jeg trengte til dette, hadde mor og jeg sendt inn med båten på forhånd.

Kammerset som jeg skulle bo i, hadde ett vindu med utsyn til Sognefjorden og fjella på nordsida av fjorden. Det var plass til et lite spisebord foran vinduet og to pinnestoler. Langs vestveggen stod en seng. På veggen over var det en knaggrekke til klær. Ved siden av døra på sørveggen, stod vedovnen, en liten Ulefoss-ovn med en kokeplate. Dessuten stod det en elektrisk varmeovn på golvet litt ut fra østveggen. Det var innredingen. Jeg satte opp to appelsinkasser med gardiner foran ute i gangen. Det ble koppe- og matskap. På bordet stod en Kurer reiseradio. Flere år senere såg jeg fjorden og fjella for mitt indre øye hver gang jeg hørte Svanhild Mundheim med sin mørke harding dialekt i radioen. Hun må ha jobbet i lokalsendingen i Bergen dette året. Hver morgen bestod frokosten av knekkebrød, brunost og lokalradioen. En dag såg jeg noen små, fine merker på brunosten. Da skjønnte jeg at jeg ikke var helt aleine i huset. Det måtte være minst en mus der også. Karene på gården fant en tett fruktkasse til meg; dermed fikk jeg ha osten for meg sjøl.

Skolehuset på Vetlesand hadde ingen lås. Da min mor skjønnte det, sendte hun inn et hengelås som jeg skulle montere på innsiden av døra og brukes når jeg sov der. Folkene på gården ble nesten fornærmet da jeg bad om hjelp til å skru det inn. Hva slags folk trodde min mor de var? Det fantes ikke veg hverken utetter stranda eller innerter stranda så hvem skulle da angripe meg? Men de hjalp meg med låsen og jeg brukte den.

Naboene bestod av ekteparet Kleppe og deres sønn, Per, som gikk i 5. klasse og hans morbror Lars. Kari Kleppe var født og oppvokst på gården. De hadde pusset opp våningshuset. Jeg husker spesielt kjøkkenet. Det såg ut som det var klippet ut av en reklamekatalog! Jeg har mange gode minner derfra. Etter at skolen var slutt, spiste Per og jeg middag, de andre spiste kl 12.00. Så vandra jeg tilbake til skolehuset gjennom potetåkeren. I august var sola på veg til å forsvinne allerede klokka fire på sørsida av fjorden. Men var været fint, satt jeg på nedsiden av skolehuset og forberedte neste dag på skolen. Da hadde jeg et flott skue tvers over fjorden til Nessane og den blå fjorden milevis både innover og utover. Etter kveldsmaten, vandret jeg tilbake til kjøkkenet og var sammen med familien Kleppe til det var leggetid. Jeg husker spesielt en kveld jeg ikke følte meg vel og la meg tidlig. Da hørte jeg plutselig steg utenfor

huset og bank på døra. Der stod 5. klassingen og onkelen og lurte på om noe var galt fatt. Etter det var jeg påpasselig og sa fra om det ikke passet at jeg kom ned til dem om kvelden.

Gården Alrek var nærmeste nabo til Vetlesand. En bred, god sti bandt de to gårdene sammen. Her bodde fire søsken som var 13, 11, 8 og 7 år. Sammen med gutten fra Vetlesand ble de mine 5 elever. Jeg var mest opptatt av at 7. klassingen som var aleine på sitt klasstrinn og skulle ta eksamen til våren, og hennes søster i 1. klasse som skulle lære å lese.

Jeg satte opp timeplan som i Lånefjorden og sjuendeklassingen var utgangspunktet for pensum. Ellers fulgte vi lærebøkene progresjon så godt det lot seg gjøre. Jeg ville finne ut hvor langt andreklassingen var kommet og spurte om han kunne telle. Han var en liten skøyer. Det var vanskelig å vite når han tøyset og når han var alvorlig. Han kunne telle og ramset opp: «To, tre, fire, fem, seks, sju, åtte, ni, ti, knekt, dame, konge, ess!»

En kveld nevnte naboene på Vetlesand at jeg ikke hadde satt opp bibelhistorie første time hver dag. Jeg mente at planen sa fire timer per uke og at jeg ikke ville få plass til alle de andre timene som planen sa vi skulle ha, hvis det ble to timer til med bibelhistorie. Det ble ikke sagt mer om den saken.

Ny økt i Lånefjorden

En uke gikk fort og så var det ut på tur igjen. Båten fra Vik på torsdager var innom Vetlesand om morgenen og ankom Lånefjorden ca. kl. 10.00. Der stod alle elevene på bryggja og tok imot meg. Så toget vi opp bakken til skolehuset mens de fortalte om hva de hadde vært med på den uken jeg var borte. Jeg husker best et utsagn fra tredjeklassingen om våren: «Denne veka har eg vore jordmor til fire lam.» Jeg var ikke særlig sjøsterk så vær og føre og dagsform avgjorde hvor lange timene ble på torsdager. Men vi hadde seks «timer» og tre friminutter.

Den uken elevene var fri, hadde de lekser i hvert fag. En av guttene i sjuende klasse regnet i regnebok for femte klasse. Jeg hadde funnet ut at det var ikke fordi han ikke forstod, men fordi han hadde andre interesser. Han og jeg ble enige om at han burde prøve å ta igjen de andre sjuendeklassingene. Vi satte opp en plan med et antall regnstykker som skulle gjøres i friuka. Torsdager var dagen da leksene skulle kontrolleres. Til denne torsdagen hadde han

ikke regnet et eneste regnestykke mens jeg var borte. Hva jeg sa husker jeg ikke, men det var som jeg traff en startknapp og gutten for som en rakett ut av skolestua. Etter en liten stund hørte vi at han hogg ved i vedskjulet så vedskiene føk veggimellom. Da det ble tid for friminutt, hørte vi fremdeles larmen fra vedskjulet. «Jeg tror vi er inne i friminuttet,» sa jeg. Elevene så på meg meg alvorlige ansikter og nikket. Da det ble tid for matpause, hadde aktiviteten i vedskjulet dabba av. Jeg gikk ut til ham og sa: «Nå skal vi spise. Du får komme inn hvis du vil ha mat.» Etter en liten stund kom han tuslende inn, satte seg ned og tok opp matboksen sin, og vi hadde en normal skoledag resten av dagen. Gutten gjorde leksene sine de neste ukene og da eksamen kom til våren, fikk han «Meget godt» i regning.

Presten kommer

Så bar det i skyssbåt til Vetlesand. Her ble jeg fortalt at en kveld denne uka skulle soknepresten komme fra Vik og ha «gudstjenstlig møte» på skolehuset. Presten kom og det gjorde alle som hørte til i skolekretsen. Møtet ble holdt og da presten var ferdig med sitt, gikk han bort til skapet i skolestua. Der hang timeplanen. Han pekte på de første timene på planen og talte høgt: «En, to, tre, fire kristendomstimer. Helt riktig frøken Oppedal,» sa han og nikket til meg. Da skjønnte jeg hvorfor han var kommet: De hadde klaget på meg. Heldigvis hadde jeg mitt på det tørre og presten var en klok mann. Senere hørte jeg ikke noe om undervisningen min.

Juletreffester og 17. mai feiring

Jeg skjønnte at det ble forventet at «skolen» arrangerte juletreffest på begge skolene. Jeg visste at i en koffert hjemme i Høyanger hadde min mor gjemt taler som min far hadde holdt da han var lærer på en liten skole i Askvold. Dermed hadde jeg «talen» klar. Det var forventet at elevene skulle bidra også. I skolebiblioteket fant jeg bøker av Halvor Floden. Han hadde et par bøker med fortellinger om en søskenflokk som bodde på en fjellgård. Foreldrene deres døde og de livnærte seg aleine. Disse fortellingene fenget elevene. Fortellingene var skrevet med mye direkte tale og dermed lette å omgjøre til skuespill. Elevene i Lånefjorden og jeg plukket ut noen av fortellingene. Alle elevene fikk roller og alle var behjelpelige med rekvisita. Vi hadde både sagemugg, poteter, hakke og bøtte inne og «tok opp poteter». Applausen etter forestillingen var stor.

Skolen på Vetlesand pleide å ha juletefest sammen med naboskolen på Sylvarnes. Dette året var det vi som stod for hus og opplegg. Jeg stilte igjen med min fars tale, elevene leste dikt og fortellinger og det samme gjorde de fra Sylvarnes. Så var det gang rundt treet og mat. Alle var godt fornøgd da Sylvarnes- folket gikk ombord i båtene sine og reiste hjem om kvelden.

17. mai kan heldigvis bare feires den ene dagen. Dermed slapp jeg med en feiring! Turnusen ville det slik at det ble feiring i Lånefjorden for meg. Elevene sang nasjonalsanger og malte et stort flagg på en papplate som ble båret fremst i barnetoget. Vi stilte opp på kaia og gikk opp til skolen. Bjørkene hadde fått museører, sola skinte, barna sang og ropte hurra. Utenfor skolehuset var det leker for barna. Inne holdt jeg tale for dagen, igjen fra min fars koffert, og elevene framførte små tablåer.

Det ble en fin markering. En av naboene som ikke hadde barn på skolen, mente at dette var noe av det mest kulturelle han hadde opplevet i skolehuset.

Å undervise om vinteren

Vi kunne se tilbake på en fin vår og en god vinter med mange dager med snø. Da snøen kom, gikk elevene på ski til skolen og brukte dem i friminuttene. En dag tilbød en av jentene meg sin ene ski og så rente vi på hver vår ski ned bakken fra skolehuset. Dette syntes noen av de andre så morsomt ut og snart ble det skirenn på en ski. Vi hadde et morsomt og langt friminutt! Etterhvert kom det mer snø, vind og litt forandring i temperaturen. En morgen sa Kristen Lønne at nå hadde fonna i Frøysa vokse seg stor. Vær og føreforhold var slik at den kunne rase ut når som helst. Fjellet med elvefaret Frøysa, gikk omtrent rett opp fra fjorden og var ca. 1000 meter høgt. I ekstreme år hadde raset kommet ned fjellsida, gått over fjorden og stoppet et stykke opp i fjellsida på den andre sida av fjorden. Kristen mente vi burde holde oss hjemme, og slik ble det. Elevene som bodde lenger ute langs fjorden, ble varslet om at fonna ville komme og de måtte holde seg hjemme. Vi som bodde nord for fonna, holdt skole i stua til Kristen og Solveig. Fonna kom ikke før neste natt og var av moderat størrelse så vi kom trygt forbi morgenen etter.

Lærermøte i Vik

Mens jeg var på Vetlesand sendte skolesjefen innbydelse til lærermøte på sentralskolen i Vik. Dette skulle foregå en lørdag ettermiddag og kveld. Kari Kleppe visste at vegarbeiderne som vi hørte skuddene fra på den andre sida av fjorden, hadde ekstra båtskyss til Vik på lørdager etter arbeids tid med retur søndag ettermiddag. Hun ringte noen telefoner og fikk skyssbåten til å hente meg på Vetlesand med lovnad om retur søndag. Dette ble et spennende avbrekk i hverdagen. Min mor i Høyanger bestilte hotellrom og kom til Vik med båten lørdag kveld.

Jeg husker ikke så mye av lærermøtet, bare at vi fikk rømmegrøt og spekemat til middag. Det jeg husker best, var besøket hos en slektning som hadde 8 barn der den eldste var 7 år. Det er den roligste familien med mange barn jeg har vært hos. Sjuåringen lå i et hjørne og gjorde lekser, seksåringen og tvillingene på fem dekket bordet og de minste styrte med sitt.

Skoleslutt

Det verste med lærerjobben kom til slutt: Elevene skulle ha karakterer i alle fag. Natta etter at jeg hadde fylt ut karakterbøkene sov jeg ikke. Jeg husker ennå trykket i ørene mens jeg gikk opp bakken til skolehuset. Men alle var fornøyde og de som hadde hatt eksamen i norsk og regning, hadde gjort det bra, førsteklasingen kunne lese og andreklassingen hadde vært gjennom hele matematikk pensumet sitt.

Til slutt gjenstod opptelling av antall dager jeg hadde undervist. Hvis det riktige antall kom fram, kunne jeg ha et par uker undervisning i håndarbeid med jentene i Lånefjorden og få ekstra betaling.

Skolesjefen ville ha meg til å undervise et år til. Men det kom ikke på tale sa damene i Høyanger. Jeg måtte dra til Volda og ta opptaksprøva til lærerskolen. Slik ble det, jeg startet opp håndarbeida-undervisningen og så kom mor og fullførte. Det var i grunnen en god måte å ta farvel med alle elevene jeg hadde blitt så glad i dette skoleåret.

Elna Oppedal Olsen, født 1942 i Brekke i Sogn. Lærerskole, videreutdanning i kristendom, heimkunnskap, veiledningspedagogikk, undervist i grunnskolen og på etterutdanningskurs, undervisningsleder for praktisk pedagogikk ved Høgskolen i Akershus, medforfatter til fag skrifter og lærebok i heimkunnskap.

Unn Stålsett: Drevet av behov for mening

«Nå må du slutte med alle disse spørsmålene dine Unn. Det er bare slik! Det er bare å godta det! Se til og lær dette,» utbrøt tysklæreren min i realskolen en dag. Spurte jeg bare for å spørre? Var det istedenfor å pugge lekser? Ja, det var kjedelig. Men, var det noen mening og sammenheng her som jeg ikke forsto? Jeg vet at jeg lette etter det. Følte det var morsommere og lettere å lære når det var noe jeg forsto.

Fem år senere på forelesning i latin på Universitetet, var det en foreleser som forklarte hvordan og hvorfor ordene forandret seg over tid. Det var en språkhistorisk forelesning. Da fikk jeg en a-ha-opplevelse og tankene mine gikk tilbake til timene i tysk. Det fantes med andre ord en forklaring som gav mening. Det var sikkert det samme i ulike språk, trodde jeg. Leksehøring i biologi var kjedelig. Jeg hadde imidlertid oppdaget artikler i tidsskrifter på biblioteket, blant annet om arv og miljø, som var interessante, og her hadde jeg noe å bidra med i klassen. Da det nærmet seg slutten av skoleåret og det skulle settes karakterer, sa biologilæreren til meg: «Du Unn, du kan aldri leksene, men du kan så mye annet. Du skal nå få et tilbud fra meg. Du får to dager til å lese læreboken, og så skal du få en skriftlig prøve av meg.» Det gjorde jeg, og det gikk bra. Men for en opplevelse. Læreren hadde sett meg. Jeg skulle ikke straffes fordi jeg fant leksehøringen kjedelig. Han gav meg i stedet en utfordring til å lære.

«La Dormeuse; ta med deg dynå, Eriksen!» utbrøt fransklæreren da han så jeg gjespet i timene hans. Engelsk og norsk var en ørkenvandring. Vi skulle ikke utforske og prøve å finne ut noe selv. I engelsk fikk vi utlevert stensiler hvor det sto beskrevet hvordan Portia og Shylock var i «The Merchant of Venice». Stensilene skulle vi lære utenat for så å bli hørt i dem. Jeg har aldri siden lest noe av Shakespeare. De engelske setningene skulle vi bygge opp ut fra uttrykk som læreren oppfattet som «good english». Jeg opplevde det som kunstig. Jeg var ikke så opptatt av karakterene. Men det vi drev på med skulle være interessant og meningsfullt. Manglet det, ble det for kjedelig. Mitt manglende engasjement irriterte lærerne og førte til dårlige karakterer. De underviste og hadde sine kriterier for hva som var bra eller dårlig. Jeg ble faglig svak. Men en uke ble spesiell. Våre skolestiler i engelsk skulle sendes til en videregående- skole i England og bli premiært der, mens våre lærere skulle vurdere

oppgaver fra engelske elever. I norsk skulle vi levere inn en anmeldelse av et teaterstykke, «Den Stundesløse» av Holberg som gikk på teatret akkurat da. Samme uke vant jeg 2. premie i konkurransen begge steder. Jeg skrev svært enkelt og direkte og ble vurdert av andre enn egne lærere. Teateranmeldelsen ble trykket i Stavanger Aftenblad, og jeg ble intervjuet om den engelske stilkonkurransen i lokalradioen. Det hjalp på selvfølelsen, som var tynnslitt. Det handlet om mening og sammenheng i det vi drev på med i skolen, og det handlet om å bli sett av læreren.

Å finne ut hvordan det er vi lærer, er og har vært et spennende spørsmål. En lærer jeg hadde i 5. klasse på folkeskolen, var flink til å fortelle fra historien. Siden har det vært et fag jeg kom til å bli glad i. Dessuten fikk jeg lyst til å bli lærer. Neste år fikk vi ny klasselærer. Hun kom visstnok rett fra lærerskolen. Hun så oss. Jeg trodde det bare var meg hun så, men som voksen oppdaget jeg at det gjaldt alle i klassen. Vi elsket henne. Skolen ble opplevd som en lek. Det gjaldt innlæringen av fagene. Hver lørdag hadde vi klassens time. Da var det vi elever som hadde ansvaret for opplegget av timen. Det ble mye oppføring av skuespill, dikt og sang. Jeg skrev om gamle eventyr til dialogform og vi laget kulisser og kledde oss ut. Fagene tok ikke noen skade av det. Et godt klassemiljø skapte positive holdninger til fagene og innlæringen av disse. Jeg trivdes i skolen.

På den videregående skolen var det et faglærersystem. Lærerne hadde oftest studert ved Universitetet. De var opptatt av faget sitt, og undervisningen besto først og fremst av å høre elevene i lekser fra den ene dagen til den andre med noen få unntak. Det ble veldig kjedelig. Det ble unntakene jeg husket. En lærer fortalte oss hva det var vi skulle lese til neste time. Da skulle han utdype temaet i lærebøkene ved å gå videre på det. Jeg fulgte oppfordringen og timene ble spennende. Jeg oppdaget at timene om bergarter og jordens tilblivelse, ble interessante og lærerike. De gav sammenheng og mening, og var derfor lettere å lære. Jeg spurte og grov, og læreren forklarte og fortalte.

Det er mange historier fra klasserommet på videregående skole som kan fortelle om manglende motivasjon, manglende sammenheng og mening i skolehverdagen. Men det var også lyspunkter. Så spørres det da: Hva var det ved undervisningen som ga opplevelse av mening? Jeg skulle videre. Hva ønsket jeg å gjøre resten av livet?

I barneskolen hadde jeg bestemt meg for å bli lærer fordi vi hadde hatt en lærer vi elsket og som så oss. Men da burde jeg brukt gymnaset til å jobbe rent instrumentelt. Gjøre mine lekser for å bli hørt i dem slik at jeg fikk de gode karakterene jeg trengte. I stedet gikk jeg på musikkonservatoriet og tok eksamener, spilte skoleteater og ledet gymnassamfunnet i en periode. Det var morsommere. Å lese for karakterenes skyld gav liten mening. Kanskje var det umodent? Jeg kunne ikke sette meg et langsiktig mål. Men jeg listet opp for meg selv hva jeg kunne studere. Det var egentlig ganske mye. Det handlet om et sosialt engasjement og humanistiske fag som norsk, litteratur, samfunnsfag, statsvitenskap, historie psykologi, pedagogikk, sosiologi. Jeg endte opp med de fire siste fagene.

Bagasjen fra studiet

Jeg startet med et studium i pedagogikk. Hva tenkes det her om undervisning og oppdragelse? Hva møtte meg i pedagogikken som fag? Jo det var mye psykologi. Og det var et studium hvor mye handlet om mus og rotters adferd i laboratorier. Om Pavlovs hund og Thorndikes rotter. Jeg husker ikke at der var skrevet noe om barn i klasserommet. En bok i barnepsykologi hadde mye oppramsing av undersøkelser uten særlig drøfting av sammenhenger de sto i. Litt senere i studiet fikk vi en bok i ungdomspsykologi som var mer spennende. Den gav perspektiver på ungdomstiden. Den pedagogiske psykologien tok for seg sammenhengen mellom behov, motivasjon, interesse og læring. Det var et område som spesielt fanget min oppmerksomhet. Jeg ble opptatt av hvordan læreren i skolen kunne finne fram til elevenes behov og interesser og ta utgangspunkt i dem for opplegget av undervisningen. Hva er læring? Når skjer det læring? Det ble sentrale spørsmål.

Ett annet område fanget min oppmerksomhet. Det var idehistorien. En pedagog som var gjennomtrengende i sin argumentasjon, var Jean Jacques Rousseau fra 1700 tallet (1712 – 1788). Jeg leste hans bok om oppdragelsen av gutten Emil, et tenkt tilfelle. Det handlet om en gjenoppdagelse og anerkjennelse av barnet som barn. Barnet ble sett på som en voksen i miniatyr. Det var imidlertid av naturen et aktivt vesen. Derfor gjaldt det å la Emils aktivitets-, oppdager- og oppfinnelsestrang få utfoldelsesmuligheter. Det skulle være minst mulig innblanding fra de voksne. Han skulle lære å mestre livet på egen hånd. En annen som videreførte dette selvtutfoldelsesprinsippet, var Friedrich Fröbel, barnehagens grunnlegger. Som i plantelivet var det lagt ned et frø i barnet som ville vokse og utfolde seg. Det var den

voksnes oppgave å dyrke, vanne og hegne om barna slik at de fikk best mulig vekstvilkår likesom plantene i en hage. Derfor navnet barnehage. Men det skulle ikke vokse helt vilt. Det var barnets virksomhet i møte med tingenes verden og kulturen som gav virksomheten innhold og struktur. Disse dannet et utgangspunkt for reformpedagogikken. Det kulminerte med blant andre John Dewey, en sentral pedagogisk tenker i det forrige århundre. Han understreket det samme, nemlig at en anerkjennelse av barnets virksomheter skulle være utgangspunktet og sentreringspunktet for undervisningen. Den romantiske og idealistiske oppfatningen av barnet kunne lett forenkles og utarte. Dewey tok avstand fra at barnets selvutfoldelse skulle råde uavkortet. Det ville være lærerens oppgave å møte denne selvutfoldelsen i sin planlegging av læringsprosessen.

Det reformpedagogene i fellesskap var enige om, det var å anerkjenne og respektere barnets egenart. Barnets naturlige ressurser skulle utnyttes, ikke undertrykkes. Interesse var hovedmotivasjon. Allsidig utvikling av barnet var målet. Ikke en ensidig intellektualisme. Derfor skulle undervisningen være utviklingsbetinget med sans for individuelle forskjeller. Læreren skulle mer være en veileder enn en kunnskapsformidler og maktutøver.

Tenkningen fra idehistorien satte i gang mine refleksjoner over hvorfor jeg opplevde mitt gymnas som kjedelig. Mitt gymnas var en arvtager av den gamle latinskolen hvor utgangspunktet og sentreringspunktet var faget og ikke mitt møte med det. Fagene i seg selv antok jeg kunne være interessante nok. Men måten vi arbeidet med dem, gav liten mening. Det handler om et møte mellom lærer, fag og elev. Sett ut fra verdien anerkjennelse, ville det bety at læreren møtte og lyttet til den andres erfaringer. Senere i livet, da jeg var blitt lærer i lærerskolen, samarbeidet jeg med en øvingslærer som kunne dette. Han var ganske tradisjonell i sin organisering av undervisningen. Det var vanlig klasseundervisning. Men det jeg ble betatt av når jeg lyttet til ham, var måten han forholdt seg til sine elever på. Når han stilte spørsmål i klassen og fikk et svar fra en elev som var helt feil, så lyttet han seg fram til hvordan eleven tenkte og viste respekt for hans rett til å eie sine egne erfaringer og opplevelser. Dette gjorde han selv om eleven tok feil i sine konklusjoner. Han kunne gå inn og tolke elevens svar og vise ham at tankegangen var god men at det denne gang dreidde seg om noe annet. Poenget var at eleven følte seg sett og anerkjent selv om svaret ikke var riktig. Å bli møtt på denne måten, opplevde jeg skapte engasjement og mening hos eleven. Det var ikke bare tilpasset opplæring, men det etiske aspektet var også ivaretatt.

Da jeg noen år senere studerte ved et college i USA, gjorde jeg ikke som mine utenlandske medstudenter. De valgte å gå på kurs i engelsk for å forbedre sine engelskkunnskaper. Jeg tok et kurs i journalistikk. Der ble jeg sendt ut for å intervju mennesker og deretter skrive i universitetsavisen. Min hypotese var at jeg hurtigere ville sosialiseres inn i det engelske språket. Det var en tvangssituasjon jeg påla meg for å gjøre meg forstått, og for å oppfatte og forstå hva den andre sa. Jeg måtte selv være aktiv både skriftlig og muntlig. Det jeg husker er at jeg gikk i sirkler rundt og rundt for å lete etter det ordet som best dekket det jeg skulle si. Jeg var som «katten rundt den varme grøten». Det må ha krevd stor tålmodighet fra tilhørerne. Men den runddansen ble etter hvert mindre, også på grunn av innspill fra dem jeg snakket med. Denne læringsprosessen kan forklares både ved hjelp av innsikt og læring ved betinging. Jeg fikk «straff» når mine tilhørere ikke forsto meg og «belønning» når jeg nådde fram. Samtidig var jeg i en meningsfylt setting som ga meg forståelse og innsikt og det var moro.

Erfaring og læring

Vi lærer på mange forskjellige måter. Det kan se ut som alt vi opplever på en eller annen måte blir registrert av hjernen vår. Men vi klarer ikke alltid å hente det fram. Jeg hadde en gang en spesiell erfaring med det. Sagene Lærerskole var mitt arbeidssted. På lærerværelset kom jeg i prat med min kollega Odd. Hans kone var født Eskeland, fortalte han. «Å ja!» svarte jeg gjenkjennende. «Å nei, du må ikke tro at du kan finne ut hvilken Eskeland dette var», sa Odd. «Det er så mange forskjellige som har det etternavnet». «Nei», svarer jeg. «Det er bare det at jeg vokste opp om somrene under krigen på et sted som het Eskeland på Bersagel i Høgsfjord». «Ja, det er der hennes familie kommer fra», sier Odd litt forbauset. «Dere må ha kjent hverandre i barndommen. Dere er vel like gamle?» Vi fant ut at hun var fem år yngre. Hun hadde bodd i et lite gult hus nede ved stranden der vi pleide å bade.

Da skjer det. Plutselig er det som et filmlerret rulles ned for mitt indre øye. Jeg ser *to* små jenter springe ned fra det gule huset. «Åh, sier jeg. Var det to av dem? En jente med mørkt krøllet hår og en med mørkt slett hår?» «Ja», svarer Odd. «De var tvillinger. Jeg er gift med hun med krøllene». Jeg kjente ikke jentene ved navn. Hadde aldri snakket med dem. Men de tilhørte miljøet omkring der jeg badet om sommeren. Slik var de registrert i hjernen min og ble hentet fram på en forunderlig måte etter 50 år. Dette er læring av erfaring som synes å registreres uten særlig aktiv bevissthet fra min side.

Oppsummering - avslutning

Når jeg her har hentet frem minner fra skoletiden, er det for å vise at behov og interesser var viktige forutsetninger for læring. Det kan være slik uansett hvilke former for læring vi snakker om. Læring ved betinging med belønning og straff ettersom svaret var rett eller galt, var forståelig når det gjaldt læring av gloser og regler i grammatikken. Men når det gjaldt innlæring av litteratur og historie, var det viktig å få tak i sammenheng og struktur. Dessuten handlet det om å lete etter mening og sammenhenger for å forstå. Det opplevdes som direkte feil å lære utenat ferdige fortolkninger av f.eks. Portia og Shylock som om det skulle være fakta. Gestaltpsykologene var opptatt av strukturer og helhet når det gjaldt læring ved innsikt. Da involverer vi storehjernen, mens vi ved læring ved betinging opererer ut fra lillehjernen. Det blir en form for mekanisk læring som er ubevisst. Hva er det da som får meg til å fortelle inngående om min oppdagelse av erfaringer fra 50 år tilbake når det gjaldt tvillingjenta som viste seg å være kona til min kollega Odd? Har det noen mening som betyr noe i skole-sammenheng. For meg handlet den historien om gjenkalling og gjenkjennelse av erfaringer og en undring og glede over hvordan hjernen fungerte. Det ble også en knytting av bånd mellom fortid og nåtid. Det berørte meg fordi det handlet om tidligere erfaringer. Når vi i dag snakker om tilpasset opplæring, handler det nettopp om å kunne knytte det vi presenterer an til tidligere erfaringer hos eleven. Erfaringslæring handler om å ta utgangspunkt i erfaringene for å kunne gå videre. Dette er en grunnpilar i undervisning og veiledning fordi det gir mening. Dette har jeg erfart i en livslang veilednings- og læringsprosess.

<p>Unn Stålsett født 1931 i Stavanger. Magistergrad i pedagogikk med sosiologi og psykologi som støttefag i 1959. 1. amanuensis i pedagogikk i lærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo før hun gikk av og gikk over til Senter for seniorkompetanse. Har undervist ved flere lærerskoler og skrevet fagbøker og artikler innenfor fagområdet.</p>
--

Grete Fjeldstad Traaen: Plikt kan gi innsikt og glede

To jenter går i land en høstkveld 1962. Ruth og jeg er begge i starten av tyveårene. To vennligsinnede jenter med spenst i kropp og sinn, myke til fysisk smidighet og empati. Men også vilje, mot og krefter til å stå i motvind. Vi hadde lett for å le, slik jente flest på den alderen, hvor kroppene svingte i takt med latteren og praten. Til vanlig, når vi bodde der vi ville bo. I dag var det annerledes.

Begge hadde vi fullført tre år på Røde Kors sykepleierskole, bare pliktåret stod igjen. Det var dette som førte oss til Vega. Ruth hadde kjæresten sin i Tønsberg, og vi hadde begge søkt dit i håp om å få bytte dette siste året med elever fra skolen der. Før vi fikk svar på søknaden om bytte, kom beskjeden fra overlegen vår, Borch Johnson, om overflytting til Vega.

Første møte

Båten som førte oss til øya var liten og lukta heller vondt for en jente uten trygghet til båt og bølger. Styrmannen var trivelig og pratet vennlig med oss undervegs. Han snakket om «syen» og brukte mange annerledes ord. Noen gjettet vi oss til betydningen av, andre forstod vi først i ettertid.

Vi la til land. Øyriket med skvulpende bølger langsetter berg, strender og vik, omkranset av daler og fjell. Det var slik vi så det fra båten. Noen forblåste hus og en enkel kai å få fotfeste på. Høstvinden ulte og ingen trær bremsede den. Det var hustrig. Mitt sinn skiftet mellom tristhet og håp. Ruth var mest trist. Dette skulle vise seg å skifte mellom oss i tiden som kom. Kafferlukta som møtte oss i gangen på sykestua satte stemning. Nøkternhet, alvor og slit. Her skulle vi puste, jobbe, sove og leve. Innenfor disse veggene.

En av de første dagene hvor alt syntes så bart, det var så lite trær å spasere mellom, se på, nyte, sa jeg til Ruth: “Nå går jeg og finner et tre. Det skal stå der i hjørnet av stua og på greinene skal det stå blomster”. Jeg tok med meg sag og øks. Men da jeg stod der ved denne bjørkestammen, like ved sykestua, mistet jeg motet. Kan man ta et så fint tre når det finnes så

få av dem? Da jeg kom tilbake, stod Ruth der. Hun så lettet ut. Impulsive meg var kommet til fornuft. Det var en av de dagene jeg streidde meg med tanken på å kunne mestre det jeg var kommet oppi. Ingenting å gå på, ingen kjente. Når jeg hadde fri, jobba Ruth.

Sykestua hadde en kokke og en assistent. To trivelige kvinner som gjorde sitt beste. Øya hadde en lege, travel, omgjengelig og fin. Han var også vår lege. Beboerne var psykisk syke, poliorammede, kreftsyke og eldre omsorgstrengende. Vi hadde også fødende.

En kvinne husker jeg godt. Hun ventet tvillinger og fødselen gikk for sakte, så hun måtte med båt til Sandessjøen sykehus. En pensjonert jordmor ble med. I det hun ligger på båren og skal forlate sykestuen, ser den fødende på meg og spør: "Kan du være med?". Men jeg våget ikke. Jeg så for meg at jeg kunne bli til besvær, sjøsvak som jeg var. Hun fødte sine tvillinger på dekk undervegs til sykehuset og det gikk fint med alle tre. Like fullt, den beslutningen har jeg angret på. Det var et svik. Ansvar i slike situasjoner gir krefter har jeg siden lært. Trolig i dette tilfellet ville jeg glemt min egen syke.

På 17. mai fikk vi inn en pasient. Jeg hadde vakt og nye pasienter skulle bades. Det var lenge siden siste vask, viste det seg. Håret ble nydelig mykt etterpå og jeg fikk has på det som tettet navlen. En samling av hudceller, støv og skitt kom ut som en "propp." Alt ble rent og godt syntes det som. Dagen etter døde hun. Da forstod jeg at vann kan være farlig når kroppen var så avvent med det. Trolig skulle vasken vært gjort i delmål, kroppen en dag, håret to dager etter. Eller, ville døden ha kommet uansett?

Livskvalitet

Vi hadde noen pasienter etter akutte hjerteproblemer. Det var sterkt å se disse mennene svinne hen. Nå kunne de ikke jobbe mer, kanskje ikke elske mer. Potensen rammes ofte når hjerteangsten herjer. Og jeg kunne ingenting om hvilke hjelpemidler som fantes for å bevare samliv og harmoni i forholdet mann, kvinne. Jeg våget meg heller ikke utpå, bare å være tilstede, lytte og kanskje stille spørsmål slik at de selv mer kunne se floker og finne egne løsninger. Gi dem mulighet til få sette ord på det usagte. Det vonde som oftest sprekker når det kommer opp i dagen. Jeg valgte nok heller avstand og travelhet som skjerm for egen usikkerhet. Hvor gjerne jeg skulle hatt den innsikt og trygghet som min livsreise har gitt meg.

Da ville jeg kunne vært et medmenneske med mulighet til å møte dem der de var. Men livet er jo ikke slik ser det ut til. Man forstår og ser i ettertid. Akkurat dette kjente jeg avmakt for. Ingen hjalp dem. Mange fikk nerveproblemer, ble medisinert og enda mere fremmedgjort for det bildet de hadde av seg selv før sykdommen rammet.

Angstens helvete

Tidlig en morgen ringte det på døra. Utenfor stod en andpusten, skjelvende mann. Det første som møtte meg var det vansinnige blikket. Han var som drevet av ville dyr. Det neste som skar meg i hjertet var hans blodige, bare bein i snødrevet. Han hadde løpt barfotet i 6-7 km, drevet av angst. Etter noen dager hos oss reiste han videre for spesialbehandling et annet sted.

Ressurser

Odd på hjørnestua var en trivelig kar, humørfyllt og fornøyd med livet, men han likte lite å miste utsikten til havet, naustet og det å kunne gå ned til fjæra. En natt hørte jeg hojing og bråk fra rommet hans. Han satt da med beina i vaskevannsfatet som han hadde tissa i. Nå rodde han fiske og hadde funnet tilbake til det han trivdes med og lengtet etter. Kroppen viste spenst og øynene hadde fått igjen gløden. Denne hendelsen viste meg hvor tungt det var å bli revet opp fra det som for han var selve «livet». Nå tok han i bruk sine ressurser for å få et avbrekk fra tristheten. Samtidig viste han oss at han levde litt i grenseland i forhold til hva han maktet å ta med sin fornuft.

Empati

Så var det tenksomme Ole. Han hadde langt fremskreden prostatakrefte. Smertene var unådige. En natt drømte jeg at det var jeg som var full av kreft. Jeg hadde smerter i ryggen akkurat der Ole hadde de. Så glad ble jeg i dem, så sterkt følte jeg med dem, at min underbevissthet hjalp meg til å bearbeide det hele, og kanskje få satt ting i perspektiv. Det var hans liv, hans smerte og jeg kunne intet annet gjøre enn «å være hos» være våken for hans behov og gi han omsorg.

Arnt og livet

Arnt hadde bein som en 10 åring, den alderen han var i da polioen rammet han for 35 år siden. Han måtte ha hjelp til alt stell, også til å rulle røyk. Han var lett å glede, han lo ofte, men gråten var hans følgesvenn. Sorgen over tapt framtid og håp, uten noe givende innhold på dagene som kom og gikk.

Mor, datter og kjærlighet

Assistenten på sykestua hadde sin mor som pasient. Moren hadde rundet nitti. Dattera var omkring seksti år, en raus kvinne med få ord. Hun viste kjærlighet til mor si så vel som til oss andre. Fordi hun fantes kunne Ruth og jeg gå på besøk til kjente, en kveldstund eller to. Hun tok ansvaret. Det var himmel å kunne gå ut sammen. Vi besøkte ofte lensmannen, særlig jeg. Han hadde et lunt hjem og var interessert i oss og hvordan vi hadde det. Det var han som fikk kokka på sykestua til å kjøpe inn kaffe av bedre kvalitet og ekte geitost som var favorittpålegget mitt.

Anna

Sykestuen hadde vaskekone en gang i uka. Hun lagde stemning i huset når hun kom, og vi passet på å ha pause sammen med henne. Rundt kaffebordet kom herlige ord og replikker fra en kvinne som hadde akseptert livet slik det ble. Sinnsro og trivsel ble formidlet der hun satt i sin slitte kjole med hovne, røde hender og kinn. Hun var til stede i seg selv, trolig derfor kunne hun øse av egne ressurser og ikke miste energi på å være noe annet enn Anna vaskekone. Vi elsket henne. Hun vasket i en iskald kjeller. Klærne ble kokt i en jerngryte og vasket på et gammeldags vaskebrett. Etter skylling ble de hengt ut. Der stivna de på snora, noen ganger med snø på, andre ganger dansende i vinden inntil Ruth og jeg fisket dem ned og hang dem til videre tørk på varmeovner omkring i huset. Så rullet vi tøyet og la det på plass.

Vannputer og grunnforskning

Flere hadde stygge liggesår da vi kom den høsten. En dag fylte vi vannputene som lå ubrukte på skyllerommet. Jeg fylte på vann, Ruth lå på puta og hjalp til med hendene og tyngdekraften

forøvrig for å få luften ut. Det gjaldt å føle seg frem til passe mengde vann inn. Putene skulle være gode å ligge på og samtidig kunne avlede trykk.

Vi hadde allerede blanda sink- og lanolinsalve som stod i en fin krukke og venta på å bli brukt. Denne salven ble gull for oss, viste det seg, myk, smidig og passe fettfull når vi forsiktig masserte, igjen og igjen i passe avstand fra liggesårets ytterkant. Så klipte vi linkluter etter sårets fasong og steriliserte dem med strykjernet. Vi snudde pasientene hver annen time i begynnelsen, for å endre trykkbelastningen på såret, og vi smurte og skiftet ved behov. Etter tre måneder var alle sårene grodd. Vi to, som gikk i land av plikt, hadde, uten å vite det, gjennomført forskning med et tilfeldig utvalg pasienter og fått forventede resultater som økte beboernes livskvalitet i høy grad. Og da det noen år senere ble forbudt å berøre huden ved liggesår, bare ”føne”, visste vi hva som hjalp.

Sammen var vi sterke

Når det skjedde noe ekstra på nettene vekte vi hverandre, Ruth og jeg, til tross for at den ene av oss hadde fri. En natt vi hadde dødsfall og stod sammen og utførte det siste stell, var det nok å møte blikket til den andre før latteren kom. Uhørt! Men vi lo, og vi lo. Av livet. Galskapen. Og alvoret i det hele. Vi var så slitne at vi ble «fanden i volds».

Turene i fjellet, på de fleste topper og langs strendene betydde mye dette året. Naturen var så vakker, det var lett å gå og jeg opplevde øya som et vidunderlig stykke Norge.

Sykestua lærte oss å takle utfordringer, være fleksible, uredde, og å gå egne veier. Vi måtte kjenne på magesfølelsen og våge å stå i den. Kanskje det var den beste praksis for å bli selvgående, kunnskapsrike sykepleiere?

Å ha en viss grad av forutsigbarhet er viktig for helse. Trolig var det denne forutsigbarheten vi ikke øynet, Ruth og jeg, da vi gikk i land den høstkvelen. Eller så vi bare det vi trodde at vi tapte dette året?

Men mennesker vi møtte, oppgaver vi fikk og gleden over livet gjorde Vegatiden til en fyldig lomme i minnebanken, vår viktigste bank i denne verden.

Grete Fjeldstad Traaen er født på Sjøvegan høsten 1940. Sykepleier 1962, helsesøster 1964. Lærerlinjen ved Norges sykepleierhøgskolen 1984, embedseksamen i sykepleievitenskap ved universitetet i Oslo 1994. Praksis som sykepleier, helsesøster og høskolelektor. Har gjort undersøkelser av 91 hjemmeboende eldre over 75 år omkring ernæring og helse 1991. En ny undersøkelse med tema: «Vi er skapt til bevegelse» HIO-notat 2009 nr 3.

Inger-Lise Stjernholm Fehn: Patologibyggget

«Her bygger de det nye patologibyggget til Rikshospitalet», sa han til sin 16 år gamle datter da de påsken 1968 gikk oppover Pilestredet. Hun hørte på stemmen hans at han – småbylegenmente at dette var flotte greier. At han følte stolthet, uten at hun helt skjønnte hvorfor. Hun var ikke en gang helt sikker på hva «patologi» var for noe. Før hun rakk å spørre om det, var han i gang med en liten forelesning som varte fram til besteforeldrenes leilighet ved Bislett.

Mens han snakket, så hun for seg bildene hun hadde sett av ham i albumet fra studietiden. De som viste ham og medstudenter der de under ganske kummerlige forhold på et loft obduserte lik. «Æsj» hadde hun tenkt da hun så de bildene. Man venner seg til det hadde han sagt. «Husker en som spydde en gang, men etter hvert var det ingen av oss som hadde problemer med å spise matpakka etterpå.» Måtte man virkelig drive med sånt for å bli lege hadde hun tenkt. Da ble det et utelukket yrkesvalg. Det var en større terskel inn i det studiet enn å fikse matte. Som var vanskelig nok. Hun tenkte først litt «æsj» nå også, og var derfor bare sånn passelig interessert i temaet han la ut om.

Faren fortalte at patologi var viktig for levende mennesker. For pårørende for å få vite hva deres kjære hadde dødd av, og om det hadde vært mulig å redde dem med annen eller tidligere behandling. Det var viktig for leger for å få visshet i forhold til de antakelser de hadde hatt om sine avdøde pasienter. «Det gjør oss til bedre leger for våre levende pasienter», sa han. Og så var det også en viktig vitenskap for politiet for å vite om et dødsfall skyldtes selvmord, ulykke eller drap.

Hun så på sin far med litt nye øyne der de spaserte ved siden av hverandre. Litt mindre som «bare» far. Litt mer som en fagperson med yrkesstolthet og respekt for vitenskap og akademisk. Hun skjønnte at dette med patologi ikke var «æsj», men at dette bygget faktisk representerte noe flott. Det var på en måte et slags vitenskapens tempel som reiste seg der, tenkte hun – høyt over bakken med den stramme utforming. Mange offentlige bygg fikk på den tiden. At denne arkitektoniske stilen het «brutalisme» visste hun ikke. Hadde hun vist det, hadde hun nok tenkt at det passet da godt. Når man kommer fra en småby med lave trehus, synes man slike kolosser er mer brutale enn vakre. Med de minimale kunnskapene hun hadde

i fransk på den tiden, ville hun heller ikke skjønt at når stilen tok sitt navn fra *béton bruts* så var det fordi det på norsk betydde «rå betong». Men hun kunne se at det var mye betong her, og at huset når det var ferdig nok, kom til å likne på Regjeringsbygget og andre prestisjebygg som hadde reist seg etter krigen

Patologibyggget brukte årene 1968 til 1971 på å bli ferdig. Hun brukte de samme årene på å bli ferdig med gymnaset og ta eksamen artium.

Ikke fordi hun hadde tenkt å studere videre. Nei, hun likte best praktiske aktiviteter. Det å sy sine egne klær var gøy. Det hadde hun lært av farmor som var sydame. Hun tenkte derfor først at hun ville ta sømlinjen på yrkesskolen. Men det å begynne på gymnaset var liksom noe man burde gjøre når man først hadde anledning til det. «Du må ikke ta artium om du ikke vil», sa faren. Han var ikke den som presset noen til å gjøre noe de ikke ville selv. Det hadde han selv erfart ikke var noen god oppdragelsesmetode. Men han passet likevel på å fortelle hvor heldig hun var som kunne gjøre det mens hun bodde hjemme. «Tenk på meg som måtte flytte på hybel 14 år gammel.» Du verden som han hadde lenget hjem hele uken. Kastet seg på bussen hver lørdag ettermiddag med ferske notehefter i skoleveska. Farmor sa at hun alltid hørte når han hadde kommet hjem. Da klasket veska først i gulvet, og så kom lyden av en ny slager fra pianoet i stuen. Før han hadde hilst på familien.

I 1971 var hun russ. Faren var stolt da hun satte på seg den røde luen den 16. mai. Måtte stikke innom hennes lille vorspiel på jenterommet og fortelle om sin egen russetid. Den var egentlig ikke så mye å fortelle om den da. Han – den glupe bondestudenten – hadde hele tiden vært to år yngre enn de andre elevene fordi han hadde hoppet over to klassetrinn. Etter at farfar hadde blitt uvenner med overlæreren – som for øvrig var faren til den strenge «lektor Tørdal» dvs. skuespilleren Gisle Straume. «De andre brukte meg til å tørke av tavla med», sa han til de fire jentene som delte en flaske vin. «Og jeg var like ukysset da russetiden var over som da den startet».

Faren hadde regnet med å se henne med studenterlue ved immatrikuleringen den høsten. Sånt nymotens tøys og «fiks idéer» som det var å droppe den kunne han ikke skjønne noe av. Da ble det heller ikke noe bilde på pianoet. En liten sorg for ham. At hver generasjon må trække

opp sin egen sti er ikke alltid så lett skjønne for foreldre. Men han var stolt da hun begynte å studere. I første omgang var det å ta «forberedende» på Friundervisningen i hjembyen.

Det ble ikke så mye tid for akademisk fordypning for henne den høsten. Man må jo prioritere, og det å lese til førerprøven måtte derfor komme først. Men da hun fikk eksamensoppgaven og det viste seg at filosofioppgaven var om Platon, gikk det bra likevel. Han var eneste filosof hun hadde rukket ved siden av trafikkreglene. Første vitnemål fra den akademiske verden fikk hun derfor hanket inn før året 1971 var omme.

Tilfeldighetene ville ha det slik at samtidig som dette skjedde ble de de aller første obduksjonene foretatt i det nyåpnede Patologibyggget.

Da hun i 1972 begynte sin studenttilværelse i Oslo på hybel hos farmor, tenkte hun ofte på hvordan det måtte ha vært for faren å være student i den samme byen på 1930-tallet. Hun kunne se ham for seg på ulike steder i byen. Når hun gikk forbi det gamle universitetet på Karl Johan, så hun ham med bøker under armen hastende på vei til forelesning. Fortsatt 2 år yngre enn alle de andre. Og når hun gikk opp trappen til Deichmanske bibliotek, kunne hun høre ham si: «Jeg måtte gå dit – jeg kunne ikke lese hjemme. Det var alltid så mye folk i leiligheten i Kraftsgate.»

Hele den lille familien på tre hadde flyttet til storbyen høsten 1931 da han skulle begynne på universitet. Sommeren før, mens han hadde lest realfag for å komme inn på medisinstudiet, hadde hele deres livsgrunnlag brent opp. Deres bakeri, poståpneri, skysstasjon og bolighus – ja, alt var borte. Hadde det ikke vært for at den store St. Bernhardshunden deres Barry hadde vekket farmoren, hadde hun gått med i brannen hun og. De hadde ikke noe mer igjen der de kom fra enn en nedbrent tomt, og alle startet derfor en ny tilværelse i storbyen.

Når hun gikk i Kraftsgate prøvde hun å forestille seg hva slags liv det var som hadde blitt levd der i den lille leiligheten på 1930-tallet. Det var i alle fall ikke farfaren som hadde laget liv og røre. Ikke den lille, beskjedne mannen som aldri hevet stemmen. Som hadde fortalt henne at han bare kunne to sanger: «Se, der danser bestefar» og «Kan du plystre Johanne?». Et veldig naturlig utvalg av melodier tenkte hun da hun var barn. Han var hennes bestefar, og farmor het jo Johanne. Hun kunne mye Johanne. Blant annet var hun den andre kvinnen i

Telemark som hadde kunnet kjøre bil da hun tok sertifikat i 1911, men plystre var definitivt en ting hun ikke kunne.

Farfaren hadde vist henne bilder fra den gangen han jobbet i seks år i de Nord-Amerikanske skoger for å kunne gifte seg med farmoren og starte sin egen virksomhet. Fra de kom til Oslo, kom han til å tilbringe resten av sitt yrkesliv med å sortere post på det store hovedpostkontoret nede i sentrum. Han gikk veldig stille ut døren klokken fem hver morgen for ikke å vekke noen andre i huset.

Nei, den som laget liv var den livskraftige farmoren sammen med sine nieser og nevøer som kom og gikk etter tur. Når hennes familie først hadde fått et «anker» inne i storbyen, ble det en livsoppgave for henne å sørge for at alle tantebarna hennes fikk like bra sjanser til utdanning og jobb som hennes egen sønn. Det kom blant annet tre oversøstre ut av denne hospitsvirksomheten. Både som lege og fetter hadde faren vært stolt av at flere av hans kusiner hadde nådd så langt i yrkeslivet – og da særlig hun som var blitt oversøster på Rikshospitalet.

At faren ikke fikk lesere i Kraftsgate kom også av at alle farmorens kunder kom innom for å prøve klær og hatter hun sydde til dem. At hun, som var fra samme bygd som Quisling og i familie med ham, også hadde begynt å mase om at han skulle melde seg inn i partiet, gjorde ikke forholdene roligere heller. Han var totalt uinteressert i politikk, og forsøkte så lenge han kunne å stå imot presset fra moren.

Da var det godt for ham å ha Deichman å ty til. Og dessuten måtte han jo huske på at han hadde foreldre som ofret alt for at han, deres eneste barn, skulle få utdanne seg til lege. Han husket på det - fikk heller aldri anledning til å glemme det. Så lenge hun levde – som var like lenge som han selv var klar nok i hodet til å ta inn ting – minnet moren ham på det.

I 1970-årene gikk hun ofte forbi Patologibygget på vei hjem fra sentrum. Det ble til at hun automatisk tenkte på faren hver gang. Ikke så mye da på ham som student, men mer som legen som satte legevitenenskapen så høyt. Han som hadde lært henne to viktige ting i livet. Den ene tingen var å få seg en utdanning. Strekke seg så langt man kunne på det området. Den andre var at hun aldri måtte tro hun var noe bedre som menneske om hun fikk seg en

utdannelse enn de som ikke var så heldige her i livet at de fikk det. Hun hadde begge deler for seg som rettesnorer gjennom årene da studiepoeng – eller vekttall som det het den gang – samlet seg opp på CV-en hennes.

Farens egen utdannelse hadde stoppet ved den medisinske embetseksamen. Ikke fordi han ville det slik – hans drøm var å studere videre og spesialisere seg. Nei, på grunn av et uheldige veivalg på slutten av 1930-tallet. Han angret det valget, og våknet til politisk bevissthet da tyskerne stengte universitetet i 1943, men det var litt vel sent. Sentrale heimefrontspersoner vitnet i hans favør etter krigen. Fortalte at han hadde skrevet sykemeldinger på viktige personer slik at de ikke ble utkalt til arbeidstjeneste. Men det forhindret ikke at han fikk en for ham ganske streng straff. At hans kjære universitet ble stengt for ham i ti år framover. Derfor ble legepraksis i småbyen den retning hans liv gikk i videre. Men han holdt i mange år fast ved tanken om at han en gang skulle ta spesialisering som gynekolog.

Faren fikk ikke oppleve de studiepoengene hun tok etter «Forberedende». Han følte seg veldig nedverdiget av den unge legen som i 1973 spurte han om han visste hvem som var konge i Norge. «Den spirrevippen av en lege!» Klart han visste det. Og det gjorde han da også da han ble spurt om dette som en del av en større kartlegging av hans tilstand, men det varte ikke så lenge før han hadde glemt det og mye annet. Hjernen hans smuldret liksom bort. Det meste ble borte for ham på få år – det siste som var igjen var hans musikalske sans. Samtidig begynte hans gamle mor å røre en del også. Plutselig kjente hun ikke igjen sin sønn, men at han var lege husket hun. Det var jo hennes verk at han hadde blitt det! Hun pekte bort på ham og sa til sin svigerdatter: «Si meg en ting: den eldre gråhårete legen der borte i hjørnet – er han alltid på vakt? Han han aldri fri?»

For farmoren var det alderen som rotet det til oppe i hodet hennes noen ganger. Det er ikke lett å holde styr på alt hele tiden når man er noen og nitti. For faren kunne være flere årsaker til tilstanden. Sa legene. Kanskje var det den smellen han fikk da han som eneste lege på vakt en sommernatt kjørte rett i en stolpe? Kanskje var det noe arvelig? Man kunne ha funnet ut av årsaken om man hadde koblet inn Patologibygget da han døde i 1977. Det ble ikke gjort.

Fra 2001 ble det slutt på virksomheten i Patologibygget, og man begynte å diskutere hva det nå kunne brukes til. Hennes arbeidsplass Høgskolen i Oslo trengte mer plass, og ville at det

skulle omgjøres til å huse sykepleieutdanningen. Årene gikk. Resten av området Rikshospitalet hadde omfattet, ble til det ene leilighetskomplekset etter det andre, og også deler av høgskolen fikk lokaler der. Bare Patologibygget sto fortsatt tomt, uten at noen endelig beslutning ble tatt om dets framtid. Ledelsen ved høgskolen var oppgitt, og gikk ut i pressen med: «Patologibygget står nå etter utbyggingen ellers i Pilestredet Park, som nærmest et spøkelsesbygg i et ellers vel utviklet byområde.»

I desember 2006 fikk hun kontor i Pilestredet 35 – rett overfor Patologibygget. Hver gang hun så ut av vinduet så hun rett på denne tomme betongkolossen fra en nær fortid. Etter et par år begynte man å rive det ned. Det var jo bare et skrotbygg – fullt av asbest og annen skit som man brukte på den tiden det ble bygget. «Miljøsanering og riving ble ferdigstilt februar 2010», sto det på Høgskolens nettsider. «Miljøsanering» – er det det som det heter? Hva ville far sagt til det tenkte hun.

Hun fulgte med på rivningen av bygningen fra dag til dag. Og gjenreisningen deretter. På vei til jobben hadde hun det mest travelt med å komme forbi lastebiler og anleggsmaskiner som breiet seg ut i gaten. Men på vei hjem hadde hun bedre tid, og ble nesten litt filosofisk noen ganger. Hva ville faren ha sagt om at de nå rev ned det flotte huset han var så stolt over å se reise seg. «Rive et brukbart og flott hus! Spirrevipper med fikse idéer», ville han nok ha sagt, og så trukket på skuldrene. Han var ingen mann av store ord. Men han viste temperament når det var noe han ikke likte.

I 2013 står det nye bygget ferdig der Patologibygget sto. Det skiller seg ut fra de andre byggene i nærheten med sine fargerike markiser. Sydveggen er stor og hvit og reflekterer sollyset. Hun har derfor måttet begynne å trekke for gardinene på kontoret på morgenen «Det var veldig så påtrengende dette bygget har blitt nå da», tenker hun. «Det lar seg rett og slett ikke ignorere. Nei vel, da får man fortsette å forholde seg til det da. Som man har gjort på ulikt vis i noen år nå.»

Dette bygget skal stå der som et av dette århundrets symboler på utdanning og vitenskap – inntil noen river også det ned det en gang i fremtiden. Patologibyggets levetid ble 39 år – hvor lenge vil dette bygget stå her? Og hva vil skje i dets levetid i smått og stort? Kommer det til å bli flere doktorer i hennes familie mens det står der? Ikke utenkelig. Hver generasjon kommer

et stykke lenger på den akademiske veien som i denne familien begynte med et par ambisiøse foreldre fra landsbygda, som selv aldri fikk noen utdanning utover det å være tidlig ute med å ta sertifikat. Men det ser ikke ut som det blir flere doktorer med stetoskop.

Inger-Lise Stjernholm Fehn (1952) fra Skien, bodd i Oslo siden 1974. Tok psykologi grunnfag og sosiologi mellomfag før sosialhøgskolen. Ansatt på Sagene sosialkontor fra 1983 til 1989. Ble da knyttet til forskningsprosjekter rettet mot sosialkontor ved det som den gang var NKSH. Arbeidet samtidig flere år deltid ved Sebbelows Stiftelse. Tok hovedfag i sosialt arbeid på kvinner innskrevet på den institusjonen i 2003. Nå førstelektor ved Institutt for sosialfag med faglig ansvar for praksis 3. studieår på sosionomutdanningen og bacheloroppgaven ved samme utdanning. Spesielt opptatt av utvikling av studentenes skriveferdigheter og sosialt arbeids historie.

Åsmund Lunde: ”Portieren”

Anders var snart ferdig med første året på gymnaset og folk i bygda hilste på ham med litt større respekt enn før. Å få mulighet til å gå på gymnas i begynnelsen av 60-åra var ganske stas når du var fra et mindre sted på Vestlandet. Det gav status, særlig hvis du gikk på et av landsgymnasene. Å komme inn som elev der var som å smette igjennom et trangt nåløy, en måtte så å si være S-kandidat. Anders gikk på et slikt landsgymnas. Det var derfor ikke helt overraskende da Anders på vårparten ble stoppet på gata av en av turistbygdas hotelldirektører som spurte om han kunne tenke seg å bli portier til sommeren. ”Du kan jo språk, må vite, som går på gymnas”. ”Ja, jo, noe engelsk og litt tysk”, mumlet Anders forsiktig. ”Da sier vi at du begynner 20. juni”. Hotelldirektøren var svært direkte og tydeligvis vant til å få det som han ville. Han så det nok slik at en arbeidsavtale allerede var på plass. Det var ikke rom for å diskutere lønn, arbeidstid eller innhold i jobben. Et nølende ja unnslopp likevel gymnasiasten.

Anders stilte på jobb presis kl. 8 om morgenen den 20. juni. Han ble mottatt av direktørens kone som han kjente litt fra før. Mor til 8 barn, ferm, varm og inkluderende. Ikke typisk hotellvertinne, kanskje, men han skulle erfare i de neste månedene at hun var hotellets nav og helt avgjørende for hotellets virksomhet. Hun brukte god tid denne formiddagen til å gi Anders en innføring i hotellets funksjoner, og han lurte etter hvert litt på hva hun tenkte skulle være hans arbeidsoppgaver. ”Portier” hadde direktøren sagt, men når alt kom til alt skjønte han at et såpass lite hotell ikke trengte en portier på heltid. Alt tydet på at det var mer en slags altnuligmann de trengte. En del arbeid i resepsjonen, selvsagt, hjelp i restauranten og med rengjøringen, litt barnevakt og noe mer overraskende: nattevakt og hotellbilsjåfør. Var ikke alt dette litt i overkant? Anders visste ikke om han skulle være skuffet over det han skimtet som såpass omfattende arbeidsoppgaver. Men, dette gjaldt jo bare et par måneder og han ble vist stor tillit. Hun hadde tydeligvis trua på at det var mange ting han var i stand til å utføre. Egentlig var det spennende å prøve seg på helt nye og så forskjellige oppgaver, men selvsagt litt skremmende også.

Utover formiddagen fikk han møte mange av dem som skulle bli hans ”kolleger” denne sommeren. Flere av dem var født og oppvokst på hotellet. De var hotelldirektørens barn og Anders kjente flere av dem fra før. Ikke minst eldste sønn i huset som han var jevnaldrende

med. Rart at ikke han hadde fått jobben som portier og ikke minst den som sjåfør på hotellvognen. Kanskje fordi han ikke gikk på gymnas, og neppe hadde språk som yndlingsfag. Hele familien med barn, svigerdøtre og -sønner tok i et tak når sommeren og turistene kom, og de fleste måtte ta i tu med mange slags gjøremål. De fleste så ut til å trives i hotellmiljøet, også de ansatte. Det hadde vel litt med sommeren å gjøre også. Så mye liv og røre i disse stakkars korte sommermånedene, i et bygdesentrum som tidvis ”kokte” av turister av alle slag fra mange land. For en kontrast til høst og vinter når bygda var stille og nesten isolert i 7-8 måneder. Sommeren satte sitt preg, og virket inn på trivsel og arbeidsmiljø.

Ut på formiddagen fikk Anders beskjed om å møte opp hos hotelldirektøren kl. 12 i ”privaten”, en litt skjev og merkelig bygning i hotellets hage. Garasjer i første etasje og leilighet i andre. Anders banket på døra til det som viste seg å være stuen. ”Kom inn” ble det nærmest ropt, et par hakk høyere enn han hadde ventet. Anders gikk inn og så at hotelldirektøren satt i en dyp stol med høy rygg vendt bort fra døra. Anders gikk forsiktig inn og sa god dag. ”God dag, ja, det kan du si det, som kan leve herrrens glade dager uten noe ansvar, her sitter jeg neddyngnet i plikter til over snippen. Å drive turisthotell er et helvete det, skjønner du!” smalt det fra direktøren som hørtes litt slørete ut i stemmen. Før Anders fikk satt seg rakk direktøren armen ned mot siden av stolen og dro opp en ballonglignende kjempeflaske av den typen som har et fingerhull som en løfter den etter. Han satte tuten for munnen, drakk noen svære slurker og whiskyduften spredte seg i rommet. Anders ble ganske perpleks og visste ikke hvordan han skulle ta situasjonen. ”Smuglerwhisky fra Skottland”, rapet direktøren, og nå så Anders at han var ganske blank i øynene. Humøret var tydeligvis ikke av det beste heller, og selv om dette var Anders første dag på jobben var det ikke slik at direktøren tok det altfor høytidelig med høfligheten. Han gikk rett på sak når det gjaldt arbeidsoppgavene og gjentok mye av det kona hadde ramset opp tidligere, men la trykk på at det viktigste var nattevaktjobben og kjøring av turister fra turistskipene, ”overlandsturer” som han kalte det. Han nevnte merkelig nok ikke portierjobben. Av måten det hele ble presentert på, skjønnte han at direktøren var ganske påseilet, for ikke å si full. Hele situasjonen ble for Anders en skikkelig tankevekker. Han hadde jo prøvd seg litt i arbeidslivet før i sommerferiene både som ”diskenspringer” på samvirkelaget og som dreng på gården hos sin onkel. Men dette var sannelig en ny arbeidslivserfaring. Han vendte tankfull tilbake til hotellet der han konstaterte at folk var i fullt arbeid, de lo og spøkte som om ingenting stod på. Visste de ikke at sjefen satt ganske dritings oppe i privaten? Dersom han kom ned til

hotellet, og det måtte han jo, ville ikke det være så heldig verken i forhold til gjester eller andre besøkende, for ikke å si naboene.

Anders skulle med tiden erfare at direktøren utøvde sin rolle like gjerne godt påseilet som når han var edru. Du visste aldri i hvilken tilstand han presenterte seg i jobbsammenheng. Du måtte være forberedt på det meste, ikke minst fordi humørsvingningene også kunne bidra til brå kast og utbrudd. Ikke alltid lett å takle, særlig ikke når en er ung og uerfaren. Etter hvert begynte Anders imidlertid å bli vant med denne noe kompliserte situasjonen. Han lærte å takle vanskelige situasjoner i sitt eget forhold til sjefen og fikk også trening i å ta uventede utfordringer på strak arm når direktøren var indisponert. Heldigvis hadde han en god støtte i ektefellen som var både forutsigbar, forståelsesfull og hadde god oversikt over hotellets drift.

I ettertid tenkte Anders at dette egentlig var en god skole i selvstendiggjøring. Hovedoppgavene som nattevakt og sjåfør måtte han selvsagt ta fullt ansvar for selv. Nattevaktene var ikke altfor kompliserte, men det var jo dette med søvnen da. Særlig ble det slitsomt når han direkte fra nattevakten måtte ut på overlandstur som kunne ta opp til 14-15 timer, stopp med matpauser og fotografering inkludert. Her burde selvsagt sjefen ha grepet inn, men Anders fikk heller en følelse av at han ble satt på prøve, hvor langt han kunne tøye det, men Anders ville ikke la seg slå ut. Nå var det også slik at overlandsturene med hotellvognen var spennende og interessante. Han kjørte vanligvis til et sted et stykke ut i fjorden der turistskipet hadde ankret opp om morgenen, fikk 4-5 turister på plass i bilen og kjørte av gårde i en lang kolonne, kanskje 30-40 "turistbiler" etter hverandre på turen over land. De fleste turistene var amerikanske eller engelske, men ikke sjelden både tyske og franske. Å sitte sammen med dem hele dagen var en språklig utfordring og fantastisk lærerik. De kunne jo normalt bare sitt eget språk så han var tvunget til å prøve seg på det. For en opplæring! På høsten snakket Anders nesten flytende engelsk og ganske brukbart tysk. Med fransken var det verre.

Etter to fjelloverganger og mange mil på svingete grusveier endte overlandsturen helt innerst i fjorden, der naturen er spesielt vill og vakker med bratte, høye fjell og isbreer. Turistene ble både begeistret, forundret og overrasket. Hvordan hadde skipet funnet fram hit? Hvordan gikk det an at et stort skip kunne komme hit inn til noe de betraktet nærmest som en innsjø? Et vanlig og litt forvirret spørsmål var gjerne også: "Hvor renner fjorden ut i Atlanterhavet?" Man skulle være ganske tålmodig og god pedagog for å få dem til å forstå at det i

virkeligheten ikke var sånn, men ikke sjelden nektet de for at det kunne være slik at fjorden var en del av havet.

Med sommeren på hell og betydelig rikere på erfaring og menneskekunnskap, følte Anders at han hadde vokst og syntes han visste mer om livet og om det å være arbeid. Riktignok hadde jobben som portier blitt annerledes enn han hadde forestilt seg, men han skjønte bedre at arbeidslivet hadde mange fasetter han tidligere ikke hadde vært så klar over, både lyse og mørke. Ikke minst hadde han erfart viktigheten av å kunne omstille seg når situasjonen og arbeidsoppgavene viste seg å være annerledes enn han hadde tenkt på forhånd. Eller når det helt uforutsigbare skjedde.

Å ta imot fremmede mennesker som gjester, presentere hotellet, seg selv og få dem til å føle seg velkommen var også en kompetanse han kjente han hadde utviklet gjennom sommeren. Jobben som portier og særlig det å være sjåfør, hadde dessuten økt hans fremmedspråklige kunnskaper betydelig. Ikke verst når han skulle gå løs på det andre skoleår på språklinjen.

<p>Åsmund Lunde, født i Stryn i 1947. Har utdanning innen offentlig rett. Var ansatt i sosialsektoren i Oslo kommune i 70-årene. Jobbet med eldrespørsmål og -politikk ved Norsk gerontologisk institutt i 6 år. Har siden 1987 jobbet med seniorpolitikk i arbeidslivet. Var leder for Senter for seniorpolitikk i 22 år, er fremdeles ansatt der som seniorrådgiver.</p>

II YRKESSLIV I UTSNITT OG LENGDESNITT

Ragnhild Jenssen: Gjenganger i Litteraturhuset

Jeg kan gå gjennom murvegger. En evne jeg oppdager til stor og overraskende glede idet jeg går opp trappa til Litteraturhuset i Oslo. Den er bred og avrundet på hver side. Den nye dobbeltdøra på toppen inviterer meg gjestfritt inn i kafeen, som har fått navnet Kafe Oslo. Øverst på frontveggen står det Oslo lærerskole. Her hadde jeg min arbeidsplass i over 20 år, fra 1973 til begynnelsen av 90-tallet. Da flyttet Oslo lærerhøgskole lenger bort i gata til Frydenlund bryggeri og ble en del av det som først het Bislet høgskolesenter, så Høgskolen i Oslo og senere er blitt Høgskolen i Oslo og Akershus.

Huset ligger rett ved Slottsparken, i krysset Wergelandsveien og Parkveien. På baksida smyger fortsettelsen av Hegdehaugsveien seg ned forbi Lorry. Bygningen er i neoklassisk stil, nokså streng å se til. Et verdig og aktuelt poeng er at adressen er knyttet til Henrik Wergeland. Huset drives av Stiftelsen Litteraturhuset, som er opprettet av Fritt Ord. Det åpnet i 2007 og er et aktivitets- og kulturhus med fokus på litteratur og bøker.

Inne i kafeen setter jeg meg i sofahjørnet mot Parkveien og Slottsparken. Her har jeg god oversikt. I den andre halvparten av lokalet mot Wergelandsveien er Tanum bokhandel. På begge sider av inngangsdøra er det hyller fylt opp med Litteraturhusets programhefte for sesongen. Innover i lokalet i retning Lorry fortsetter kafeen med bardisk og LesBar innerst, uformelt møblert for avislesing, arbeid på medbrakt PC, småprat eller bare et sted å henge litt. Denne delen var i mange år håndarbeidssal, så del av kantina. LesBaren var et lite klasserom. Jeg sitter i det som var venstre bakre hjørne av den lille scenen i den gamle festsalen. Sceneteppet var dyprødt og tungt. Vinduene bak meg var dekket til. Ellers er vinduene som før. Senere ble salen også brukt som studentkantine.

Til høyre for meg sitter to menn i godt voksen alder i ivrig diskusjon. Bortenfor dem, Jan Eggum, alene. På den andre sida ei småbarnsmor, ei bestemor med gullet på fanget og ei ung venninne. Resten av lokalet er summende oppfylt. Lunsjtid her er tydeligvis også ei god møtetid, både for faglige treff og rene hyggemøter. Stedet er blitt så populært at man helst bør bestille bord i lunsjperioden. Jeg tyvlytter litt til samtalene rundt meg. Det gjør jeg ofte. Er

nysgjerrig på folk, hva de snakker om, hvem de er. Kanskje en utidig vane, men jeg vedkjenner meg den.

Jeg har en yr opplevelse av å være et gjenferd, som uten å vekke oppsikt går gjennom vegger og dører som en gang var der, ser det andre ikke ser og samtidig er til stede i det som er, det som har reist seg som en fugl Fønix i all sin fargerike prakt, både innholdsmessig og visuelt. Om ikke akkurat fra aske, så fra et slitent bygg fra 30-tallet, med minimal statlig omsorg for modernisering og vedlikehold. Jeg befinner meg i en intens samtidighet mellom fortid og nåtid.

Bygget har en historie tilbake til 1926, eid og drevet av Norsk Luthersk Indremisjon. Allerede i 1912 startet de opp Oslo lærerskole, men i andre lokaler. Bygget ble reist i to omganger, første del i 1926, siste i 1932. I 1947 besluttet Stortinget at staten skulle overta lærerskolen og bygningen, som den siste statlige overtagelsen av alle landets lærerskoler. Rektor Arnfred Slyngstad og lærerne var bitre over å måtte overlate sin skole til det offentlige, en skole indremisjonen i årevis hadde slitt for å finansiere. Lærerutdanning basert på et uttalt kristent fundament var et hjerteanliggende for organisasjonen. Indremisjonen holdt på å knekke ryggen på huset. Som plaster på såret for tvangsovertagelsen fikk hele kollegiet fortsette, riktig nok etter å ha søkt på sine gamle jobber. Den nye situasjonen medførte utfordrende tilpasninger for både gamle og nye lærere. Dette satte sitt preg på skolekulturen i mange år.

I festsalen ble alle viktige begivenheter markert. Åpning og avslutning av studieåret, fester og tilstelninger gjennom året. Nesten som et frampek kan vi konstatere at årets største festarrangement i dette huset fra 1954 til 1992 først og fremst var viet litteraturen. Men bidragene representerte mange sjangre. Foredrag, kåserier, opplesning av egne og andres tekster, instrumental og vokal musikk og etter hvert dans og drama. Da viste lærerskolen seg fram som en betydelig kulturinstitusjon. Initiativtager og ildsjel var min gamle rektor, Jon Haukaas. Han var teolog, men brente for norskfaget og den norske litteraturen. Han hadde et unikt nettverk innen norsk kulturelite. Det ble ført nøyaktige referater fra de fleste arrangementene, og protokollen har på forunderlig vis overlevd flytting og vedvarende mangel på pietetsfølelse for den lokale skolehistoria.

Ser vi i protokollen fra 1961 kan vi lese at kvelden er viet Telemark. Professor Olav Midttun foredrar om "Diktning fra Telemark". Tarjei Vesaas, Halldis Moren Vesaas og Gisle Straume deltar med opplesning. Telemark uten folkemusikk, folkedans og malerkunst er vel utenkelig. Så her spiller Eivind Groven opp til danseoppvisning, og Harald Kihle har en egen avdeling med bilder fra det tradisjonsrike fylket. Folk er begeistret. Mange mener at dette må være den mest vellykkede litteraturkvelden de har opplevd.

Vi blar ett år fram i tid. Philip Houm tar for seg "Norsk litteratur i etterkrigsåra. Hvilke bøker vil leve i år 2000?" Odd Ramsfjell, rektor fra 1988 til 1992, skriver i boka si om Oslo lærerhøgskole: "For øvrig deltok denne kvelden Inger Hagerup, Arnulf Øverland, Mikkjel Fønhus, Hartvig Kiran og Kjell Bækkelund". - "For øvrig". Det kan illustrere et uendelig overflødigthorn institusjonen kunne øse av når det gjaldt bidragsytere opp gjennom årene. Ifølge Ramsfjells optelling var 50 forfattere/lyrikere innom i løpet av 39 år. Mange deltok flere ganger. I protokollen finner vi navn som Jacob Sande, Einar Skjæråsen, Bergljot Hobæk Hoff, Hermann Wildenvey, Torborg Nedreås, Kate Næss, Alfred Hauge, Åse-Marie Nesse og Klaus Hagerup. Flere av landets mest kjente skuespillere ga stemme til tekstene: Liv Strømsted, Per Aabel, Ella Hval og Tordis Maurstad med flere. Oversikten over foredragsholdere er ikke mindre imponerende.

Tenk at disse personene sto her, i dette rommet, midt på den gamle scenen. Foran dem er salen fylt til randen av et intenst lyttende publikum. De store dørene til håndarbeidssalen er åpnet for å gi plass til flere. Det var som regel ikke bare én hovedgjest, men mange. Kveldene hadde et tema som programmet ble bygd opp rundt. Litteraturkvelden 1975 sto i kvinneårets tegn. I 1980 var det "Ja, til et fargerikt felleskap" som var i fokus, 4 år senere "Oslo i litteraturen".

Kaffebord med kaker i alle ganger. Pausen varte i en hel time. Ga god anledning til mingling. Bokutstilling av et representativt utvalg av årets bøker. Loddsalg med bokpremier. "Et stykke Norge midt i Oslo. Folkeopplysningstanken og bygdebasaren i skjønn forening", som min norskkollega, Eva Bjørkvold, formulerte det. Litteraturkveldene ga institusjonen en utvidet identitet.

Etter at staten overtok skolen, ble det gitt grønt lys for folkeviseleik og dans på hyggekvelder. Det var ikke helt uproblematisk. I begynnelsen slapp ikke dansen til i festsalen og ble henvist til gymnastikksalen. For mange representerte festsalen noe høyverdig. Den ble blant annet brukt til andakter. Rektor Slyngstad uttrykte ikke eksplisitt motstand mot dansen, men argumenterte for at gulvet måtte skånes. Festkomiteen sendte da en søknad om å få bruke festsalen, og rektor videresendte brevet til departementet. Saken ble grundig behandlet, og også forelagt Lærerskolerådet, et råd på nasjonalt nivå. Saken utløste en prinsipiell behandling av både dans og bruk av institusjoners egne festlokaler. Konklusjonen gikk i favør av festkomiteen. Brevet var underskrevet av både ekspedisjonssjef og statsråd.

Jeg forlater kafeen og går bortover gangen til Wergelandssalen. Trappa ned dit fører meg gjennom det som før var materialrommet og gjennom veggen til den gamle gymnastikksalen, som er forvandlet til selveste juvelen i kronen. Til venstre inne i salen skrår et amfi med røde klappstoler. En liten, lav elementscene står inntil veggen på motsatt kortvegg. Veggen bak er dekket av et tynt, rødt mønsterperforert tekstilteppe. Mellom amfiet og scenen ei åpen gulvflate som alt etter behov kan fylles med bord og stoler eller sceneelementer – eller være tom. Jeg merker meg parketten i dekorativt stavmøster. Lyd- og lysanlegg har profesjonelt omfang.

I regi av Fritt Ord er salen blitt en nasjonal hovedscene for aktuell samfunnsdebatt, for presentasjoner av et vidt spekter av temaer, med særlig vekt på litteratur. Lista over markerte internasjonale gjester er imponerende. Rommet er blitt rikskjendis på NRK med sine ukentlige direkte-sendte TV-debatter om brennaktuelle temaer. Her stiller ”alle” opp på kort varsel. Jens, Erna, Siv. Alle direktørene, redaktørene, byråkratene. De fremste som kan bidra til kveldens tema. Som i resten av de større rommene i bygget er det utleie til konferanser og seminarer. I tillegg åpnes det opp for flere uttrykk, som teater, dans og musikk. En bedre ”etter-døden-opplevelse” kunne ikke den slitne gymnastikksalen få.

Jeg spoler fram til en kveld i januar i 2009. Litteraturhuset presenterer sin egen første-produserte teaterforestilling. I anledning hundreårsjubileet for Olav H. Hauge har skuespilleren Henrik Mestad og danser Ingrid Lorentzen skapt en timelang forestilling, basert på Hauges dagbøker. Publikum kan ikke se den parallelle virkeligheten jeg ser. Ribbeveggen på motsatt langside idet vi kommer inn. Basketkurvene på kortveggene. Oppmerkingen til

ballspill på det slitte linoleumsgolvet. Tauene. Ringene. Bommene, benkene. De blå tjukkasene lent opp under den ene basketkurven på kortveggen til høyre for inngangsdøra. Grønne gymmatten i en haug i hjørnet mot Parkveien på motsatt kortvegg. Ei lita dypgrønn tavle mellom inngangsdøra og materialrommet.

Jeg har filmruller i hodet med situasjoner fra tidlig 70-tall til vi flyttet ut av huset i 1992. Jeg ser en strøm av studenter i aktivitet. Apparatarbeid, volleyball, dans, innebandy, instruksjonstrening med oppfølgende egen- og fellesevaluering, sittende i en halvsirkel foran tavla. Først alt som var bra. Så en dialog om hva som kunne bli bedre. Salen dekket ikke behovet for kroppsøvingsfaget. Her måtte vi ut av bygningen til turnhallen. Manglende fasiliteter til svømming og utendørsaktiviteter krevde også en omflakkende tilværelse. Gymnastikksalen ble også brukt til dramaundervisning.

Fra midten av 80-tallet fungerte rommet i tillegg som dansestudio. Frigjøring av lærerressurser muliggjorde mitt prosjekt om å etablere et videreutdanningstilbud for lærere i dans som eget kunst- og kulturfag. Siden dette var et nytt fag i allmennlærerutdanninga i Norge, var det ingen rammeplaner eller studieplaner å bygge på, ingen litteraturlister og ingen tilsvarende fagmiljøer å støtte seg til. Det var egentlig en skremmende utfordring, men jeg ville dette så sterkt at jeg opplevde det mest positivt. Dessuten kunne jeg trekke inn dyktige timelærere, en fordel ved å være i Oslo på den tida. Det var et artig skjebnepek at indremisjonens lærerskole, med professor Ole Hallesby som den fremste pådriver for å få reist bygget, senere skulle huse landets første videreutdanningstilbud i dans for lærere.

Det er vanskelig å uttrykke kjærlighet til den gamle gymnastikksalen i seg selv. Den var liten, nedslitt, hadde dårlig ventilasjon, elendig akustikk og primitive lagringsmuligheter. Det som til tross for dette vekker varme minner, er livet i salen gjennom mange år. Gode kolleger, nye faglige utfordringer. Og ikke minst - flotte studenter. Det var umulig å ikke bli knyttet til dem. Ulikheter i temperament, talenter, bakgrunn, motivasjon. Hvert individ ble en utfordring, i de fleste tilfeller en positiv. For dansfaget var ikke salen vårt førstevalg som studio. Men det var den vi hadde. Så gjaldt det bare å finne kreative løsninger.

Å oppleve Ingrid Lorentzen, en av våre virkelig store dansere, utfolde seg i akkurat dette rommet fyller meg med en dyp og spesiell glede.

Jeg går opp trappa til 2.etasje. Den er i vakker rødbrun stein. Tydelig slipt og stelt med etter vår tid, ikke lenger så nedslitt og ujevn. Et godt gjensyn. Jeg likte trappa. Som en fjern og hverdagskledd slektning av Henry Moore's sanselige steinskulpturer. Jeg trodde faktisk at vanlig bruk var årsaken til slitasjen, ulogisk som det kan virke når jeg får vite at det var et resultat av tyske soldaters eksersis i trappeløpet, med jernbelagte støvler. Skolen ble brukt som soldatkaserne under krigen.

Inn til venstre ligger vårt gamle lærerværelse. Først kom vi inn i en åpen forgang med garderobestenger til høyre og et knøttlite tekjøkken til venstre. På veggen hang kollegiets eneste telefon, kledd inn i ei slags stor halvåpen hette, som skulle skjerme samtalene. Her sto jeg og organiserte studietur til England og snakket med mine kontakter i London, mens mine kolleger ilte til og fra bak min rygg, alltid snakkende, slik jeg opplevde det i situasjonen. Det var også mange samtaler som var av en slik karakter at offentligheten ble en belastning for personalet.

Rommet var svært nøkternt. Slitne sofaer og stoler på overtid fra tidlig 60-tall. Ikke en gang et snev av nostalgisk sjarm kunne spores. En gang på 80-tallet besluttet kollegiet seg for å gi avkall på årets gratise helsesjekk og investere i funksjonell og visuell trivsel. Vi kjøpte nye møbler og gardiner. Ei dør inn til venstre førte til et lite arbeidsrom for lærerne, med 8 arbeidsplasser, slik vi finner dem på gamle lesesaler. Alt arbeid utenom undervisning ble for de fleste gjort hjemme. Lærerkontorer kom ikke før på 80-tallet.

Nå heter rommet KVERNELAND, oppkalt etter tegneren og illustratøren Steffen Kverneland. På veggen midt imot oss hilser jeg på hans berømte forfattergalleri, en collage på 15 kvadratmeter. Det dekker hele veggen. Stein Mehren, Jon Fosse, Unn Lindell, Herbjørg Wassmo, Dag Solstad og 31 andre norske samtidsforfattere og lyrikere hilser tilbake. ”The Wall of Fame”. Ingen kanon, hevdet Litteraturhusets leder, Aslak Sira Myhre ved avdukingen 5. oktober 2007, men et forsøk på å lage et tverrsnitt av nålevende forfattere bosatt i Norge. Ment som et bidrag til å gi huset et uhøytidelig preg. Men ikke alle var like fornøyd med utvalget. Anne B. Ragdes innbrudd en sen lørdagskveld samme måned huskes fortsatt av mange. Med neglefil og Visakort brøt hun seg inn i Kverneland-rommet, sammen med det hun kalte gode medsammensvorne, for å feste 7 klistremerker av seg selv, skapt av nettopp

Kverneland. Godt påseilt av champagne, ifølge VG. ”Dette var et nøye planlagt litterært geriljastunt, som jeg frontet på vegne av flere”, sa hun.

Mitt persongalleri er i minnet tredimensjonalt. Kjendisfaktoren var begrenset. Men vi hadde noen få. Som helt fersk lærer på huset fikk jeg oppleve Trygve Bull som kollega. Han var lektor i historie og norsk, tidligere stortingsrepresentant for AP, men som engasjert EF-motstander meldte han overgang til Sosialistisk valgforbund, senere Sosialistisk venstreparti. Der satt han i hovedstyret i to år midt på 70-tallet. Født inn i et borgerlig Oslo-miljø, med en solid akademisk utdanning. En konservativ mann og en radikal opprører, ble det sagt om han. ”Den aldri hvilende ånd”, skriver Rune Slagstad i sitt store verk om de nasjonale strateger. Litt gammelmodig i klesveien, alltid i dress, slips og vest med klokkekjede. Han var ikke så pompøs som han først kunne virke. Et konstant samfunnsengasjert og levende menneske som elsket politikkenes spill, som han begeistret la ut om på lærerværelset. Hendenes lett spastiske bevegelser understreket poengene hans. Den litt kneggende latteren satt løst. Han ble gjerne et naturlig midtpunkt.

Selv om han likte rampelyset, var han en interessert og uforfengelig lytter til den han snakket med. Jeg fikk straks ekstra oppmerksomhet fordi han var gift med dattera til Erling Falks søster. Unndis Falk Simonsen vokste opp i min barndoms gate på Hemnesberget, fikk jeg vite. Faren var blikkenslager, og jeg husker han, men ikke kona. Bull hadde en aktiv fortid i Mot Dag-bevegelsen, stiftet av samme Erling Falk. Han visste jeg om. Hemnesværingene var stolte av han, uavhengig politisk tilknytning, fikk jeg inntrykk av.

Andre kjente personer? Det måtte være Torstein Grythe, musikk lærer og Sølvguttenes far, bestefar og oldefar. Liten, kvikk i bevegelsene og for det meste smilende til stede. Tilstedeværelsen i Wergelandsveien 29 var nok mest en plikt. Guttekoeret var hans hovedengasjement og lidenskap. Etter at koeret hadde vært invitert til å synge i bryllupet til Diana Ross og Arne Næss jr. forutsatte han naturlig nok stor interesse blant kollegene og kom nysgjerrigheten vår i forkjøpet med en kopiert redegjørelse fra begivenheten. Med svar på alle spørsmål vi kunne tenkes å stille. Som en forløper til vår digitale virkelighet med FAQ – ”frequently asked questions”. Her kan det passe med klisjeene stolt som en hane og blid som ei sol. Fjærene bruste opprømt, og vi deltok gjerne i gleden.

På lærerværelset tilbrakte vi våre pauser, hadde lærerråd og sammenkomster av ulik festlighetsgrad. Vi var et lite kollegium på rundt 35 personer. Jeg lar minnens kamera sveipe rundt i rommet. Ikke mange i antall, men med spenn i særpreg. Fagtilhørigheten var et sterkt identitetsmerke. Seksjonene utgjorde tette grupper. Fint for de som fungerte bra sammen, en kilde til vedvarende konflikter der kjemien var ugrei, men det hørte heller til unntakene. Selvsagt satte livssynståsted sitt preg på forsamlingen. Det var ikke ofte det kom direkte til overflata, men det var der som en premiss for kommunikasjonen og beslutningsprosessene. Skolen hadde et godt omdømme, men ble av mange også oppfattet som konservativ og uspenning. Virkeligheten er atskillig mer nyansert. Det var aktiv forsøksvirksomhet med grunnutdanninga fra midten av 1960-tallet og etablering av helt nye videreutdanningstilbud fra tidlig 70-tall.

Min første rektor, telemarkingen Jon Haukaas, hadde foruten sitt brede kulturengasjement et bankende hjerte for personalet. Han var opptatt av å behandle folk skikkelig. Han tilhørte en utdøende rektortype i lærerutdanninga og gikk av med pensjon i 1976 før de store omveltningene i høyere utdanning tok fart. Overgangen til høyskole, fusjoner, store strukturelle endringer og nye administrative oppgaver krevde et endret fokus. Mye gikk også tapt i denne moderniseringsprosessen.

Det ble tidlig erkjent at bygningen var for liten og mangelfull for skolen. Flytteplaner preget miljøet fra begynnelsen av 50-tallet. De ble snart "den uendelige historien". Det ene prosjektet etter det andre ble grundig behandlet og lagt til side. Dette skapte stadige bølger blant personalet. Noen få ønsket å bli værende i Wergelandsveien og ga tydelig uttrykk for det. Liv Høgaasen Sandvik var en av dem. Norsklærer, lavmælt og vennlig. Lita og vever, ofte kledd i duse farger med preferanse for gråblå. Til tross for sin milde væremåte, kunne hun kvesse til hvis noe truet hennes interessesfære. Et av hennes hovedargumenter var privilegiet ved å ha bokhandleren Windju Simonsen rett over gata. "Eg får mest ikkje sova", sukket hun en gang i fortvilelse på Vågå-dialekt da en av flytteplanene ble for konkret.

"Her er det for lite cowboy", ytret en ny kollega på begynnelsen av 90-tallet. Han hadde en litt annerledes bakgrunn og skoleerfaring enn majoriteten på lærerværelset. Jeg skjønnte godt hva han siktet til, men ville vel ikke selv tydd til westernbilder. Mitt forhold til kollegamiljøet var i alle år sammensatt. Jeg følte nok til tider en viss fremmedhet. Jeg kom dit som relativt

nyutdannet allmennlærer med kort fartstid fra grunnskolen og fersk faglærerutdanning fra den nystartede og prestisjefylte Norges idrettshøgskole. Jeg var politisk radikal, hadde min grunnsirkel fra AKP (m-l), men uten å falle ned på den rødeste sida av gjerdet. Jeg var feminist, og sist, men ikke minst: jeg var nordlending. Kollegiet fremsto for meg veldig homogent, dannet, tradisjonelt og konservativt. Med noen unntak. En eksotisk erfaring, selv om jeg hadde undervisningserfaring fra Lysaker skole i Bærum.

Jeg var ingen uttalt rabulist med plagsomt behov for politisk omskolering av mine omgivelser, men var debattglad. 70-tallets ettermæle er fullt av forenklede sjablonger om det meste. Det blir for lett vint å stemple alt som skjedde som ensidig politisk konformitet. Det var et sammensatt tiår med masse kreativ og optimistisk energi. Skolen var ettertraktet som studiested, og poengsummen var høy for å komme inn. Studentene var arbeidssomme og motiverte, en fryd å jobbe med. I tråd med tidsånden var flertallet samfunnsengasjerte, aktive og fulle av troen på at det meste kunne endres til det bedre, som en naturlov. Kanskje naivt, men en god følelse så lenge den varte. Og mye ble varig positivt endret. 80-tallet innvarslet nye tider. Læreryrket falt dramatisk i popularitet. Protestene mot lave lønninger ble så høyrøstet at den førte til at flere lærere søkte seg ut av skolen, og nedgangen i søkermassen til utdanninga ble merkbar, også i Oslo. Studentene kom lettere inn, hadde dårligere karakterer og mindre innsatsvilje.

Undervisningsutfordringen var drivkrafta til at jeg ble værende. Jeg har alltid hatt misjonærtilbøyeligheter for det jeg brenner for. Slik sett var jeg i slekt med ånden i huset, om enn uten den religiøse dimensjonen. Og i de første årene dreide det seg om å kunne utdanne blivende lærere til å gjøre kroppsøvningsfaget morsomt og meningsfullt for elevene. Få alle til å oppleve mestring i forhold til sine muligheter og samtidig gi utfordringer til de flinkeste. Her gjaldt det å følge gode pedagogiske marsjordre om differensiering, aktivisering, individualisering m.m. Nå hører jeg ironiske trommevirvler i mitt indre øre. Men det var et dypt alvor i mitt engasjement. Gymfaget, som det alltid er blitt hetende, hadde et blandet rykte. Dansen rundt lærbukken var symbolet på en stivnet turntradisjon. Og for mange elever - og lærerstudenterselve inkarnasjonen av gym-marerittet. Hvorfor hoppe over når man kan kripe under? Spenst og koordinasjon kan trenes på mange måter. Det morsomme ved undervisningen på starten av 70-tallet var det pedagogiske frisleppet og de kreative utfordringene det ga. Det tradisjonelle faginnholdet styrte ikke lenger målformuleringene. Nå var det omvendt.

Å være nordlending var helt uproblematisk. Jeg ankom hovedstaden til akkurat rett tid. Dialekter var in. Men ikke alle dialekter var aksepterte i øvingsskolen. Til min store forskrekkelse måtte studenter med tilhørighet utenfor en viss radius rundt hovedstadsbokmålet normalisere språket sitt. Prøysen sto ikke høyt i kurs som språklig forbilde. Jeg ble veldig bevisst sammenhengen mellom språk og identitet. Selv om jeg måtte knote litt, dreide det seg stort sett om spesielle dialektord og vendinger som det var lett å bytte ut med lån fra ei beslektet dialekt fra mer urbane strøk nordpå. Som for eksempel å bruke ”korsen”(Narvik) i stedet for mitt helgelandske ”kelessen”. Slapp da unna ”hvordan”. Noen breie vokaler, som hyppig bruk av lang æ i slutten av ordet, ble såpass lite praktisert rundt meg at lydene gikk i delvis hvilemodus av mangel på næring.

Verre var det med mitt nordnorske lynne som til tider ble sterkt underernært. Jeg savnet mer galskap, mer latter, mer spontanitet og kreative påfunn. Ja, jeg vet at jeg ofte lo for høyt. Kanskje i ren desperasjon? Sikkert til enkeltes stille irritasjon. Jeg tenkte til og med i privat lønndom at ”søringan” ikke har humoristisk sans. Men her måtte jeg reversere. De har en annerledes humor. Det lærte meg å se vår egen humorkultur både utenfra og innenfra. Det vulgære savnet jeg ikke, men de overraskende vindkastene i replikkene, havsalte og befriende. Og de vannvittige overdrivelsene og løpske assosiasjonene. Jeg forsto de naturgitte rammene og de tøffe levekårene som avfødte en såpass dynamisk og røff humortradisjon. Jo, det ble for vindstille.

Huset har fire etasjer og en kjeller. Dagens Litteraturhus er en skattekiste for ulike formål: kurs, samtaler, seminarer, foredrag og annen formidling. Det er rom for de minste barna, for organisasjoner, for skrivende folk. Det er til og med en forfatterleilighet til bruk for spesielle gjester for en avgrenset periode.

Jeg avslutter min selvguidede tur her og går ned steintrappa igjen, beundrer portrettene på trappeveggen. Videre gjennom kafeen og ut døra jeg kom inn. Ser ut over Slottsparken. Velstelte plener, store mektige trær, et vakkert damanlegg omgitt av en blomstrende hage. Parken var en skattet nabo på alle måter, og den var et viktig uterom for kroppsøvingsfaget. Min kjære kollega og orienteringseksperter i seksjonen, Sverre Larsen, laget hvert år et nærmiljøopplegg med de forunderligste småposter gjemt rundt omkring. De måtte være så diskret plassert at ingen uvedkommende kunne finne på å fjerne dem før studentene fant dem.

Vi startet gjerne semesteret med leikaktiviteter i den delen av parken som ligger nærmest skolen. Det var lov, men ikke ”organisert ballspill”. Våre voktere hadde nok problemer med å vite hvor denne grensen gikk. Jeg fikk en gang besøk av to marsjerende gardister som påpekte et mulig avvik. Jeg husker spesielt godt tiden det tok å marsjere mot oss. Vi ventet lattermildt. En desemberdag med rimfrost på gresset og juleavslutning med dansstudentene bestemte vi oss for å avrunde festen med en danseimprovisasjon i parken. Noen hadde kåper og støveletter på og så riktig bykledd ut. De forbigående fikk en spesiell opplevelse den dagen.

Jeg setter meg ned ved et bord på utedelen av kafeen. Dette lille frimerket av en gårdsplass ut mot Wergelandsveien er blitt et skjermet og trivelig sted på en dag med fin temperatur, gjerne med sol. Jeg synes et glass kald og tørr hvitvin kan sette et passende punktum for min tidsreise.

Ragnhild Jenssen, født 1945 på Hemnesberget. Lærerutdanning og embetseksamen i idrett. Ettårig studium i dans i England. Førsteamanuensis i dans og kroppsøving ved Høgskolen i Oslo, Avdeling for lærerutdanning, fram til 2007. Etablerte dans som en kompetansegivende videreutdanning i allmennlærerutdanninga i 1984 ved Oslo lærerhøgskole og ledet dette studiet til 2004. Underviste før dette i kroppsøving ved samme institusjon fra 1973. Lærer i grunnskolen i 3 år. Har deltatt i flere rammeplangrupper for dans i lærerutdanninga, også som leder. Var en av initiativtagerne til etableringen av Landslaget Dans i Skolen, nå Dans i Skolen (DiS), og var organisasjonens første leder, samt medlem av interimsstyret og det første valgte styret for Nordisk Forum for danseforskning (NOFOD). Har skrevet flere fagartikler og bidratt på en rekke konferanser i inn- og utland innenfor fagområdet dans.

Per Østerud: 50 år i lærerutdanninga. En dannelsesreise fra Oslo lærerskole til Høgskolen i Oslo

1956. Slik begynte det

Jeg var ferdig utdannet som cand. philol. med fagkretsen historie, norsk og pedagogikk ved Universitetet i Oslo våren 1956. Om høsten kom jeg inn på Pedagogisk seminar, og siden jeg hadde pedagogikk som fag, fikk jeg praksis ved Oslo lærerskole. Det var et lykketreff. Av egen erfaring visste jeg lite om denne skolen og om lærerskoler generelt, men i mine første år i studietida ble jeg kjent med landsungdom som gikk på Oslo lærerskole, og var klar over at skolen hadde lærerutdanning for studenter både med og uten eksamen artium.

Det ble et spennende og utfordrende semester. Jeg ble kjent med et skoleslag som gjennom de to forskjellige utdanningsveiene, 4-årig og 2-årig linje, forholdt seg til både den folkelige og akademiske utdanning og dannelsesstradisjonen. Jeg møtte voksne, dyktige studenter på begge linjer og fikk profilerte veiledere. Den kjente politikeren Trygve Bull ble min veileder i historie på 4-årig linje. Andreas Schanke fikk jeg i norsk og H.K. Heimdal i pedagogikk, begge i 2-årig studentklasser. Både Heimdal og Schanke ble seinere rektorer i lærerskolen.

Det var tre dyktige pedagoger, vidt forskjellige. Trygve Bull var kunnskapsrik historiker, engasjert og spontan. Uten manuskript eller notater poserte han og kommuniserte med klassen. «Den aldri hvilende ånd» er en karakteristikk Rune Slagstad tildeler Trygve Bull i sitt store verk «De nasjonale strateger». Han viste meg tillit og slapp meg tidlig til med egen undervisning. Hans undervisningsform var krevende. Jeg måtte finne min egen. Temaet i klassen var gresk historie og Trygve Bull boltret seg om den demokratiske impuls. Han bad meg tenke på noe å ta opp med klassen som kunne passe inn i sammenhengen. Jeg hadde nylig lest om gresk mytologi i Grimbergs store verdenshistorie, som kom ut på denne tida. Dette var stoff jeg likte og han bifalt forslaget.

Da jeg ble ansvarlig for disse timene, forsvant Trygve Bull som observatør. Men en dag møtte han uventet opp sammen med Olav Sundet, rektor ved Pedagogisk seminar. Formål var å

vurdere kandidaten. Klassen oppfattet selvsagt situasjonen. Studentene skjerpet seg, jeg var godt forberedt og fikk en følelse av at det gikk ganske bra. Det ble også bekreftet i vurderingssamtalen etterpå. Sundet var fornøyd. Da spør Trygve Bull om han ellers har noe å bemerke. «Ja,» sier Sundet, «jeg kunne kanskje ønsket at kandidaten uttrykte en noe større grad av pondus.» Trygve Bull gapskrattet, Sundet rødmet og møtet ble raskt avviklet. Trygve Bull takket for frammøtet, og vi tok hverandre i hendene til farvel. Situasjonen vakte munterhet da den ble referert på lærerværelset.

Våren 1957 kom Trygve Bull inn som varamann på Stortinget. Han spurte om jeg kunne tenke meg å vikariere i norsk og historie ut semesteret. Jeg ble smigret over tilbudet, men mente det var krevende og måtte tenke meg om. Jeg fant imidlertid fort ut at denne sjansen kunne jeg ikke lå gå fra meg, så jeg takket ja og antydte at jeg måtte vel søke. «Det ordner jeg,» sa Trygve Bull. Jeg vikarierte fram til sommeren.

Vinteren ved Oslo lærerskole ble først og fremst et lærerikt praksisår. Jeg ble utfordret på det å stå fram som lærer for voksne studenter. De fleste var noe yngre enn meg, men her var også jevngamle og noen få eldre. Dette gjorde at jeg kom ganske tett inn på studentene og følte undervisningen krevende. Timene måtte forberedes godt, ikke minst gjennom det å bearbeide stoffet og prøve å være tilsted selv i forhold til de temaene og oppgavene som ble tatt opp. Spesielt i litteraturundervisningen ble dette viktig.

Oslo lærerskole var en levende kulturinstitusjon. Dette hadde blant annet sammenheng med sangen og musikken og de åpne litteraturkveldene som ble arrangert i festsalen. Den høsten jeg var der, kåserte Philip Houm over årets litteratur. Jeg husker dette spesielt siden det ga impulser til samtaler om litteratur i klassen og til spennende diskusjoner på lærerrommet. Jeg minnes heftige innlegg av markante skikkelser som blant andre Jon Haukås, Per Lønning, Mia Økland, og musikk lærerne Beck og Kjellsby.

Høsten 1957. Tromsø lærerskole

Etter vinteren ved Oslo lærerskole fikk jeg et års-vikariat ved Tromsø lærerskole. Det første møtet både med byen og lærerskolen gjorde sterkt inntrykk. Skolen lå sør på øya, i utkanten av byen med vid utsikt til fjorden, til Prestøya og fjellene omkring. Mens Oslo lærerskole var

en relativt ung institusjon (1912) i gamle, ærverdige bygninger i neoklassisk stil, var lærerskolen i Tromsø en av de eldste i landet (1848) i relativt nye bygninger i funkisstil. Hele anlegget gjorde et godt inntrykk. Her var moderne bibliotek med lesesal, stor festsal, svømmehall, grupperom og oppholdsrom for studentene der det også var en enkel kafeteria. Dessuten var det noen kontorer med arbeidsplasser for lærerne.

Jeg ble tatt i mot av rektor Jens Rydland. Han var teolog og hadde i tillegg magistergrad i pedagogikk. Lærd, sterk og stri, men også konfliktsøkende. Det ble en vinter med hardt arbeid. Rydland stilte krav. Jeg fikk 4 klasser, 120 studenter. To klasser i norsk og en i historie på 4-årig linje. Den fjerde klassen var en klasse i pedagogikk på 2-årig. Vi var i gang med opptaksprøven til de to nye 4-årige klassene, da Rydland kom til meg og sa at jeg også måtte ta en klasse i geografi på 4-årig. «Det går ikke,» sa jeg, «jeg har ikke geografi som fag». «Du kan lese deg opp,» svarte han. «Tenk deg om!» Etter et par dager kom han igjen. «Har du tenkt,» sa han. «Ja,» sa jeg. «Det er ikke aktuelt. Jeg kan ikke ta vikariatet under de betingelsene du stiller.» Han la litt press på meg ved å spørre hvordan jeg tenkte å ordne meg da. «Reise sørover igjen,» sa jeg. «Få meg jobb som skitrener på Lillehammer og tilby meg som hjelpelærer uten lønn ved Nansenskolen.» Han gikk, og jeg ble. Seinere kom han og hørte på undervisningen min. Det tok jeg som en tillit, og vi kom på ganske god fot gjennom vinteren.

I Tromsø var det såkalt Statsøvingskole. Det innebar at skoleområdet omfattet både lærerskole og folkeskole, delvis under samme tak. Det var blant annet felles lærerrom for de to kollegiene og noe felleskap med hensyn både til administrasjon og undervisning. Denne nærheten til barneskolen gjorde at jeg gjennom vinteren fikk bedre innsikt i hva det innbar å utdanne lærere, med lærergjerningen i videste forstand som siktemål. En liten episode fra øvingskolen vil kunne illustrere dette.

Hilmar Johannesen het en av lærerne i øvingskolen. Han var leder av den fädelte skolen. Et skoleslag jeg kjente godt fra egen skolegang. Dette førte til at jeg tok kontakt, fikk være med i klassen for å møte elever og få innblikk i undervisningen. Jeg ble ganske godt kjent med «han Hilmar», som eleven kalt han. Denne læreren som elevene var på fornavn med, opplevde jeg først og fremst som den lune fortelleren. Når det var noe viktig elevene skulle legge seg på minnet, snakket han saktere og dempet stemmen, slik at den fikk en melodisk litt hes karakter.

Da var Hilmar til stede med hele seg, gjennom det stoffet han formidlet, men også med den måten han tok sag av elevene sine på.

En dag spurte Hilmar om jeg kunne ta inspeksjonen i skolegården i store spisefri. Først måtte jeg gå gjennom klasserommet og sørge for lufting. Det var høstmørke ute og snøballføre. Da jeg kommer inn i rommet, skimter jeg en skikkelse bakerst i klassen. «Skal ikke du ut?» sier jeg. «Nei, jeg får lov å sitte inne av han Hilmar.» «Tull,» sier jeg. «Du skal bli med meg ut og leke i snøen sammen med de andre.» Og han blir med. Det ringer og jeg møter Hilmar i korridoren. «Hvordan har det gått?» spør han. Jeg svarte at det gikk bra, men at jeg tok med meg en gutt ut som satt i mørket bakerste i klassen. «Det var han Nils,» sa Hilmar. «Han er en drømmer som får sitte inne alene enkelte ganger, helst i høstmørke når behovet for å drømme er der.» Jeg har brukt denne historien som eksempel på en lærer som ser elevene sine som de menneskene de er, med sin særtrekk, og som lar dem være tilstede med seg selv også i elevsituasjonen.

Skoleåret i Tromsø ble lærerikt og stimulerende, faglig og sosialt. Lærerskolen ble sentrum for min hverdag. Jeg hadde egen kontor plass og forberedte undervisningen for det meste på skolen. Det gikk mange år før jeg kom i et skolemiljø der lærerne hadde slike vilkår. Men min trivsel ved lærerskolen i Tromsø skylts også at jeg fikk mange nære og gode venner. Frank Rosvoll delte jeg kontor med. Han var filolog med historie og norsk som fag. Dessuten hadde han spesialstudier i historie ved Harvard University, Boston. Han la fram perspektiver på historie, historieforståelse og fagdidaktikk som fenget meg.

En annen god venn ble Ragnar Baartvedt. Han og jeg gikk på Cranes konditori etter middag flere ganger i uka. Ragnar skjerpet min interesse for litteratur, spesielt lyrikk. Han var både filolog og pedagog med pedagogikk som fag. Dessuten hadde han tilknytning til NRK. På lærerskolen tok han blant annet initiativ til lyrikkafteener. Dette ble en impuls til å åpne med dikt i norsktimene før vi gikk i gang med dagens tema. En dag forlot Petra, en av de mange dyktige studentene på 4-årig linje, klassen etter at jeg hadde lest et dikt. I pausen spurte jeg om hvorfor hun forsvant. «Nei, hun var ikke syk, men hun kjente diktet. Det skulle ikke leses sånn!»

Høsten 1958. Elverum lærerskole

På vårparten i 58 ble jeg gjort kjent med at det var utlyst et lektorat innen min fagkrets ved Elverum lærerskole. Jeg søkte og ble tilsatt i fast stilling. Den gangen innebar dette en forfremmelse fra vikar til embetsmann, et stort sprang på ett år.

Mitt kjennskap til Elverum og lærerskolen var ubetydelig selv om avstanden fra hjembygda, Nes på Romerike ikke var så lang. Førsteintrykket av læreskoleanlegget var radikalt forskjellig fra de store moderne bygningene i Tromsø. Her møtte jeg gamle, ærverdige bygninger, plassert i hestesko. De tok seg godt ut med villvin mot de gulbrune veggene og de smårutede vinduene. Ingen ruvende bygningsmasse, men bjørkeallen fra torvet ned mot gårdsplassen og det store jordet mellom skolen og Glomma, bidro til at anlegget kunne minne om en storgård. I nærheten lå Folktvang folkeskole og den store idrettsplassen.

Min første oppgave var muntlig eksaminasjon i norsk på opptaksprøven til 4-årig linje. Her hadde det møtt opp over 150 ungdommer fra distriktene omkring. Det var bygdeungdom uten gymnas, men med mye annen skolegang og livserfaring: folkeskole, framhaldsskole, realskole og folkehøgskole. Mange hadde også puggekurs som folkehøgskolene arrangerte spesielt med tanke på opptak til lærerskolen. Noen litt eldre kunne ha erfaring fra landbruk og skogbruk, eller fra praktisk arbeid innenfor håndverk, industri og andre tjenesteytende næringer.

Den første tida bodde jeg midlertidig på internat på Elverum folkehøgskole sammen med søkerne. Vi møttes om morgenen på det felles vaskerommet. I begynnelsen ga jeg meg ikke til kjenne. «Hvordan går det?», spurte en av kandidatene. Jeg svarte litt unnvikende: «Ikke så verst.» Senere møtte han opp til samtale i norsk. Han var fra Trysil, blid og trygg type. Jeg så med en gang at han kjente meg igjen, og jeg takket for sist. Han klarte seg fint på prøven, så jeg spurte om det var noen dikt han kunne utenat. «Ja, je kan noe av Skjæråsen, men da lyt je stå,» sa han, og så reiste han seg og framførte «Du skar itte trø i graset».

Jeg fikk omtrent de samme undervisningsoppgavene som i Tromsø, to klasser i pedagogikk, en i norsk og en i historie. Fire forskjellige klasser, 120 studenter, 21 undervisningstimer i uka. Mye arbeid, men med ett års erfaring følte jeg oppgaven litt lettere enn i Tromsø. Miljøet på skolen var trivelig og omgjengelig. Rektor Øystein Rykkja var ny det året. Han hadde tidligere vært lektor i pedagogikk på Levanger lærerskole. En lang, blid tilbakelenet mann

som styrte skolen med slakke tøyler. Og det går bra når både rutinene og samarbeidsviljen er godt innarbeidet og det administrative apparatet fungerer.

Jeg likte meg på Elverum. Det var utstrakt sosial omgang innen kollegiet, og jeg fikk mange venner. Likevel var jeg ikke til stede i utdanningsmiljøet på skolen på samme måten som i Tromsø. Dette førte til at jeg søkte nye utfordringer, noe som endret og utvidet mitt virksomhetsområde. Jeg engasjerte meg i utdanningspolitiske- og faglige spørsmål utad, fikk kontakt med Landslaget for norske lærerstudenter og ble engasjert som foredragsholder. Dessuten begynte jeg å skrive en del, først og fremst om læreutdanningsspørsmål. Dette førte til at jeg kom med i redaksjonen for «Aktuell Pedagogikk», en serie av publikasjoner som ble gitt ut av Lærerstudentenes forlag.

Her startet en avgjørende vending i min dannelsesreise. Etter to år i Elverum søkte jeg permisjon. Nå var jeg blitt gift med en nyutdannet lærer som ville studere vider. Vi dro til USA og studerte ett år ved henholdsvis Brandies og Boston University. For mitt vedkommende ble det pedagogisk filosofi og sosialantropologi. Under professor Theodore Bramelds kyndige veiledning ble dette det beste studieåret jeg har hatt, en videreutdanning som kom til rett tid og traff godt.

Tilbake i Elverum underviste jeg for det meste i ett fag, og fikk min faglige identitet først og fremst knyttet til det å være pedagogikklærer. Den nye situasjonen var dessuten at jeg nå fikk nærmere kontakt med Elverum folkehøgskole, der kona mi ble lærer. Vi bodde også på skolen. Dette førte til at jeg gjenopprettet tilhørigheten til det skoleslaget jeg var vokst opp med, og forholdt meg daglig både til lærerskole- og folkehøgskolemiljøet.

Jeg var ansatt på Elverum lærerskole fra 1958 til 1967. Tre av de årene hadde jeg permisjon. I den siste permisjonsperioden flyttet vi til Oslo, der jeg ble konsulent i Forsøksrådet for skoleverket under Hjalmar Seims kyndige og smidige ledelse. Min oppgave skulle først og fremst være å utvikle utkast til nye planer for en 3-årig allmennlærerutdanning.

Det ble to år som skilte seg sterkt ut fra alt jeg hadde vært med på tidligere. Forsøksrådet var opprettet for å tilrettelegge reformarbeid innen hele skolesektoren. Dette innebar at det var stor faglig bredde blant konsulentene i sekretariatet. Noe som førte til et stimulerende miljø

med tanke på skolekritikk og reformplaner. Jeg fikk også mange nye kontakter innen skolesektoren. Dessuten besøkte jeg de fleste lærerskolene, og deltok i konferanser og seminarer som gikk på tvers av skoleslag.

Resultatet av disse to årene ble to publikasjoner om lærerutdanning: «Lærerutdannelsen. Et forslag til reform fra Forsøksrådet for skoleverket», Aschehoug 1966, og «Lærerutdanningen. Målsetting og fagplaner», Universitetsforlaget 1967. Den første boka inneholdt beskrivelse av en modell for en 3-årig allmennlærerutdanning etter mønsteret 2+ 1. Den andre inneholdt beskrivelser av mål for lærerutdanninga og drøfting av teori og praksis problemene, men hoveddelen bestod av forslag til nye studieplaner, i pedagogikk og i de forskjellige undervisningsfag. Dessuten ble det lagt fram forslag til en rekke spesialiseringstilbud som lærerskolene burde ta seg av.

Utgangspunkt for dette arbeidet var særtrekkene ved den nye 9-årige enhetsskoleskolen og de nye kravene dette stilte til lærerne. Ett av kravene var større faglig konsentrasjon og fordypning innenfor lærerutdanninga, med den følge at allmennlærebegrepet ble satt under debatt. Dette førte til stor endringsaktivitet ved lærerskolene. Det ble satt i gang forsøksvirksomhet ved de fleste lærerskoler og en rekke nye årsheter så dagens lys. Det betød at flere og flere tok 3-årig utdanning, slik at dette etter hvert ble den mest vanlige utdanningstida. En ny 3-årig allmennlærerutdanning med fordypning i ett fag vokser fram. Det er også verdt å merke at det på denne tida var flere studenter som gjennomførte studiene etter forsøksordninger enn etter vanlig studieforløp.

Over 50 konsulenter var trukket inn i arbeidet med de nye planene. Ved siden av lærerskolenes sterke iver etter å komme i gang med forsøk, er dette uttrykk for etterlengtede endringer og for verdsetting av reformer der kollegiene ikke følte seg fremmedgjorte. Fra miljøene kom også forslag om nye fag og fagområder til utprøving: Drama, kulturorientering, småskolepedagogikk, undervisning på mellomtrinnet, hjelpe og støtteopplæring i barne- og ungdomstrinnet.

I denne tida møtte jeg folk med fotfeste i lærerutdanning og interesse både for tradisjon og fornyelse i skoleslaget. Sigmund Sunnanå var en av dem. Han var konsulent i Lærerutdanningsrådet. Vi fikk et nært samarbeid og vennskap. Det samme gjelder Henrik

Halvorsen. Han var rektor ved Notodden lærerskole og formann i kontaktutvalget mellom Lærerutdanningsrådet og Forsøksrådet. Dette var et viktig utvalg. Det bidro til at forsøksvirksomheten ble koordinert og at informasjon om endringer ble lagt fram og drøftet innen lærerskolens egne rekker.

1967. Hamar lærerskole

Med de to bøkene om forslag til reform i bagasjen dro jeg til Hamar lærerskole. Rektor Andreas Schanke hadde gjort meg oppmerksom på at det kom til å bli utlyst en ledig stilling innenfor min fagkrets. Jeg kjent både skolen og en del av kollegiet fra før. Noen av dem hadde jeg vært sammen med i Elverum, og Schanke hadde vært min veileder ved Oslo lærerskole i 1957. Det var som å komme hjem og står i flere publikasjoner for meg som en god tid. Om 70 åra i norsk lærerutdanning har jeg i flere sammenhenger brukt betegnelsen «Gullalderen».

På Hamar var det 100 års jubileum da jeg kom dit i 67. Det ble festet og lansert store byggeplaner. Dessuten var det lagt grunnlag for modellforsøk med 3-årig allmennlærerutdanning etter 2+1 ordningen. Skolen hadde allerede årsenheter i engelsk og musikk. Dessuten forelå det planer om en årsenhet i matematikk. De såkalte S-linjene så dagens lys. Gjennom 70 åra ble det tatt opp studenter på 3-årig allmennlærerutdanning etter denne modellen, 90 studenter hvert år. Dette innebar at vi hadde 3 årskull samtidig som fulgte forsøksordningen. Vi var 4 lærere som samarbeidet om pedagogikkundervisningen for 270 studenter. Dette teamarbeidet var simulerende, samtidig som det førte til at vi nok tok oss friheter som i andres øyne lå på kanten. Vi gikk også under betegnelsen «firerbanden». Enkelte ganger kunne det være nødvendig å klarere saker med rektor. En gang jeg la fram en sak, svarte Schanke slik: «Nå gjør du det vanskelig for meg, Per. Jeg må i hvert fall snakke med Frøysnes først.» Åsulv Frøysnes var den gangen i Kirke- og undervisningsdepartementet og sentral person i lærerutdanningsspørsmål. Saken ordet seg.

70 åra var også tida for eksperimentering innenfor de rammene som var godkjent som forsøk. Jeg skal nevne to tiltak som først og fremst var knyttet til pedagogikkfaget. Det var oppgaver som lærerteamet planla i samarbeid med studentene og som gikk parallelt med under-

visningen og delvis ble en del av den. En kan se på dette som initiativ til utviklingsarbeid som kommer nedenfra.

Det ene prosjektet var kartlegging av forskningsbehov i grunnskolen i Hedmark. Utgangspunktet var skolehverdagen og de dagligdagse problemene i forskjellige typer skolemiljø i ulike deler av fylket. Skoledirektøren viste interesse for prosjektet og var behjelpelig med å velge skoler. Studentene foretok intervjuundersøkelser, gjennomførte observasjoner og utarbeidet prosjektforslag til oppfølging som ble drøftet med lærerkollegiene. Rapporten fra «Kartleggingsprosjektet» ble kjent utenfor lærerskolen. Per Dahlin, IMTEK, kom med henvendelse til pedagogikkseksjonen om å presentere prosjektet på en internasjonal konferanse.

«Ung på Hamar» het det andre prosjektet. Dette var en del av et større nasjonalt prosjekt med Eva Nordland som leder. Et regjeringsoppnevnt utvalg hadde fått som mandat å kartlegge de unges livssituasjon i ulike miljøer i Norge. Hamar ble sammen med Molde valgt til å representere service-byer. Lærerskolen tok utfordringen og pedagogikkseksjonen fikk oppgaven med å lede prosjektet. Det kom til å bli en stor oppgave som forutsatte egen prosjektleder og tildeling av ekstra prosjektmidler.

Prosjektet grep bare i liten grad inn i pedagogikkundervisningen. Men en frivillig kjernegruppe på 10 studenter ble ansvarlige for å etablere kontakt med elever så vel i barne- og ungdomsskoler, som i gymnas og yrkesskoler. Det ble arrangert en rekke «drop-in» kvelder på lærerskolen for interesserte elever med det formål å få informasjon om hvordan det var å være ung på Hamar. Hovedtyngden i prosjekt lå imidlertid på en intervjuundersøkelse. Den ble ledet av en hovedfagsstudent i pedagogikk ved Pedagogikk Forskningsinstitutt. Lærerstudentene var med under utprøving av spørreskjemaet og bistod intervjuene. Deler av rapporten ble senere godkjent som hovedoppgave i pedagogikk til embetseksamen og innarbeidet i Eva Nordland utvalgets utredning.

1972 – 77. Leder av Studieplan- og reglementsutvalget for de pedagogiske høgskolene

I Hamartida hadde jeg også større oppgaver utenfor høgskolen, men innenfor lærerutdanninga. Jeg ble formann i det regjeringsoppnevnte Studieplan og reglementsutvalget for pedagogiske høgskolene. Det var et omfattende arbeid. I løpet av 5 år la utvalget fram 3 offentlige utredninger. Sigmund Sunnanå var sekretær i full stilling. Jeg hadde permisjon i ett år og til tider noe redusert arbeid ved Hamar lærerskole. Studieplan og reglementsutvalget bestod av et hovedutvalg på 8 medlemmer og 6 underutvalg. Dessuten ble det oppnevnt en rekke sakkyndige rådgivere, blant andre en fra hvert av de nordiske landene Danmark, Finland og Sverige. Til sammen var det over 100 personer involvert i dette arbeidet.

Det omfattende mandatet forutsatte gjennomtenkning av målet for lærerutdanning, og organiseringen av studiene i de forskjellige utdanningene, allmennlærerutdanning, førskolelærerutdanning og faglærerutdanning. Her var det impulser å hente fra fagmiljøene ved de forskjellige lærerskolene, og fra de andre nordiske land. Dessuten hadde både Forsøksrådet og Lærerutdanningsrådet i lengre tid arbeidet med reformplaner og utprøvd alternative utdanningsmodeller og fagplaner.

Rektor Henrik Halvorsen, Notodden lærerskole, framhever i sin bok «Hundre år på lag med lærerutdanningen 1899 – 1999» den omstendelige prosedyren og den demokratiske arbeidsformen som et sentralt trekk ved utvalgets arbeid: «Det er utvilsomt grunn til å hevde at aldri i lærerutdanningens historie har så mange fagpersoner vært trukket inn i planarbeidet, og aldri har så mange kunnet utale seg om forslag om en ny lærerutdanning som tilfellet var med Studieplan- og reglemetsutvalget.» I tråd med dette viser han også til at utvalget åpner for stor faglig autonomi, blant annet som en følge av den rammeplanforståelse som ble lansert.

1980. Engasjement som daglig leder av Forsøksrådet for skoleverket

Det ble fire år i administrativ stilling. Jeg ser ikke denne tida som en del av mine år i lærerutdanninga, men noe sidespor var det ikke i min dannelsesreise. Forsøksloven omfattet norsk skole som helhet. Nå måtte jeg forholde meg til skoleslag og temaer som lå utenfor det jeg hadde vært borti i lærerutdanninga. De kunne dreie seg om yrkesfaglig utdanning,

omorganisering av den videregående skolen, og temaer som skole og arbeidsliv, organisasjonsutvikling og ledelse, skole og nærmiljø, samisk skole. Det ble utarbeidet notater, arrangert konferanser og satt i gang prosjekter rundt om i landet, slik at min kontakt med Skole Norge ble betydelig utvidet. Jeg fikk også nye internasjonale kontakter. Det ble en rik tid med nært samarbeid med både rådsleder Per Kvist, flere rådsmedlemmer og spesielt konsulentene i sekretariatet.

1985 rektor Sagene ved Sagene lærerskole

I 1984 ble FR avviklet etter 30 års virksomhet. Etter ett år i undervisningsstilling ved Hamar lærerhøgskole, ble jeg tilsatt som rektor på Sagen lærerhøgskole. Interessant utfordring, siden Sagene skilte seg klart ut fra de fire andre lærerskolene jeg hadde vært ved. Det var en skole med et godt rykte. Alle som har gått på Sagene, snakker med varme og glød om tida de hadde hatt der som student. Jeg har til gode å møte unntaket.

Sagene var en institusjon som hadde fellestrekk med folkehøgskolen. Den var ikke bare et studiested, men en livsform. Det var et tett samfunn der lærerværelset var en møteplass eller et omdreiningspunkt, der en hentet næring til nye tiltak og til ny kamp for det en trodde på. Sagene navnet og Sagene profilen var også knyttet til det å gjøre det eksperimenterende til en del av skolehverdagen og utdanninga. Men det som er det tette miljøets store styrke, kan også vare dets svakhet. Denne svakheten er kalt den «institusjonelle isolasjon». Det kunne bli så tett at impulser utenfra ikke nådde fram.

Sagene lærerskole stod overfor store utfordringer i de årene jeg var der. Omorganiseringen av hele høgskolesystemet stod for dør. Her var vi i samme båt som de andre profesjonsutdanningene i regionen. Dessuten stod vi overfor planer om flytting til nye lokaler og fusjonering med Oslo lærerskole. Dette så jeg ikke så svart på. Lokalene på Sagene hadde sin sjarm, men de var slitte og mangelfulle. Dessuten hadde jeg tro på at de to miljøene kunne stimulere hverandre. Et forprosjekt mellom Oslo og Sagene lærerskoler, lagt til Grensevegen der det var ledige lokaler, gikk bra. Formålet var først og fremst å øke studentkapasiteten, men det ble også gjort endringer i studieprogrammene. Dette ble et godt samarbeidsprosjekt mellom lærere både fra Sagene og Oslo og mellom ledelsen ved de to institusjonene. Dessuten ble lærerstaben utvidet, blant andre med Anne Lise Arnesen som også var prosjektleder.

Det å være rektor i denne fasen var ingen enkel sak. En av utfordringene var å være budbringer mellom de to lærerutdanningsinstitusjonene og Det regionale høgskolestyret. Selv om denne tida var både presset og til tider konfliktfyllet, ville jeg ikke vært den for uten. Jeg fikk være med på oppbyggingen av Bislett høgskolesenter, og ikke minst ble jeg gjennom rektorkollegiet kjent med ledere fra andre profesjoner og fikk dessuten utvidet innsikt i andre profesjonsutdanninger. Dette var stimulerende og førte til nye og varige vennskap.

Ringen sluttet. Bislett høgskolesenter og framveksten av Høgskolen i Oslo

Min dannelsesreise kom i mål der den begynte, i nærheten av Wergelandsveien. En lang reise med store endringer i arbeidsoppgaver. I 1994 ble utdanningene ved Bislett høgskolesenter tilpasset den nye universitets- og høgskolereformen. Da ble jeg fristilt fra tidligere lederfunksjoner, fikk beholde arbeidsplassen og gikk inn i rollen som seniorrådgiver. En fin ordning som ga meg stimulans til faglig fornying.

Nå kunne jeg konsentrere noe mer om det å redigere Norsk Pedagogisk Tidsskrift, et oppdrag jeg utførte sammen med Finn Daniel Raaen som var knyttet til høgskolens Senteret for profesjonsstudier, der jeg fikk kontorplass. Senterets leder, Lars Inge Terum ga meg også enkelte oppdrag i forbindelse komitearbeid og seminarer som ble arrangerte. Dessuten deltok jeg mer aktivt i skoledebatten og skrev en rekke artikler sammen med min gode venn Jan Johnsen. Vi ga også ut boka «Leve skolen! Enhetsskolen i et kulturkritisk perspektiv». Opplandske bokforlag 2003.

En annen meget nær venn fra denne perioden er Ole Christian Lagesen, som jeg traff gjennom Det regionale høgskolestyret. I de siste fem åra har vi drevet skrivekurs for seniorer og pensjonister, i regi av Senteret for seniorkompetanse. Tekstene fra disse kursene er publisert i høgskolens rapportserie.

Våren 2012 ble boka «Lærerutdanning i liv og lære gjennom 50- år», ABM-Media AS 2012 publisert. Det er en samling essay som stammer fra forskjellige faser av min lange dannelsesreise. Det siste avsnittet i etterordet er tatt med i denne fortellingen som uttrykk for et grunnleggende syn på skolen og lærergjernen. Jeg siterer fra det brevet som Albert

Camus skrev til sin lærer etter at han hadde mottatt Nobelprisen i litteratur. Han takket læreren fordi han og de andre barna var blitt sett og følte at de virkelig levde: «De ble funnet verdige til å oppdage verden. Og læreren begrenset seg ikke til å lære dem det han fikk betalt for å undervise i, han lot dem få del i sitt eget liv...» Dette er den personlige lærer som ikke bare laster sine elver med informasjon og pensumstoff, men åpner opp for bearbeiding av kunnskapen gjennom sin egen og barnas erfaringsverden.

Per Østerud er født 1928 i Nes på Romerike. Cand. philol., 1.amanuensis i pedagogikk og har undervisningserfaring først og fremst fra Hamar lærerhøgskole. Har vært leder av Forsøksrådet for skoleverket, rektor ved Sagene lærerskole, ved den sammenslåtte høgskolen Oslo/Sagene og seniorrådgiver ved Høgskolen i Oslo. Dessuten har han vært redaktør av Norsk Pedagogisk Tidsskrift og bidragsyter i bøker og tidsskrifter.

Jan Johnsen: Fra Kverndammen til den kinesiske mur

Våren 2002 gikk jeg for første gang på den kinesiske mur. Det var en sterk opplevelse. Denne sagnomsuste severdigheten hadde jeg et slags mytisk forhold til. Det var nesten noe overjordisk over dette tusenår gamle festningsverket. Det ble sagt at den kunne ses fra månen. I ettertid ble jeg fortalt at dette kun er en myte.

Klyvebekken var den viktigste lekeplassen i mine aller første barneår. Den rant forbi hagen vår. Bekken var stappfull av kloakk. Det var ikke noe sted for forfriskende bad. Men ellers gav den rom for de fleste aktiviteter en liten gutt kunne bedrive. Langs bekken vokste det busker og kratt som ikke trengte store fantasien for å fungere som min lille ”jungel”. Mellom steinene svømte det feit ørret, stor ål og enda flere ”niabriller”, som i mine øyne fremsto som farlige blodsugere. De samlet seg i store svarte klynger langs bunnen av bekken. Fiske var en yndet aktivitet. Men vi testet også flåter, kanoer og andre mer eller mindre flytende gjenstander. Når kulda satte inn, ble bekken gjort om til ”skøytearena”. Enda mer utfordrende var det å hogge løs isflak, se hvor lenge de holdt oss oppe før de forsvant under føttene våre. Klyvebekken var min første opplevelse av at verden var større enn den kuperte hagen vår med jordbær, bringebær, rips, stikkelsbær, honningplommer og røde Åkerepler, saftige Gravensten, og alt det som en guttunge kunne begjære i løpet av sommeren. Klyvebekken kom fra en dam langt oppe i skauen som de voksne kalte for

Kverndammen

Om søndagene pleide foreldrene mine å gå tur rundt Kverndammen. Det vil si de gikk ikke rundt dammen, men snarere på en bro over demningen og videre inn i skogen på den andre sida. Vannet som rant over demningen delte seg i to. En del gikk ut i tomme lufta og dannet en ”diger” foss. Den andre delen rant nedover en glatt og grønnslimete sementflate. Den glatte flata satte fantasien i sving. Jeg drømte flere ganger at jeg gled utfor kanten og forsvant i kulpen nedenfor. Da fikk jeg vite at jeg hadde hatt ”mareritt”.

Kverndammen ble senere et viktig tilholdssted både sommer og vinter. Flere av mine sportslige ferdigheter ble utviklet på og rundt Kverndammen. I ettertid har området nedenfor og rundt dammen fremkalt forestillingen om ”min barndoms grønne dal”. Der foregikk den første bandyopplæringen, og i området rundt gikk vi på ski, lagde hoppbakker og gikk på oppdagelsesreise i krattskogen som fungerte som vår villmark. Mest skummelt var det å besøke mølla nedenfor dammen. Det ble sagt at mølleren gikk igjen, så når Jan Erik, Øystein, Morten, Thor og jeg nærmet oss mølleplassen, var vi alltid forberedt på at det kunne spøke.

Viking

Viking var en hoppbakke de store guttane laget ved enden av Kverndammen. Ovarennet gav god fart i tilløpet og unnarennet var farlig bratt. Jeg husker enda den gangen jeg sto utfor unnarennet for første gang. Utforkjøringen endte med knall og fall nede på sletta. Heldigvis kunne jeg reise meg skadefri. Seinere steg motet og jeg våget meg ut for hoppet. Men det var Rødbødrene som var ”konger” i Viking. De fikk opplæring av faren sin, og sto for de mest stilfulle og lengste sveva. På den andre sida av dammen ryddet Finn, broren min, og noen kamerater vekk busker og kratt i en bratt bakke hvor de kjørte slalåm – en hasardiøs sport i det ulendte terrenget. Broren min var i det hele tatt en særdeles aktiv og kreativ fyr. Han laget kanoer, modellfly, skøytebiler og en stor rattkjelke som han kalte for bob slede. Han bygde hoppbakker, flaskebakker og snøhytter. Dessuten var han god til å sparke fotball! Forventingene var derfor store til juniorlaget til Pors i 1954. Ville de greie å bli Norgesmestre? Jeg husker enda skuffelsen da de ble slått ut i semifinalen i cupen av Vito fra Eidsvoll. Broren min snakket med et snev av misunnelse om det de kalte ”Seiersbrusen” Vito fra Eidsvoll.

På baksida av Viking lå Klyvebakkene med både hopp og slalåmmuligheter som var mer tilpasset oss smågutter. Hoppbakken her var slakk både i ovarennet og unnarennet og utførelsen der var derfor ikke forbundet med særlig stor risiko. Likevel greide jeg å brekke den ene skia den første dagen i en vinterferie med gnistrende føre i de solfylte Klyvebakkene. Sportslig ble dette opplevd som en minst like stor ”katastrofe” som da Oddvar Brå mange år seinere brakk staven.

Rugtvedt

Lenger oppe lå Rugtvedt bakkene. Det var for de virkelig store guttane. I lille Rugtvedt kunne en hoppe over 20 meter. Det var utenfor min kompetanse. Men Finn hadde hoppa der. Det stod det respekt av. Enda mer sagnomsust ble Hans Hovet. Det ble fortalt med krav på troverdighet at han hadde hoppa i store Rugtvedt, som var en 60 meters bakke, da han var 12 år gammel. Det ble ansett som ren galskap! Mitt dristigste hoppstunt foregikk i Monrad som lå i lia overfor startpunktet for langrenn under Norgesmesterskapet i 1952. Jeg strakk meg til 16 meter! NM på ski ble en av de store begivenhetene på Vessia. Jeg husker ennå Hallgeir Brenden og Arnfinn Bergmann som ble våre nye helter. Bergmann var helt suveren da han vant hopprennet i store Rugtvedt. At han ble Olympisk mester i Holmenkollen samme året, betydde ikke så mye for oss guttunger som det at han vant i vår bakke.

Foreldrene mine var med i pinsemenigheten. Det var derfor ikke særlig bra for dem å gå på et sportsarrangement. Men Norgesmesterskapet i hopp var ett unntak. Da stilte faren min opp i Rugtvedt kollen sammen med faren til den ikke ukjente journalisten Jahn Otto Johansen som også tilhørte menigheten. At de to som var medlemmer i en pietistisk forsamling kunne tillate seg å være tilskuere på et idrettsarrangement, var nærmest grenseoverskridende på den tid.

Menigheten

Spenningen mellom idretten og menigheten skulle forfølge meg resten av livet. Jeg var glad i all slags idrett. Ski, skøyter (bandy) og fotball var favorittene. Friidrett ble mest dyrket på den andre sida av elva. Her var det de ”fine” guttane i Uredd som gjorde det best. Byen var å mange måter delt i to av Porsgrunnsælva. Folk i Skien kalte den for Skienselva, noe som antyder konkurransen og lokalpatriotismen i Grenland.

Men det var Østsida som var finest. Helt fra Porsgrunn i seilskutetida ble en av landets største sjøfartsbyer, hadde rekrutteringa til sjømannsyirket vært stor på Vessia. Med unntak av noen få kjente og rike slekter var det derfor denne bydelen ikke ble sett på som så ”fin” som den som lå på den andre sida av ælva. Men om bydelen ikke ble regnet som like fin, var guttane eller Porserne som de ble kalt, til gjengjeld best i fotball, bandy og boksing.

Omvendelsen

Etter å ha blitt utsatt for sterke forventinger både fra foreldre og ungdomsarbeidere, ble jeg tolv år gammel ”frelst” og med i menigheten. Da var det ikke lenger tillatt å gå på kino, spille kort, eller sparke fotball på søndagen. Jeg husker godt den dagen jeg reiv i stykker den velbrukte kortstokken foran øynene på min gode venn Rolf, eller ”Rokka”, som vi kalte han og en del andre ”vantro” kamerater. Nå var det slutt på den moroa! Sportslige aktiviteter kunne en fortsatt drive med, men ikke i Pors. Det ble et skille mellom verdslige og religiøse gjøremål. Slik var det bare. Ikke tvang, men ”frivillig” innordning under et system som forventet full tilslutning.

Porserne

Porserne kjente jeg til, men jeg så dem bare på avstand. Rokka blei seinere en av de store spillerne på Pors A-lag. Men han mistet jeg dessverre kontakten med. Til min store glede har vi nå i godt voksen alder gjenopptatt kontakten. Og jeg tror vi begge føler at vi mistet noe da menigheten splittet oss.

Jeg mistet også kontakten med et spennende og utfordrende miljø. Men menigheten gav meg også viktige og verdifulle erfaringer. Blant annet fikk jeg god trening i å stå opp foran forsamlinger og avlegge «vitnesbyrd». Jeg er ikke i tvil om at dette fikk betydning for min seinere lærergjerning. Dessuten fikk jeg mange gode venner som jeg hele tida siden har hatt et nært og positivt forhold til, til tross for at jeg ikke lenger er medlem i noen menighet.

Mimrestedet

Kverndammen er blitt mitt viktigste mimrested. Der henter jeg fram minnene fra mine første famlende svømmetak med noe nær døden opplevelser ute på dypt vann, stupøvelser fra fjellavsatsene på badeplassen ved St. Helena, kanopadling med ”lånte” materialer fra Holta, sverming og dulgte og forbudte drømmer om nærkontakt med jentene i gata.

Den type kontakt opplevdes som tabubelagt for mitt vedkommende. Om det skyldtes en overbeskyttende mor, eller reglene i menigheten, har jeg uklare forestillinger om. Det var først da jeg var blitt 20 år og hadde begynt på lærerskolen, at jeg kom i mer intim kontakt med

jenter. Da var menigheten og foreldrenes granskende blikk kommet på geografisk og mental avstand.

Fotballsletta

Fotballtreninga på sletta, sammen med broren min og de store guttane knytter min oppvekst tett opp til Kverndammen. Den er også foreviget gjennom bildene jeg tok med mitt første fotoapparat som den eldste broren min, Ragnar, i sin gavmildhet overrakte meg sammen med mange andre spennende ting fra den store verden, etter at han hadde vært ett år på sjøen. De tidlige fotoerfaringene bidro kanskje til at jeg mesteparten av mitt yrkesliv har undervist i film, journalistikk og mediekunnskap i ulike skoleslag.

Oppveksten langs Klyvebekken og ved Kverndammen gav meg en spennende barndom. Den manglende deltakelsen i idrettsmiljøet gir meg likevel en følelse av at jeg på et visst tidspunkt gikk glipp av noe.

Med oppvekst i et frikirkelig arbeidermiljø skulle en tro at det ville være naturlig å ta peiling på et yrke i industrien i Porsgrunn, eller på sjøen. Men det var kryssende forventinger og impulser i dette miljøet. På den ene sida fikk jeg høre om grosserersønnen som sluttet i den høyere skolen fordi lærerne doserte noe så "ugudelig" som utviklingslæren. På den annen side ble den ene lektoren som var medlem i menigheten omtalt med stor respekt og en viss stolthet. Men størst betydning for at jeg seinere – etter realskole og et år på kontoret på Porsgrunn mekaniske Værksted – søkte folkehøgskole og seinere lærerskole – skyldtes nok like mye impulser fra familien på begge sider hvor det både fantes folk med høyere utdanning, blant annet flere med lærerskole.

Ut i verden

Både folkehøgskole og lærerskole ble et møte med en annen kultur enn den jeg hadde opplevd i Porsgrunn.

På Fredtun Folkehøgskole fikk jeg utvidet mine religiøse grenser. Jeg skjønte at det var flere andre gode "troende" enn de jeg hadde møtte på Evangeliehuset i Porsgrunn.

Grensene ble flyttet ytterligere fra en forholdsvis trang forståelsesramme i de religiøse miljøene, da jeg kom på lærerskolen hvor teater, film, litteratur ble verdsatt på en annen måte. Mange lærere var med på å utvide mitt perspektiv på verden. Særlig må fremheves min klasseforstander og norsklærer Arne Torvik, og min musikk lærer Svein Berg som jeg også hadde hatt som lærer på Fredtun.

Min første lærerjobb i et fiskevær på Nord-Vestlandet gav meg en forvisning om at formidling var noe som jeg ville holde på med resten av livet. To givende år i det lille fiskeværet Bud gav meg en sikker følelse av at læreryrket var et helt riktig valg. Både elever, kolleger og lokalmiljøet tok vel imot meg. Første året fikk jeg æren av å holde 17. maitale på tre forskjellige steder.

Møtene på lærerværelset førte til vennskap med kolleger og venner som jeg siden har holdt kontakten med.

Lærerhøgskolen og NRK

Til tross for et utfordrende og interessant skolemiljø i Bud, fikk jeg etter to år lyst på videre studier.

Det ble pedagogikk, samfunnsfag og skolesosiologi ved lærerhøgskolen i Trondheim. Studietida falt sammen med Vietnam krig og kampen mot EEC. Særlig i den siste saken var jeg aktiv og skrev en rekke artikler og kronikker i landets aviser. Skrivevirksomheten gav mersmak, og jeg søkte meg etter hvert inn i NRK hvor jeg var stipendiat i 1973/74. Etter et par år som journalist erkjente jeg imidlertid at det var lærer jeg helst ville være. Etter tida i NRK, søkte jeg stilling som medielærer ved Skjeberg folkehøgskole.

Fra folkehøgskole til DH i Volda

Møtet med folkehøgskolemiljøet, denne gangen som lærer, ble en stor opplevelse. Friheten fra pensum og eksamenskrav gav meg en spesiell tilfredsstillelse. Møtet med unge mennesker som hadde sterke ambisjoner i retning av å gjøre en jobb innenfor avis og media ble en svært inspirerende erfaring. Det første året på folkehøgskolen, i samarbeid med engasjerte kolleger kunne ført meg inn i folkehøgskolepedagogikken for resten av livet. Dessverre gjorde

vanskelige boforhold på skolen, og gnisninger med en ellers velmenende rektor, til at jeg følte meg tvunget til å søke meg til andre institusjoner. Da det ble ledig en stilling som lærer i journalistikk ved distriktshøgskolen i Volda, ble derfor fristelsen for stor.

10 år etter at jeg første gang begynte som lærer, satte jeg på ny kursen mot Møre og Romsdal. Første gangen jeg dro til Nord-Vestlandet, var det fordi jeg hadde hørt at det var så vakkert på de kanter. Denne gangen var det fordi jeg fikk anledning til å prøve meg i et utfordrende høskolemiljø med mange spennende kolleger. Det var en stor utfordring å møte så store grupper av ”sultne” journaliststudenter. Mange av dem inntok seinere sentrale jobber i norske medier. Like viktig var møtet med kolleger fra de ulike studiene. Flere av dem ble venner for livet.

Hovedfag

Jeg slo meg heller ikke til ro i Volda. Etter to år fikk jeg tilbud om fast stilling på medielinja. Men nå hadde jeg fått smaken på de privilegier som en stilling i høskolesystemet innbar. Jeg skjønte samtidig at jeg som østlending ikke vil bli værende i Volda for resten av livet. Men for å kunne være sikret en stilling i høskolen, måtte jeg ha hovedfag. Dermed satte jeg kursen mot Oslo og Pedagogisk Institutt på Blindern. Sosialpedagogikkstudiet ble kjent på slutten av 60 tallet ikke minst takket være den refuserte magisteravhandlingen til Erling Lars Dale; Pedagogikk og samfunnsforandring. Jeg hadde allerede forelest i pedagogikk på DH i Volda, og Hans Skjervheim, Jon Hellesnes og Dale var noen av de teoretikerne som appellerte både til meg og til studentene med sin kritikk av positivismen og det som bare kunne måles og veies. Universitetet i Oslo var noe annet enn lærerhøgskolen/universitetet i Trondheim. På Blindern var det stort og uoversiktlig. Riktignok var det pedagogiske miljøet ganske sosialt, men jeg fikk aldri den gode og nære studieopplevelsen som jeg hadde hatt i Trondheim. Trondheim var en mindre og mer oversiktlig by enn Oslo.

Dessuten var jeg blitt eldre og ikke så innstilt på å gå inn i de studierelaterte aktivitetene som studentmiljøet i Trondheim inviterte til. Da mulighetene åpnet seg for å få jobb som sosial pedagogisk veileder på Pedagogisk Senter i Oslo, slo jeg til før jeg hadde gjort ferdig hovedfaget. Under den generøse nestlederen, Bjarne Dahl, fikk jeg frie hender og kunne legge opp et møte- og studieprogram slik jeg fant mest spennende. Dette ble tre interessante og

viktige år hvor jeg også fikk prøve meg mye som foredragsholder for lærere i Osloskolen. For første gang holdt jeg kurs i kommunikasjon. Interessen for samhandling og kommunikasjon tok seg opp på Pedagogisk Senter. Her fikk jeg også anledning til å gå i en gestaltgruppe, betalt av arbeidsgiver. Dette ble starten på en selvutviklingsprosess som via ulike typer kommunikasjonskurs og terapiformer har vært en vedvarende interesse som har betydd mye for min egen utvikling. Nå var det tillatt å være i ”prosess”. I løpet av de to første åra på Pedagogisk senter fikk jeg dessuten fullført hovedoppgaven med vekt på mediekunnskap og medieteor, og ble på den måten en av de første som tok hovedfag i mediepedagogikk.

Sagene lærerhøgskole

Kort tid etter hovedfaget var unnagjort ble det ledig stilling som vikar i samfunnsfag etter Theo Koritzinsky som da var blitt valgt til ny leder i SV. Sammen med Sissel Østberg overtok jeg ansvaret for samfunnsfagklassen. Som vi vet, er det ingen spøk å hoppe etter Wirkola. Den følelsen hadde jeg da jeg overtok etter en så populær og kunnskapsrik lærer som Theo. At han overlot jobben til oss, ved et visst vemod, var det ingen tvil om. Jeg husker ennå at da vi var på vei ut av døra til Theo på Sagene etter å ha fått en innføring i hva jobben gikk ut på, kommer det fra Theo: ”Jeg misunner dere den jobben der!” Personlig opplevde jeg at det første året ikke var så særlig misunnelses- verdig. Vi hadde fortsatt grupper med meget radikale studenter som så på en SV-sympatisør nærmest som en sviker fra det rette klassestandpunktet. ML-rørsla var riktignok på hell. Men en gruppe studenter gjorde det såpass ubehagelig at jeg sa til min gode kollega Rolf Jerpseth, at hvis det fortsetter på denne måten, blir jeg ikke lenge på Sagene lærerhøgskole! Det utsagnet måtte jeg bite i meg, for allerede neste år snudde stemningen blant studentene og jeg fikk noen av de fineste årene som høgskolelektor på Sagene.

Medielinja

I 1987 inngikk jeg et meget givende samarbeid Gudmund Hummelvoll fra Oslo Lærerhøgskole. Vi utviklet en felles medielinje mellom Oslo og Sagene. I Mønsterplanen fra 87 hadde mediekunnskap fått en tydelig plass i flere fag. De nye mediene gav lærere, foreldre og politikere en klar erkjennelse av at elever burde lære noe om mediens rolle og påvirkningskraft i samfunnet. I første omgang organiserte vi en halvårshet, altså 30

studiepoeng. Jeg ble etter hvert ansatt i en fast stilling på Oslo lærerskole, hvor de også hadde en filmlinje som i sin tid ble startet av den kjente pioneren Andras Borch Sandsdalen. Da høyskolene i Oslo ble slått sammen og vi havnet på Høgskolesenteret på Bislet, slo vi etter hvert sammen film- og medielinja til en årsenhet i film og mediekunnskap. Et tilbud som ble meget populært blant studentene.

Da Gudmund dessverre pensjonerte seg, søkte Carsten Ohlmann, som jeg kjente fra flere sensoroppdrag i Alta, seg til Oslo. Vi hadde noen fine år sammen på film- og medielinja.

Studiereiser

Både som lærer i samfunnsfag, og seinere som medielærer, gjennomførte vi en rekke ekskursjoner i Norge og studiereiser til fremmede land. Den første gikk med samfunnsfag i 1983 til London. Seinere ble det både Russland, Polen, Ungarn, Tyrkia og Egypt med ulike samfunnsfagklasser. Bortsett fra London var dette alle land som skilte seg ut fra norske og vesteuropeiske forhold.

Det var derfor viktige samfunnsfaglige innsikter som vi tilegnet oss i løpet av disse studiereisene. Vi gjorde alltid grundige forberedelser før vi dro. Før vi reiste til Ungarn, hadde vi f. eks Hans Wilhelm Steinfeld en hel dag som foreleser. Sammen med litteraturstudier var vi derfor godt forberedt. På selve reisen møtte vi også ressurspersoner som gav oss en dypere innsikt i landets historie. Under det første besøket i Polen, som fant sted mens kommunistene satt ved makten, hadde vi hemmelige møter med representanter for den katolske kirken og for Solidaritet. Dette gav oss en helt unik innføring i Polens problemer under kommunistdiktaturet til general Wojciech Jaruzelski.

Det ble faktisk opplevd som en nedtur da vi året etter kom til Polen. Da hadde Solidaritet overtatt makta, vi fikk komme inn i parlamentet og møte sentrale politikere. Men da var det nesten som å komme til et vesteuropeisk land.

Det ble etter hvert mangeinnsiktsgivende og opplevelsesrike studie- og stipendreiser både alene og sammen med studenter og kolleger. Særlig kom reisene til Serbia og Kina til å spille en stor rolle både personlig og faglig.

Miljø

Miljø blei også et viktig tema på Samfunnsfag. Vi igangsatte flere prosjekter og ekskursjoner i forbindelse med våre miljøstudier. En studietur gikk til Porsgrunn. Vi gjorde grundige forberedelser, hadde avtaler med medier, Norsk Hydro, Porsgrunn kommune og flere andre. Vi skulle studere forurensningen i Grenland. Jeg dro dit med en stor samfunnsfagklasse. Vi hadde avtalt å få en nærmere orientering på Hydro med ledelsen og med fagorganiserte. Vi så fram til noen meget interessante dager. Radionyheterne neste morgen fortalte at Bellona med Frederic Hauge i spissen skulle demonstrere på Herøya. De hadde sendt ut egen presse-melding. Mine studenter ønsket selvfølgelig å være der hvor ting skjedde. Når Bellona klippet seg gjennom gjerdet på Klorfabrikken for å ta prøver av jordsmonnet, fulgte flere av studentene etter Bellona inn på forbudt område. Alle landets aviser dekket aksjonen til Bellona som også fikk bred omtale i Dagsrevyen. Våre avtaler med mediene ble selvfølgelig stilt i bero, og det blir ingen PR for Sagene lærerhøgskole. Tvert imot måtte vi beklage overfor hydrodirektøren at studentene hadde tatt seg inn på forbudt område.

Miljøspørsmålene tok jeg med meg til medielinja og arbeidet i flere år med å se sammenhengen mellom miljø og medier. Noe som førte både til en utstrakt seminarvirksomhet og produksjon av læremidler om miljø og media. Forfatteren Sidsel Mørck ble her en viktig samarbeidspartnerne som jeg siden har holdt kontakten med.

Høgskolen i Oslo

Per Østerud var rektor på Sagene lærerhøgskole de siste årene før vi flyttet til Bislet. Han fortsatte som rektor og seinere seniorrådgiver sammen med rektor på Oslo, Odd Ramsfjell i noen år før han ble pensjonist. Vi hadde et nært forhold fra Sagene og utover på 2000 tallet engasjerte vi oss i skoledebatten. I en rekke kronikker og debattartikler stilte vi et kritisk søkelys mot skoleutviklingen under Gudmund Hernes og Kristin Clemet. Alf Gunnar Eritsland var også en viktig samtalepartner og medskribent i den første tida. Men det var særlig Per og jeg som drev skoledebatt både i Dagbladet, Aftenposten og i Dagsavisen. Flere kronikker hadde vi også i lærerorganisasjonens tidsskrift Utdanning og i Bedre skole. Debattinnleggene gav vi seinere ut i artikkelsamlingene *Leve skolen!* og *Skolen i motlys*.

Internasjonalt arbeid

Studiereisene sammen med studenter til ulike land i Europa og Midtøsten gav meg smaken på å lære å forstå verden gjennom direkte besøk. Studieturene gav meg et bredere perspektiv på den kompliserte verden vi levde i.

Jeg hadde tidligere engasjert meg sterkt under den første Golfkrigen i 1991. Da gav jeg ut en kritisk artikkelsamling sammen med professor Thomas Mathiesen. Balkan hadde etter Titos fall vært en kruttønne med en rekke tragiske kriger som krevde mange menneskeliv både blant muslimer og kristne. I 1999 gikk NATO og vestmaktene til krig mot Serbia, den såkalte Kosovokrigen. En av de som markerte seg i vestlige medier var den serbiske professoren Ljubisa Rajic. Hans dagbok fra Beograd i Dagbladet ble en obligatorisk lesing for meg i den tida krigen pågikk. Jeg reagerte sterkt på vestmaktens bombing av Serbia, og Ljubisa gav et levende bilde av konsekvensene for lokalbefolkningen i Beograd. Ingen var i tvil om at Slobodan Milosevic var en skikkelig skurk. Men vi var mange som mente at dette ikke rettfærdiggjorde NATOs bombetokter. Jeg kastet meg derfor inn i debatten i Dagbladet.

Da Ljubisa den samme høsten ble invitert til Skjervheimseminaret på Voss, ville jeg dit for å høre hans historie med egne ører. Det ble et viktig møte. Ljubisa fortalte at han brukte boka vår om Golfkrigen som pensum som for sine norskstudenter i Beograd. Han inviterte meg derfor til å komme å besøke han i Beograd. Året etter var jeg sammen med en venninne på Togtur i Europa. Da vi kom til Beograd, ble vi svært godt mottatt av Ljubisa og hans familie. Han tok meg med til de stedene hvor bombene hadde slått ned, blant annet til Fjernsynshuset i og i den kinesiske ambassaden. Året etter dro vi en delegasjon fra Høgskolen, med rektor Per Lilleengen i spissen, til Serbia for å prøve å få til et samarbeid med Universitetet i Beograd. Det førte til at studenter fra Beograd kom til HiO, og vi sendte studenter som deltok i studiene på universitet til Ljubisa.

Seinere ble Ljubisa ansatt som professor II ved Høgskolen i Oslo. Han ble derfor en fast foreleser på våre mediekurs og på andre studier ved høgskolen.

Kina

I 2002 fikk jeg et reisestipend fra Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening. Dette ble brukt til en studiereise til Kina. Samme høsten fikk jeg tilbud om å dra som reiseleder til Kina for Fremtiden i Våre Hender, for å studere miljøspørsmål i Kina.

Dette gjorde meg oppmerksom på at dette landet snart ville bli det viktigste i verden, og at vi burde skaffe oss mer kunnskap om Kina. Dette la jeg fram for blant andre Beate Aubert, lærer og administrator på Mensendick-utdanningen, som skjønnte at høgskolen her hadde en utfordring. Det var riktignok flere som hadde gjort et grundig forarbeid i forhold til Kina. Blant andre Øyvind Tutvedt som hadde vært på flere delegasjonsreiser til Kina og fått i gang et samarbeid med kinesiske institusjoner. I 2004 organiserte vi en delegasjonsreise til Beijing hvor vi besøkte flere universitet i Beijing.

Delegasjonen fikk en rekke varige kontakter på kinesiske universitetet, og selv hadde jeg sammen med nåværende prorektor Frode Eika Sandnes, et meget fruktbart møte med ledelsen på Communication University of China. Dit ble det etter hvert flere studiereiser sammen med studenter hvor vi presenterte glimt fra norsk studentliv og hvor jeg foreleste om Norske medier for kinesiske studenter. En erfaring som satte dype spor, for maken til interesse for fremmede land hadde jeg ikke opplevd tidligere. Seinere ble det en rekke studieturer til Kina med ganske lange opphold, og vi fikk kinesiske studenter til HiO.

Fra Kverndammen til Den kinesiske mur

I 2005 var jeg på min fjerde studiereise til Kina. Denne gangen var jeg sammen med en gruppe mediestudenter. Den kinesiske mur var blant mange obligatoriske severdigheter vi oppsøkte. Det var en glede for meg å vise de unge den berømte muren. Jeg visste at dette var et spesielt øyeblikk i deres liv. For meg gav vandreturen grunnlag for refleksjoner omkring barndom og oppvekst. Jeg tenkte blant annet på demningen ved Kverndammen. Disse to murene kan stå som bilder på byggverk som har fått en viss betydning i mitt liv. Den første skapte et ”svært” vannbasseng som bidro til å utvikle en rekke av mine sportslige ferdigheter og sansen for naturen, naturgleden og betydningen av å ta vare på miljøet. Etter flere besøk i Beijing og på den kinesiske mur, knyttes disse erfaringene sammen med alt det vakre jeg har opplevd i Kina. Samtidig ser jeg landets enorme utfordringer og miljøproblemer.

Verden er blitt atskillig større enn Klyvebekken og Kverndammen. Uavhengig av religion og politiske system finnes det likevel et grunnleggende sett av verdier og goder som det er nødvendig å ta vare på. Ikke alt det jeg lærte i de første barneåra, oppleves i dag som like relevant, men jeg ser klarere enn før at vi alle er avhengige av hverandre, enten vi kommer fra Porsgrunn eller Beijing, enten vi går over Kverndammen eller på den kinesiske mur. Erfaringene har lært meg at livet ikke er svart hvitt. Det kan være noe verdifullt å hente i alle miljøer - og hos de mennesker en møter med respekt og forståelse.

Jan Johnsen, (1943) er cand. polit. Og har vært førsteamanuensis i mediekunnskap ved høyskolen i Oslo og Akershus. Han er utdannet lærer og har undervist i grunnskolen i flere år. Han har vært stipendiat i NRK og har undervist i journalistikk ved Skjeberg folkehøgskole og ved distriktshøgskolen i Volda. Fra 1983 har han undervist i samfunnsfag og mediekunnskap ved Sagene lærhøgskole. Han har publisert artikler om kommunikasjon, mediekunnskap, miljølære og skolespørsmål i bøker og i fag- og dagspressen.

Øyvind Tutvedt: Reddet fra et blått hav av syklist

Historien om en kinesisk families klassereise over 25 år

”Gudskjelov, vi fant det”, ”Are you Mr and Mrs Tutvedt?”. Vi hadde funnet fram til sosialdepartementet i Beijing. Første gang på sykkel, med et kart vi ikke kunne lese, til en gate vi ikke kunne lese navneskiltet på. Året var 1983. Det blå havet besto av syklist med blå Maadresser. Vårt oppdrag i departementet var å starte et prosjekt for å samarbeide om utvikling av sosialarbeiderutdanning i våre to land.

I forbindelse med prosjektarbeidet fikk vi noen gode venner. I det følgende vil jeg fortelle om familien Zu som opplevde en klassereise, som kan karakteriseres med uttrykket: *fra to sykler til to biler*.

Beijing i 1980-årene var fremdeles en isolert by. Få utlendinger var å se i gatebildet. Vi fra vesten var annerledes kledd, skilte oss ut fra kineserne, som alle var kledd i den blå dressen laget av et bomullstoff som likner på dongeri. Kinas første president av Den kinesiske republikk (1911), Sun Yat-sen, innførte dette antrekket fordi den tradisjonelle kinesiske drakten var upraktisk og fremhevet klasseforskjeller. Heretter betegnet ”maodress” fordi det i dag er det vanlige navnet. Denne dresskoden var en equalizer og hadde en enorm betydning. ”Klær skaper folk”, heter det. Jeg tror at ”Maodressen skapte likhet”. Denne klesdrakten hadde en rasjonell begrunnelse: praktisk, enkel og billig.

Den unge mannen som hadde ventet på oss var tolken, Mr Zu, som kom til å bli vår nære venn. Hans engelsk var god. Maodressen så ut som den var skreddersydd. En mann i 30årene, briller, middels høy. Var høflig, passet på at vi gikk foran i dørene, konverserte lett om trafikken i Beijing. Byråsjefen hadde sagt at han så fram til å møte oss, og fortalte at departementet så på vårt samarbeidsprosjekt som viktig. Tolken tenkte kanskje at det var interessant å treffe mennesker fra Skandinavia. Kanskje han fikk reise med sjefen dit som tolk. Kanskje han kunne bli invitert dit som stipendiat. ”Dette er byråsjef Zhangs kontor.” Prosjektet som handlet om å samarbeide med Kina om utviklingen av sosialarbeiderutdanning, var offisielt etablert.

Å samarbeide med Kina føles som en stor, nesten uoverkommelig utfordring. Det bor mer enn en milliard i Kina og ordet ”massene” dukker opp i bevisstheten. For første gang å befinne seg i dette hav av blått, hvor alle ser like ut, får en til å føle seg utafør, fremmed og usikker. Og her kom vi for påvirke massene. Hva med språk, kultur, legitimitet, kulturimperialisme og mange andre kompliserte sammenhenger og begreper...

Familien Zu

Vi skulle bli godt kjent med familien Zu. I det følgende skal jeg fortelle hvordan familien opplevde de store endringene som fant sted i løpet av ca 30 år – fra slutten av 1980-åra. Mr Zu hadde tatt det engelske fornavnet Sam. Kinesiske navn er vanskelig å huske for utlendinger, og familien hadde tatt engelske fornavn for lettere å kunne kommunisere med de som ikke snakker kinesisk. Ann, datteren i familien er enebarn, og morens engelske navn er Anni.

Tolken Sam viste seg å være dyktig. Ved middager med 10 gjester rundt bordet, hvor halvparten snakket kinesisk og resten engelsk, kunne han holde samtalen mellom oss flytende mens han spiste, og vi følte at vi kom til orde. Jeg holdt ofte taler ved bordet, og jeg var trygg på at mitt budskap kom fram. Det er ikke alltid noen selvfølge. En gang innlot jeg meg på en liten flørt med hans kone. Han fungerte like selvfølgelig som ellers.

Datteren Ann var en spinkel liten pike, svart kortklippet hår, kledd i fargerike klær. De voksne måtte følge den strenge dresskoden – Maodressen, derfor la de ekstra stor vekt på å pynte barna i fargerike klær. Dessuten var de jo enebarn, som alltid blir tatt ekstra godt vare på.

Piano som inngangsbillett til middelklassen

Ann begynte å spille piano fra fireårsalderen. Første gang jeg besøkte familien i deres leilighet i Beijing ble jeg overrasket over at de hadde piano. De bodde i en boligblokk. Leiligheten besto av stue, kjøkken og soveværelse. Boligstandard for vanlige familier, som ZU-familien, var lav sammenliknet med norsk standard. Murveggene var uten maling, og uten bilder. Lyskilden var en pære som hang i ledningen uten skjerm. Det liknet på en norsk kjeller. Møblene liknet på våre møbler – spisebord, sofa - bortsett fra at kjøleskapet sto i stua.

I tillegg til familien bodde også barnepiken i leiligheten. Jeg gikk ut fra at kjernefamilien sov på soveværelset, piken på sofa i stuen. Men så kom en fetter fra landet, og det var en selvfølge at han skulle bo hos sin familie i byen. Selv om det kanskje ikke var uvanlig at så mange bodde i en slik leilighet, var dette en privilegert familie, slik at Sam, mannen i huset, sov ofte i en seng på sitt kontor i departementet. Men hvordan hadde de råd til å kjøpe piano og betale for pianotimer? Det kostet sannsynligvis en hel årslønn. Hvorfor prioritere piano? Kanskje ut fra en oppfatning om at det var en måte å bli medlem av en kultivert middelklasse - som i Vesten? Jeg besøkte familien minst en gang i året gjennom et tiår. Og hver gang måtte Ann spille for meg. Jeg måtte også spille, men jeg slo bare noen akkorder og litt av en poplåt. Da hun etter noen år spilte ”Til Elise”, *meldte jeg* pass og tilsto min bløff. Jeg traff henne som 18-åring og spurte om hun fremdeles likte å spille piano. ”I hate it” sa hun. Kanskje øst er blitt lik vest?

Sam var sekretær i departementet, og Anni hadde jobb som bibliotekar samme sted. Familien Zu var innflyttere, kom fra landsbyen. Sam var en blant tusen som fikk mulighet til å få studere, til og med ved det berømte Beijinguniversitetet.

Et år etter at prosjektet ble etablert, kom det en delegasjon til Oslo fra det kinesiske sosialdepartementet for å studere norsk sosialpolitikk. Sam var tolk og hadde orientert meg om delegasjonsbesøket. Min kone Solveig og jeg bestemte oss for å invitere delegasjonen til middag. Det skulle vise seg at denne middagen skulle få betydning for samarbeidet.

Offisielle delegasjoner ble som regel ikke invitert hjem til private middager. For kinesere var det nok overraskende og nytt. Grunnen til at vi gjorde det var at vi pleide å invitere utenlandske kollegaer vi samarbeidet med. Den kinesiske delegasjonen hadde ikke spesiell høy status. Den mest berømte av delegasjonsmedlemmene hadde metallsplinter i kroppen som han hadde fått i kamp under den lange marsjen. *Den lange marsjen* har en av en legendarisk plass i KKP's historie. I 1934 måtte Maos røde hær rømme fra Chaing Kai-Sheks overlegne hær. 80 000 soldater brukte 370 dager på den 9660 (nitusensekshundreogsekti) km. lange marsjen nordover i Kina. Da de kom fram til en liten by Shanxi provinsen var det bare 20 000 igjen. De som hadde deltatt i denne lange marsjen utgjør en slags veteranadel.

Delegasjonslederen var byråkrat på nivå med byråsjef eller direktør. Han var meget begeistret og takknemlig. Han ble vår venn, og hver gang jeg besøkte Beijing og han var i byen, inviterte han til middag på en av byens bedre restauranter. Etter hvert som han steg i gradene i departementet, han ble departementsråd og til slutt viseminister, var det i tillegg til den personlige kontakten nyttig for mitt oppdrag å ha han som venn.

Middagene spiller en viktig rolle i kinesisk kultur. Både som samværsform for venner og som ”representasjonsmåltider”. Hvis en har en avtale med en person eller en organisasjon, blir det alltid arrangert en middag hvor du er ”hedersgjest”.

Kina har et av verdens eldste bevarte kjøkken og tradisjon for gjestfrihet og sjenerøsitet. En typisk arbeidsmiddag foregår gjerne slik. Et rundt bord, opp til 10 gjester, 8 forretter, 12 hovedretter og frukt som avslutning. I 1990-årene tok en slik offisiell middag 120 minutter, etter 2005 tar den 90 minutter. En ritualisert, programmert og effektiv form for sosialt samvær, nettverksbygging og faglige diskusjoner. Hedersgjesten sitter ved siden av verten, som har et spesielt par spisepinner som han (hun) serverer deg med. I begynnelsen spiser du alt, men etter hvert lærer du at det er innenfor reglene for god bordskikk å legge igjen noe på tallerkenen.

Vi har en liknende tradisjon i Norge når det gjelder business, store organisasjoner og politikk. Representasjonskonto er viktig og blir satt stor pris på av de som bruker dem. I viktige organisasjoner blir menyen diskutert og referert i media. Men når vi i Norge skal snakke om en sak med en kollega, møtes vi kanskje over en kopp kaffe. I Kina må det ofte en middag til. Vennskap og god kommunikasjon og personlige relasjoner dyrkes ofte fram i selskaper og middager.

I Kina opplever jeg at det nyttig å bruke mye tid på middager. Jeg tror det var avgjørende for mitt arbeid i Kina. Når folk spør meg hvorfor jeg fortsetter å besøke Kina så ofte etter at jeg er pensjonert, svarer jeg pga. av maten. Det er ikke sant, men kanskje en medvirkende årsak.

Sam Zu har tilbrakt svært mange av sine kvelder som en sentral person i middager. Hele tiden på gode restauranter, men etter hvert som økonomien i Kina ble bedre og sterkere også i offentlig forvaltning ble restaurantene bedre og dyrere. Samtidig endret Sams situasjon seg.

Han var tolk i departementet da jeg først møtte han, så fikk han en stilling med mer ansvar, og han fortsatte å reise med statsråden og andre sjefer som språkmektig byråkrat. Og departementet hadde fått ny tolk.

Etter som Sam steg i gradene deltok han ofte på offisielle eller private middager, enten som vert eller gjest.

Jeg ble stadig invitert til fine restauranter til middag, men nesten aldri hjem til mine venner. Inntil jeg foreslo det. Så ble jeg bedt hjem til middag av en god venn. Han bodde sammen med sin kone i en treroms leilighet. Interiøret var enkelt, umalte murvegger, ikke bilder eller annen pynt på veggene. Denne mannen var sjef for en stor institusjon med mange hundre ansatte. Han hadde tjenestebil med sjåfør. Kona hadde en deltidsjobb, og stelte og gjorde alt husarbeidet selv. Middagen var en suksess, mange delikate retter, rett fra kjøkkenet. Men det var for oss gjestene, Solveig og jeg, og verten. Vertinnen jobbet på kjøkkenet hele tiden med neste rett. Derfor restaurant.

Resultatet ble tilsvarende da jeg ba meg hjem til en venn som var ungar. Han hadde engasjert nabokona til å lage middag til oss. Deilig mat, men det var ikke meningen at min venn skulle måtte be om hjelp til lage maten. Den eneste familien jeg kunne besøke – stikke innom for hilse på, ta en drink eller te – var familien Zu.

Sam Zus nye rolle førte med seg endringer, ikke bare på restaurantmiddager. Bedre lønn, bil og bedre bolig. I Norge opplever vi det samme – bil og bolig er statussymboler. Men hos oss betyr ikke en Volvo i stedet for en Folkevogn, og en oppgradering av leilighet fra to til 4 værelser og ny adresse en dramatisk endring. Men for familien Zu betød denne endringen fra sykkel til bil, og fra en toroms leilighet med umalte murvegger til 4 rom og ”Ikeamøbler” en stor endring. Dette lignet på norsk middelklassestandard. Apropos Folkevogn, Sams første bil var en Folkevogn fabrikkert i Kina på lisens. Zus klassereise hadde begynt.

Skikk og bruk i Kina og Norge

Rollemonsteret i kinesiske og norske familier er ganske like. For en generasjon siden tilbrakte norske koner mye tid på kjøkkenet. Etter at matlaging er blitt enklere og raskere trenger en

ikke å være så mye på kjøkkenet. Dessuten er det noen menn som lager maten, og kona sitter ved bordet.

Gavetradisjon

Utveksling av gaver er en viktig del av kinesisk kultur. Den første gangen jeg var i Kina hadde jeg lest i en amerikansk guidebok at under kommunismen var det ikke riktig å utveksle gaver. Dette var i 1983 og Kina var fremdeles preget av kulturrevolusjonen. Likevel var den gamle tradisjonen med gaveutveksling tilbake. Det var flaut å ikke kunne gi små gaver når en mottok gaver selv.

Hver gang jeg reiser til Kina, bruker jeg alltid tid og penger på å kjøpe inn en gave til hver av dem jeg skal treffe - både i arbeidssammenheng og privat. Utfordringen er å finne noe som vedkommende ikke har fått før. Etter hvert har en brukt opp vanlige ting som billedbøker fra Norge, vikingskip i tinn, telys i holdere osv. Etter noen år trodde jeg at denne gaveutvekslingen ikke skulle være nødvendig blant venner, men nei det holder på. Jeg har fått førsteklases te for mer enn 10 års forbruk, og en uendelig rekke av gjenstander som ikke passer inn hjemme, eller er for store til å få plass i kofferten. På en reise til en rekke provinser, måtte jeg sette igjen gaven fra forrige provins på hotellet i neste provins. Ellers hadde jeg måttet kjøpe en ekstra koffert og fått overvekt på flyet hjem.

I Norge har vi liknende skikk, men kineserne gir gaver hele tiden, hver gang vi møtes til alle vi treffer. Den norske skikken som likner mest er ha med "vertinnegave" når en kommer til middagsselskap, hver gang. Noen ganger virker den norske skikken i overkant gavedryssende. Eksempel: Du inviterer 10 personer, hvor ingen er par, til middag. Da "risikerer" du å få 5 blomsterbuketter og 5 konfektesker. Mer enn nok. Vertinnegaveskikken ble ikke praktisert i mitt barndomsmiljø på landsbygda i Vestfold.

Gan Bei! betyr skål på kinesisk

Drikkeskikkene i Kina har lang tradisjon. Da jeg begynte å besøke landet på slutten av 19-hundretallet var det vanlig med tre glass ved hver kuvert: et til maotai brennevinet, et til hetvin, et til øl. Drikkepresset var betraktelig og som hedersgjest var det høflig å skåle med alle etter tur, pluss noen rundskåler. Etter noen år begynte jeg å begrense drikkingen noe ved

å si at jeg måtte være forsiktig av medisinske grunner. Pga behovet for tolk som betyr dobbelt tid, var samtalen oversiktlig. Skåltalene kom i tillegg. Vennskap og samarbeid var obligatoriske temaer og til slutt sa jeg alltid: ”You have to develop social work with Chinese characteristics – Gan Bei!” Det minnet meg på at vi må bygge på de nasjonale, tradisjonelle forutsetningene i internasjonalt samarbeid. Men min erfaring er at vi har sammenliknbare miljøer i Kina og Norge når det gjelder drikketradisjoner. Brennevin, vin og øl i litt forskjellige kombinasjoner. Skåltaler og skåling. Drikkepresset er sterkere i Kina enn i Norge, men kanskje var det like sterkt i Norge før. Vi har etter hvert tilegnet oss en mer ”kontinental” kultur.

Kinas Wirtschaftwunder

Familien Zu opplevde en enorm økning i levestandard. På slutten av 1980-tallet lanserte Deng Xiaoping sosialistisk markedsøkonomi. Den endret Kina fra å være et sosialistisk til et kapitalistisk land.

Det var en enorm økonomisk vekst på 10 – 15 prosent pr år. Dette medførte også stor vekst i lønninger for ansatte i departementene som betød stor økning i levestandard.

I en periode på 25 år steg Sam Zus levestandard eventyrlig. Da han ble byråsjef i departementet, flyttet familien til en mer moderne leilighet. Den nye leiligheten var som tatt ut av en IKEA-katalog.

Utenlandssjef i en stor NGO

La oss se litt karrieremulighetene for en mann med Sams erfaring. Han hadde erfaring som administrator og behersket engelsk svært godt. Kjennskap til internasjonale forhold. En skreddersydd bakgrunn for å få jobb i et utenlandsk eller "jointventure" firma i Kina. Men han hadde valgt å bli i departementet, og i neste omgang tok han jobb i en NGO som arbeidet med de samme problemene som sosialdepartementet. Det var en stor organisasjon som hadde større budsjett enn sosialdepartementet. Det var et nært samarbeid mellom de to, men NGOen hadde som er privat anledning til å motta gaver fra givere i USA og Hong Kong, og etter hvert fra privat industri i folkerepublikken, og f.eks. 100 millioner kroner fra den svenske bistandsorganisasjonen SIDA.

Organisasjonen samarbeidet med sosialdepartementet. Jeg besøkte en landsby som hadde blitt ødelagt av flom og hele landsbyen måtte flyttes. Her deltok offentlige instanser sentralt og lokalt i samarbeid med den private NGO. Sam fortalte at han var organisasjonens representant på stedet etter den store flom og skredkatastrofen. Hans arbeidsgiver hadde bevilget 50 millioner Yuan (omtrent samme verdi som Nkr). Men etter møte med lokale myndigheter hadde Sam vært i stand til å bevilge ytterligere 10 millioner pga den akutte nødssituasjonen.

Sjefene hadde høy lønn. En tradisjon som kanskje var overtatt fra USA, og som er vanlig ellers i vesten.

Den nye jobben førte også med seg at familien flyttet til en ny bolig. En tohundre-kvadratmeters leilighet i en av Beijings forsteder med kinesiske stilmøbler, og alle moderne fasiliteter, have, garasje og hund. Dessuten beholdt familien leiligheten i sentrum. Det var kjekt for Sam å slippe køen i rushtidene.

Kona, Anni tilbrakte en del av sommer ved kysten, hvor de hadde et sted (som de enten eide eller leide). Datteren reiste til Norge for å studere internasjonal business.

Sam tilbrakte et år, 1988-89, i Norge som stipendiat. Han hadde kontor på Norges kommunal- og sosialhøgskole og satte seg inn i sosialt arbeid og sosialpolitikk. Sam spiser stadig middager på restaurant, og tar oss med på stadig dyrere steder, men spiser stadig mindre. Noen ganger lurte jeg på om han skal til en middag til i løpet av kvelden.

Rike venner

Sam har bodd i Beijing siden studiedagene, og har mange venner og bekjente. Jeg har møtt noen av dem.

Kaptein Wu er offiser i Folkets frigjøringshærs ingeniørvåpen. Han tar mot oss i en offisersbolig i militærleiren og installerer oss i et gjestehus. Han forteller at han har etablert seg som entreprenør ved siden av sin militære jobb. Han kjenner borgermesteren i byen og har derfor fått tillatelse til å bygge bolig i utkanten av byparken. Han forteller at dette er populære boliger og at han tjener godt. Han kjører forbi sine boliger på vei til middag. Husene ligger

bare litt inn i parken og tar litt av gaten som går langs parken. En meget fordelaktig beliggenhet, og en meget fornøyd eiendomsutvikler.

Han forteller at den restauranten han tar oss til er byens beste og at det rommet vi spiser i er forbeholdt offiserer med marskalks grad (de er overordnet generaler og admiraler). Han går ikke nærmere inn på hvorfor han som kaptein har adgang. Maten er førsteklasses, men jeg finner den nyrikes samtaletemaer og holdninger mindre spiselige.

Kafeier Li drev en moderne kafe i et godt strøk i Beijing. Vi spiste et godt måltid og Li fortalte stolt om sin bedrift. Han satte pris på å treffe utlendinger, og inviterte oss på en tur med sin nye bil, en Cadillac. I et gatekryss hadde trafikken stoppet opp. Da plasserte Li blinkende blålys på biltaket, satte på sirenen og kjørte på fortauet forbi trafikk-korken. Han hadde vist hvordan en nyrik VIP innretter seg.

Nattklubeier Jia eide en nattklubb med glassgulv slik at du kunne se gullfiskene svømte under dine føtter. Flotte lokaler og velklede gjester. Mitt kjennskap til nattklubber er begrenset, men det så ut til å være et dyrt, vellykket prosjekt.

Zu hadde valgt å bli i store organisasjoner. Først i departementet og siden i en stor NGO. Jeg var overrasket over at han ikke hadde gått over i det private næringsliv. På et tidspunkt hadde han foreslått at han og jeg skulle etablere en turistservice i Beijing hvor jeg skulle skaffe turister fra Norge og han skulle lage opplegg for dem i Kina. Den eneste investeringen i første omgang var å kjøpe en folkevognbuss. Kanskje Zu og jeg hadde vært rike i dag. Kanskje ikke. Vi ble ved våre lester og er fornøyd med vår skjebne.

Politikk

Sam Zu forholder seg ikke til politikk på samme måte som nordmenn i tilsvarende posisjon gjør. Sam er medlem av KKP, han møtte tidligere regelmessig på partigruppemøtene i sin enhet. Jeg tror ikke han tok opp kontroversielle saker, men var lojal mot partiets linje til enhver tid. Han er pragmatiker, ikke idealist. Det er tenkelig at han kan takke partiet for den gode NGO-jobben. Jeg tror det er vanlig at en aksepterer partiets krav om ikke å uttale seg negativt eller klage på partiets politikk. Belønningen er at en får et bedre og bedre liv -

materielt. Og den levestandarden familien Zu oppnådde var en stor forbedring. Så kan en spørre: hadde han ikke prinsipper? Jo, men med den levestandarden familien hadde før den økonomiske veksten er det lettere å forstå at en sitter stille i båten. En annen faktor er den mulighet til utdanning datteren fikk oppleve. Den generasjonen Sam hørte til var lojal og nasjonalistisk. Dette henger sammen med deres erfaring i et land som hadde vært isolert, ble ledet av ett parti som hadde kontroll med media, utdanning, litteratur o.a. Konfuscius var vis mann og læremester (551 - 479 f.kr.). Hans rolle har variert gjennom historien. Men hans påvirkning på kinesisk verdisyn og moral var vesentlig. Allerede i 1940 da Mao begynte å få makt tok han avstand fra Konfuscius. Under kulturrevolusjonen ble det gjennomført flere kampanjer hvor konfucianske symboler ble ødelagt, og hans lære ble karakterisert som en gammel kulturinstitusjon. Mao tok avstand fra autoriteter mens Konfuscius lære gikk på det stikk motsatte. Fra slutten av det 20. århundre har konfucianismen vunnet større og større innflytelse. President Hu hadde "et harmonisk samfunn" som sitt viktigste slagord. Dette er tatt direkte fra Konfuscius lære. Denne læren legger til grunn at et stabilt hierarkisk samfunn betyr like muligheter for fattig og rik gjennom utdanning. Konfuscius legger vekt på at kinesisk tradisjon fremhever rettskaffenhet og lojalitet, ærbødighet overfor eldre og øvrighet og oppfordrer til lydighet og politikfølelse. Dette passer godt for kinesiske ledere som ser sin rolle i dette perspektivet og mener at det legitimerer deres autoritære måte å styre på.

Om å være politisk korrekt

Noen ganger, når Sam skulle være tolk, forberedte jeg forelesninger og taler sammen med han. Jeg leste opp noen formuleringer om kinesisk sosialpolitikk som var kritisk, sa Sam "No good", da omformulerte jeg. Ja, jeg var også pragmatisk. Min vurdering var å ikke konfrontere, men informere om den norske måten å arbeide på. Noen av mine kollegaer syntes jeg var feig. De mente det var vår plikt å si fra om hva som er riktig. Dette er en komplisert materie om hvordan drive internasjonalt samarbeid.

Korrupsjon og gaunxi-kultur

Det er viktig å kjenne til kinesisk kultur i forhold til gavetradisjon. Det er, som jeg har fortalt om, vanlig å gi små gaver i mange sammenheng. Dette er en del av *gaunxi-kulturen*. Gaunxi er navnet på et tett, livsvarig nettverk, som ofte består av familie og venner. Utsveksling av gaver er en viktig del av denne kulturen. Derfor kan vi lett få inntrykk av at korrupsjonen er

mer utbredt enn den egentlig er. Kinesisk kultur har en sterk gavetradisjon, som beskrevet tidligere. *Guanxi*-kulturen styrer atferden i disse kinesiske nettverkene. Denne kulturen har instrumentelle og følelsesmessige aspekter. Utsveksling av gaver og tjenester og lojalitet i forhold til medlemmene av nettverket er en del kulturen. Det er viktig å understreke det følelsesmessige aspektet. Det betyr at det ikke går an å kjøpe seg inn i et *guanxi* nettverk, en må også ha et personlig nært forhold, i Kina betrakter en da medlemmene som "gamle venner". Dette er en viktig forskjell på kinesisk og norsk kultur.

Det kan være vanskelig, særlig for utlendinger, å vite forskjellen på bestiktelser og små gaver som utveksles som følge av en tradisjon. Men det er et faktum at bestiktelser og korrupsjon er svært utbredt. Partiet og myndighetene forsøker å bekjempe denne destruktive praksisen, men lykkes i begrenset grad fordi så mange er involvert.

Familien Zu er historien om en familie, men fordi den er typisk, gir den et bilde av Kinas nye middelklasse.

<p>Øyvind Tutvedt, førsteamanuensis. Født 1933 i Hedrum/Larvik. Sosionomeksamen 1957. Master of Social Work, Boston University 1964. Fulbright stipend til USA 1958. Arbeidet som sosialarbeider ved amerikanske og norske institusjoner, bla Ungdomskontoret, Oslo kommune; førsteamanuensis ved sosionomutdanningen, Høgskolen i Oslo. Organisasjonserfaring i Norge og internasjonalt, ansvarlig for internasjonalt samarbeid om sosialarbeiderutdanning – særlig med Kina.</p>

Gudmund Hummelvoll: Skansestormer og brobygger

Et portrett av Andreas Borch Sandsdalen (1916-1996)

I går mistet jeg et smil i skolegården. Ennå ser det ikke ut til at noen har funnet det!
Stemmen er fulltonende, velmodulert, rolig og mørk. En nytelse å høre på ham.

Han er litt lut, nå. Ansiktet er kraftig, med fyldige lepper hvor smilet alltid er på lur og med et vennlig glimt i øyet.

Han er som en løve, med stor manke av sølvgrått hår og utstråler stor autoritet.

Han går i dress som er ulastelig. Ofte bruker han tversoversløyfe som står i stil til antrekket ellers.

Når han foreleser, sitter han ofte lett foroverbøyd, gjerne med hendene foldet i hverandre. Det virker som en form for konsentrasjon samtidig som han kommer med budskapet om *at film er opplevelse, erkjennelse, kan faktisk være til oppbyggelse.*

Han står som en bauta, renhogd i formen, men samtidig som ei hengebjørk, full av muligheter. Klasserommet er avlangt med høyt skråtak, et vindu ut mot Parkveien. Det er et loftsrom med et lite amfi hvor studentene sitter, et langt forelesningsbord foran, et filmlerret klar til å trekkes ned.

Ute er det sol, lyset sildrer inn på dette litt slitte skoleloftet før gardinen blir trukket ned, og filmens virkelighet kan begynne.

Dette kan være en liten stemningsrapport om hvordan man kunne oppleve forfatteren, lyrikeren, teologen, filmkritikeren, filmkåsøren og ikke minst filmformidleren Andreas Borch Sandsdalen. Hovedbasen hans i en rekke år var nettopp filmrommet i øverste etasje på Oslo Lærerskole (i dag Litteraturhuset) der han holdt til fra 1967 til 1983. Her slepte han opp trappene fra 2. etasje en 25 kilos 16 mm filmfremviser. Det var et av hans viktigste arbeidsredskap i undervisningen av lærerstudenter og lærere i hvordan man skulle få gleden av å oppleve film og å formidle filmkunst til elever. For Andreas Borch Sandsdalen elsket

film. For ham var film en viktig kunst og kulturfaktor som kunne gi store opplevelser og ny innsikt både for store og små.

Helt fra barndommen av i Larvik var han opptatt av film. Her så han storøyd inn i en ny verden av opplevelser:

Den kristne hadde ikke noe på kino å gjøre. Vi som hadde vår første barndom omkring 1920, fikk sannelig oppleve det. Filmen ble sett på som et farefelt. Det var ytterst betenkelig å våge seg inn på en kino – ja, enkelte ganger ble det ettertrykkelig sagt at da var en på fortapelsens vei. Selv vokste jeg opp i et nokså frisinnet kristent hjem, fikk bl.a. lov til å se Tom Mix-filmene. Dette var før lydfilmen. Bak teppet satt pianisten. Vi kikket og fikk en støkk: organisten i kirken! Han spilte altså både til frelse og fortapelse. Vi skjønnte vel ikke at sannheten var noe midt i mellom – til livets opphold!(fra et foredrag i 1980)

Sandsdalen utdannet seg til teolog og hadde en kortere periode bl.a. prestedtjeneste på Sagene. Han var også en tid sekretær i Søndagskoleforbundet og i Santalmisjonen. Han hadde en sterk lyrisk åre, og kom med diktsamlinger både i 1939 *Mens verden synker*, 1945 *Landet og livet*, 1949 *Ingen tid å spille* og i 1988 *Livspoeng*. Han skrev lærebøker, redigerte antologier og andre bokutgivelser, og utfoldet stor aktivitet på mange områder.

Men filmen ble hans store interesse som han utviklet på flere felt. For Andreas Borch Sandsdalen ble det fort klart at mange filmer hadde store kvaliteter, og det var viktig å lære seg å vurdere film og skaffe seg kunnskap om filmens virkemidler. Under pseudonymet **abs** ble han knyttet til avisen *Vårt Land* som filmanmelder i nærmere 20 år fram til 1967. Samtidig avløste han forfatteren og filmsensoren Sigurd Evensmo som filmkåsør i NRK fra 1962 og 8 år fremover. Når han på den tiden også var andaktsholder i NRK, var det jo litt av et vekselbruk han drev.

En kort situasjonsbeskrivelse fra 1950-60 årene: Det var stor skepsis til kinofilm blant svært mange av dem som var aktive i kirke og bedehus. For mange var kinoen et sted man ikke burde oppsøke, og den kristelige dagsavisen *Vårt Land* som ble grunnlagt høsten 1945, fikk stor motstand fra mange kristne som ikke ville ha filmanmeldelser i avisen.

I 1952 ble Kristen Filmråd etablert. Det fikk tilslutning fra de fleste lutherske organisasjoner og institusjoner i Norge. Her skulle det gjennom frivillig ordning fremme filmsaken under kristent ansvar. Andreas Borch Sandsdalen fikk stipend for å studere ungdomsproblemer i København. Der ble han klar over hvor stor innflytelse film hadde på ungdommens interesseområde, og kom tilbake med en klar overbevisning om at her måtte det satses på kunnskap om filmens virkemidler og innflytelse. Og ikke minst – å lære seg å snakke med unge om film!

Nytt filmblad

I henhold til statuttene til Kristent Filmråd ble det startet et blad, Kirke og Film (1957). Det hang sammen med at Oslos daværende biskop Johannes Smemo, etter mønster fra København mente at Kirken burde uttale seg om filmer som ble vist offentlig, og gi synspunkter fra kristent hold. Anmeldelsene ble organisert slik at det var ca. 30 kvinner og menn som uten vederlag anmeldte så å si alle filmer som fikk premiere i Norge. Kirke og Film ble etablert under ledelse av Sverre Thinn-Syversen, (som senere tok etternavnet Tinnå) og Andreas Borch Sandsdalen. I de fire årene det rakk å eksistere, klarte det å markere seg klart og tydelig, med korte og presise anmeldelser av de filmene som ble vist på kino i den perioden. Det som var nytt og spennende med bladet, var fokuseringen på barn og unge, og at skolen skulle bruke film i forskjellige sammenhenger. Her var redaktørene langt forut skoleverket i sine forslag og anbefalinger om hvordan barn og unge skulle oppleve og bruke film.

Debatten om film og filmundervisning fortsatte, og i 1965 kom Sandsdalen med boka *Filmen – en makt i de unges verden*. Her fremhevet han viktigheten av at man burde satse på kunnskap om film og virkemidler, og satse på de gode filmopplevelsene. Han mente at Kirken ikke lenger kunne opptre som om filmen ikke eksisterte. Sjaltet den filmen ut av sitt interesseområde, ville det med stor rett kunne sies at kirken på et viktig punkt hadde sviktet mennesket.

Han var sterkt opptatt av nyansert filmkritikk og et av hans mange utsagn på dette området var at en dyktig filmkritiker er med på å hjelpe folk til selv å bli kritikere. I positiv forstand betyr dette at de en dag er i stand til selv å ta stilling uten at de på forhånd har undersøkt hva andre mener.

Sandsdalen utfoldet stor aktivitet på dette feltet og reiste rundt og holdt foredrag i kristne forsamlinger og i kinosammenhenger. Hele tiden var gjennomgangstonen den gode filmen, og hva den kan bety for det enkelte menneske. Han lagde også en definisjon på hva som var en god film:

”God er de filmer som holder mål teknisk, og som hva innhold angår, gleder, inspirerer, løfter og vekker til ettertanke – eller som på en redelig måte setter problemer under debatt”.

Film i skolen

Det ble skolen som ble Sandsdalens store interesseområde. Han underviste mest i kristendom og norsk, men hans interesse for film kom sterkt til syne etter hvert. Først på Vestheim skole i 1952, senere på Berle skole fra 1954 hvor han startet en filmklubb på fritiden sammen med to kolleger som var sterkt fotointeresserte. Her samlet han interesserte ungdommer som så og diskuterte film, og etter hvert stimulerte han dem til å lage film selv. Flere senere kjente filmpersonligheter som filmsensor Trygve Panhoff og regissør Ola Solum var med i denne filmklubben. Her viste Sandsdalen filmer som Bergmanns *Jordbærstedet* og Alf Sjöbergs *Fröken Julie*. Kraftig kost for ungdommer som mest var vant til actionfilmer! Elevene laget filmer selv på fritiden. De fikk kjøpt inn en 16 mm filmopptaker, og en rekke kortfilmer så dagens lys på Berle. Klubben holdt det gående til 1968, og da var den i fem år drevet av tidligere elever som kom tilbake og tok ansvar.

Men det var først da han kom til Oslo lærerskole i 1967 at det ble fart i filmundervisningen. Da startet han et undervisningstilbud som gikk over 10 kvelder hvor både lærere og studenter kunne delta, og hvor han tok for seg filmklassikere og nyere filmer og diskuterte innhold og form. Dette tilbudet kjørte han i mange år til han i 1975 fikk tillatelse av Kirke- og undervisningsdepartementet til å lage en halvårsenhet i filmkunnskap. De første to årene også i samarbeid med Pedagogisk senter i Oslo. Det var et kurs som gikk på kveldstid over et skoleår. Det ble meget populært, og var det første i sitt slag i norsk lærerutdanning. I 1969 kom Sandsdalen med nok en bok. Denne gangen en bok om filmkunnskap og filmundervisning, *Filmen – en makt på godt og ondt*. Her lister han opp kursforslag og hva som må til for at de unge skal få gode filmopplevelser, og gjennomgangstonen er kunnskap og veiledning.

Karismatisk personlighet

Rundt 1800 studenter fikk oppleve Sandsdalens undervisning i film, og få gikk upåvirket bort fra disse timene. Han hadde en karismatisk autoritet, og fylte rommet rundt seg med sin blotte tilstedeværelse. Flere av studentene har påpekt hans lune humor og lydhørhet overfor studentene, men samtidig var det også noe skremmende og fryktinggytende ved den selvsagte sikkerheten i hans opptreden:

Andreas ga aldri inntrykk av å være en mann som var plaget av tvil eller sviktende selvtillit, og som tok det for gitt at hans synspunkter ble respektert, om ikke rent ut tatt som normative. Men det absolutte i mange av hans verdigrenser gjaldt også ham selv. Samtidig var Andreas altså en varm, iblant lunt humoristisk person, særlig på tomannshånd, med en humor som spente fra det mildt ironiske (bl.a. å finne i noen av hans dikt med hverdagstemaer) til det nesten burleske. Jeg husker jeg skrev et portrett av ham i Disputt, skoleavisen på Oslo off., med tittelen "Løven", og det synes jeg fortsatt er en ganske god karakteristikk av Andreas: Ikke bare henspiller det på hans massive grå hårmanke, men også på det snev av aristokratisk opphøyethet som han gikk gjennom lærerskolens ganger med. I tillegg har vi også stilistikerens Andreas, som kunne trollbinde et hundretall med sin julepreken i Slottskapellet (som også var Oslo off.s huskapell) før vi brøt opp og reiste hver til vårt etter høstsemesterets (sitat student).

Sandsdalen kunne oppleves som mild, elskverdig og litt forsiktig. Men var det noe som ikke fungerte som det skulle, sa han meget klart i fra. Det mest typiske eksemplet på det, var fra hans tid som styreleder for Norsk Filminstitutt i perioden 1973-78. Her tok han bladet fra munnen og refset sterkt Kirke- og undervisningsdepartementet for stemoderlige behandling av instituttet og for ikke å satse på at Filminstituttet hadde viktige pedagogiske oppgaver å ta seg av. Han mente at Filminstituttet skulle satse på å betjene videregående skoler og universitet når det gjaldt eksempelmateriell, og foreslo at det skulle skaffes frem en filmbase på ca 30 spillefilmer som egnet seg særlig godt for undervisning. Departementet stilte seg kjølig til disse forslagene og hadde andre tanker for Norsk Filminstitutt. Sandsdalen nektet da å ta gjenvalg som styreleder. Det var sjelden å oppleve Sandsdalen å melde i slik klartekst som han gjorde i den sammenhengen.

Hva er en god film?

Sandsdalen fortsatte å jobbe ufortrødent videre med sin kamp for filmundervisning i skolen, og har med rette fått tilnavnet ”Filmkunnskapsundervisningens far i Norge”. Han fremhevet stadig gleden over en god film og oppleve at film kunne være en like stor kunstopplevelse som et maleri, et musikkstykke, en bok, en teateroppsetting. Akkurat det med å kunne trenge inn i filmens innerste vesen, glede seg over måten filmen kunne kommunisere på, var en nådegave som han hadde, og som han med ødsel hånd delte ut til sine mange studenter og til publikum ellers.

Sandsdalen var meget klar på hvordan man kunne kategorisere en film som god. Det var når man kunne si at den som lagde filmen, hadde maktet å skape full overensstemmelse mellom det han hadde å si, og den måten han sa det på.

ANDREAS-PRISEN

Andreas Borch Sandsdalen fikk en synlig anerkjennelse for sitt arbeid med å fremme god kvalitetsfilm. I 1985 ble en norsk økumenisk filmpris etablert i Norge. Den fikk navnet ANDREAS-PRISEN, oppkalt etter ham for det arbeidet han gjorde i en årrekke for den verdifulle kvalitetsfilmen, dessuten for den innsats han gjorde som foregangsmann og brobygger mellom kristenfolket og filmen som medium.

Navnet på prisen går også på apostelen Andreas som var en av de mest utadvendte av de 12 apostler! Derfor skulle prisen også henspille på at den burde virke innover i de kristne miljøer for å få denne gruppen til å se god og verdifull film. Samtidig burde den også virke utad mot folk flest som et symbol på at kirken (i videste forstand) vurderer film som medium på en seriøs måte.

Formålet med Andreas-prisen var todelt: Prisen skulle være en påskjønnelse til den gode film som styrket et kristent menneskesyn og samtidig ment å være en stimulans til seriøst arbeide med kvalitetsfilm, og prisen ønsket også å motivere kristne til engasjement for den gode film. Det er verdt å merke seg at Andreas-prisen 2012 gikk til Michael Hanekes *Amour*. Den ville nok Sandsdalen hatt stor glede av å ta fatt i.

Valgte rett

Hvordan reagerte Sandsdalen på at han fikk en pris oppkalt etter seg? I et radiointervju i 1990 svarte han på det med å si at han så på prisen som en bekreftelse på at det han hadde brukt livet sitt på, var noe han hadde valgt rett i å gjøre. For oss som fikk oppleve han, er det lett å slutte seg til den konklusjonen.

Det var mange studenter som fikk gleden av å sitte under hans kateter og få dypdykk inn i filmverdenes mange fasetter. De fikk også inspirasjon til å ta med seg film og filmskaping inn i undervisningen. Det var jo det Sandsdalen ønsket mest av alt. I mange år etter at han ble pensjonist, kom han tilbake til Oslo Lærerhøgskole og foreleste om sin favorittregissør Ingmar Bergmann. Hele tiden beholdt han sitt engasjement og interesse for hvordan det gikk med filmundervisningen i lærerutdanningen. I dag er situasjonen for filmundervisning i skolen en helt annen og mye bedre, men uten slike skansestormere og brobyggere som Andreas Borch Sandsdalen, ville vi ha stått fattigere tilbake.

Som et lite eksempel på Sandsdalens lune humor kan vi til slutt ta med et underfundig hverdagsdikt fra samlingen *Livspoeng* (1988):

Til en fornærmet

*Se deg i speilet
Lenge og vel
Si til deg selv:
Sånn er det å være fornærmet.*

*Sett deg ved bordet.
Tegn et portrett
- det du har sett –
og gjør det så ærlig som mulig.*

*Heng det på veggen.
Snart vil en venn
stanse ved den
og si:
hvor det ligner deg, kjære.*

Gudmund Hummelvoll, født i 1937 i Orkdal. 4-åring lærerutdanning, cand.polit. fra Universitet i Oslo. Undervist i barne-, ungdoms- og realskole i 10 år. Var med og startet Rønningen Folkehøgskole i 1969 og drev medielinjen der i 11 år. Informasjonssjef i Norsk kino- og filmfond. Høgskolelektor i filmkunnskap ved Oslo Lærerhøgskole og senere 1.amanuensis i film og bildemedier ved lærerutdanningen Høgskolen i Oslo. Har vært direktør i Statens filmsentral, leder av Statens skolefilmvalg og var Statens barnefilmsakkyndig i 10 år. Filmkritiker i avisen Vårt Land i nærmere 30 år. Medforfatter på lærebøker innen film og media.

Lise Marie Lyng: Min vei til Høgskolen i Oslo

Barndom, ungdom og tekstiler

«Hvem har den fineste kjolen?» Jeg satt i sengen som 4-5 åring og så tre damer stå nede ved sengekanten. De var kledd til fest. Jeg hadde sett dem før, og jeg husker enda en blomstret kjole med hvit bunn. De to andre var mørkere. Damene ville ha meg til å si hvem som hadde den fineste kjolen. Det å måtte velge ut *en* gjorde meg ille til mote. Det ble for vanskelig for meg, for jeg likte jo alle tre. Jeg husker ikke lenger om jeg valgte, men jeg husker at de leende forlot meg og gikk inn i stuen. Jeg gjemte meg under dynen.

Det skulle være konsert hjemme hos oss. Mine foreldre var musikere og etterat Aulaen ble boikottet som konsertarena i 1941, holdt de konserter i sine hjem. Gjestene var kunstnere av mange kategorier. Lydnivået var særlig høyt for et lite barn. Musikken trengte gjennom veggene og holdt meg våken i lange timer.

Dette er det første minnet jeg har om klær.

Allerede på folkeskolen var håndarbeid det morsomste jeg visste. Mens jeg koste meg med å «stripe» rynker på et skoleforkle, sy hullsøm og strikke sokker med mønsteret bord, hæl og tåfelling, syntes mine medelever det var dørgende kjedelig.

Nissens pikeskole og musikklinjen ble neste valg. Linjen ble opprettet i 1955. Musikk hadde preget hele oppveksten så det var et naturlig valg akkurat da. Det ble mye komposisjon. Vi skulle ha hele engelsklinjens pensum og musikken i tillegg. Jeg hadde ikke tenkt meg det slik, og flyttet derfor året etter til en ren engelsklinje. Jeg fullførte artium med middelmådige karakterer, og var lite opptatt av fagene - med unntak av historie. Selv om interessen for skolefagene var laber, viste det seg at examen artium ble et stort pluss for mine senere yrkesvalg.

Svennebrev

Tre intense år på Oslo Yrkesskole endte opp med svennebrev i kjole og -draktsøm. Dette hadde jeg hatt lyst til lenge. Jeg hadde alltid beundret to damer med den kompetansen. De var

mine tanter og forbilder i barndommen. De bodde i en annen by, Stavanger, og når det kom pakker fra dem var spenningen stor. Det kilte i magen når jeg pakket opp. Jeg fikk vakre klær, og selv om det var krig og knapphet på tekstiler, fant de alltid noe godt tøy å sy av enten det var nytt eller gammelt og omsydd.

Mens jeg gikk på yrkesskolen fant jeg en venninne, Kirsten Holtermann, som kom til å bety mye i livet mitt og som jeg var nært knyttet til helt til hun døde for noen år siden. Vi var de eldste på skolen og de eneste som hadde eksamen artium blant de tre klassene som holdt til i Gamle Hammersborg skole. De andre elevene kom fra Framhaldsskolen og var stort sett tre-fire år yngre. De var 16 år, vi var 20. Det var stor aldersforskjell. Likevel var det hyggelig i klassen og jeg trivdes. Kirsten og jeg gikk samme vei hjem, over Universitetsplassen og videre med trikk og bane. En dag foreslo hun at vi skulle gå innom Universitetet for å høre på en foreleser som skulle være så interessant. Det var Jon Medbø. Han fenget oss begge umiddelbart. Vi kjøpte bøkene til forberedende prøver i filosofi, fortsatte å møte opp på forelesningene, gikk opp til eksamen og bestod. Medbø i gul vest med sorte ruter, -alltid røkende på en sigar i auditoriet. Han var en fengslende mann og forelesningene var uforutsigbare, uforgemmelige, -kostelige.

Faglærer, tekstilkonsulent og teater

Jeg ville videre. Jeg valgte en pedagogisk utdanning på Statens Lærerhøgskole i Forming Oslo, SLFO. Med artium og forberedende prøver bar det rett inn i studiet. Det ble en flott tid. Det å kunne gå i dybden i fagområdet på en ny måte var interessant. Jeg hadde vært hjemmeværende med to barn i tolv år, og nå var det godt å arbeide konsentrert med fag. De var blitt 8 og 12 år gamle og syntes det var stas at mamma gikk på skole. De fikk oppgaver å gjøre hjemme og en beskjeden ukelønn. Flinke barn. De gjorde jobben sin.

Ferdig utdannet faglærer i kjole og - draktsøm ble til timelærerjobb på Bærum Yrkesskole, senere Rud videregående skole. Samtidig arbeid på et Forbrukerkontor midt i Oslo. Der var tittelen *tekstilkonsulent*. Mange og uventede oppdrag. Arbeidsinnvandringen var i sin begynnelse og det var stort behov for å få kunnskap om hvilken type klær som egnet seg for bruk i Norge.

Kommunale barnehager ønsket foredrag om barn og klær; tekstilenes ulike egenskaper i forhold til kulde og fuktighet. Minst en gang i uken besøkte jeg barnehager og snakket om klær til foreldre og ansatte. Nye erfaringer og nytt ansvar. Forbrukerrådet ville ha plakat om påkledning for barn. Skisse av et barn, den ene halvdel fullt påkledd den andre lag på lag sett i snitt. Forklarende tekst. Det ble den mest etterspurte i forbrukerkontorene gjennom flere år, oversatt til tyve, tredve forskjellige språk etter som innvandringen fra nye nasjoner stadig økte.

Da engasjementene i forbrukerfeltet var over, fikk jeg fast og hel stilling på Oslo Nye Teater. Lønnen var lik den jeg hadde som pedagog. Det var en lettelse. Det ble morsomme år med skuespillere av alle kategorier. Det var primadonnaer både foran og bak scenen. De hadde en verbal kraft som ikke var alminnelig i daglig tale. Fester ble holdt langt unna offentligheten. En svingte seg en gang i en taklampe, og en annen dro en haug med pølser over gulvet som om det var en høydott som skulle flyttes.

Verdifull praksis som det var fint å ta med seg inn i skolen. Jeg trengte å bli dratt litt ut av mitt arbeidsomme og pliktoppfyllende liv. Faglig var alt lov bare det fungerte. Vakre sting var ikke nødvendig. Bare kostymene så bra ut fra salen var det ok. Min nøyaktighet ble avlært i bohemenes verden. Det var morsomt en periode, men jeg savnet likevel mer seriositet og søkte meg tilbake til skoleverket etter tre år med teaterliv.

Den hyggeligste arbeidsplassen jeg har hatt i mitt snaut 30-årige arbeidsliv ble Drammen Yrkesskole, senere Åssiden videregående skole. Den lå et stykke utenfor Drammen sentrum. Skolen trengte faglærer i kjole og – draktsøm. Det var dette jeg var utdannet til. Ledelsen var åpen for forslag, de lyttet til grasrota. Vi som hadde klassen sammen jobbet langt ut over arbeidstiden fordi det var så moro. Vi fikk ja til å igangsette nye fagplaner. Det var samhold og godt humør. Alle ansatte dro på flere reiser og seminarer sammen. Det var renholdere, vaktmestre, lærere, inspektører og rektor. For å få råd til en bedre avskjedsmiddag på seminarene hadde vi dugnad i forkant. Jobben var å vaske alle vinduene på skolen. Det var en stor skole med over 1000 elever. Vi var ca 200 ansatte tilsammen og hadde det kjempegøy en lørdag før avreise. Den største andelen var menn fra industrien som ikke var redde for å ta i et tak.

Andre året som tilsatt var jeg med på å ansette den som ble min nærmeste kollega resten av yrkeslivet. Gro Kortvedt, nå Gro Ebbestad er et arbeidsjern og 15 år yngre enn jeg. På tross av stor aldersforskjell fant vi et fantastisk fellesskap både faglig og privat. Vi utfylte hverandre, hun med sine *multikreative* forslag og jeg med min nøkternhet. Etter ni års samarbeid ble vi begge oppfordret til å søke lærerstillinger på SLFO der vi hadde fått vår fagutdanning. Det ble et vanskelig valg for meg. Mange overveielser skulle til før jeg aksepterte å flytte på meg. Interessante arbeidsoppgaver, høyere nivå på dem jeg skulle undervise og en kortere reisevei var fristende. Jeg hadde passert 50 år og innså at det var siste gang jeg fikk et valg i yrkeslivet.

Jeg holder fortsatt regelmessig kontakt med 4 av mine kollegaer fra den skolen. Nå er vi venninner. Nye ledere, reformer og en ny generasjon elever gjorde arbeidsdagen mer komplisert. De sier at Gro og jeg kom oss avgårde i tide. Et bevis på at det meste er i stadig forandring.

Fra videregående til høgskole

Klassen jeg kom til het *Formgivning og søm av klær* og ble senere omdøpt til *Design og søm av klær*. Jeg skulle undervise i søm, mønsterkonstruksjon og fagdidaktikk. Studentene kunne ta dette året som et fordypningsår i Faglærerutdanningen Kunst og håndverk eller som ett frittstående år.

Fra et faglig synspunkt ble den nye arbeidsplassen svært behagelig. Det var avsatt mye mer tid til å forberede undervisningen enn i den videregående skolen som den nå het. Første året jobbet jeg halv tid på SLFO og halv tid ved Åssiden. Min tidligere lærer som jeg skulle erstatte var sliten, og ønsket hjelp i sitt siste undervisningsår. Dette ble en fin overgang for meg til det første året alene med studentene. Skolen var i hovedsak et tekstilt kunnskapssenter med høy faglig kvalitet. Jeg kan vise til Kirsten Røvig Håberg sin bok *Fra skyggetanter til yrkeskvinner* og hennes mange glitrende forelesninger om skolens historie innenfor de tekstile områdene. Jeg var så heldig å få henne som lærer for studentene i min klasse. Hun underviste dem i draktkunnskap.

Sosialt ble det en stor forandring. Lærerværelset var så å si tomt i spisepausen fordi mange kollegaer satt på kontorene sine med matpakke og tekopp. Det var sofakroker i alle verkstedene mens fellesrommet var glissent for folk. For oss som kom fra et livlig samvær med alle kollegaer samlet i pausene, ble det svært stille. Heldigvis traff vi etterhvert noen hyggelige og interessante sjeler vi fikk kontakt med. Det tok bare litt tid.

I den videregående skolen hadde klassene egne budsjetter som vi syntes var trange. På høyskolen var det intet budsjett å styre etter. Vi måtte søke om å få de mest banale ting som f.eks. nål og tråd til en sømlærer. Som kontrast var skolens satsing på it og mønsterkonstruksjon en stor overraskelse. Skolen var bemerkelsesverdig tidlig ute med denne avanserte undervisningen.

En av de dyktigste spesialistene fra industrien ble innleid hvert år for å undervise studentene. Dette var i starten på 90-årene og vi hadde ikke engang fått vanlige datamaskiner til lærerne. Etter ett år måtte jeg forberede meg på å undervise på egenhånd i den enkleste delen av programmet. Spesialisten overtok sluttspurten. Programmet var vanskelig å lære. Det tok meg ett år og en sommer med trening på egen hånd.

Studieleder

Da det skulle velges studieleder på avdelingen ble jeg etter sterkt påtrykk overtalt til å stille opp til valg, den første etter ny ordning. Ingen andre ville og noen måtte ta jobben. Nye oppgaver virket spennende etter 7-8 år i undervisning. Jeg hadde vært hovedlærer i mange år i den videregående skolen og mente jeg skulle kunne takle jobben. Jeg hadde fått mange tillitserklæringer og gikk i gang med krum hals. Arbeidsmengden var stor med en gang. Mange oppgaver lå på *vent* fra våren, og det meste jeg skulle arbeide med var nytt stoff.

Alle nye studieledere ble kurset og vi ble delt inn i grupper. Jeg var heldig med min. Vi holdt sammen i hele perioden, støttet hverandre og diskutere vanskelige spørsmål. I sluttfasen kom vi opp i en kinkig situasjon. Det handlet om taushetsplikt oss i mellom. Vi valgte lojalitet til *hverandre* fremfor lojalitet til høyskolen sentralt. Resultatet ble en skriftlig refs til oss fire. Det var den eneste refs jeg fikk i mitt arbeidsliv, og jeg har til dags dato tatt vare på den som en kuriositet.

Det er min oppfatning at ledelsen forstod at vi valgte mellom *pest og kolera*. Til tross for denne hendelsen hadde jeg gode relasjoner til ledelsen sentralt. Det var ikke vanskelig å ta kontakt når jeg trengte det. Jeg ble både hørt, sett og støttet.

Det var stort sett samme type utfordringer i de andre avdelingene. Sterke personligheter som på ulike måter preget hverdagen og ville ha alt som før eller på sin egen måte. Vi ble pålagt å innføre registrering av arbeidstid for den enkelte arbeidstaker. De fleste som er ansatt et sted blir registeret. Dette ble ikke godt mottatt av dem som var vant til å være tilstede bare når de underviste. Det ble en brå overgang, fra så godt som full frihet til full kontroll. Jeg var den som skulle kontrollere og fikk gjennomgå, men måtte etterhvert se gjennom fingrene med registreringen ellers ville jeg ikke få annet å gjøre.

Jeg fikk ikke klager på dårlig eller mangelfull undervisning fra studentene. Lærerne forberedte seg selv om de ikke var til stede 37,5 timer i uken.

Hele perioden var preget av usedvanlig streng økonomi og hos oss ble timetallet pr fag skåret ned, - også antall undervisningsuker pr år. *Når krybben er tom bites hestene* er et malende uttrykk for perioden. Den økonomiske oppgangen kom ikke før jeg var ferdig med jobben. Kunne vi ha gjort det annerledes? Jeg ble for kort tid siden spurt om det, men kan ikke se at det var annen løsning enn å sprengte budsjettet og det temaet var vi ikke inne på.

Direktør, dekan og jeg hadde mye humor og *friske* uttrykksmåter i våre møter. Det gjorde godt å kunne ha en friplass for å gi uttrykk for både sinne og frustrasjon. Enhver situasjon ble mildere og humøret steg på vei inn i nye oppgaver. Min opplevelse er at vi fikk til et godt samarbeid gjennom de tre årene. De administrativt ansatte sørget i stor grad for at hverdagene gikk så godt som de gjorde. Vi delte sorger og gleder og hadde stort sett felles syn på saker og mennesker.

Jeg var en prøveklut for et nytt system. Justeringer ble gjort i den følgende perioden og teknikken utviklet seg slik at det som var vanskelig for meg, rettet seg over tid.

Som oppsummering av perioden må jeg konkludere med at undervisningen som var mitt ansvar ble gjennomført på en tilfredsstillende måte. Lærerne gjorde jobben sin, eksamener ble

avviklet, og ingen store katastrofer inntraff. Jeg jobbet mer enn jeg burde og synes det var mye *bank* å få.

Den midlertidige forandringen i arbeidsoppgaver gjorde at jeg ikke gikk lei. Den ga meg en ny giv og et helt annet overblikk og kjennskap til hele høgskolen.

Utrolig mye informasjon tilflyter en som sitter i et lederskap. Små bemerkninger av mange mennesker blir til mye informasjon, mye mer enn tilsatte er klar over. Det var overraskende og nesten skremmende. Å bli valgt blant likemenn og så skulle lede dem i saker de ikke var enige i kan sies å være – utfordrende. Noen ganger er de rette ordene både *vanskeligheter* og *problemer*, men utfordringer gir bud om optimisme. Noen ganger kan jo det være bra.

Den neste studielederen ble Gro Ebbestad, min kollega fra videregående skole. Enda en sømlærer stilte seg til disposisjon. Hun ble tilsatt og ikke valgt fordi det nok en gang bare var henne som stilte til *start*. Hva var det egentlig med de andre faglige? Var de ikke villige til å gå inn i en jobb med så mye turbulens og arbeidsmengde? Stillingen kan nå søkes av personer utenfor institusjonen. Hvordan det fungerer vet jeg ikke noe om, men teoretisk høres det fornuftig ut.

Jeg var fullstendig utslitt da perioden var over. Jeg hvilte meg lenge før jeg hadde krefter til å bruke *premien* for å ha vært studieleder. Den var et halvt år fri til å lese meg opp igjen og et lite stipend. Det ble Firenze og Milano for å se på kunst og mote. Herlig. Jeg brukte hver dag til fulle og kom hjem med mye stoff til undervisningen jeg skulle i gang med.

Nye oppgaver

Vi flyttet fra Cort Adelersgate til Pilestredet Park og fikk nytt navn: Avdeling for estetiske fag med forkortelse EST.

Tilbake som lærer ble livet fredfylt og godt etter turbulente og arbeidskrevende år. Som 61 åring søkte jeg og fikk seniorstipend. Jeg ville undersøke hvor sømstudentene var blitt av i arbeidslivet.

Meningen med å studere er vel at studentene skal skaffe seg kunnskap og kvalifisering slik at de kan få en jobb å leve av?

Jeg gikk ti år tilbake i tid for å oppspore tidligere studenter. Det var et stort arbeid. Noen hadde giftet seg til nye etternavn og flyttet til nye steder. For å spore dem opp lette jeg først gjennom gamle klasselister, så telefonkatalogen. Det ble vanskeligere enn ventet og jeg måtte ty til Statsarkivet. Det kostet kr 30, -pr student å få rett navn og adresse så det gikk med noen kroner.

Da undersøkelsen var ferdig og alle data plassert, viste svarene at de aller fleste hadde jobber i de tekstile fagområdene, - og de var fornøyd med yrket sitt. Det var hyggelige tilbakemeldinger. Jeg hadde vært usikker på om det fremdeles var mulig å leve av arbeid med tekstiler. Omtrent halvparten var faglærere i kunst og håndverk, de andre hadde ulike tilknytninger til tekstile fag.

Mitt siste *stunt* på høgskolen var å delta på et kurs i produkt og -forretningsvirksomhet. Jeg var 64 år og hadde sett studenter som startet verkstedpraksis, men manglet nødvendig kompetanse når det gjaldt forretningsdrift. Jeg kunne lære dem det faglige, men ikke økonomi og markedsføring. Gruppen jeg var sammen med på kurset, bestod av mennesker med bred erfaring fra innovasjon og kom fra ulike steder i landet. Samlingene gikk over et års tid på Høgskolen i Østfold, Halden, og ble avsluttet med eksamen. Jeg var den første på HIO som tok et slikt kurs, senere ble det mange flere, og studentbedrifter ble opprettet og avviklet slik konseptet var.

Vår studentbedrift ble opprettet neste studieår, men da var jeg ikke lenger med i lærerstaben. Våren før omleggingen ble jeg plutselig rammet av sykdom midt i studentenes praktiske eksamen. Det ble den verst tenkelige avslutningen både for dem og for meg, men det stod ikke i min makt å gjøre noe med det. Jeg var blitt 65 år og var ferdig med mitt yrkesliv uten at jeg var klar over det da.

Ettertanke og refleksjon

Jeg har reflektert over hvordan mitt yrkesliv gikk fra ett nivå til et annet. Valgene jeg gjorde var basert på faglig interesse, nysgjerrighet og glede sammen med mennesker som delte den interessen med meg.

På et tidspunkt begynte jeg å summere opp hva jeg hadde brukt livet mitt til. Det var mens jeg var syk. Tanken på at livet var brukt til å arbeide med klær, ble nesten uutholdelig. Sammenliknet med mange andre viktigere yrker ble det så smått i min bevissthet. Jeg har sett så mye jåleri, sjalusi, og økonomisk utbytting at andre yrker virket som *ren snø*. Ved nærmere ettersyn finner jeg de samme trekkene i mange yrker og samfunnslag. En sykepleier reagerte spontant da jeg fokuserte negativt på mitt tidligere yrke. *Tenk på oss som går i uniform, dag ut og dag inn. Jeg gleder meg hver dag til å ta på meg private klær så jeg kan være meg selv utenfor arbeidsstedet. Jamen er det bra at noen vil designe og lage klær!* Det utsagnet hjalp godt. Hadde ikke tenkt på den kategorien.

Hva ville jeg med min undervisning? Først og fremst at den skulle føre til et arbeid å leve av. Det var formålet for starten på skolen i 1875 og i høy grad gjeldende i dag. De som bruker klær skal kjenne seg komfortable i plaggene. De som lager plaggene skal ha så mye kunnskap at de kan velge ut stoffer og fasonger som passer til det de skal brukes til. Mote? Viktig i et historisk perspektiv og morsomt når man er ung og gjerne vil utvikle og vise sin fantasi. Det skal både økonomi og ikke minst *tid* å være oppdatert. Så spør det om man synes *det* er verd innsatsen. Farger er etter min mening viktigere enn noe annet. De kan hjelpe til med å fremhever personens egne farger hvis valget er riktig.

Farger for hver sesong blir bestemt av bransjen flere år i forveien. Derfor kan det være vanskelig å få farger man kler. Utvalget er begrenset til motefarger. Nå har det har vært mange år med hovedvekt på svart, grått og hvitt. Stilig for noen få, men hardt mot en blek nordisk vinterhud. Lett å kle seg i den fargeskalaen, men jøye meg så dystert.

Moten har hatt betydning også for meg i yngre år. Faglærere fikk motekurs i regi av *Rådet for videregående opplæring* der Astrid Gabrieldsen var ildsjelen. Hver høst og vår fikk vi foredrag med lysbilleder, stoffprøver og *toiler* fra Paris. Toile er en lærretsmodell av et plagg.

Denne modellen ble solgt av designeren eller motehuset og kjøpt inn til systuer for kopiering. God design er godt å se, men det trenger ikke være mote.

I dag er miljø og forbruk blitt tema, og gjenbruk er *in*. Det er bra.

Å få arbeide ved Høgskolen i Oslo har vært et privilegium. Jeg har fått prøve ut mine evner til fulle. Som pensjonist er jeg ennå del av et fellesskap. Noen interessante forelesninger og møteplasser er fortsatt tilgjengelige, men nå er familie og vennskap blitt det viktigste. Jeg har allerede hatt noen år som pensjonist og håper det blir mange fler. Det er mye jeg fortsatt vil lære og oppleve.

<p>Lise Marie Lyng, født 11 07 39 i Oslo. Eksamen artium, forberende prøver filosofi, Oslo yrkesskole, Svennebrev i kjole- og draktsøm, mesterbrev, medlem av prøvenemd, faglærer Statens Lærerhøgskole i Forming Oslo, 1. avd spes ped, tekstilkonsulent i Forbrukerrådet, kostymesyer, faglærer vid skole, lærebokforfatter, høgskolelektor HIO. Sensorarbeid, kursvirksomhet, veileder.</p>

Else Kokkersvold: Mellomlederen

Hun kom gående i raskt tempo, studielederen. Det var noe jeg skulle ha spurt henne om, og ville benytte anledningen. ”Hei,” sa jeg og smilte så hyggelig jeg kunne, ”har du 5 minutter til meg? Det er noe jeg gjerne vil diskutere med deg», men svaret druknet i et andpustent ”ikke nå. Må rekke noe – møte”, og hun hastet videre. Det kunne vært meg. Uendelig mange ganger har jeg også måttet avvise noen som ville meg noe. Jeg var mellomleder i Oslo kommune, ikke studieleder, men dilemmaene og presset kunne jeg kjenne igjen i studielederens lett anstrengte smil og noe stive kroppsspråk.

”Hvorfor tar du oss ikke med?” undret jeg for meg selv. ”Hva du enn skal snakke om på møtet ditt så angår det antakelig meg og de du er leder for”, tenkte jeg videre. ”Sannsynligvis har vi snakket om det allerede og har en mening”. Men jeg visste hvorfor. Krysspresset som en mellomlederstilling i Oslo kommune utsatte meg for, hadde fortalt meg det. Da jeg måtte være bøddel mot min vilje kan stå som eksempel.

Klumpen i magen verket, pusten stoppet mer eller mindre opp. Måtte jeg egentlig gjøre det jeg hadde fått beskjed om? Å fortelle en ansatt at hun dessverre ble overtallig. Sykehjemsbudsjettet hadde gått på en kjempesnell. Lederteamet med direktøren i spissen hadde bestemt at alles budsjetter skulle ”barberes” noe for å unngå skandale i eldreomsorgen. For oss på barnevernet betydde det inndragning av en stilling.

Jeg visste hva det ville bety for medarbeideren. Hun var nyansatt og måtte derfor gå først. Her gjaldt heldigvis ikke trynefaktor, men om vi hadde hatt to som ble ansatt samtidig, hvilke prinsipper ville da gjelde? Jobbsøking i godt voksen alder er ikke å spøke med. Status en jobb gir ville forsvinne, familie og venner ville se spørrende ut – hvorfor henne? Klart at også jeg ønsker en god og forsvarlig eldreomsorg, men å sette svake grupper opp mot hverandre har jeg aldri ønsket ansvar for. Likevel sto jeg der midt imellom. Jeg likte jobben, makten og mulighetene, men når slike valg oppsto, hadde jeg mest lyst til å grave meg langt ned i dyna. Men jeg hadde ikke noe valg, jeg var lederen imellom.

Hvorfor måtte jeg som seksjonsleder fortelle medarbeideren at hun ble overtallig? Hvorfor ikke avdelingslederen over avdelingens ulike seksjoner? Vi hadde fire. Eller økonomisjefen? Administrasjonssjefen? Hva er egentlig en mellomleder? Det er pussig jeg ikke har tenkt på det før, ettersom jeg i mitt yrkesliv stort sett har jobbet som mellomleder. Hva en mellomleder er, ligger i navnet. Det er lederen imellom, men mellom hvem? Når det er snakk om ledelse, gir vel det svaret også seg selv. Det er lederen mellom en leder som er «over» og som er leder for de «under». Det vil si den klemte posisjonen hvor ledelsen oppover hadde rett til kommando nedover, samtidig som presset fra ansatte nedenfra kunne kjennes som kulingbyger på fjellet. I mitt eksempel var det duket for en klassisk skvis mellom ledere og arbeidere.

Eller er det lederen som er mellom ulike grupper ved siden av? I barnevernet kunne det dreie seg om lærere i skolen, barne- og ungdomspsykiatriens ansatte og helsepersonell for å nevne noen. En gang satt jeg på et ansvarsgruppemøte med 12 personer fra ulike etater og nivåer. Sammen med den fortvilte moren på den andre siden av bordet kom de med intense krav om å dekke utgifter til avlastningshjem og støttekontakt. På den tiden var det bare barnevernet som hadde penger til det. Ingen liker barnevernet, så opplevelsen av å være hakkekylling kjentes i hele meg. Jeg ville jo også være snill, gi det som trengtes, men så var det presset ovenfra om å overholde budsjettet... I kjølvannet av teamtenkning, helhetstenkning, samarbeidslag, ansvarsgrupper blir også mellomlederen imellom.

Men er mellomlederen, barnevernlederen eller studielederen midt imellom? Ikke litt til siden? Nærmere den ene eller den andre samarbeidspartneren? Fristelsen til alliansedannelse vokser. Kanskje finnes en mulighet til å få noen med på eget lag? Men hvor solidariske ville samarbeidspartnere vise seg å være i en allerede presset økonomi? Hadde jeg egentlig lov å informere dem om vår interne situasjon i bydelen? Vi hadde endelig klart å snakke sammen på tvers av etater på tross av taushetsplikten – en smart paragraf i forvaltningsloven hadde sørget for det. Altså måtte jeg også her ta imot misnøyen over at nok en saksbehandler ble borte fra familien som trengte hennes bistand så sårt. Og som omsider hadde begynt å få kontakt med den.

Trenger vi egentlig mellomledere? Hva trenger vi dem i så fall til? Jeg opplevde at mine ledere dyttet en ubehagelig jobb nedover til meg. Det spilte ingen rolle om jeg var enig i

avgjørelsen eller om jeg hadde deltatt i prosessen. Med andre ord, jeg ble et slags nett som tok imot baller fra begge sider og sendte dem videre slik jeg fant det best. Dette nettet kan en undres over. Er det nødvendig? Er det slik at ledelsen over trenger ett eller flere nett for å slippe direkte baller? Det ble min jobb å sile det ubehagelige på veien både opp og ned, og å gjøre det uspiselige spiselig. Jeg ble kvalm av mellomlederrollen og fikk lyst til å rope himmelhøyt over urettferdigheten jeg ble satt til å administrere.

Enda mer komplisert blir dette jo flere mellomledere en organisasjon har. Som barnevernleder opplevde jeg å ha mange ledere på veien til toppledelsen. Og nåde den som ikke fulgte spillereglene, som hoppet over et ledd på veien til den administrative ledelsen med bydelsdirektør på topp, eller byråd for Oslo. Den politiske ledelsen kunne overprøve bydelsadministrasjonen, den kunne endre barnevernets vedtak og beslutninger. Når fylkesnemnda trådte inn på banen, mistet det politiske utvalget sin makt over enkeltvedtak, men fortsatt er de ledere over mange beslutninger, f.eks. over budsjettering og hvilke sårbare områder som skulle prioriteres eller nedprioriteres. I tillegg hadde fylkesmannen et overordnet ansvar ved å følge med på om de ulike tjenestene gjorde det de skulle. Lett var det ikke å vite hvem en skulle «godblunke tel».

Arbeidstakere blir preget av sine ledere som barn blir av sine foreldre. Denne gangen måtte jeg virkelig jobbe med meg selv for at ikke min sorg og mitt sinne over ledelsens håndtering av den økonomiske krisen skulle få meg til å utøve samme type lederskap overfor de ansatte. Men kanskje de syntes jeg gjorde det likevel?

Var det noe av dette som plaget studielederen der hun småløp av gårde? Hadde hun fått i oppdrag å fortelle en lærer at hun/han ikke fikk fornyet sin avtale? Hadde lærerens fire prøveår gått? Hadde studielederen fått beskjed om et nytt tellesystem som skulle innføres, og at hennes jobb var å sørge for at det ble forstått og gjennomført? Lurte hun på hvordan hun skulle motivere lærerne, spesielt den harde kjernen fra en ikke altfor fjern fortid? Kjente hun skvisen mellom toppledernes krav og de ansatte som en torn i sinnet? Tenk om noen allierte seg med studentene slik at det ledet til demonstrasjoner og uro.

I kommunen var kommandolinjene klare som blekk, men når jeg ser på studielederen blir linjen utydelig. Hvordan er det egentlig her, i høgskolesystemet? Studielederens nærmeste

overordnede er dekan, godt hjulpet av støttende administrativt personell, samt lønnsforsknings- og fagavdelinger. Byråkratiet vokser allerede i grunnskolen. Før klarte skoler seg med rektor, inspektør og lærere. Nå er det rektor, ass.rektor, seksjonsleder, fagleder, teamleder, klasseleder, kontorleder for å nevne noen. I høghskolen har vi fått direktører, til og med egne kommunikasjonsdirektører. Det har selvfølgelig noe med lønn å gjøre, men en kan av og til undres over om det er nødvendig utover det å få nye grupper opp i lønn.

I barnevernet lagde vi egne mellomledermøter. Her ble vi ofte sittende på hver vår «tue» og streve med å ivareta området vi var delegert. En berikelse, ja, å kunne få innsikt i andres oppgaver og dilemmaer. Utfordringen var å klare samarbeidet som krevdes, være balansekunstner i det å gi og ta i passelige doser. Litteratur om ledelse omhandler stort sett ledelse uten nyanser og er ofte assosiert med toppledelse. Hvordan opplever alle i mellomlederroller ulike typer ledelse?

Hvorfor ble jeg i denne skvisen som mellomleder? I 17 år var jeg barneverner, i de siste 14 av dem barnevernleder. Barnevernet handlet ikke bare om klemte mellomposisjoner. Det handlet også om å bidra positivt i sårbare barns oppvekst, avsløre og stoppe omsorgssvikt og mishandling. Gyldne øyeblikk fant sted når vi fikk til en felles forståelse av hva som var til barns beste. Når samarbeidet fløt uanstrengt minsket skvisen. Sammen kunne vi oppleve barn og ungdom snu angst, depresjon og sinne til framtidshåp. Det ga meg en herlig følelse av å vinne gull som enhver idrettsutøver kunne misunne meg.

Endelig fikk vi tid til å møtes, studielederen og jeg. Det hadde tatt et par uker. Jeg følte en umiddelbar sympati da jeg fornemmet hennes frustrasjon. Igjen byttet jeg min mentale rolle. Jeg ble mellomlederen som lot omsorgsperspektivet ta plass og behovet som arbeidstaker vike. Jeg fikk lyst til å si noe hyggelig, og endte med «Pust ut, jeg bare lurte på om det er mulig å endre noe i studieplanen uten at det må behandles i utvalgene på veien til de som fatter beslutningen, og hvem er nå det igjen?» Hun så lettet ut, svarte greit og nå visste jeg hva jeg skulle gjøre. Det vanskelige spørsmålet som omhandlet arbeidsmiljø og byråkratiets vekst med flere og flere mellomledere lot jeg utstå til senere. Senere kom aldri. Det var for sårt, for komplekst til å drøfte med en travel mellomleder.

Som lærer i høgskolen var jeg ikke mellomleder i organisasjonen, men jeg var mellom studielederen og studentene. Og jeg ledet læringsprosesser mellom ulike faglige interessefelleskap. Vi er ikke alltid midt imellom, men vi er imellom. Egentlig hele tiden.

Else Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

III HER STÅR DET OM LIVET

Hilde Qvale Høyskel: Det glemte forliset

«Men kapteinen sto der ganske rolig omsluttet av damer der søgde beskyttelse til søen der en halv time etter naaede kommandobroen og skibet plutselig reiste akterenden til veirs og gik hurtig til bunds. Passasjerene paa akterdekk falt sammen i et eneste kaos, enkelte fra kohydstaget og under med det hele i løbet af tre sekunder. Det er et syn jeg aldrig vil glemme».

Det ser ut som stormen fremdeles herjer, nå over bokstavene som om de ligger flate mot vinden i en sammenhengende, hurtig skjønnskriftform i gamle formuleringer. De fyker over de tettskrevne sidene, blåses ut av en fremdeles hivende pust, skrives av fingre som fremdeles holder rundt årene som taktfast ros av sterke armer. Hurtig og taktfast i time etter time i det opprørte åpne havet.

Brevene fra Bestefar ble aldri lest høyt i vår familie. Jeg visste ikke at de fantes før min mor døde. Men vi i familien visste om forliset, at han ble berget etter 8 dager i en livbåt i Atlanteren. Han snakket aldri om det uten han ble spurt. Jeg skjønner i dag at han alltid bar katastrofen med seg, men uten å la minnene få overtaket. Han styrte livet sitt videre med stø hånd på rorpinnen og seilene tilpasset vinden.

Skildringen over er mot slutten av Bestefars lange brev til «min egen kjære Hilda», hans forlovede, datert «Orkenøerne 6. Juli 1904».

Brevet starter med at han skriver:

«Først i dag kan jeg fortsette min rapport over Amerikareisen eller den burde være kalt min lidelseshistorie. Dette får kun historisk interesse da jeg så snart vi kommer til Skottland vil avsende telegram. Klokken 7 om morgenen tirsdag den 28. juni 1904 grunnstøtte dampskipet Norge på Rockall. Jeg lå i min køye og var ikke riktig frisk for ellers hadde jeg vært oppe alt da, det var forresten bare litt mavesmerter på grunn av kosten om bord. Støtet var temmelig voldsomt, og et øyeblikk efter var jeg ute av køyen. Så kom et støt til med et voldsomt brak som ristet gjennom nedre dørken der jeg var falt ned, og luken til rommet sprang opp så sjøen begynte å fosse inn i rommet. Jeg sprang resolutt til. Tok fatt i en jernstang og entret langs denne opp på neste dekk,

men uten hverken strømper eller sko eller noe på hode eller hals. Folkene i rommet fulgte mitt eksempel, og jeg var vel nesten førstemann på øverste dekk, tross jeg bodde nederst. Jeg løp gjennom flokken av halvt påkledde damer og herrer og ut til skipsiden. Jeg trodde nemlig at det var et annet skip som vi var støtt på, men da så jeg at det kom tare og søl opp fra bunnen. Og så visste jeg hvordan det ville gå.»

Det største forliset i moderne tid før Titanic, var et faktum. Forliset av emigrantskipet «DS Norge» mot St.Helen-revet ved Rockall blir kalt «det glemte forliset», og det skjedde i 1904 der ca 620 menneskelig gikk tapt. Kun rundt 150 mennesker overlevde.

Knapt 2 uker før, den 24. juni skriver han med kraftig skrift det første, her korte, brevet til sin «kjære Hilda» etterfulgt av et tegnet hjerte med en pil igjennom. Brevet spruter av glede og optimisme. Han sier blant annet at:

«..jeg sto som en rytterstatue høyt over de andre på en palle like ved rekken, og da skipet la fra bryggen sto jeg der og ventet på å høre det første hurra fra folkemengden på bryggen som snart kom. Hipp, hipp hurra, et nifoldig, kraftig og ganske taktfast hurra. - Lenge leve Hilda, lenge leve Norge!»

Fremtiden lå lys foran han. Etter maskiningeniør utdanning ved Bergens tekniske høyskole, og senere bygningsingeniøravdelingen ved den tekniske høyskolen i Dresden i Tyskland, hadde han fått arbeid ved Chicago i Amerika. Hilda skulle komme etter når han var etablert der. De var begge vokst opp på øyene ved Helgelandskysten. Han som sønn av fisker som omkom på sjøen da han var 12 år. Hans sterke, værbitte mor klarte likevel å finansiere studiene hans gjennom drift av den karrige gården og av klippfiskberg på den lille, flate, nå avfolkede øya ut mot havgapet. Han var den første i den kommunen som kom seg ut og fikk høyere utdanning. Hildas familie som var ganske velstående eide et handelssted med skipsanløp på en annen øy. Der var hun nå telegrafist i farens virksomhet.

Kampen og panikken som hennes forlovede og de øvrige menneskene på emigrantskipet «DS Norge» nå gikk igjennom var både hun og resten av verden helt uvitende om. Telegraf fantes ikke om bord den gang.

De tettskrevne sidene i det første lange brevet skildrer i detalj om hvordan han opplevde minuttene mens han prøvde å orientere seg blant alle de skrekkslagne passasjerene som kom opp på de to dekkene og kommandobroen. *«Kapteinen som sto på broen bakket maskinen og vi gled av, men skipet begynte øyeblikkelig å synke hurtig forut. Nå visste jeg hva klokken var slagen».*

Det som hadde skjedd var at kapteinen hadde tatt et fatalt valg. Etter Kristiansand som var siste havnen de var innom i Norge 25. juni, gikk de mot nordvest, mellom Orkenøyene og Skottland. De passerte nordøstspissen av Skottland, og neste morgen var de kommet tvers av nordspissen på Hebridene. Han tok det skjebnesvangre valget med å gå syd for klippeøya Rockall i motsetning til Amerikabåtene som vanligvis gikk nord om denne øya vest i havet. Han traff det eneste undervanns-skjæret på den nordlige Amerikaruten, St. Helen-revet, 1,4 meter under havflaten og 18 kabellengder øst til nord for Rockall i det store Atlanterhavet. Uten land i sikte, trodde kapteinen han var kommet godt sør om Rockall og la om kursen i vestlig retning, men seilte da skipet på grunn. Da han bakket skipet av grunnen ble flengen i skroget ennå større og medvirket til at skipet gikk ned etter en knapp halv time.

Han forteller videre at han først prøvde å berolige folk som flokket seg rundt han der han sto. *«Jeg fryktet panikk, for da ville det være forbi med oss alle».* Han skriver om kampen for å få de 8 livbåtene løs for så å heise dem ned klar av skipssiden, samtidig som skrekkslagne passasjerer prøvde å entre båten. Han brukte øks for å banke løs jernboltene, og måtte true folk med denne for å unngå at de ble overfylt før de var løs.

«Jeg slo av alle jern- krokene, og båten var for så vidt klar så det var bare å løfte den i taljen og skyve den ut. Men det var imidlertid umulig da det var sprunget full av folk som ikke hadde forstand om hva det gjaldt, nemlig å få den på vannet først for ikke å gå ned med strømmen av den synkende skipet».

Han forteller videre om hvordan han på både norsk og tysk og med øksen i hånden ropte og truet dem ut av båten så den kunne bli heist ned til vannet før den skulle fylles med folk. Det ble av mannskapet også brukt revolver for å true dem ut. Enkelte ba på sine knær om å få komme først om bord. Mens denne livbåten ble firt ned ville folk i panikk hoppe om bord. Han så at det da ville gå galt, fikk tak i rekkverket og klatret opp igjen for å hindre dem, og

truet dem med øksen. Det gikk omsider bra, og det var den første båten på babord side som vellykket kom på vannet. *«Jeg ble ikke med, men oppga imidlertid ikke motet..».*

Rundt den neste båten han var med å klarere stimlet det kvinner og barn, og kapteinen ropte fra broen at mennene skulle vekk, «-kvinner og barn først!» Det fortsatte han å rope igjen og igjen.

«Jeg forlot dem for å gå i båten på styrbord side bakut, men den var overfylt av mennesker, og så glapp den ene taljen og båten falt på ende ned i sjøen og knustes med hele sitt innhold. Flere som hadde redningsvester på begynte alt å hoppe i sjøen men jeg trodde å vite at det var fåfengt da en i beste tilfelle ble et bytte for havet etter et par timers tid».

Andre øyevitner har også beskrevet at snorene til redningsvestene var så morkne at de røk når en prøvde å knytte dem. Og de 8 livbåtene som var beregnet til 28 mennesker i hver, dekket på ingen måte antallet som var om bord. Det var heller ikke påkrevet den gang, men ble endret etter Titanic-ulykken.

Passasjer-tallet på «DS Norge» var på denne overfarten 727, hvor av 223 barn. Av barna var 23 under ett år og resten under 12 år. Selv om regelverket sa at skip kunne ta så og så mange personer, var det ikke alle som ble talt med. I de danske regler ble barn under ett år ikke regnet med - og de øvrige barn opp til 12 år skulle telle halvt. Dermed var det 604 passasjerer om bord etter de danske regler. De norske reglene, derimot, talte alle med. Men der ble alle barn under 14 år regnet for "halve". Dermed var det bare 599 1/2 passasjerer etter de norske regler. Slike regnestykker var viktige for godkjenningen av utreisen. Men uansett hvordan man regnet, var og ble det 727 passasjer-individer om bord i tillegg til mannskapet på 68. Av de 727 passasjerene skal 72 ha vært danske, 284 norske, 103 svenske, 259 russere og finner, 2 tyskere, 2 engelskmenn og 5 amerikanere.

Beskrivelser fra andre overlevende, blant annet Herman Theodor Portaas Lauritsen, senere Herman Wildenvey, er slik:

"En ubeskrivelig redsel og røre, en vanvittig panikk, og en vill kamp for livet gikk et øyeblikk etter som et uvær hen over hele skipet. Kast barna mine opp på dekket da, klaget en hjerteskjærende stemme dypt nede i sildetønningen i båtens bunn»

Bestefar beskriver videre sin egen ferd gjennom menneskemengdene som nå var i vill panikk. Han prøvde å komme til kommandobroen, men der var det et kaos av kvinner og barn, så til slutt klatret han opp riggen på utsiden og nådde broen der styrmannen hadde fått løs en båt, - *«og den hoppet jeg resolutt i»*.

De kom på vannet med 16 personer om bord, mens 2 mann som hadde hoppet i sjøen ble tatt om bord. «Omtrent samtidig med denne båt kom den største båt på babord side, og den fyltes med kvinner og kun et par mann. Så kom en båt til fra styrbord side som senere forsvant og som vi ikke har sett noe til senere». Livbåtene var åpne, og den Bestefar var i var på 23 fot.

Av «DS Norges» 8 redningsbåter ble bare 5 berget. Båter ble enten smadret langs skipssiden, satt fast og fulgte skipet ned eller ble borte. Bestefars livbåt hadde nummer 4, og var den som ble funnet sist, 5. juli. Dagene i livbåten skriver han om dag for dag i sitt neste brev til Hilda, datert 11. juli.

Men før disse dagene begynner, kjemper de mot sjøen og været for å komme bort fra skipet. «Vi var nu i en voldsom storm og rodde opp mot vinden for at se hvordan det ville gå. Dette var ikke mer enn et kvarter fra grunnstøtingen. Sjøen slo allerede over fordekket på «DS Norge», til kommandobroen var den under vann mens akterskipet stadig hevet seg til vær og menneskemassen tok sin tilflukt til dette. En båt der var så overfylt av folk at det var umulig å få den klarert».

En av matrosene beskrev senere at: «Da vi ror bort kommer der flere svømmende etter oss, og den nærmeste griper i båtripen og vi haler ham inn. Han har skinnbukser på og er glatt som en sel. Vi er nær ved å gå rundt med det hele, men endelig har vi ham. Og nå ror vi av alle krefter bort fra de andre. Den største fare for oss nå, er de arme liv som svømmer etter. En til med tak i båten, og vi er fortapte. Vekk. Ro! Ro!"

Og så forsvant «DS Norge» i dypet slik Bestefar ble sitert innledningsvis her. Han avslutter brevet med å si at «om vår videre ferd skal du senere få utførlig brev, da jeg i aften er litt trett. Godt mot Hilda, du har gjort det at jeg ennu er blant de levendes tall, for ellers hadde jeg for lengst oppgitt det».

I innledning til brevet skrevet 11. juli om bord i «Tjaldur» på vei til København skriver han: «Jeg ber deg med meg takke forsynet for at vi tilslutt ble reddet, for vi hadde virkelig ikke meget igjen av liv, så hvis vi ikke var blitt oppdaget den 5. om aftenen, men måtte være i båten ennå en natt i det fryktelige været, så hadde vi visst vært ferdige med jordelivet».

Da hadde de etter 8 døgn blitt tatt opp av skonnerten «Olga Pauline» fra Stavanger og satt i land på Færøyene der de skulle vente på skipsleilighet til København.

I de to første døgnene holdt hans libbåt sammen med to andre, men fordi hans båt hadde seil forlot de dem for å søke etter et skip eller damper. De la kursen østover, for å komme frem til Hebridene eller Skottland. Ut fra andre kilder kommer det frem at annenstyrmannen fra «DS Norge» var i denne båten sammen med 6 andre fra besetningen, og 10 mannlige passasjerer og datter på ett år til en av dem. Dermed en båt med bare menn. Ut fra mine kilder var det 19 kvinner og 49 menn som overlevde, av de totalt 284 norske passasjerene. Det gir vel et bilde av tilstandene om bord før skipet sank.

Det virker som det ganske snart oppsto et motsetningsforhold mellom Bestefar, og denne annenstyrmannen som tok kommandoen, som var ganske egenrådig i forhold til hvilken kurs de skulle sette. Flere om bord bemerket at kursen var satt for mye mot nord-øst, men styrmannen ville ikke justere kursen.

«Vi rodde så det svidde i hendene, og især jeg som var uvant. Men jeg holdt likevel min ro-tørn lengre enn de fleste andre... Dagen gikk forholdsvis hurtig end skjønt jeg ergret meg grundig over de danske sjøfolkene som satt og sludret sammen. Styrmannen gadd ikke engang å holde kursen». Bestefar var fra sin barndom dyktig på sjøen og kunne navigere. Og etter at de ble berget viste det seg at dersom de hadde fortsatt den kursen styrmannen hadde bestemt, ville de etter hvert møtt arktiske forhold.

Han skriver at han sto på vakt 3 netter på rad og tok sine tørner med roingen, sammenhengende 4 timer av gangen, så han hadde ikke sovet på flere døgn. «Jeg var imidlertid overanstrengt og ved middagstid den 1. juli falt jeg ganske sammen og fikk nå sove et par timer».

Når de hadde frivakt, de hadde delt seg opp i tre vakter, gjorde de sitt beste for å holde varmen, ved nærmest å ligge oppå hverandre. Mange hadde ikke sko på bena, ingen hadde hodeplagg og var tynt kledd ellers. Dessuten regnet det de fleste dagene, så de var gjennombløte. Det eneste de hadde til proviant var kavringer og to små anker vann. Fordi hans båt hadde seil kunne de bruke dette og lå derfor langt fra de andre båtene. De fikk plutselig øye på en Amerikadamper ute i horisonten. De endret kursen for å komme på nærmere hold, heiste et rødt klede, men ble ikke oppdaget. Det var en enorm skuffelse, og de neste trøstesløse dagene regnet det nesten hele tiden, og spesielt den tredje natten. Om vekten denne natten skrev han: *«da fløt det strømmer nedover rygg og bryst på meg som sto på utkikk».*

De neste dagene fortsatte det å regne, men så lettet skydekket, det lyste opp og ble solskinn. *«For første gang siden forliset, opplevde vi å bli nesten tørre i klærne».* Det var nå helt tomt for fast føde, men Bestefar fant en stokk med skjell drivende i sjøen. Og anbefalte dem alle å spise dette til de øvriges store skepsis. Han skriver at:

«humøret steg igjen ganske betydelig etter at vi hadde funnet en tømmerstokk med en hel del langhalser hvorav vi samlet en halv bøtte og spiste i massevis. Resten av dagen stilnet været og det ble mest roing på oss om bord.. Selv veksler jeg mellom å ro og styre. Nesen min ble aldeles forbrent av sola og jeg fikk sår. Vannbeholdningen gikk slutt, det var utrolig kaldt, ... og tørsten hos oss skipbrudne var nå ubeskrivelig.....».

Resten av dette brevet mangler, men det er andre av de overlevende fra denne livbåten som har berettet. Og jeg hørte muntlig fra jeg var barn, oss familien imellom, en for meg dramatisk historie om Bestefars opphold i livbåten. Historien fikk jeg bekreftet var sann da jeg første gang dro til øyene på Helgeland for 14 år siden. Bestefar hadde gitt blod til et spebarn om bord! Dette var i tilknytning til at en av mennene som hadde sin 21 måneder gamle datter ombord. Hun skrek og hulket etter vann og mat. Han fikk ikke ekstra rasjon til henne og ga derfor av sin rasjon. Datteren var bare i nattdrakt, så mennene ga i alle fall noe av sitt tøy for å holde henne varmere. Etter en uke ble hennes tilstand verre, så det heter fra andre kilder at faren i sin desperasjon skar seg i armen, slik at hun kunne få suge av blodet som rant fra armen hans. Jeg har alltid hørt at Bestefar også skar seg i tommelen slik at barnet kunne suge blod av den. Barnet overlevde mot alle odds.

Bestefar var med til høringen i København, der passasjerene ble innlosjert på hotell Dania. De fleste var i så dårlig form at de ble holdt unna journalistene. Men det sies at Bestefar var i best form og ble således det mest anvendte intervjuobjektet av de som kom inn til København. Men rederiet la raskt et lokk på informasjonene om forliset og prøvde å dysse det ned. Kapteinen, som overlevde etter å ha blitt tatt opp av livbåt med nummeret 2 etter at skipet sank, ble ikke straffeforfulgt. Hans utsagn i retten var at han ville vise passasjerene Rockall-klippen, og derfor hadde tatt den kursen.

Bestefar prøvde aldri igjen å dra til Amerika. Han giftet seg med sin Hilda, fikk tre barn og arbeidet blant annet som ingeniør ved oppbyggingen av Ålesund etter brannen. Han var i Vardø noen år som ingeniør og blir nevnt som en sentral initiativtaker ved etablering av elektrisitet i byen, og ikke minst gatelys som en av de første stedene i Norge som fikk dette. Fra 1916 var han by-ingeniør i Halden til han ble pensjonist. Da søkte han et par år tilbake til Helgeland, der de bodde alene i et stort nordlands-hus på en avfolket øy. Og han brukte kun Nordlandsbåt som fremkomstmiddel der han selv var skipper og rommann, både seilte og rodde mellom øyene. Jeg ser han for meg i de historiene jeg har hørt om han der, dit jeg nå selv drar mellom øyene hver sommer.

Hendelsene som han skriver detaljert om i sine brev var kanskje en intuitiv start på bearbeidelsen av opplevelsene. Opplevelser han tok med seg gjennom hele livet, men som kanskje foredlet han, gjorde han sterk og raus mot andre mennesker på sin måte. Men hjemsoekte redslene han på gamle dager? Var det noe han ville ha gjort annerledes? Lot han det mare han? Han levde til den første sommeren etter at jeg hadde begynt på min utdanning. Slik jeg husker han var han en høyreist, sterk og fāmælt mann, alvorlig, men med glimt i øyet. Jeg forbandt han alltid med sjø og vind, han rodde båt så det fosset, svømte lange turer med oss til han var nærmere 90 år, og fortalt om hvordan navigere etter stjernene.

Det ble diktet en del shillingsviser og dikt om forliset i året det skjedde. Et av dem er dette:

R O C K A L L.

("Kr.a Dagsavis")

Skummel op af havet stiger
klippen i sin vilde gru.
Rockall, ei har nordens riger
nogen rystet slig som du.
Dødens, sorgens tunge mindre
har du knyttet til dit navn.
Lad et dødkors paa din tinde
si, hvad havet tog i favn.
– Hjælpeløse mødre kjæmper
for de smaa, de livet gav.
Havets brølen ikke dæmper
skriget ved den aabne grav
– dette angstens raab, der giver
gjenklang nu i tusen hjem,
i vor sjel som ild det river,
maner kampens rædsel frem.

* * *

Stille er der nu ved skjære',
havet gaar sin vante gang,
gav dem alle samme ære,
sang for dem den samme sang.
Men et folk til deres minde
klæder sig i dyster sorg.
Vest i havet vil vi finde
Rockall, skumklædte La Morgue.

E. A.

(Trykket i "Agderposten" for torsdag 7. juli 1904)

Hilde Karin Qvale Høyskel, førstelektor ved Høgskolen i Oslo inntil pensjonering i 2011. Født 1943 i Oslo, med oppvekst flere steder i Norge. Ferdig sykepleier i 1966, og psykiatrisk sykepleier i 1967. Lærerlinjen ved Norges Sykepleierhøgskole 1982, embetseksamen i sykepleievitenskap ved UiO 1988. Klinisk arbeid som sykepleier ved ulike avdelinger i 1960-70 årene. Arbeidet innen høgskolen og videreutdanning i psykiatrisk sykepleie/psykisk helsearbeid fra 1982, vekslende med flere års ansettelser ved Norsk Sykepleierforbunds fagavdeling, vikariater ved Institutt for sykepleievitenskap UiO, og forskningsarbeid innen sykepleie."

Gerd N. Landmark: Mors historie

Det regna godt den torsdagen, 09. 09.1909, skodda hang ned dei bratte fjellsidene. Sumaren var i ferd med å sleppe taket i den vesle fjordbygda. Ho var lita, jenta som vart fødd den dagen, i den vesle stova hjå besteforeldra. Ho var så lita, jentungen, at ingen trudde ho kunne vekse opp. Difor fekk ho kallenamnet *Vettel*, *namnet som vart nytta i oppveksten*. Ho vart lagd i ei stor øskje. Dei fann dei mjukaste kledda dei hadde og la ho i. Ho vart døypt Berit, heimedåp, det var best slik, til ein såg korleis det gjekk. Seinare vart ho døypt i kyrkja.

Bestemora tok imot ungen slik ho gjorde med alle ungane som vart fødd i bygda. Ho, bestemora, var jordmora i bygda og dei næraste bygdene, ut fjorden til Bakka der den vesle kyrkja låg og til Styvi på den andre sida av fjorden. Der var ikkje veg, berre ein smal sti ein kunne bruke når det ikkje var for stor fare for ras. Og rasa gjorde det. Det rasa ofte i dei bratte liene ned mot fjorden. Var det mykje regn, særleg om hausten, før jul, kunne det være farleg å ferdast for jordmora. Om vinteren var det ofte is på fjorden og då hende det ho gjekk på isen. Når isen hadde lagt seg, da var han einaste farbare veg. Ho var ei sta og stolt kvinne, bestemora. Dei visste at ho var der når ho vart send bod etter, dei hadde lit til henne. Det hende òg ofte på vinteren at dei hadde fødande i stova hjå bestemora. Dei budde der nokre dagar til dei hadde fødd ungen og været hadde stilna så dei kunne fare heim att. Da låg jentungen på lemmen og hørde på alt som gjekk føre seg i stova. Det gjekk ikkje stille for seg, heilt til ho hørde ungeskrik, då kunne ho legge seg til å sove att. Ho vart vane med det. Mor til Vettel var tenestejente og kunne ikkje ha ungen med seg. Ho tente ikring på gardane. Det var ikkje like lett å få seg arbeid når ein hadde ein unge, eller som folk sa” ho hadde ein på laust.” Det var best å ikkje ha med ungen. Det var lettare slik. Da kunne ho ta meir arbeid og være lengre vekke. Jentungen vaks opp hjå besteforeldra, kven skulle elles ta seg av ungen som ikkje var ekte fødd!

Dei hadde ikkje mykje å rutte med i den vesle stova hjå besteforeldra, men ho svolt ikkje, dei hadde fisk, særleg laks, elles var det mykje vassgraut. Og så hadde dei mykje rabarbra og ville bær om sumaren. Morfaren, han Simo, fiska laks og selde på hotella og etter kvart var det mang ein storkar han laut hjelpe som kleppar. Han var òg nevenyttig og laga treskor og

tønner. Han var bøkker, handverket hadde han truleg lært i Sverige medan han hadde hatt arbeid der. Dei var gode med jentungen, sytte for at ho hadde både mat og klede.

Klede fekk ho òg frå dei som hadde butikken på staden. Ho var alltid velkommen der i huset, leika med ungane, og nokre godbitar vanka det ofte. Dei var syskenborn og heldt god kontakt seinare. Bestefaren, Simo, var alltid snill, leikte med ho og likte å fortelje soger og skrøner særleg om skrømt. Men når ho spurte kven som var faren, vart det ikkje snakka meir om det, til ho kom i skulen og skulle ”stå for presten.” Da fekk ho vite kven faren var. Ho spurte ikkje meir om det. Dette var noko dei ikkje snakka om, det var for mykje skam knytt til dette. Skam vart òg hennar skam og løyndom.

Besteforeldra budde i den vesle stova attmed vegen der skysskarane frakta fint folk og turistar som hadde pengar til skyss og fine klede. Faren var ein av desse skysskarane som for forbi.

Turistane kom langvegs frå med dei store skipa frå Tyskland og England. Den store verda kom til bygda, ho Vettel såg etter kvart kontrastane. Særleg Keisar Wilhelm gjorde fjorden, fjella og breane kjend utanfor Noreg. Tidlegare var det mest engelskmenn som hadde ferdast i fjella eller fiska i lakseelvane. No kom dei nye, store dampskipa med turistane som skulle sjå dei tronge fjordane med stupbratte fjell, elvar som kasta seg utfor fjellsidene med eit kvitt slør og ein reinboge i vassdraget når sola skein på vassdråpane. Så bar det med hest og kjerre opp den smale kleiva, til Stalheim. Då fekk dei sjå den vakre Sivlefossen, og den vesle plassen der Per Sivle vaks opp. Dei reisande var kjend med bilete av den ville, norske naturen gjennom dei store, norske nasjonalromantiske målarane som arbeidde og studerte i Tyskland. Sær kjend var J. C. Dahls maleri av Jordalsnuten med det mystiske drageholet. Historia om Engelskmannen som gjekk seg skorfast i fjellet og omkom da han skulle sjå Drageholet og etterlet seg hunden. Hunden, han Hall som bygdefolket seinare berga, der han sat oppe i fjellet og ulte kvar kveld. Bestefaren fortalde henne om denne hendinga som fekk Per Sivle til å skrive om hunden Hall eller mister Hall i den rørende og triste historia ”Berre ein Hund”, som ho òg seinare fekk lese om på skulen. Skulevegen var lang og ofte køyrde faren forbi, han stogga ikkje og let ho få sitte på, berre ein gong hende det. Han hadde spurt om noko.

Jentungen likte å springe ut i marka, berrføtt og finne bær. Det var mykje markjordbær og det selde ho for nokre øre til turistane. Dei hadde ikkje mykje pengar i den vesle stova og kanskje

fekk dei laga nye sko til jenta for pengane ho fekk for bæra. Ho såg på dei fine skoa til dei reisande og ynskte ho kunne få seg nokre fine sko. Så fine klede og sko var det ingen der i bygda som hadde, sjølv ikkje dei som hadde pengar. Det gjekk mest i tresko og lesta spøta av garn bestemora hadde karda og spunne. Hadde ikkje bestemora noko anna å ta seg til, sat ho alltid og spøta slik at ho tente seg nokre kroner. Ho hadde alltid kvitt forkle med stor lomme ho kunne ha handarbeidet i. Dei sat ofte utfor stoveveggen og såg på dei som for på veggen og undrast kvar dei skulle.

Jentungen hadde ingen far som sytte for ho sjølv om han òg budde på ein av gardane i bygda og dreiv både med hesteskysse, tok i mot dampbåtane og etter kvart hotell. Han var ein stor kar i bygda. Etter kvart fekk faren eigne barn, dei var ekte, ”legitime”, og dei fekk slektsnamn etter faren. Jentungen fekk slektsnamnet til mora, sjølv om faren var kjend. Det var slik den gongen. Sjølv om han hadde skreve under på at det var han som var faren til den vesle jenta, så var det ikkje noko meir han hadde med det å gjere, det var ikkje bidragsplikt. Jenta var uekte fødd, av ugift mor. Det var mora som vart sittande att med barnet og skamma, mens faren var fritatt for ansvaret. Jentungen hadde ikkje rett til nokon arv heller, då ein måtte være ekte, og ekte var berre dei som var fødd av gifte foreldre. (Rett til å arve kom med Castbergske barnelover 1912-15). I ein kultur som la vekt på å være fødd i ekteskap, var det ei hindring både sosialt og for identiteten, kven var du!

Vettel budde for det meste hjå besteforeldra, til mora gifte seg. Da skulle ho, når ho vart litt større få bu saman med mora og hennar nye familie. Men ho kjende seg ikkje heime der, kanskje dei ikkje ynskte ho skulle være der? Ho fekk fleire halvsøsken som ikkje alltid tykte det var greitt at ho kom, det vart fleire munnar å mette.

Da var det best hjå besteforeldra, til ho kunne finne seg arbeid og få både hus, mat og klede. Og arbeid fekk ho. Ho var så stolt i den fine Hardangerbunaden ho fekk, raud vest med perlebrodert bringeduk, kvit skjorte og forkle. Ho fekk servere på eit av hotella i fjordbygda, hotell Vikingvang, eit lite kvitt trehotell (er nå borte). Slik gjekk det til att ho òg kunne få seg arbeid på andre hotell, som på Stalheim og på det kjende Kvikne hotell i Balestrand om somrane.

Seinare fekk ho seg fast arbeid på hotell i Hardanger, ein industristad der vasskraft og utbygging no skapte arbeid. Da hadde ho arbeid heile året og fekk pengar til å kjøpe seg sko og fine klede, noko ho seinare alltid var svært oppteken av. På hotellet vart ho kjend med folk frå andre klassar, folk med høg utdanning som var på staden for å bygge ut industrien. Då fekk ho og innblikk i andre skikkar og vart betre vand.

Det var ei ”klassereise” at ho fekk arbeid på hotellet. Ho slapp å være tenestejente slik som vanleg var for dei andre jentene i hennar stad, til dei fann seg ein mann. *Vettel* vende alltid heim til besteforeldra og vitja dei når ho hadde høve til det, der kjende ho seg heime og let alltid vel om kor gode dei hadde vore da ho vaks opp.

Det var ikkje mange bilete frå mors barndom, eller av besteforeldra hennar. Men ein gang vart ho fotografert saman med syskenborna utanfor butikken, ho var vel 2-3 år, dei andre litt større.

Ein dag mange år seinare ho sat på steingarden ved hotellet, kom ein fotograf og ville ta bilete av henne. Besteforeldra sat og attmed, og da ville ho han skulle ta eit bilete av seg og besteforeldra på steingarden. Ho fekk biletet, ein gjev skatt som ho gøynde godt. Der sat ho i sin fine bunad, kvit nystroken skjorte og forkle i finaste hardangersaum og med dei to som alltid såg ho og tykte vel om ho. Dei to som tok hand om ho, med bestefar og bestemor på kvar side.

*Eg var sytten år den sumaren, 1957. Me vitja den vesle fjordbygda mor mi kom frå. Eg skulle være med å sjå kvar ho vaks opp, kanskje hadde ho ei lengting etter å sjå att stadane som knytte seg til hennar barndom og oppvekst, og helse på nokre kjende. Besteforeldra som ho vaks opp hjå var begge borte, men me vitja den vesle stova som sto att. Dei stupbratte fjella med sol og skugge spegla den mørke blå, lilla fargen som gjer fjella så mektige samstundes. Eg rusla nede på kaia, såg på dampskipsekspedisjonen, båtane som låg der. Ein eldre kar kom bort, helste og undrast kvar eg kom frå og kven eg var. Eg hugsar ikkje kva me snakka om, men han fekk svar på kvifor eg var der på vitjing med mor mi. Brått vart eg riven vekk av mor mi og samtalen vart broten. Eg fekk vete at **den** mannen skulle eg ikkje snakke med. Den talande tausheita etterpå gjorde meg nyfiken!*

*Kvifor var det så mange spørsmål eg ikkje fekk svar på? Eg undrast ofte korleis var det å være **deg**, korleis var det å vekse opp hjå besteforeldra i den vesle bygda?*

Når me spurde om korleis det var når du var lita og vaks opp, vart det alltid noko som ikkje vart sagt, og det vart med ein gong snakka om noko anna. Tausheita var til å kjenne på, men eg visste og at det var noko meir som ein ikkje spurde om.

Eg var 17 år før eg forsto kven som var min rette bestefar, morfar. Eg hadde trudd at han som var gift med bestemor mi sjølvsagt var min bestefar, men det var så mykje som ikkje stemde. Da først forsto eg mysteriet, løyndomen, kven som var min verkelege bestefar. Det var han som ville snakke med meg på kaia den sumardagen som var min rettelege morfar, han eg ikkje fekk snakke med. Sist sumar, vitja eg fjordbygda og fann grava med namnet hans på.

<p>Gerd Landmark født 1940 i Høyanger. Høgskolelektor med embetseksamen i sykepleievitenskap fra Universitetet i Oslo. Spesialutdanning i psykiatrisk sykepleie. Mellomfag i sosiologi og grunnfag kunsthistorie Universitetet i Oslo. Har skrevet om "Bildende kunst som kilde til kunnskap – observasjonens kunst i sykepleie", HiO-rapport 2003, og et kapittel omkring samme tema i en bok om pedagogikk, "En albatross i stuen" 1997.</p>

Ingrid Bølset Johannessen: Oppbrudd

Hva var det? Var det noen ved ytterdøra? Hun skvatt til og reiste seg. Som alltid festet hun først blikket på lysene på andre siden av fjorden, borti Stangvika. Det var ingen ved døra. Det var bare feiekosten som hadde blåst over ende. Det var mørkt i gangen og utelyset pleide hun å spare.

–Sløseri å lyse opp trappa når ingen er ventet.

Det var mer uro i lufta enn vanlig. En snøskavl hadde samlet seg opp foran ytterdøra. Hun rakk ikke å lukke døra før et nytt vindkast løftet nysnøen og sendte den innover gang-gulvet. Hun fikk måket ut det meste med feiebrettet og fikk lukket døra. Hun sank ned i stolen.

Et dårlig tegn med så mye vind? Kårhuset lå da ikke så utsatt til heller. Hun sovnet alltid så godt til dagsrevyen på fjernsynet. Stort sett var det bare ulykker å se og høre. På ettermiddagen hadde hun sittet i stolen sin i stua slik hun gjerne gjorde alle dagene.

Hun fikk ikke sove da hun endelig kom opp i andre etasje for å legge seg. Tankene svirret omkring flyttingen som stod fore. De hadde overtalt henne til å la være å sette inn vedovn i den nye boligen. – Åpen ild og gamle folk hører ikke i hop, ble sagt da spørsmålet om vedovn kom opp. Ja, de skulle få høre det når det ble strømutkopling ut på vinteren. Var det noe hun fulgte med på, så var det historier om strømbrydd både i avisen og på nyhetene. Det var i alle fall ingen ting hun kunne gjøre med det nå.

En rar skjelving gikk gjennom huset, liksom de gamle stukk-veggene pustet tungt. En urolig søvn tok over. I drømme og halv-våken tilstand var hun tilbake til den forestående flyttingen. Tenk at hun skulle få oppleve å flytte til en nybygd leilighet. Var det sant? Sent på sommeren hadde hun sett utlysning av leiligheter godt egnet for eldre, innflytningsklare like før jul. - Meld deg på! sa døtrene, så ivrige at hun ble rent mistenksom.

Skjemaer ble hentet. Hun fikk hjelp med papirarbeidet slik som utfylling og vedlegg. Selv skulle hun skrive utenpå konvolutten og sørge for å poste brevet. Nei, dette ble for stort. Hun ville vente en dag eller to. I hvert fall ville hun sove på det.

Det ble en viss fart i sakene da den ene datteren kom på besøk uken etter og fant brevet med søknaden liggende på stuebordet. Skjebnen ville at det var en eneste leilighet igjen selv om fristen var gått ut. Hun fikk den boligen. Aldri hadde hun tatt en så stor avgjørelse på egen hånd. Ikke rart at det gikk ut over roen og nattesøvnen. Nå var det bare «tiden og veien» som de pleide å si.

Til tross for dårlig nattesøvn var den gamle vanen med å starte dagen tidlig på plass. Hun tok alltid en runde rundt i alle rom om morgenen. Men så var det egentlig ikke noe mer å gjøre. Det ble godstolen igjen.

Stående ved vinduet kunne hun se små lys på andre siden av fjorden. I de få timene dagslyset rådte grunnen, var også lysene borte. I skumringen dukket de opp som en liten stripe. Kom og gikk, kom og gikk. Det hadde hendt at vinden bar med seg klangen av kirkeklokkene fra Stangvik søndager på formiddagen. Det hadde blitt sjeldnere med tiden. Var det ikke så ofte gudstjeneste nå for tiden? Hun tente leselampa. Den sendte et mildt lys over stuemøblene. Hun måtte rette på en heklet brikke som lå over sofaryggen i hjørnet hvor leselyset var best. Brikken skjulte akkurat den møysommelig stoppede kanten på sofaen. Hadde det brent ut i ovnen? Hun fylte opp med bjørkekubber, og snart knitret det i brent never og tørr ved. Varmen gjorde godt. Den bredte seg ut i rommet. Stueovnen kunne også varme opp kjøkkenet hvis hun lot døra mellom rommene stå åpen. Tid for å sette over kjelen nå når dagslyset forsvant. Hun satte på radioen på kjøkkenet og slo på fjernsynet i stua. Det var godt selskap i å høre stemmer. Når hun lukket øynene kunne hun lage sine egne bilder til sendingene på fjernsynet. Med kaffekoppen på bordet foran seg og et pledd over knærne var det så inderlig godt å lukke øynene og lytte til været som romsterte utendørs.

En dør smalt igjen. Angsten hugg tak i henne. Hun visste hun var alene. Men likevel? Så godt at hun ikke behøvde å gå ut. Hun savnet ikke noe. Hun hadde alt hun trengte. Hun hadde ved, mer enn nok ved. Det var en stor stabel langs veggen i gangen. Det var vann i springen. Aldri om det hadde vært vannmangel på denne tiden av året. Om sommeren hadde det vært vanskelig mange år. Men det var før det kommunale vannverket var bygd ut. Og mat var det i skapet. Forresten trengte hun ikke så mye mat lenger. Det var bare henne nå. Mannen døde på sykehjemmet i sommer etter å ha hatt plass der de siste tre årene. Det var hans barndomshjem. Det var hans gard og grunn. Hun var innflytter, hun. Ja, men hun hadde nå bestyrt hus og

gard, ute og inne, i de fleste årene etter at hun giftet seg til mannens slektsgard for snart 60 år siden.

Det hadde ikke blitt mer skolegang for henne etter folkeskolen. En eldre søster fikk sykepleierutdannelse. Om henne selv ble det visst sagt at hun hadde fått lære seg mange tunge tak og mye slit. Sin egen tid som hushjelp og med ansvar for fjøsstellet på en av de større gardene i bygda, ga henne både gode og bitre minner. En dyktig og streng husmor og gardkjerring med høy status hadde vel egentlig lært henne mer enn husmorskolen hun ble sendt til før det ble giftemål med en noe eldre odelsbonde. Mye slit hadde det blitt. Mange mennesker hørte til i den daglige husholdningen. Etter hvert kom det barn til, seks i tallet, fire døtre og to sønner. Det var lenge siden.

Hun måtte igjen reise seg og se etter lysene på den andre siden av fjorden. Nå i kveldsmørket var de enda tydeligere. Hvordan ville det bli ikke å kunne se lysene? Lysene ville være der. Det var hun som ikke skulle være her. Hun skulle flytte. Flytte. Hun hadde ikke flyttet siden hun kom til garden. Jo, forresten. Den store flyttingen skjedde da hun og mannen måtte flytte ut av hovedbygningen og overlate den til ung-folket, sønn og svigerdatter. Kårhuset hadde stått der og ventet i alle år rett på den andre siden av veien. Det hadde nesten ikke vært samtaleemne. Alle visste det som kunne ha vært sagt. Derfor ble ingen ting sagt. Alt lå i det usagte. De eldre sin utflytting fulgte de gamle, tradisjonelle reglene:

- Ta med minst mulig. Det lover ikke godt om de unge kommer til tomt hus.

Det var nok av historier i bygda om tomme kjøkkenskap, for ikke å nevne tomme lintøyskap og skuffer når de unge skulle begynne på sitt liv. Hun hadde sett for seg at noen av kjøkkenredskapene skulle være i samme gode stand når hun etterlot dem, som de var i ved starten av hennes bondekonelev. Den som ville, skulle få se at hun hadde tatt vare på verdiene på garden. Det hadde kostet.

Alt nødvendig kunne bæres over veien. Ingen pakking eller flyttebil. Og det var sommer. Varmt høyonnvær. Det var sommeren med det store bryllupet. Både eldste sønn og en datter hadde bestemt seg for å gifte seg denne sommeren. Etter vanlig skikk måtte odelsgutten holde bryllup på hjemgarden. For datteren gjaldt helst regelen om at brudens foreldre skal stå for bryllupet. Dobbeltbryllup ble bestemt.

– Hadde noen tatt til orde for at det ble mye for henne som skulle styre med alt og til slutt være vertinne? Nei var det likt seg.

Hus-reparasjoner, ombygging og maling, rydding og vasking av alle hus fra loft til kjeller, gikk i en jevn dur. Innimellom var det våronn, slåttonn og høyonn. Været bestemte det meste av arbeidsgangen. Høyet måtte inn under tak før den store festen.

Nei nå tok gamle minner og tanker overhånd igjen. Hun prøvde å samle tankene om flyttingen om få uker. Arbeidsdagen hennes var over. Hun kunne roe seg.

-Denne gangen er det hun som flytter alene. Det er ingen som venter på at hun skal flytte ut. Kårhuset vil bli stående tomt.

Hun gjentok ofte for seg selv:

-Det er jeg som har bestemt dette. Jeg alene. Jeg vil bo der det er lys og lyder og folk.

På nedsiden av veien stod hovedbygningen mørk og tom, fraflyttet like etter at mannen hennes kom på sykehjemmet. Lenge før det forsvant alle husdyra og jorda ble leid bort. Så rart at det ikke var levevei lenger for en familie å drive en gard? Skogen hadde forresten vært en garantist for kontant inntekt for henne og mannen. Det hadde da blitt utkomme for dem alle og råd med utdanning for 6 barn etter hvert. Eller var det andre grunner for fraflytting? Hun hadde merket seg replikker fra bygdefolk:

- De kom vel ikke så godt overens, ungfolket og svingermor.
- Men å flytte fra gard og grunn for å bosette seg i bygdesentrum var da drastisk.
- Godt at'n Nils ikke opplever dette.

Hun ville ikke tenke mer på alt det som hadde vært.

- Nei, nå kom det mer snø. Hun hadde kjent det kalde vinddraget da hun var ute en tur forrige dagen.

Enn så lenge gikk det an å håpe på at denne første snøen ikke ble liggende. –Skal tro hvordan det blir med brøyting av snø denne vinteren? Men snøen ble liggende. Høstmørket ble dempet ned med det samme. Det hvite, kalde snøteppet dekket over alt det som øyet ikke ville se.

Slikt som gjenglemte redskap og småskrot. Men gardsveien da? Skulle hun ringe naboen – nei det fikk være. Men som før, når det ble helt ille kom naboen med traktor og redskap. Blid og hjelpsom ryddet han gardstun og småveier. Nå kunne postbilen komme fram. Hvis hun måtte til doktoren, så ville det også bli en råd med det.

Det ble dårlig vær utover i romjula. Hun tenkte tanken at snart skulle hun kunne la være å bekymre seg for gardsveien som snødde igjen. Eller om pipa blåste full av snø i de verste vindkulene. Dagene med mildvær like før jul hadde gjort bakken uframkommelig med dype spor fylt av snøsørpe. Hun grudde seg til å forlate alt dette som hadde vært hennes liv og ansvar. Slik kjentes det. Samtidig turte hun nesten ikke å slippe til glede over å skulle kunne bo lettvint i sentrum av bygda. Der ville hun også kunne se sjøen og bygda på den andre siden. Hun ville få naboer som hun visste at hun kjente fra før. Hun skulle bo ved opplyst vei og se at folk gikk på veien.

-Var det skikkelig uvær i vente? Hun lyttet med ekstra interesse på værmeldingen. Hun orket nesten ikke å tenke på orkandøgnene. Men hun klarte heller ikke å stenge minnene ute. Rart hvor de strømmet på nå når det hele var over. Hva hadde de ikke fortalt om hvordan de hadde stridt for å komme fram, døtrene. Ikke orket hun å sitte med følelse av dårlig samvittighet for å ha bedt dem komme heller. Det hadde ikke vært måte på hindringer underveis. Veien mellom Kristiansund og Tingvoll var på grunn av uvær allerede sperret for all ferdsel. Veien over Dovrefjell som alltid var lunefull vinterstid var stengt. De som kjørte bil måtte velge veien ned Romsdalen og få en stormfull fergetur på kjøpet. Hun kunne ennå se for seg de forskremte ansiktene da hun åpnet for dem på kårstutrappa, gjennomrystet av opplevelsene underveis. Ikke visste hun da at det skulle bli verre.

En dato står som en stolpe i minnet: Natt til første nyttårsdag brøt uværet løs for alvor. Like før klokka 9 om morgenen, første januar 1992, brøt strømforsyningen sammen på hele Nordmøre. Landsdelen fikk det verste uværet i manns minne. Dagslyset uteble. Orkanbygene kastet seg over det svartmørke landskapet. Det kjentes ikke engang trygt innendørs. Det knaket i veggene. Ville taket holde? Vinden slo ned gjennom pipa så ild og aske sprutet ut i stua. Pyntelysene fra julefeiringen var tent over alt. Det luktet stearin. Flammene blafret i lufttrekket fra vinduene. På batteriradioen kom det meldinger om ødeleggelse og ulykker. Tak var blåst av bygninger, og hus var rast sammen. Veier var sperret av store trær. Folk ble

frarådet å gå ut. Uro og spenning lå tungt over dem som hadde kommet for å pakke og flytte for henne. Det var rent uhyggelig at hennes siste dager her på garden skulle bli slik. Var det en mening med dette? De pleide å si noen trøstens ord til hverandre når noen ble rammet av uforståelige hendelser:

- Det er en mening med alt!

Det måtte være Guds styrelse. Hun hadde alltid ment at det var en guddommelig styrelse bak hver hendelse som hun som menneske ikke kunne fatte. Nå i dette Herrens uvær ville han vise henne at hun ikke skulle bo der lenger. Eller kanskje ville Han vise henne at hun sviktet sitt livsverk ved å forlate garden? Hun var jo den siste og eneste som bodde her. Tankene virret inne i hodet, og stormkastene rundt huset skremte henne. – Det kunne da ikke være noen mening i at hun som i høst hadde fylt 81 skulle ta på seg ansvaret for gard og grunn. Nå hadde hun nok med seg selv. Hun ville ikke slippe de vonde tankene inn på seg. Plutselig kom hun til å tenke på Grip. Den lille flate øya ute i havet vest for Kristiansund som naturkreftene hadde rasert for snart 200 år siden. Bare kirka ble spart, alt ellers ble feid på havet. Var det menneskene sin skyld? Var det Guds straffedom? Tragedien om folkene på Grip hadde blitt fortalt om igjen og om igjen i alle slekter. Husene på Bølset ville i hvert fall ikke havne på sjøen, selv om kårhuset skulle miste taket og bli til pinneved. Skulle de ha gått ut? Nei det var bare en helt umulig tanke. Snøskavler og store fonner stengte alt. Og så kulden, da.

Hun kom til å tenke på meldingen om at strømmen ville bli koblet inn igjen etter fire timer, men koblet ut på nytt etter to. Slik veksling ville det bli framover, om det i det hele tatt ble mulig å skaffe strøm. En gang i tiden, enda til før krigen, hadde mannen hennes, som nok kunne være framsynt når det galt, bygget et eget elektrisitetsverk. Det produserte nok til gardens forbruk. Det hadde fungert både i storm og stille. Hun hadde lært seg alt om hvordan kraftstasjonen fungerte, og hun kunne styre produksjonen. Det hadde vært nødvendig. Bonden sjøl var ofte borte både en og flere dager i trekk. Han hadde vært så ivrig i politikken og for framskrittet i bygda. I perioder kunne han annen hver dag sitte i Sparebanken med blyant og papir som redskap, og ha ansvar for revisjonen, - det må da gjerast no! Eller han var på møter i styre og stell om oppbygging av meieridrift i fylket. Kjerringa fikk styre med slåttonn og potetopptaking og innleid arbeidsfolk. Hun smakte litt på ordet – kjerring - noen ganger var det en hederstittel. Andre ganger var hun mer i tvil. Kjerringa var i alle fall arbeidshesten som

fikk det hele til å gå rundt enten bonden var borte eller heime. Hun ble snart dradd ut av minnene. En orkanbyge fikk huset til å riste.

Matlaging og pakking hadde blitt organisert i takt med de korte periodene med elektrisk strøm. To fulle etasjer og i tillegg loft og kjeller skulle pakkes ned. Hun hadde kjent seg som bedøvd i hodet. Hun holdt fast på at alt ville gå bra, det måtte gå bra. Bare dette marerittet kunne ta slutt. Hun husket at hun hadde sagt ja til alle forslag fra de gode hjelperne. Og da de foreslo at hun skulle bli med til den nye boligen og bli der, sa hun ja, så klart.

Det hadde vært en farefull ferd med vindfelte trær både over og langs veien. Ryddemannskap var ute og gjorde jobben sin. Det ble lange kilometer til sentrum. Endelig under tak i den nye boligen uten vedovn ble hun pakket inn i en dyne og plassert i den beste stolen midt på gulvet. Det nye lille rekkehuset var knapt tørt etter byggeperioden. Det luktet nytt treverk og fersk maling. Med lange perioder med strømutføring, orkan og snøbyger utendørs, var det kaldt innendørs. Det var best at hun ikke nevnte bjørkeved og ovnsfyring. Ingen andre nevnte det heller. Det ble varmt inne i den gode dyna, og hun duppet av.

Hun tenkte på de travle dagene. Naboen måkte snø og han hadde stilt opp med traktor og åpen tilhenger for å ta med de største møblene. Etter hvert ble strømmen koplet inn i fire timer og ut i to. Angsten slapp taket litt etter litt. Hun kjente at det ble sakte litt varmere i stua, og gradestokken bekreftet det samme. Barometret stod fortsatt på sterk storm 3.januar.

Det 150 år gamle kårhuset var tømt for første gang. De siste hjelperne reiste en uke ut i januar. Etter som dagene gikk falt hun til ro i sin nye bolig med det velkjente inventaret om kring seg. Hun kjente seg fort hjemme. Naboene var ikke fremmede for henne og hun var sikker på at de ville henne vel.

-Og så kongen, da!

Til og med han kom. Ja det var faktisk han som kom. Han syntes det var ille for folk. Det ble store oppslag i avisa og i fjernsynet. Det ble bilder og store ord om den kloke kongen. Både hun og naboene kjente seg med ett så viktige. Det store samtaleemnet var orkanen og dens framferd. Alle kjente noen som var blitt særlig hardt rammet.

Naturens herjinger kom på avstand. Dagene gikk. En ny hverdag hadde begynt. Hun var begynt på siste etappe - ny og trygg, etter det store oppbruddet.

Ingrid Bølset Johannessen, født i 1937, Vågbø i Tingvoll, Nordmøre. Førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA) 1958 - 60, videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk, hovedfag i barnehagepedagogikk, BVA, 1986. Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer, lektor i pedagogisk teori og praksis, undervisningsleder ved BVA og avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.

Gretha Halvorsen: Led oss ikke inn i fristelse

Fader vår du som er i himmelen. Hellige vorde ditt navn. Komme ditt rike. Skje din vilje, som i himmelen, så og på jorden. Gi oss i dag vårt daglige brød, forlat oss vår skyld som vi og forlater våre skyldnere men fri oss fra det onde. For riket er ditt, og makten og æren i evighet. Amen

Hver morgen sto tjuesju jenter med foldete hender og bøyd nakke på plass ved siden av brunmalte dobbeltpulver. Morgensalmen og *Fader Vår* var fast ritual. Bare brannalarm kunne rokke ved dette. Frøken Karlseth var meget religiøs. Hun anså bibelhistorie, eller religion som det sto på timeplanen, som de viktigste timene. Disse timene varte gjerne lenger enn de andre. Ofte strakk de seg langt inn i friminuttet. Etter hvert ble det så kjedelig. Skulle timen aldri ta slutt? Det var nesten umulig å sitte stille; nå snakket frøken for døve ører. Ute ventet hoppetau eller kram snø, men ingen turte mukke. Det var bare å sitte rolig.

Det var to måter å sitte på. En med hendene knyttet i hverandre bak på ryggen, den andre var foldete hender med underarmene på pulven. Sidemannen skulle ikke distraheres. Det gikk en usynlig strek mellom oss. Likevel var det mulig å ha en slags kontakt. Kari og jeg satt heldigvis som par nummer to på midtrekka. Vanskeligere var det for Merete og Anne. De satt rett foran kateteret. Men de var i en særstilling. De var frøkens Gull- og Sølvunge. Vi kalte dem det. Uregelmessigheter hos dem ble gjerne oversett; feil eller dårlige resultater ble ikke kommentert. I klassen var ikke dette noe pre. Ikke at de ble mobbet, men de var likevel en liten gruppe for seg selv.

Far til Merete var pastor. Flere i familien hadde tilhørighet i religiøse miljøer. Annes far var sjøkaptein. Det var heller ingen ulempe. Det hendte at Anne fikk fri slik at hun og moren kunne være med faren på reiser med båten. Da vanket det gaver til frøken fra det fjerne Østen. Spesielt husker jeg en skinnpuff som ble pakket ut i klasserommet, slik at alle kunne beundre den. Nå betød det nok ikke så lite at disse to bodde i hagebyen, det vil si i hver sin enebolig. Vi andre bodde i blokkene. Det gikk et skille der.

Noen ganger hadde vi imidlertid livgivende religionstimer. Frøken Karlseth hadde kontakter innen misjonen. Det hendte vi fikk besøk av misjonærer. Vi levde oss inn i beretninger om hvordan de stakkars hedningene på Madagaskar hadde det. Det var litt skremmende. De

dyrket fremmede guder. Det ga ingen frelse. Deres eneste sjanse var omvendelse. Denne lille misjonærdamen som hadde viet sitt liv til misjonen, var usvikelig i sin tro. Ut fra en liten koffert kunne hun trekke frem ulike rariteter som ble brukt av de stakkars hedningene. Det ene merkeligere enn det andre. Andektig ble de sendt rundt, slik at vi kunne ta dem i øyesyn. De viste hvor stor forskjell det var mellom dem og oss andre, som var heldige å bo et kristent land.

Dessuten var det dette med maten. Hedning-barna i Afrika var sultne. Spis opp maten, tenk på barna i Afrika! Dårlig samvittighet, men det var jo så uendelig langt til de sultne i Afrika. Pkestokken til frøken hadde vist oss reiseveien på det store kartet som ble trukket ned fra taket i klasserommet.

Lørdagstimen var annerledes. Den gledet vi oss til. Da var det høytlesing fra en skjønnlitterær bok. Jeg vil tro at alle som gikk ut av klasse 7c bærer med seg minne om Polyanna, piken, som tross prøvelser, gjengjelder alt med gode gjerninger. Eller den tåredryppende fortellingen om Heidi og bestefaren. Disse historiene billedliggjorde læren om at bare du er god og snill, vil alt gå bra; et mantra som har fulgt meg langt opp i voksen alder. Dog ikke helt inn i pensjonstilværelsen.

Hjemme ventet et annet liv. Frem mot skolealder var vår lille familie ikke annerledes enn andre familier. Riktignok var jeg enebarn. Det var ikke så mange av dem. Men vi som vokste opp i den nyetablerte bydelen med moderne funkisblokker, hadde rikelig med lekekamerater i alle aldre. Her bodde familier fra mange samfunnslag. Noen kom fra landet for å etablere seg i byen. Det var et blandet miljø av ufaglærte, håndverkere, intellektuelle og kunstnere. Materielt sett var det små forskjeller. Krigen var gjennomlevd, og folk var i gang med å etablere en ny plattform i livet. Rasjoneringskort og ventelister var likt for alle. Utenfor blokkene sto det kun to biler parkert. Far til Randi og Turid hadde bil. Den ble brukt i arbeid. Far til Per og Jon hadde den andre. Han var handels reisende, og dessuten frimurer. Det var noe litt mystisk, og ryktene sa at dette ga privilegier.

Oppvekstmiljøet var fritt og godt. Rikelig med tumleplass, trygge lekeområder med mange spennende gjemsteder, velegnet for et uteliv uten voksenkontroll. Likevel var det ikke uten dramatiske innslag. Det gikk et gisp gjennom gatene når Pettersen, far til fem barn, løp etter

fru Pettersen med en brødkniv. Nervepirrende var det også når vaktmester Karlsen, som ofte satt i fyrrommet og drakk, løp rasende etter oss ungene når vi ertet ham på oss.

Men en dag ble livet i min familie endret. Det kom en dame på døren med bøker og blader. Pappa snakket lenge med henne, og hun kom stadig tilbake. Hjemmet ble supplert med en ny type litteratur. Bibelen sto i sentrum for denne litteraturen. Det var lange samtaler ved inngangsdøren. Disse ble fulgt opp med invitasjon til religiøse møter. Pappa ble mer og mer engasjert. Mamma ble mer og mer reservert. Selv kunne jeg ikke like denne damen som stadig kom tilbake. Intuitivt ante jeg nok at noe var i gjære. Hun så ikke hyggelig ut. Ikke var hun pen heller.

Som småjente ble jeg ikke involvert i samtalen, men bildene i bladene og bøkene kunne jeg se på. De viste lykkelige familier som strålte i vakre omgivelser. Selv om min hverdag var som de fleste andres, ble det etter hvert klart at det fantes et annet sted, et paradys, hvor intet vondt kunne vederfares; ingen sykdom, ingen nød eller onde gjerninger. Heller ingen død.

Men det var en betingelse. Du måtte ha den rette tro. Det måtte omvendelse til. Ikke til kristen tro slik misjonæren lærte folket på Madagaskar. I den var det ingen frelse. Religionsundervisningen til frøken kom i miskreditt. Den var vranglære. Det fantes kun en lære som var rett. All annet hadde utspring i falske religioner. Tro på falske profeter ga fortapelse. Bare en rett lære ga oppstandelse på dommens dag og et evig liv.

En dag var jeg ikke lenger i religionstimene. Tatt ut. Fritatt. Opprydding i gamle papirer viser korrespondanse mellom en klok overlærer og pappa. Ingen krasse vendinger. Jeg kan hverken erindre hvordan eller hvorfor, men etter en tid var jeg faktisk på plass i timene igjen. Hverken på skolen eller hjemme ble dette omtalt. Til frøken Karlseths honnør ble denne hendelsen aldri bemerket. Bare en gang var det et lite spørsmålstegn ved min religiøse bakgrunn. Alle i klassen skulle fortelle hvilken dato vi var døpt. Jeg sa som sant var, julaften 24. desember 1941. Det ble nok oppfattet som løgn. Jeg måtte som den eneste, forevise dåpsattest. Dåpsdatoen var riktig; dåpen hadde jo funnet sted før damen med blader og bøker dukket opp. Frøken Karlseth behandlet meg som de andre, og jeg fulgte hennes undervisning like pliktoppfyllende som før. Dog med et vesentlig korrektiv, som foregikk i mitt eget i hode. Jeg førte i hemmelighet et slags intellektuelt dobbeltliv. Jeg tvilte ikke på at min snille pappa

forvaltet sannheten, derfor sensurerte jeg alt jeg lærte i timene. Ikke slik at jeg sa noe imot eller svarte annerledes enn forventet, men etter pappas nye tro visste jeg hva som egentlig var sant. I bønnen *Fader vår* for eksempel, skulle en setning utelates: *Led oss ikke inn i fristelse*. Pappa hadde forklart meg hvor galt det var å be Gud om ikke å lede oss inn i fristelse. Gud ville aldri gjøre det. Hver gang vi kom til denne setningen i bønnen, tiet jeg. De ordene kom ikke over mine lepper, men ingen kunne avsløre det. Jeg beveget leppene for sikkerhet skyld.

Jeg tok tidlig egne valg. Jeg «så til begge sider». Dobbeltheten i livet mitt lærte meg tidlig å vurdere situasjoner. Vurderingene gjorde jeg stort sett alene. Det lå ikke til rette for fortrolighet. Det ble for mange hensyn. Men jeg fulgte ikke flertallet for lettheten skyld. Uteliv, lek, venner og aktiviteter styrte jeg for det meste selv. Det var nok av lekekamerater. Jeg tok ofte en slags lederrolle i uteleken. Etter hvert var jeg også så heldig at jeg fikk være sammen med de litt eldre, ungdommen, mest som lyttende tilskuer. Det var spennende. Jeg fikk ny innsikt, nye erfaringer. Mange av mine jevnaldrende virket etter hvert veldig barnslige.

Etter hvert som jeg ble eldre ønsket pappa at jeg skulle være med på møtene i menigheten. For meg var det ikke helt lett, men pliktskyldig ble jeg med til Rikets sal. Mamma var ikke med. Hun valgte å stå utenfor menighetslivet, men hun sa ham ikke i mot. Hans overbevisning var sterk. Tonen var mild, men fast. Disse forandringene ble bestemmende for familielivet. Den rette læren tilsa at menigheten var din familie. Der var alle brødre og søstre. Samvær med din egen slekt ble preget av diskusjoner, hvor målet var å forkynne. Det var godt ment. For ham som var så opplukt av det nye, var det viktig å overbevise. Det var et oppriktig ønske om å sikre alle et evig liv. Se frem til et neste liv! Gled dere til en tilværelse uten bekymring eller sorg! Med omvendelse vil dere bli de utvalgte, som skal vekkes opp fra de døde på den ytterste dag. Slik lød det.

Samværet med slekt og venner ble sjeldnere. Det naturlige fellesskapet falt bort. Feiring av fødselsdager, jul, 17. mai, barnedåp og konfirmasjon var ikke i tråd med rett religiøs praksis. Hvorfor dette var galt ble grundig dokumentert ved hjelp av bibelsitater og utdrag fra vitenskapelige artikler i tidsskrifter fra USA. Det ble for eksempel henvist til beretningen i bibelen om den barbariske fødselsdagsfeiringen hvor Salome ønsket seg døperen Johannes' hode på et fat og beskrivelser i bibelen om praktisering av voksendåp, i motsetning til vår

tradisjonelle barnedåp. Videre ble det påpekt at juletradisjonene hadde røtter i gamle hedenske skikker. Kirkebesøk, enten det var i forbindelse med bryllup eller begravelse, kom ikke på tale. Her hadde de falske profetene sitt sete. Alt dette kunne «bevises». Det sto jo svart på hvitt. Da måtte det selvfølgelig være riktig, for pappa var til å stole på. I mine øyne gjorde han aldri noe galt. Han var både pen og snill, hadde fine klær og var raus med gaver og godsaker. Han sa aldri nei til å lese høyt fra Pippi Langstrømpe. Når de tre bøkene var lest til ende, var det bare å begynne på nytt igjen. Utallige ganger. I barneøyne var alt dette viktig.

Menighetslivet, med sine mange fastsatte møter, hadde på mange måter en slags intellektuell ramme. Det var ikke noe karismatisk over møtene. Det dreide seg stort sett om foredrag, undervisning og selvstudier. Pappa ble engasjert flere dager i uken. I lange perioder med lederansvar. Søndag formiddag var fast, likeledes onsdag kveld. I tillegg var det bibelstudier i mindre grupper. Til disse studietimene var det lekser. Gammel som ung skulle være forberedt, her var ingen aldersgrense. Det var aldri snakk om å møte uten å ha studert teksten. Pappa, som var meget velfungerende, gjorde sine forberedelser samvittighetsfullt like til han døde, nærmere 90 år gammel. Forkynning var også en plikt. For det meste i nærmiljøene. Det ble også arrangert sommerstevner. Alt arbeid her var basert på frivillighet. Minimalt med kostnader. Det var menighetens stolthet, og understreket for meg at de var «gode mennesker». Men etter å ha deltatt en sommer, valgte jeg deretter å feriere hos mormor. Hun drev pensjonat og café. Det var et helt annet liv med fettere og kusiner, hjemmelaget iskrem og tilgjengelig brus på lageret.

Min deltagelse på møtene tok etter hvert slutt. Jeg syntes at det ikke var noe givende. Kjedelig. Selv om vi ofte stoppet for å kjøpe is eller pølse i lompe på vei til møtene, var ikke dette nok. Jeg ville ikke være med lenger. Heldigvis var det ingen som tvang meg.

Merkelig nok kan jeg ikke huske så mange restriksjoner i oppveksten. Den vanlige moral-læren ut fra de ti bud var nok selvskreven. Der var pappa og frøken Karlseth helt på linje. Mitt liv er nok preget av det. Utover dette var det ikke mange regler eller forbud. Paradoksalt nok opplevde jeg ikke noen av mine foreldre som strenge. Kanskje kan dette føres tilbake til deres egen barndom. Så vidt jeg har kunnet forstå, hadde de begge en oppvekst med ganske vide rammer. En gang fikk jeg skikkelig kjøft, om ikke juling, så kraftig ristet. Jeg husker følelsen ennå. Jeg følte meg krenket og nedverdiget. Foranledningen var at jeg i sinne over å måtte

bruke briller, kastet dem ned fra femte etasje for tredje gang. Det var mer enn et foreldrepar kunne tåle. Utgifter til tre par briller over en kort periode ga nok et altfor dypt innhogg i budsjettet.

Det var lite åpenhet om min religiøse bakgrunn. Jeg tror få visste særlig mye om vårt familieliv. At pappa gikk på møter, og at jeg var mye alene om kveldene ble antagelig registrert. Men utover vanlig høflighet og hverdagslige samtaler var det ikke mye kontakt de voksne imellom. Familiene hadde ofte svært forskjellig bakgrunn. Det ble heller ikke regnet for god tone å «menge seg» med naboene. Sladder skulle en ikke ha noe av. Låne av hverandre måtte en også unngå, selv om det bare dreide seg om et egg. Mange ville nok ikke å ta med seg tradisjonene fra landsbygda, hvor de mente at «alle snakket om alle».

Kanskje ser jeg barndommen i et litt rosenrødt skjær, antagelig er en del fortrent, men jeg ser tilbake på en oppvekst, som nok var annerledes, men full av gode opplevelser. Det var først og fremst takket være et kreativt lekemiljø med mange muligheter for forskjellige aktiviteter. Jeg hadde relativt stor frihet, ingen tvang. Jeg har en erindring av å kunne bestemme mye selv. Et kan jeg huske, jeg ble tvunget til å gå med grått foldeskjørt, rød pjekker og en etter mitt syn, latterlig, grå hatt med brem. Strikk under haken var det visst også!

Men savn var det. Det kunne blant annet være tøft å unnvære alle gledene som hørte julefeiringen til. Pakker for eksempel. Et år laget jeg en smart plan. Jeg var fjorten år og skulle opereres i øyet. Tidspunkt for operasjonen kunne jeg til en viss grad velge selv. Jeg hadde hørt om hvordan barn på sykehus hadde det i julen: stort juletre, julenisse med pakker, godteposer og julesanger. Full av forventning ble jeg innlagt på Ullevål sykehus rett før jul. Desto større ble skuffelsen når det viste seg at på min avdeling var all feiring forbeholdt vakthavende leger og pleiere med deres barn. Vi pasienter fikk bare høre feiringen gjennom de åpne dører ut til korridorene. Intet nissebesøk, ingen godteposer! Jeg husker ennå to søte sykepleiere, som til sin forskrekkelse oppdaget at jeg hverken hadde fått gaver eller godter hjemmefra. Jeg vet ikke om de ble helt overbevist da jeg svarte at det ikke gjorde noen ting. Spørsmål angående konfirmasjon skulle også pareres. Nå ble det mye snakk om gaveønsker og de religiøse forberedelser. Da det kom for en dag at jeg ikke skulle konfirmeres, kom spørsmålene. Hvorfor? Mitt svar var kort og kontant: «Jeg har klokke». På den tiden var det nemlig svært vanlig å få klokke i konfirmasjonspresent.

Men gaver til andre tider manglet ikke. Bare ikke på tradisjonelle høgtidsdager. Til det siste kunne pappa komme med noen tusenlapper og si med et lurt smil: «her har du til litt godter». Han var selv svært glad i sjokolade! Mange minner om omtanke og hjelpsomhet sitter dypt i meg. I gymnaset for eksempel, var det en periode hvor jeg ikke orket frokost. Da sto han tidlig opp for å steke poteter. Han visste at jeg syntes at stekte poteter var kjempegodt. Åttini år gammel tok han drosje fra en butikk til en annen for å finne en spesiell, utsøkt matvare til meg. Kvaliteten var viktig! Jeg lå syk og var intetanende. Nevnes må også episoden da jeg kolliderte med bilen noen uker før jeg skulle gå opp til forberedende prøver. Ex. Phil. Usikkerhet om en eventuell nakkesleng-skade ga meg leseforbud. Tross uenighet med diverse filosofers utsagn, noe han ikke unnlot å presisere, leste han deler av pensum høyt for meg, slik at jeg kunne gå opp til eksamen.

Etttersom jeg ble eldre kom behovet for å diskutere med pappa spørsmål som hadde med tro å gjøre. Dette førte aldri til noe konstruktivt. Selv om jeg syntes jeg hadde meget gode argumenter, var det ikke mulig å få støtte eller erkjennelse for at noe kunne ses på en annen måte. Etter mange runder var svaret til syvende og sist at «det er Guds ord, det er Guds vilje, det står i skriften». Vi kom aldri lenger. Jeg kan heller ikke huske et eneste avvik i forhold til «læren». Det ble aldri gjort unntak. Kolliderte en planlagt familiemiddag med menighetens møte, ble en plass stående tom rundt middagsbordet. Å gå inn i en kirke var utelukket for ham, ikke engang ved sin datters vielse. Heldigvis var han på bryllupsfesten og holdt tale. Min datter og mine barnebarn fikk ikke besøk av oldefar på fødselsdager. Sånn var det bare.

Denne dobbeltheten: hans vennlighet og gode egenskaper kombinert med en fundamentalistisk tro, har vært vanskelig for meg i hele mitt voksne liv. Jeg sluttet etter hvert å diskutere tro med ham. Likevel ønsket jeg ikke å såre ham. Jeg lette alltid etter ord som kunne formidle en klar, men skånsom avvisning. Noen ganger valgte jeg å «late som».

Jeg har erfart fundamentalisme på kroppen. Jeg har levet med den. Jeg vet hvilken kraft den representerer. Med et ondt sinnelag vil fundamentalisme være fatal. Dette opplevde jeg heldigvis ikke. Men en skal være sterk for å stå i mot. Vi kan stille spørsmål om slik «styrketrening» skader mer enn den gagnar. Gjennom livet har jeg med letthet kunnet gjennomskue autoritære systemer. Mine reaksjoner har vært sterke.

Et spørsmål må jeg leve videre med: Hvorfor valgte pappa denne veien? Han hadde ingen spesiell religiøs bakgrunn, var en ivrig fotballspiller og premiert konkurranseturner. Han var skoleflink med kreative evner og kunne fortelle om minnerike turer sammen med kamerater. Dette spørsmålet er det for sent å få svar på.

Gretha Halvorsen er fra Oslo. Hun har vært knyttet til mensendickutdanningen i hele sitt yrkesliv, først som student, deretter som ”smålærerinne” og timelærer, i mange år kombinert med drift av egen praksis med pasienter og korte vikariater ved sykehus. Deretter tilsatt som undervisningsleder og rådgiver ved utdanningen. Hun er høgscolelektor med bred faglig kompetanse fra studier i pedagogikk, etikk i relasjon til filosofi, idéhistorie, kristendom og religionshistorie, helseadministrasjon og fysioterapifaglig videreutdanning.

Grete Fjeldstad Traaen: Å gå stier og veier i marka og i sinnet

Ho går tur i skogen-, ho går og ho går.

Det å gå er «veien» i dobbel forstand.

Veien, velkjent med stimuli og opplevd mestring.

Veien er og en vei inn til henne sjøl. Inn til alt det som ligg lagra.

Det som det ikkje er plass for til hverdags.

No har ho vært ute og gått igjen. Dusjen var ekstra god, no etterpå, da vatnet smaug seg som ei mjuk hand over den kaldsvette ryggen. Det var som om slitne muskla og spenninga forsvant med svetten som blei borte.

Og magen er flat igjen, slik den skal være. Etter slike tura er ho ofte «innhul». Ho vil det slik. Mat bare forstyrra. Det er en nytelse med lite, men god føde underveis. Kanskje ei skive brød, men nøtter, mandla, litt sjokolade og rikelig med drikke er nok. Nok til å klare motbakkan og til å gå seg til den appetitten ho drømme om.

No står ho her med et glass vin i handa mens maten lages. Ei lykka i seg sjøl. Takknemlige dråpa, tenke ho, den første vinen på tom mage. Ho nyt øyeblikket og kjenner kontakt med en kropp som er fornøyd.

I dag gjekk ho løypa fra Øverland, fulgte pilegrimsleden, der folk vandra på vei til Nidaros. Ho tok så av veien og fortsatte langs golfbanen til Lund. Der satt ho på trappa og lot blikket fange inn himlen, de enda grønne jordene og noen som gjekk forbi, de fleste med hund. Ho undra seg over at så mange folk har hund av alle slag. I bånd. Visst veit hun at hund er godt for folks helse og trivsel i dag, men det kjennes langt fra hennes verden. Kanskje er den prega av en oppvekst på gård med to hunda som hadde jobb med buskapen. Hundene bodde i yttergangen og fikk sjelden klapp med mindre de gjorde en ekstra innsats.

Ho kjenner på varmen ved denne plassen. Fra tømmerveggen og steintrappa ho sitt på. Lund var en husmannsplass under Haga gård og i følge folketellinga fra 1865 bodde det folk her da. De hadde kyr og dyrka bygg, havre og potet i den sandholdige jorda. Deler fra et gjerde og noen bjelka fra en utedo vitna om det. Og borte ved bekken hadde de badstu.

En gang i våres, ho satt på samme plassen, kom en slange opp fra en åpning mellom steinan. Skumle greia for ei som er oppvokst nord i landet, dertil å være kvinne. Slangen skal være fiendskap mellom kvinnen og hennes ætt står det.

Noen jogger forbi slik hun sjøl har gjort i mange år. Men det kom ei tid da ho valgte å gå, gå i et rolig tankefullt tempo den første delen, for så å jogge mot slutten. Svetten var mindre plagsom på den måten. Ikke det at svetten gjorde noe, tvert imot, svette gir mykhet, spenst og framdrift. Det blir bare så kaldt etterpå når en har valgt å ta på langtur.

Så er pausen over og ho har lada opp til motbakkan mot Brunkollen. Det har seg slik at ho tar ingen pauser på denne stigninga. I dette ligger utfordringa. En følelse av å holde «stand». Ikkje la åran gjøre noe med henne, ikkje enda. Ho går og ho går, puster djupt.

Ho kjenner stien. Noen bakker tas med stavgang og frasparkene er nydelig for en kropp som har savna dem. Det er mestring. Glede. Fred.

No seinhøstes er det bare trosten og noen bokfink som høres gjennom pust og egne hjerteslag. Det lukta godt av kald jord, kjent og kjær lukt av mose, råtne blader og lyng. Små bekker, altfor mange egentlig, og vassfylte myrer. Ho må utenfor stien rett som det er. Bøyer av for greiner og smyg seg mellom trær når veien er for våt. Gore Tex-skoene tåler vann, ullsokkene likeså, men det høve seg lite å trå midt i gjørma.

Oppe ved Brunkollen finn ho plassen ved vannkrana på utsida av vegg. Den med kaldt er gull verdt. Ho lar det renne lenge enda ho ser spor i sanda etter andre som har gjort det samme før henne. Latt strålen stå på over tid for å få friskest mulig vann. Flaska fylles og etter noen minutter ved utsikten går turen vidare mot Muren.

Her er det masse stein og ujevnt lende på veien ned. Godt at beina er trent til å hoppe fra stein til stein, helt fra den gangen ho var barn og gjekk barfota med dyr i skog og fjell. Ho tenker at det hjelper, teknikk fra barneår, mens ho registrerer at før ville ho vært mindre redd for å skli. Det er noe med nedre del av ryggen som ho veit ikkje må få et eneste støt, for da kan det hende at det blir slutt på turene. Og det å kunne gå, det er livet.

Ho går ofte for å få tak i den velkjente dirrende følelsen av å ha gitt alt. Av å ha gått seg heilt tom. Tom for krefter, for gnagende tanker, de som surra rundt og ingen ende har. Etter en stund, avhengig av hvor dypt det gnager, endres tankene. De løser seg opp og blir lette som godværsskya. Og da er det rom for nye, kreative innspill til livsveven. Ho minnes noe Søren Kirkegaard sa om det å gå:

«Jeg går meg til det daglige velbefinnende hver dag.
Og går fra en hver sykdom.
Jeg går meg til mine beste tanker, og kjenner ikke en tanke så tung
at jeg ikke kan gå fra den»

Ho tenker på den gangen tragedien ramma. Da søstra tok sitt eget liv.

Ho gjekk i skogen, etterpå. Etter ti femten minutter skjedde det noe. Sterke, klagende ul lød ut i skogen, som fra et dyr i nød. Ropene kom fra henne sjøl. Fra en brann som ikke var til å slokke. Fra en sorg som ingen kunne hjelpe henne med. Fra en skyld så tung at den ikkje kunne bæres.

Ho var med og fant søstra. Dagen etter møtte ho studentene som avtalt. Men på jobben ba de henne gå heim. En kollega kom seinere på dagen med blomsterhilsen og beskjed om å ta fri. Ut å gå, naturen møtte henne igjen da hun var på sitt svakeste.

Disse ulene fortsatte å komme ut fra henne med noen minutters mellomrom, alle tre dagene ho hadde til å gå, før begravelsen. For talen på dagen skulle holdes av en som kjente den som var død, en som kunne løfte opp søstras minne så alle kunne se kor fin ho var.

Etter første ul tenkte ho: «Eg kan ikkje gå her. Folk blir skremt». Så kom neste tanke: «Eg må gå. Eg kan berre sei te folk at søstra mi e død». Ho fortsatte å gå, alle dagene. Og ho møtte ingen. Ikkje ett menneske.

Søstra hadde sagt det bare til henne, viste det seg, at ho visste ikkje om ho ville klare livet. De satt sammen på en konsert tre kvelder før, da søstra fortalte om en panikkangst som hadde kommet over henne. Og ho som trudde at de hadde rikelig med tid til å rette opp søstras sår etter fem års kamp med mannens MS. sykdom. Han døde året etter.

Følelsen av skyld hadde også rot i en hendelse på heimgården. De var på ku-leiting, det var duskregn, og de hadde gått lenge. I sopptida gjekk dyra vidt omkring og kom ikkje heim av seg sjøl. Begge bøyde så kne ved en stein. Sjøl var ho nesten fjorten år og nyfrelst. Søstera fem år yngre. De ba Gud om hjelp. Da de reiste seg, hørte de kubjella. De fikk svar. Søstra ble sykepleier, helsesøster og gifta seg med en prest, akkurat som ho gjorde det. Var søstra ført inn i noe ho ikkje skulle? Av ei storesøster i overmot?

Ho sitt no på plassen til folka på Øverland gård. Ho tar som regel pause her, både fordi eieren har gitt henne lov, men også for å få mest mulig ut av turen. Heile Bærum og sjøen ligg under henne her. Båtene blinka langsetter fjorden og høstfargan står i sin fineste stas. Sterkare år for år. Kan det være noe med alderen? Det at alt blir vakrere?

Ho tenker mens ho sitt der, at det er vel slik at i skogen er det som om kroppen får større frihet. Både til å beherske fysiske utfordringa og til å bygge seg opp igjen, men også til å være tydelig på korsen det er å være under eiarens kommando. Være tydelig på ka den ikkje vil gå og bære på, fordi en skal «vise ansikt». Og kroppen er klok, den frigjør seg fra byrden på sin måte, slik den gjorde ved sine primalhyl etter at søstera døde.

Ho går også for å forebygge. Får ho en skikkelig tur i marka en gang i vekka, så bit ikkje bakterian på henne. Får hun to tura er ho sikker. Ingen forkjølelse den vinteren.

Ho har opplevd å kjenne seg heilt utkjørt mens det enda var flere kilometer igjen å gå. Det er da som om kroppen tar over med sin klokskap og setter inn ekstra ressursa. Og turen kan fullføres lenge etter at det kjentes som om ho ikkje kunne ta et skritt lenger.

Vel nede ved Muren er ho klar for siste etappe. Den skal løpes uten opphold. All konsentrasjon er omkring trinnan, pusten og mestringa. Det er god flyt på plan vei helt til de to siste stigningane. Ho har planlagt dette, vil jo så gjerne klare det, for egen skyld. Så ho sparer seg litt på den siste flaten mellom stigningane, løper opp motbakkane og kjem utslitt og fornøyd til bilen.

Hun skjenker seg sitt andre tilmålte glass, setter seg ved bordet og skjærer første bit av lammelåret. Veien er gått, i dag og. Den ytre og den indre. Og gleden rår.

Grete Fjeldstad Traaen, forfatteromtale s. 36.

Britt Selanger: Å få en ekstra bestemor

Han går ned trappen fra fjerde etasje etter å ha båret opp varene fra handleduren. I portrommet i bygården på Majorstua står fru Johnsen bøyd over barnevognen henvendt til gutten i vognen. Han kommer brått på henne og hun trekker seg skyndsomt tilbake og beklager at hun snakker til gutten. Det gjør da ingenting, sier han. Det er bare fint at det er noen som passer på mens han bærer opp varene. Da kommer innrømmelsen, hun har mange ganger tatt en titt i vognen mens han gikk opp, men når hun hørte han komme, hadde hun listet seg fort inn i leiligheten igjen i første etasje.

Slik var starten på en kontakt som skulle vare livet ut.

Mannen min og jeg var innflyttere i Oslo. I 1978 flyttet vi til fjerde etasje i en eldre bygård på Majorstua med hyggelige naboer. Blant disse var ekteparet Johnsen som hadde vært portnere i gården i mange år. Den jobben hadde de ikke lenger, men vi registrerte at de fulgte med hva som skjedde i gården og nærområdet.

I denne tiden ble sønnen vår, Vidar, født. Det vi ikke visste var at en svært liten gutt skulle se dagens lys to måneder før termin, og at det var mange hindringer for å overleve. Vel ett og et halvt år gammel skulle han nå begynne i en spesialbarnehage, fordi han hadde flere funksjonshemminger, blant annet alvorlig grad av Cerebral Parese. Tilbudet var fem timer daglig. Det var ikke helt enkelt for oss foreldre som var i full jobb. Siden vi var innflyttere hadde vi ikke slekta å støtte oss til. Da fru Johnsen tilbød seg å være avlaster, med lønn fra Oslo Helseråd og samtykke fra mannen, var vi både glade og takknemlige. Avtalen var at Vidar skulle være hos dem, før og etter barnehagetid. Men det var plass ikke bare for Vidar hos dem, også for vår fem år eldre datter Ragnhild. Etter skoletid tok hun seg ikke tid til å gå opp i fjerde etasje. Da bar det rett inn til ”tante” og ”onkel”, hvor hun kastet fra seg ranselen og fikk ei brødskive før hun dro ut for å leke. Her visste hun at hun var velkommen. De brydde seg veldig om henne også, og omtalte henne bare som Roseveis, ei frisk og livsglad jente med roser i kinn. Hun var nok et friskt pust fra barndommens rike for de to ”gamle”, i 50- og 60-årene.

De ønsket at vi omtalte dem som tante og onkel. Hvem var så tante og onkel? Hun hadde vært parktante for barna i området i over 20 år og kjente de fleste. Nå var barna voksne og slo av en prat når de møttes, og kom med små historier fra barnehagetiden. Det likte hun, hele nabolagets tante. De hadde ingen barn selv, Henny og Robert, men begge var opptatt av og glade i barn. Det var nok sårt at de ikke hadde egne barn, selv om det var en beslutning de hadde tatt. Onkel hadde Cerebral Parese og slet med å gå. Han støttet seg på to stokker når han gikk avgårde til trikken for å møte på jobben klokken sju. Han ville klare seg selv. En klok og omsorgsfull mann.

Tante var liten av vekst, rund og brystfager, og latteren satt løst. Håret var kortklippet og grått med permanentkrøller som av og til strittet til alle kanter. Det likte hun ikke, så da bar det til frisørdamen på hjørnet. Forknappede kjoler og mønstrede stoffer var et kjennetegn. Den lys beige hatten med skjev brem og den grønne gabardinkåpen satt godt. Sort håndveske og sorte sko. Jeg ser henne fortsatt for meg der hun og Vidar kommer nede i gata. Hun henvender seg til han som sitter i rullestolen, og som ser opp mot henne med et stort smil. Det er Henny og gutten vår som er på vei hjem. De har vært på kafe i Bogstadveien.

Den lille leiligheten som de leide var enkel og nøkternt innredet, de hadde det de trengte. Vi var alltid velkommen inn for en prat eller en kaffekopp. Når Vidar kom fra barnehagen hadde de en kosetund hvor de spiste, pratet og sang, og hun gjorde han klar for så å ta en tur ut. Tante og Vidar var et kjent par i nærmiljøet. Der ble han lett midtpunktet med sin lysegule lugg, store blå øyne og lett for å smile. Vi registrerte at også tante kom i kontakt med mange mennesker gjennom Vidar.

Det var hun som lærte han å sette pris på kafebesøk, hvor boller, saft og en kopp kaffe var utskeielsen, noe han også liker i dag. Likeså å plukke hvitveis om våren og overlevere til mamma. På den tiden var vi foreldre usikre på hvor mye Vidar forstod siden han ikke hadde talens språk. "Vidar forstår alt", pleide tante å si. Så hun pratet i vei med ham. En dag fortalte hun gledesstrålende at nå sa han Henny. Han hadde lenge bare tiltalt henne som "mamma", hvor hun stadig gjentok at hun ikke var mamma, men Henny. Plutselig hadde han sett på henne og så kom det; "Henge". Det var ikke tvil hvem han ville ha kontakt med når han ropte Henge.

Hos tante fikk Vidar full oppmerksomhet. Da fikk oppvask og gulvvaske vente. Det viktigste var gutten. Men jeg tror at hun koste seg veldig i hans selskap. Han var en liten fyr som alltid var til stede. Her lærte han også å påkalle oppmerksomhet, som han også bruker aktivt i dag. Det var aldri noe feil med hva Vidar og Ragnhild gjorde. Henny og Robert tok dem alltid i forsvar når vi foreldre kunne mene noe annet. I ettertid ser jeg hvor viktig det var. Hun støttet seg nok til egen erfaringskunnskap, og vi hadde litt å lære. Når timeplanen vår ikke gikk som den skulle, og vi trengte hjelp også til annet, stilte hun alltid opp.

Noen minner trenger sterkere på enn andre, som det året da vi dro til konfirmasjon i Trondheim, og Vidar skulle være sammen med Henny og Robert. Da vi kom hjem sent søndag kveld, fant vi begge oppløst i tårer. Vidar hadde feber og var ikke frisk. De var så redde for ham. Nå var det de som trengte trøst. Vi så da hva den lille gutten vår betød for dem, og hvilket ansvar de tok.

Fire somre fikk Vidar tilbringe sammen med dem i campingvognen deres, ikke langt fra Oslo. Her var deres sommerparadis. Mye hygge og sosialt med de faste camperne, og Vidar ble inkludert i alt som skjedde. Han var blid som ei sol når han skulle på vogna med tante og onkel. Så dør onkel plutselig. Da ble vogna solgt, og denne ferieformen avsluttet.

Noe av det siste Robert sa var; ”Pass godt på gutten”. Det viste seg ikke vanskelig for Henny å oppfylle. Hun uttrykte at det var det viktigste i livet hennes, og at hun opplevde seg til nytte både for ham og oss andre i familien.

Etter at onkel var død ble hverdagen annerledes for tante, og den var ikke alltid lett. Nå trengte hun hjelp og noen å støtte seg til. Hva var mer naturlig enn for oss å være der for henne. Hun fortsatte å være avlaster, og Vidar ble kanskje en enda viktigere person i hennes liv. Gjennom ham kom hun seg ut og de gjorde hyggelige ting sammen.

Det ble mange turer til onkel Robert sin ”hage”. Han var gravlagt et stykke reisevei fra Oslo. Vi mintes onkel, og nøt utsikten utover landskapet hvor tante og onkel hadde vokst opp og var blitt kjærester. Nystekte vafler, kaffe og saft var fast niste før vi ga oss på hjemvei.

Da Vidar var åtte år ble det tungt å bære ham opp de fire etasjene. Vi måtte flytte, først til Vinderen og senere til Kjelsås i en tilrettelagt bolig. Det var en selvfølge at tante var med oss også der, hvor hun overnattet når hun ønsket det. Jeg minnes mange hyggestunder både inne, og ute på verandaen sommerstid. Likeså famiifeiringer med bursdager og konfirmasjoner, hvor også familiene våre og Henny ble bedre kjent.

Hun hadde alltid drømt om å reise, men fordi det var enklest for Robert å være ved campingvognen hadde det blitt deres feriested. Nå var situasjonen endret. Vi skulle fly til Harstad og spurte om hun ville være med? Da kom det frem at hun aldri hadde fløyet og var redd, men ”hvis Vidar skulle være med, var det greit.” Og tur nordover ble det, flere ganger. Også til familien i Arendal.

Flere år senere fikk Henny hjerneslag og halvsidig lammelse og måtte tilbringe en tid på sykehuset. Vidar snudde seg bort når han så tante i sengen under besøk. Det var nok sterkt for ham å se Henge slik. Det var en annen tante enn han kjente. Helsen ble etter hvert dårligere og hun måtte flytte på sykehjem, hvor hun døde. Det var en trist tid. Både Vidar og Ragnhild var med, slik at de kunne se tante død og begravet. De skulle få være med, både i glede og sorg, og kanskje særlig for Vidar var det viktig å se og forstå at tante hadde forlatt oss. Vidar ropte lenge på Henge etter hennes død, men det stilnet etter hvert, og i dag roper han aldri på henne. Men når vi tar frem bilder av henne eller de to på tur kommer smilet frem.

Vi var innflyttere i Oslo, ”byen med det store hjertet”, og vi fikk erfare at byen har et stort hjerte, noe kanskje ikke alle får oppleve.

Tante var avlaster for oss, og dagmamma for Vidar, men hun ble mye mer gjennom de atten årene vi fikk være sammen. Fire av disse var også onkel der. Å få oppleve en slik kontakt er en gave. Etter hvert som vi ble kjent delte vi hverdagens gleder og bekymringer, og vi ble en støtte for hverandre, det som startet med at tante listet seg ut for å se på Vidar. Vi fikk et nært og godt vennskap, og lærte at godhet, omsorg og kjærlighet mennesker imellom ikke bare avhenger av biologisk arv og slektskap. En så uforbeholden kjærlighet som de to viste ungene våre var nydelig å erfare. De ble reserve-besteforeldre for våre barn, Ragnhild og Vidar, noe de tok som en livsoppgave inntil de døde. Våre foreldre bodde i sør og nord og det gjorde den

daglige kontakten og omgangen vanskelig. I dag er jeg fortsatt takknemlig for ”tante” og ”onkel”.

Jeg har mang en gang undret meg over hvordan våre liv ville vært uten tante Henny og onkel Robert? Utfordringene vi har møtt med et barn med så store funksjonshemninger ville vi hatt vanskeligere dager. De ga oss det pusterommet vi trengte.

Britt Selanger er født 1944 i Harstad. Sykepleier med master i sykepleievitenskap. Spesialutdanning som helsesøster, og lærerutdanning i sykepleie. Erfaring som sykepleier og helsesøster. Undervist ved grunn-/bachelorutdanningen i sykepleie, Ullevål sykepleierhøgskole og Høgskolen i Oslo.

Sigurd Haga: Men vi lever da i Norge

En eller annen må ha ført falsk vitnesbyrd om Josef K.,
for en morgen ble han arrestert uten å ha gjort noe galt.

Frantz Kafka: Prosessen

Gjensyn med Josef K

Norge er ikke hva det en gang var. For hvem skulle tro at Josef K på nytt ble hentet av politiet, denne gang mens han spiste lunsj sammen med kona den 2. februar 2007.

Og denne dagen som hadde startet så fint. Denne norske Josef K anno 2007, som heretter vil bli omtalt som Josef K 07, eller bare som Josef, var i innspurten av ei bok om utdannings- og undervisningskunsten. Han var svært fornøyd med dagens innsats. De siste rettelsene var snart på plass. Om noen tastetrykk ville manus fly over til forlaget. Men først skulle han fortelle det til kona, som denne dagen jobbet halv dag.

Da det midt under lunsjen denne andre februar dagen ringte på døra hos denne familien K og kona åpnet, stod det to store alvorlige menn i døråpningen. En svart koffertlignende veske stod like ved. Den første viste fram politiskiltet bak jakkeslaget og ba om å få komme inn. - Ja, selvfølgelig. - Kan vi få snakke med Josef K.

Før Josef hadde rukket å reise seg fra kjøkkenbordet, hørte han kona si: Er det en ulykke? Kort etter: Gjelder det sønnen vår? – er det alvorlig? For til sist å rope: Er han død? Hun antok at den andre personen, som heller ikke var noen smågutt, var presten, og at de nå kom med budskapet om at noe alvorlig var hendt. Hva ellers hadde to særdeles alvorfulle myndighetspersoner for ærend? Etter mange lange sekunder sa den bakerste: Det har ingen ting å gjøre med sønnen deres.

Den røsligste av de to var nå kommet inn i kjøkkenet og sa til Josef: Det er deg vi vil snakke med og du skjønner nok hvorfor vi er her. Nei, det skjønte ikke Josef K. Så derfor dro han fram en stol og sa: Nei det må du sannelig fortelle.

Politimannen, en kar på minst et par meter, ba om å få snakke med Josef K uten at kona var tilstede. Nei, sa Josef, det går ikke. Selv da politimannen insisterte, gjentok Josef at her i huset har vi ingen hemmeligheter for hverandre. Så det går nok ikke. Du får sette deg og fortelle hva du har på hjertet. Han skjøv en kjøkkenstol bort til politimannen.

Men den svære politimannen hadde det ikke på hjertet. Han hadde sitt budskap på et papir som han hentet ut fra en stor, svart veske: Beslutning om pågripelse og ransaking. Alvorligheten ble understreket av straffealternativet: fengsel, av lang varighet. Pågripelsen ble begrunnet med unndragelsesfare, bevisforspillelsesfare og for å hindre siktede i å begå en ny straffbar handling.

I stort alvor leste han teksten og refererte straffelovens paragrafer: Det var besluttet ransaking mot person, bolig med tilhørende rom og boder og andre steder som vedkommende disponerer, som kontor, arbeidsplass, hytte, biler m.m. – og pc. Ransakingen gjennomføres for å sikre bevis og beslaglegge gjenstander.

Mens politimannen leste anklagene, fløy bilder og erfaringer i rasende fart gjennom Josef sitt hode. Som i drømme gjenopplevde han tidligere tider og steder. Samtidig var han ytterst skjerpet tilstede. Noen episoder dukket opp som fortattede fortellinger eller historier, som hver på sin måte kunne bidra til å kaste lys over den underlige situasjonen han var kommet i. I et mikrosekund opplevde han at han var i et mørkt rom. En hvit prikk langt borte kom som en lysende tornado raskt mot ham og fortrengte mørket. Det var som å våkne opp etter en vond drøm. En uggen avmaktsfølelse ble plutselig avbrutt.

Det er noen i hagen! Kona avbrøt den røslige midt under opplesingen. Den kroppen som ble oppdaget utenfor kjøkkenvinduet trakk seg hurtig tilbake. Etter kort tid kom ytterligere to politifolk, en kvinne og en mann, inn i kjøkkenet.

Den mistenkte hadde ikke forsøkt å stikke ut bakveien.

Skrivene, var det første som Josef kom til å tenke på allerede før den røslige politimannen hadde lest ferdig. Det måtte være en sammenheng mellom politiaksjonen og de to arkene han

hadde liggende på skriveren. To dager tidligere hadde hatt med seg kopiene av disse til et møte med på høgsolen, hans nåværende arbeidssted.

Det kunne da vel ikke være ... ?

Har du pc? spurte den røslige politimannen da han hadde lest ferdig arrest- og ransakelsesvedtaket.

De gikk mot trappa.

I noen situasjoner hadde Josef opplevd at det går an å tenke mange tanker fryktelig fort, kunne gjennomføre ryddige resonnementer presist og klart på få sekunder. Ja, på en brøkdel av et sekund. En av de første opplevelsene med dette hadde han da han i alt for stor fart var på veg ned Løbrekk til busstoppen Det glade hjørnet for å nå skolebussen til realskolen. I en krapp sving på den smale bygdeveien kom to gjenger med småjenter i motsatt retning, hånd i hånd, på veg til sin skole. Før Josef valgte å kjøre til venstre, ut i grøfta, hadde han tenkt gjennom mulighetene: Den nærmeste åpningen til høyre, mellom jentene og steingjerdet, ville være mulig bare dersom ingen av jentene beveget seg. Det samme gjaldt mellomrommet mellom de to gjengene. Det sikreste var å ta peiling på den venstre grøfta.

Mens Josef var i lufta etter bråstoppen i grøftekanten, tenkte han hvor godt det var at han hadde resonnert og planlagt og handlet som han gjorde.

Denne sykkelhistorien dukket opp mens de var i trappa på veg til PC'en i andre etasje. Josef tok det som en bekreftelse på den intuitive antakelsen som hadde dukket opp allerede da den røslige politimannen leste opp arrestordren.

Som i en film så han bakover i sin historie på jakt etter mulige sammenhenger som kunne forklare hvorfor overvåkingspolitiet hadde fått utkommandert en stormtropp fra Politiets volds- og sædelighetsavsnitt til dette heftige lunsjesøket hos familien.

Hvem som kunne ha funnet på de avsindige beskyldningene mot ham var fremdeles en gåte. Detaljene manglet. Men sammenhengene, sporene til de bakevjene som kunne være den type galskap han nå var utsatt for, de fantes.

De som toget opp til andre etasje hjemme hos familien denne andre februar dagen, var Josef K, fire polititjenestemenn og kona til Josef. Men ikke Sina, den glade kjærlighetsblandingen av border collie, springer spaniel og kanskje noe annet som i fortiden hadde dukket opp for en yr og mottakelig formoder. Sina, som ved besøk alltid var ellevilt begeistret, hadde fra det øyeblikket ytterdøra ble åpnet, tuslet lågføtt og taus, tett inntil sin matmor. Nå gikk hun og la seg i en krok.

Der, sa Josef og pekte på de to arkene som lå på skriveren. Han antok at de to skriversene ville hjelpe politiet til å finne kilden for de absurde anklagene. Da han ville ta dem, fikk han streng beskjed: Ikke rør dem! La dem ligge!

Ta med deg det du trenger. Det kan ta lang tid før du kommer hjem igjen, sa sjefen for politiaksjonen. Det var ikke lenger tvil om hvem som nå ikke var Herre i eget hus.

Anklagene; at han kunne være, eller var en potensiell morder, var ikke noe han kunne ta lett på. Dette skulle han svare på. Politiet skulle få den hjelp de trengte for å finne den ansvarlige for den absurde situasjonen han var havnet i.

Medisinene dine, sa kona. - Ja, det er det eneste. Skal jeg innesperres over lang tid, så får de skaffe meg tannbørste og ellers hva jeg måtte trenge, sa Josef K. De gikk mot ytterdøra. Få se på deg, sa Josef til kona. Hvordan greier du dette?

Og Josef som er Gandhist! var det siste han hørte i det han ble geleidet ut av huset.

Josef K ble marsjert gjennom grenda til parkeringsplassen mellom to veltrente karer.. I det de rundet svingen i boligområdet, sa Josef at dette er så absurd at jeg må få vite om dette er bortføring eller arrestasjon. Har dere bevis på at dere er fra politiet? Som i en kriminalfilm brettet de to tilside jakkeslagene og viste fram ID-kortet med POLITI og NUMMER skrevet i store bokstaver.

Jeg hadde ikke drømt

Kafkaopplevelsen var reell.

Alvoret i situasjonen blåste vekk uvirkeligheten.

Siktet og arrestert!

Hvorfor --- ?. Hvem --- ?

Noen må jo stå bak dette.

Den beste kvelden

Der gikk den kvelden, tenkte jeg. Fredagskvelden, den kanskje beste kvelden i uka: En tur rundt Dælivann med Ellen og bikja, for å luften ut hverdagsmaset, så en laaang middag med laaange samtaler. Hos oss hører ikke fredagskrimmen med til nytelsene. Jeg har faktisk ikke sett en hel krimfilm siden jeg så en Columboepisode på TV sist i 60-åra. Oppveksten i dugnadlandet, og boka om Gandhi av Næss og Galtung som jeg leste som 16-17-åring, hadde satt varige spor. Ellen er av samme slaget: Krim og vold er ikke noe vi er interesserte i å fylle sinnet med. Vold er ikke avkobling. Som pedagoger har vi ofte snakket om konsekvensene av det voldstrykket vi blir utsatt for fra den type fyllstoff som tyter ut fra alle kanaler.

Men nå var jeg altså på veg til politihuset. Arrestert av en utrykkingsenhet utsendt fra volds og sedelighetspolitiet. Jeg fikk plass i baksetet, med den røsligste ved siden av meg.

Anonyme anklager

Allerede før vi forlot huset, var jeg i gang med å forberede avhøret på politihuset. Jeg hadde erfaringer som burde kunne sette politiet på sporet til den anonyme angiveren. For en anonym angiver, det tok jeg for gitt at det måtte være. Ingen som kjenner meg kunne vel finne på noe så vanvittig som å anklage meg for mordtrusler? Fra mitt privatliv og naboskap fant jeg ingen å mistenke. Svarene på mine spørsmål måtte jeg nok hente ut fra sammenhenger der jeg hadde deltatt med meninger og argumenter. Jeg deltok i positivismedebatten da den var på sitt mest intense i 1960-70-åra. Jeg hadde kollidert med ml'erne (Marxist-Leninistene). Harde basketak, men for lengst fortid. Årsaken til anmeldelsen måtte finnes på et seinere tidspunkt. Og skrivene på kopimaskinen måtte være utgangspunktet for leitingen. Tenkte jeg. Men anklaget for mordtrusler - - - ?

Bakteppet

Det meste av mitt faglige liv har foregått i utdannings- og forskningsinstitusjoner i samarbeid med engasjerte kolleger og entusiastiske studenter og kursdeltakere. Godt samarbeid, grunnleggende fagdebatter og utvikling av nye studie- og videreutdanningsopplegg har gitt mye faglig glede. Først på Universitetet der vi, en liten gruppe studenter opparbeidet og fikk akseptert et samfunnsorientert alternativ til det psykometrisk orienterte pedagogikkstudiet. Derfra ble jeg hanket inn til fysioterapiutdanningen og seinere til andre helsefagutdanninger for å bidra til helsefagenes egen fagutvikling. I dette samarbeidet med praktiserende profesjonsutdannere og profesjonsutøvere utviklet vi flere videreutdanninger: En i forebyggende fysioterapi/ergonomi, en annen ble godkjent som tilsvarende Pedagogisk seminar. Disse videreutdanningene ga deltakerne en mulighet til selv å bevisstgjøre og forankre en reflekterende faglighet og fagidentitet.

For meg som pedagog var dette samarbeidet en faglig rus. Jeg fikk muligheten til å praktisere lærdommene fra positivismedebatten sammen med andre yrkesgrupper. Deltakere fra ulike faggrupper samarbeidet. Vi var sammen om den utfordrende oppgaven; å opparbeide en faglig drøftingskultur. Ulikheter ble respektert. Tidligere hadde ikke disse profesjonene hatt et felles drøftingsforum som bidro til opparbeiding av forståelse for hverandres ulike tilnærminger. Deltakernes engasjement var mildt sagt upåklagelig. Det var utenkelig at noen jeg hadde jobbet sammen med i undervisningsfaglige sammenhenger kunne stå bak anmeldelsen. Nei, jeg måtte nok søke i andre sammenhenger.

Retningen

Jeg vet ikke hvem som har funnet på de absurde mordanklagene. Sjølsagt vet jeg ikke det. Men jeg vet i hvilke retninger jeg skal råde politiet å søke. Hemmeligholdte anklager er noe svineri. De mistenkeliggjør og de undergraver den tilliten som kjennetegner gode arbeidsmiljø og Det gode samfunn. I løpet av de siste tjue åra har jeg opplevd personer som ikke har hatt problemer med å bryte avtaler, lover og regler og anstendig atferd. Jeg har mye å fortelle politiet.

Paradigmestridd og prestisjeforfølger

De hovedspør jeg skal informere politiet om utgår fra hendelser i 1989. Lynkjapt søkte jeg i mine tidligere opplevelser på jakt etter en forklaring på hvorfor jeg nå var siktet og arrestert. Jeg visste godt at uenighet om tenkemåter kan være vanskelig å håndtere, særlig i hierarkiske institusjoner. Slike faglige uenigheter, paradigmestridd, prestisjeforfølger og selvhvervelse kan gi sterke utslag. Misunnelse også.

Hentet til AFI

Det var omdømmet fra mitt undervisningsarbeid som gjorde at jeg ble hentet til Arbeidsforskningsinstituttene (AFI) i 1983. Oppgaven var å få en havarett videreutdanning, Grunnkurset for bedriftshelsepersonell, igangsatt på nytt. Mandatet var gitt av Stortinget: De yrkesgruppene som hadde et særlig ansvar for å få den nye arbeidsmiljøloven av 1977 gjennomført, skulle få en videreutdanning. Den ble lagt til AFI, som også overtok den utdanningsmodellen jeg hadde utviklet sammen med fysioterapeutene. Den først tilsatte lederen av denne videreutdanningen hadde imidlertid mangelfull forståelse av utdanningsmodellen. Det gikk ikke så bra.

Arbeidsmiljøloven

Arbeidsmiljøloven av 1977 var et gjennombrudd for et nytt paradigme. Et brudd med en vertikal rasjonalitet og et gjennombrudd for at forebyggende helsearbeid og medbestemmelse også skal gjelde i arbeidslivet. Samtidig oppstod det en motebølge, en organiserings- og ledelsesfilosofi, The New Public Management, som gikk i motsatt retning, og i samvirke med den tradisjonelle ovenfra-og-ned-tenkingen. Et sentralt element i NPM-ideologien er at ledelse er et eget fag, at ledere ikke trenger innsikt i den virksomheten de skal lede. Kanskje det er her vi må søke for å finne svaret på at jeg så brott havnet i politiets bil? Jo, skrivene på printerens måtte være utgangspunktet for den oppnøstingen som nå måtte foretas.

AFI –STAMI

Før jeg kom til AFI var det bestemt at instituttet skulle omorganiseres. En langvarig fagstridd mellom naturvitenskapelig orienterte medisinerer og ingeniører, og miljøorienterte psykologer og sosiologer hadde resultert i en splittelse. Arbeidspsykologene flyttet ut, men beholdt

navnet AFI. Opplæringsavdelingen ble en del av det som etter hvert ble hetende Statens arbeidsmiljøinstitutt, STAMI.

Faglig lystreise

Også ved AFI opplevde jeg det faglige arbeidet som en lystreise etter at Grunnkurset ble gjennomført i tråd med den opprinnelige utdanningsmodellen. Tilstømmingen var stor. For å dekke det økende behovet, ble to kursledere ansatt. Jeg måtte derfor søke utenfor min utdanningsfaglige virksomhet for å finne grunnen til at jeg nå var hentet av politiet.

En kulturrevolusjon

Uenighet om tenkemåter kan være vanskelig å håndtere, særlig i hierarkiske institusjoner. Men også mentalitetsendringer i samfunnet kan være med på å belyse situasjonen jeg nå var kommet i. De endringer vi opplevde i offentlig sektor i 1980-åra, kan godt omtales som en kulturrevolusjon. To begreper kan fange inn omvandlingen: NPM og JAPP.

NPM er betegnelsen på den bølgen av reformer som i følge teorien skulle ”modernisere” offentlig sektor på en kostnadseffektiv måte og samtidig sikre statens kontroll med utviklingen. Rasjonalisering uten negative bivirkninger. Hovedelementene var bedriftsøkonomisk mål- og markedsstyring og profesjonell administrasjon. Et eksempel på NPMs gjennomslag er at lærermøtene, lærernes faglige forum, ble avskaffet. Et hovedargument mot at denne ideologien skulle få innpass i det offentlige, herunder i utdanningssektoren, var at offentlig sektor ikke har økonomi eller effektivitet som overordnet mål. En utdanning er et samfunnsorientert fellesskap der de faglige avgjørelsene må tas innenfor fagkollegiet.

1980-åra omtales også som jappetida, en tid preget av pengeøkonomi, av børs og verdipapirer. Store økonomiske verdier ble generert på kort tid. Japper ble en betegnelse på ambisiøse, egoistiske/individualistiske personer som ensidig er orientert mot personlig gevinst. Japp er en fornorsking av YAP (Young Aspiring Professional, YUP - Young Urban Professional eller Young Upwardly-mobile Professional). Det ble en tid for selvbevisste og bråkjekke oppadstrebere, for ”børstraktorer” og andre gjenstander og måter å vise fram sin ny-rikdom på.

Også ved STAMI gjorde den såkalte moderniseringen sitt inntog. I 1989 fikk opplæringsavdelingen en ny avdelingsleder, en representant for ”den nye tid”.

Bråstopp

Mitt opphold ved instituttet fikk en brå slutt, etter nesten åtte år. Ikke på grunn av det arbeidet jeg var ansatt for å gjøre, det var det entydig uttalt tilfredshet med. I følge direktøren var instituttets problem nå blitt dets grønneste gren. Omveltningen kom da det ved den lille opplæringsavdelingen ble ansatt en leder. Han gikk omgående inn for å få fjernet to av oss tre fungerende undervisere, innledet et kjæresteforhold med den tredje, den sist ansatte kurslederen, som han etter få måneder giftet seg med.

Jeg var på tjenestereise i Nord-Norge da den nye lederen ble ansatt. Han var helt ukjent både for meg og i fagmiljøet. Da jeg kom tilbake, var jeg allerede ekskludert fra opplæringsavdelingens møte. Også lederen i LOs arbeidsmiljøavdeling, som hadde undervist ved Grunnkurset i mange år, var overrasket over den nyansatte: *Han kom på kontoret til meg og sa at vi kunne stole helt på ham, for han var medlem i Arbeiderpartiet.* Da jeg fortalte at den nyansatte hadde utelukket meg fra avdelingsmøtet før jeg hadde møtt ham, fikk jeg følgende spontane kommentar: *Men han kjenner jo ikke deg. Hvem er edderkoppene?*

Innen tirsdag kl. 12.00

Det tok ikke lang tid før den nyansatte tok det neste skritt. Han skrev direkte til departementet og fortalte at han var

kommet til den konklusjon at våre (Reidar og mine) prinsipielle synspunkter og de naturlige konsekvensene av vårt syn blokkerer for hans innsats i samsvar med stillingsinstruks og betenkning.

Deretter gikk det slag-i-slag: En fredag morgen fikk vi to beskjed om å ikke forlate kontoret før et møte i tilsetningsrådet var ferdig. I 18.30-tida fikk vi følgende beskjed:

Kontoret skal være ryddet og dere skal ha levert nøkkelen og forlatt instituttet innen tirsdag kl.12.00.

Hemmelige, kollektive anklager

Uten undersøkelse. Uten innsikt i opplæringsavdelingens virksomhet. Uten å ha tatt opp påstanden om ”mine prinsipielle synspunkter” internt i avdelingen eller ved instituttet, uten å ha snakket med Reidar og meg, anklaget den nyansatte oss for å blokkere for hans innsats.

Hvilke prinsipielle synspunkter?

Det mest konkrete jeg klarte å få vite, stemte i hvert fall ikke: Det ble påstått at jeg var imot den nye seksjonsmodellen, en modell jeg selv hadde vært aktivt med på å utrede og å få vedtatt.

Da jeg etter vedtaket oppsøkte direktøren, som jeg lenge hadde hatt et greit forhold til, henviste han til departementet. *Du kan da ikke gi meg sparken på grunnlag av noen løse påstander om mine prinsipielle synspunkter. Hva er begrunnelsen?*

Direktøren sa at han ikke hadde fullmakt til å si noe, men antydte at det også kunne være noe annet som lå bak vedtaket.

Hva da?

Ingen kommentar.

Heller ikke ekspedisjonssjef i Kommunaldepartementet hadde noe å fortelle; ingen svar, ingen meninger, ikke engang ”ingen kommentarer”. Makt kan godt utøves ved taushet. Tenkte jeg, og ringte deretter den departementsutpekte styrelederen, en høyprofilert universitetsperson, for å be om en samtale. *Jeg kan da ikke snakke med Dem!*, var hans eneste og særs bryske ytring før røret ble smelt på.

Men vi lever da i Norge! utbrøt Ellen, som stod ved siden av meg og hørte den lydsterke avvisingen.

Reidar og jeg søkte hjelp fra fagforeningen vår, NTL. Det viste seg imidlertid at den nyansatte hadde vært der før oss. *Følg vedtaket* var rådet fra vår fagforening. Vi fikk tildelt advokat fra LOs advokatkontor. Han ba oss flytte ut av kontoret, noe Reidar gjorde innen fristen. Jeg hadde det ikke så travelt.

Utrolig

I bilen, på veg til avhøret, kom disse opplevelsene veltende inn over meg. Om det skulle være noen instans som ikke skulle akseptert den utrolige framgangsmåten, så var det Statens arbeidsmiljøinstitutt, dette nasjonale forskingsinstituttet for røkting av arbeidsmiljø og arbeidshelse. Like utrolig som at den nyansatte ikke ble stanset av instituttledelsen, er det at Arbeidsdepartementet, med det overordnede ansvaret for arbeidsmiljø og anstendighet i arbeidslivet, tillot at en sak fikk utvikle seg på et rent påstands- og insinuasjonsgrunnlag. Og uryddighetene, de ikke bare fortsatte, de ble verre og verre.

Intens forberedelse

Det er ufattelig hvor mye det går an å oppleve og gjennomtenke på kort tid. Års erfaringer kan gjenoppleves på sekunder. Transportetappen til Politihuset var en uendelighet av slike sekunder. En intens forberedelse til det avhøret jeg nå skulle gjennom. Det var mye jeg ønsket å fortelle. Politiet skulle få all den hjelp jeg kunne gi for å forstå det som jeg ante måtte være bakgrunnen for anmeldelsen.

Men ville politiet høre på meg? Noe av det jeg hadde å fortelle er så utrolig at politiet kanskje ville avvise det som fantasi – eller en form for galskap. Det ergret meg at jeg ikke hadde fått med meg de to skrivene som lå hjemme på kopimaskinen. Jeg hadde også andre dokumenter som jeg gjerne skulle hatt med meg. Men, trøstet jeg meg sjøl, der de som hadde gjort meg til motstander og en farlig fyr har makt, har jeg dokumentasjon. Nå var det min oppgave å framskaffe dokumentasjon, å snu perspektivet. Dersom det var noen farlige personer der ute i virkeligheten, så var det de som gjorde bruk av mistenkeliggjøring og illegitim makt. Og jeg skulle være konkret. Det hadde jeg dekning for.

Fagdebatt

I forskningsfaglige sammenhenger skal diskusjoner om tenkemåter, om kunnskaps- og vitenskapssyn være en normal del av det faglige arbeidet. Fagdebatt er noe av det som driver utviklingen framover. Som kjent blir det ingen debatt uten ulike syn og meninger. Men i hierarkiske fagmiljøer kan motstrømsyttringer og meningsmangfold bli sett på som uønsket. Det som er nytenkende, det som er nyskapende og fagutviklende for noen, kan andre oppfatte

som angrep på etablerte sannheter og egne interesser. Derfor må også opparbeidingen av en faglig debattkultur være en integrert del av det faglige, vitenskaplige arbeidet. Fag og demokrati utvikles gjennom debatt. Men virkeligheten er ikke alltid som den burde være. Prestisjestrev og maktkamper forekommer.

Når maktmennesker blir motsagt og snappere blir avslørt, og alternative forslag vinner fram, da kan reaksjonene bli sterke. Takhøyden og den intellektuelle og moralske ryddigheten er ikke alltid slik vi burde forvente, selv ikke i de sammenhenger der ivaretagelsen av slike verdier er en del av eksistensgrunnlaget. Det var i slike sammenhenger jeg hadde tilbrakt mitt yrkesliv.

Men hvem i alle dager hadde informert politiet om at jeg skulle være en farlig, mordtruende person?

Viktige spor

Etter 18 år hadde jeg nylig fått følgende erklæring fra min tidligere kollega:

Til Sigurd Haga

UTTALELSE VEDRØRENDE ARBEIDSMILJØSAK PÅ STATENS ARBEIDSMILJØINSTITUTT

Undertegnede, N N, vil med dette sterkt beklage uttalelser gitt til ledelsen ved Statens arbeidsmiljøinstitutt angående kollega Sigurd Haga. Disse opplysningene medførte ikke riktighet og fikk dessverre store omkostninger for Sigurd Haga. I ettertid er det lett å se at det ikke skulle vært noen sak i det hele tatt. Utviklingen gjorde det imidlertid umulig for Sigurd Haga å få en rettferdig og opplyst behandling av saken. Mine opplysninger bidro til at det hele tiden fulgte med informasjon som det ikke var dekning for.

Oslo 18.01 2007

NN

Det var med grunnlag i disse konstruerte ”opplysningene” at kollega Reidar og jeg en fredag i 1989 fikk beskjed om at ... *kontoret skal være ryddet, nøkkelen innlevert og dere skal ha forlatt instituttet innen tirsdag kl.12.00.*

Den store glippen

Erklæringen fra min tidligere kollegainneholdt ingen nye opplysninger for meg. Disse ”opplysningene” ble avslørt ved en glipp i Kommunaldepartementet (KOM) i 1990. I et møte før saken skulle oversendes Oslo byrett, snublet en ny ekspedisjonssjef som en hjelpende ånd inn i denne saken: Han leste opp fra et notat som var ukjent for meg. Da jeg spurte hva slags notat dette var, hvisket saksbehandleren ... *internt, hemmelig, feil notat*, så høgt at alle tilstede hørte det. Ekspedisjonssjefens verbale spontanutbrudd: *En glipp! Min feil! Er ny i stillingen! Ikke godt nok forberedt!* ... ble understreket av hans motoriske reflekser. Jeg forlangte notatet utlevert. Det avslørte de hemmeligholdte, falske anklagene som jeg nå hadde fått, 18 år på overtid.

Nok en glipp?

Da det i 1989 ble kjent hvilken situasjon jeg var kommet i, fikk jeg raskt to jobbtillbud. Fra fysioterapimiljøet som ønsket meg tilbake, og fra Direktoratet for arbeidstilsynet (AT), dit jeg ble innkalt til et jobbintervju for en stilling jeg ikke visste var utlyst. Jeg ble tilbudt stillingen som den klart mest kompetente ”søker”. Datoen for min jobbstart etter sommerferien ble avtalt. Jeg måtte bare sende inn en søknad for å få det formelle i orden. Da jeg kom tilbake fra ferien, var søknaden kommet i retur sammen med orienteringen om at stillingen nå var besatt av en annen. Men sammen med søknadspapirene lå en uttalelse om meg fra den nyansatte avdelingslederen ved STAMI. En sjokkert kontorsjef ville ikke ta i uttalelsen da jeg tilbød å levere den tilbake. Etter kort tid fikk jeg rekommandert brev fra ledelsen i Arbeidstilsynet. Uttalelsen ble forlangt tilbakelevert. I brevet stod det også at den *ikke kunne brukes i en eventuell rettsak.*

En smilende kommentar til feilsendingen fra en sentralt plassert arbeidsmiljøforkjemper var at dette var nok ingen feilsending. *Du vet du har mange venner i arbeidsmiljøfeltet, Sigurd.*

Bestikkelse, knebling og trusler

Avsløringene førte til at bunnen falt ut av saken. Jeg ble tilbudt fire årslønner i erstatning, mot løfte om taushet, noe jeg avsto med begrunnelsen at jeg så på det som et forsøk på bestikkelse og knebling. Ved en forskningsinstitusjon, om noen steder, skal vi ikke bidra til å tilsløre, men opplyse, avsløre og synliggjøre virkeligheten. Ytringsfriheten er ingen salgsvare. En akseptering av en slik løsning ville dessuten bety en utvisking av skillet mellom sant og usant, rett og urett, rettferdig og urettferdig, redelig og uredelig, saklig og usaklig.

Det var ikke alle som satte pris på min begrunnelse for å avslå ”dette enestående tilbudet”. Kan det være noen som nå har vært ute etter en ”omkamp”?

Avtale med staten

”Glippen” i departementet ble redningen fra den brottsjøen som slo inn over meg i 1989. Avsløringen av de hemmeligholdte, falske anklagene førte til en *Avtale med Staten v/Kommunaldepartementet*, underskrevet av regjeringsadvokaten den 12.12. 1991. Staten trakk anklagene, beklaget den krenkende behandlingen jeg hadde blitt utsatt for i mer enn to år. Jeg kunne velge arbeidssted. I avtaleteksten ble både intensjonen og detaljerte bestemmelser om iverksettingen tatt med. I § 1 står det at jeg skulle

bli sikret fast arbeid innenfor hans (mitt) kompetanseområde og i en sammenheng som han (jeg) kan akseptere som nyttig og meningsfull.

I avtalen ble dette presisert: Min faste statsstilling, min stillingshjemmel og økonomi, skal overføres til Høgskolen i Oslo. I avtalen står det også at jeg ikke skal komme dårligere ut i min nye stilling, sammenlignet med min undervisningslederstilling ved STAMI.

Med stil, humor og verdighet

I et møte med ekspedisjonssjefen i KOM for å få iverksatt avtalen på en ryddig måte, var han full av lovord om mine kvalifikasjoner og om min innsats ved AFI – STAMI.

I tillegg til ekspedisjonssjefen deltok også Ellen og den saksbehandleren som hadde røpet de falske anklagene. På en av mine beskrivelser av saksbehandlingen ved STAMI kom det et

agresjonsutbrudd fra saksbehandleren. Ekspedisjonssjefen ble sittende å måpe. Han så rådvill fra den ene, til den andre og til den fjerde. For å komme videre sa jeg at da avtalen var inngått, gjenstod bare løsningen, og den mente jeg at det måtte det være lett for ekspedisjonssjefen å få iverksatt *med stil, humor og verdighet*. Ekspedisjonssjefen uttrykte spontan glede over det han hørte. *Du tar vel ikke copyright på dette?* Han gjentok ordene mens han skrev *med stil, humor og verdighet*.

Og dermed var den vonde tiden tilbakelagt. Trodde jeg. Men slik gikk det ikke. Det ble verre. Mye verre. Avtalen ble ikke iverksatt. Jeg ble utsatt for listighet, løgn, juks og trusler for å fravike avtalen.

Hvorfor?

Å pakke fisk i aviser

Da kollega Bjørn Damsgaard ved Høgskolen i Vestfold, en av underviserne i ”mine” videreutdanninger kontaktet ekspedisjonssjefen for å høre hva som foregikk, sa ekspedisjonssjefen bl.a. at en privatperson som kom i konflikt med staten blir den tapende part. Også om han vinner en eventuell rettssak. *For, sa ekspedisjonssjefen, i staten finnes det ingen ansikter. Så selv om staten skulle tape en rettssak, er det uten betydning. Det kan nok bli noen skriverier, men etter et par dager pakker folk fisk inn i avisene.*

Noen ganger har jeg lurt på om enkelte personer kynisk har spekulert i at det de gjør er for utrolig til å være sant. At de kjølig kalkulerer med at dersom hensynsløshetene er tilstrekkelig grove, så tør ikke jeg å fortelle om det jeg har opplevd. Jeg vil ikke bli trodd.

Advokaten

Min fagforening, som hadde overlatt saken til en advokat fra LOs advokatkontor, gikk heller ikke inn for å få avtalen iverksatt. Advokaten kunne holde denne saken i rettsapparatet i minst fem år, og Reidar og jeg var garantert lønn i hele denne perioden. Det avviste jeg.

Bare i ei løype

Mitt svar på ekspedisjonssjefens utpressing og advokatens forslag var at

- jeg deltar bare i ei løype; den som står skrevet i den avtalen som regjeringsadvokaten underskrev på vegne av Kommunaldepartementet,
- dette dreier seg ikke bare om meg som individ, men også om meg som borger.

Var det mine avvisninger som har ført til den situasjonen jeg nå var kommet i?

To hovedspor videre

Hvem? og Hvorfor?

De to spørsmåla kvernet i mitt hode. Særlig var jeg interessert i hvorfor. Spørsmåla virket som lyskastere inn i min fortid, til de institusjonelle sammenhengene jeg hadde deltatt i. Utgangspunktet måtte være de utrolige hendelsene ved STAMI i 1989: kollektive anklager og påstanden om mine prinsipielle synspunkter. For disse synspunktene, for mine ytringer, var arbeidslivets sterkeste sanksjon tatt i bruk. Og dette skjedde ved Statens eget arbeidsmiljøinsitutt.

Fra 1989 gikk det etter min mening to hovedspor videre. Disse skulle jeg nå orientere politiet om. Svarene både skulle og måtte finnes. Med politiets hjelp. Tenkte jeg. Vi nærmet oss politihuset.

Rettsstaten – det sivile samfunn

Allerede da de hemmeligholdte anklagene kom for en dag, valgte jeg å se på situasjonen med et distansert blikk. For dette gjaldt ikke bare meg som person. Jeg skulle derfor møte situasjonen med min faglighet. Jeg valgte å se på utfordringene som var ”kastet” på meg som prosjektutfordringer. Med en prosjekttilnærming ville jeg kunne omdefinere den tvangssituasjonen jeg var kommet i. Tenkte jeg. I det minste gjøre situasjonen mer levelig, og kanskje også faglig interessant og politisk viktig. Jeg kunne se på situasjonen som et laboratorium for det prosjektet som jeg ikke hadde valgt, men som hadde ”valgt” meg.

Av Jarl Ellingjord hadde jeg dessuten lært, at ting, som isolert sett er svært ubehagelige, kan framstå på en annen måte hvis vi betraktet dem som hobby. Jeg var brutalt blitt trukket inn i

”laboratoriet” på nytt. Nå var det tid for kombinasjon av forskning og hobby. Øvelse gjør mester.

Ellen og jeg har øvet mye. Vi hadde overlevd så langt, som Odyssevs. Den ”mast” som vi hadde bundet oss til var tilliten til den norske rettsstaten og tryggheten på våre verdier. Ikke for å kunne nyte sireners sang. Men for å kunne tåle ”seilasen”. For å kunne forstå. For å få satt en stopper for plagingen fra den bornerte og skingrende umusikaliteten som de maktarrogante ”forvaltningssirenene” hadde invadert vår livsseilas med. Vi tvilte aldri på at vi hadde Det sivile samfunnet i ryggen. Der kunne vi hente støtte. I tidens fylde. Var det nå?

Vendingen

Etter mange tusen, og litt fler enn en søvnløs natt, nærmet vi oss tidens fylde. Transporten til politihuset burde være den siste etappen i den løypa jeg hadde valgt. Tenkte jeg.

Demokratiske bakeveierfaringer

Da politiet dukket opp midt i lunsjen, hadde Ellen og jeg allerede et visst grunnlag for å kunne ta også denne galskapen med fatning. I 1989, og i tida etter, har vi hatt opplevelser med kafkaske dimensjoner. Vi valgte tidlig å styre unna psykologisering og begrepet ondskap. I stedet valgte vi å se på dumhetene og galskapen vi opplevde med en forskende holdning og et reflekterende humoristisk skråblikket; *jo verre - jo bedre*. Med en slik holdning skulle vi i tidens fylde kunne transformere overgrepsopplevelsene til læringbidrag, til innsikt. Overgriperne kunne ses på som rådataleverandører i et grunnforskningsprosjekt. Å utforske dialogens grenser og å transformere trakassering til innsikt, til teori. Det er vel ingen ueffene oppgave. Kanskje Hannah Arendts tese om systemlojalitet og feighet har noe for seg også i denne sammenhengen?

Ellen har forresten for lengst innrammet den samme problematikken: *Det må være noe smått og grunnleggende galt med personer som bruker så mye energi, og i så mange år, for å hindre deg i å gjøre det du er kvalifisert for. Og det i en sak som for lengst er entydig oppklart og løst.*

Fakta eller fiksjon?

Dokumentasjonen viser at Kafka-prosesser fortsatt igangsettes. Men også at ”Rocambole ikke er død”.

Wenn man eine Reise tut

Da vi kjørte opp den lille bakken mot politihuset følte jeg meg godt forberedt. Jeg hadde gjennomgått min faglige og institusjonelle fortid for å finne svar på de gnagende spørsmåla. *Wenn man eine Reise tut, kan mann was erzählen.* Nå var jeg klar til å fortelle om de spor som jeg mente ville lede politiet til den skeivt sammenskrudde angiveren. For noe måtte jo være galt med den som hadde pekt på meg som en potensiell morder.

Det kan ta lang tid før du kommer hjem igjen, var sjefen for utrykkingsenhetens beskjed i det vi dro hjemmefra. Da skal jeg be Ellen hente fram Peter Weiss sin roman: *Motståndetes estetikk.* Tenkte jeg. Jeg tror det var noe i den som dreide seg om hvordan fortiden kan dukke opp på nytt.

Ufullendt

Da jernporten slo igjen i politihusets bakgård hadde jeg opplegget klart. Politiet skulle få en grundig orientering. Men hele historien, og konsekvensene av 1989-overgrepet, kunne ikke belyses i en samtale. Men dagens avhør – eller forhør? - skulle bli en god begynnelse. Det skulle politiet snart få oppdage. Selv uten medbrakt dokumentasjon. Derfor måtte min orientering i dag bli som fortellingen i 1000 og 1 natt; ufullendt.

Det betyr imidlertid ikke at søkingen etter svaret på hvem og hvorfor er forlatt. Det er fremdeles viktig. Det finnes minst 999 og én muligheter igjen til å fullføre historien. Kanskje trenger jeg bare én for å overbevise om at personlig empiri kan være like spennende som fiksjonslitteratur.

Ettertanker

Fra indring til ytring

Tiden i politiets bil hadde vært vel anvendt tid. Turen bekreftet ”Løbrekkmodellen”, erkjennelsen fra den refleksive lufteturen som endte i grøftekanten da jeg i for stor fart var på veg til skolebussen. Denne kjøreturen i politiets forvaring hadde tatt atskillig lengre tid. Men tankearbeidet hadde vært like intenst. Å kunne sette ord på de tankene som i lynfart raste gjennom mitt hode, bevegelsen fra indringer til ytringer, krever mer tid og et større format enn et kort essay. Denne fortellingen har derfor bare gjengitt en brøkdeler av eksemplene og noen av tankene.

Overskridelse

Men utforskningen og refleksjonene underveis til politihuset hadde likevel gitt et tydelig ”biprodukt”; en midlertidig målforskyvning; fra jakten på hvem og hvorfor, fra ønsket om konkrete kunnskaper, til læring og innsikt. Som i all utforskende virksomhet kan vi komme fram til overraskende resultater. Under skrivingen gjorde jeg en oppdagelse, eller snarere en erkjennelse; jeg fikk bekreftet at skriving kan være forskning. Denne teksten kan derfor avsluttes med et læringsresultat; en dypere forståing av bevegelsen fra erfaringer og indringer, til ytringer og innsikt. Fra den erfaringsbaserte, tause intuisjonen og til verbaliserbar kunnskap.

Å transformere enkelterfaringer til kunnskap, er både tid- og arbeidskrevende. Og nødvendig for at våre erfaringer skal kunne bidra til de neste læringsnivåene; til innsikt og visdom. Både til individuell og institusjonell visdom og klokskap og til samfunnets klokskap. I en tid da lukkede nettverk ekspanderer og fortrenger allmenmoralen, og våre utdanningsinstitusjoner blir kolonisert av New Public Management, av målstyring og bedriftsøkonomisk-administrativ rasjonalitet og av en snever forståelse av akademien, er dette en påtrengende oppgave. Særlig for de profesjonsutdannende høyskolene, de som burde gå foran i å opparbeide forståelsen for de verdiforankrede og praksisformidlede kunnskapsformene: Den type praktisk kunnskap, dømmekraft og klokskap som læres gjennom deltaking. Også den type kunnskap som ikke, eller vanskelig lar seg verbalisere. Den type kunnskap som Aristoteles omtalte som *phronesis*.

Sigurd Haga er født 1940 og er fra Strand i Ryfylke. Han har lærerutdanning og hovedfag i Sosialpedagogikk fra Universitetet i Oslo og er nå forsker ved Høgskolen i Oslo. Han har lagerfaring med undervisning og kreativ nyskriving på de praktiske fagenes egne premisser, bl.a. fra opparbeidingen av Sosialpedagogikk ved Universitetet i Oslo og fra grunn- og videreutdanninger ved flere profesjonsutdanninger. Han har vært undervisningsleder ved Arbeidsforskningsinstituttene/Statens arbeidsmiljøinstitutt, med ansvar for utviklingen av Statens grunnkurs for bedriftshelsepersonell. Han var sentral aktør ved planleggingen av Arbeidsmiljøskolen for faglig tillitsvalgte på Sørmarka.

Aase Stabell: Legetabber på godt og vondt

”Det var annerledes å sitte på venterommet denne dagen. Fastlegen hennes gjennom mange år, hadde pensjonert seg. Det knyttet seg derfor stor forventning og engstelse til den nye legen. Ville han ”være tilstede” for henne. Dette hadde aldri vært noe problem med dr O. Riktignok var det mange sider ved den uforutsigbare helsetilstanden hennes som fortsatt var uavklart. Siden serumjernet hadde vært nesten på bunnivå like etter jul, var det viktig å få fulgt dette opp.

Det hadde også vært vanskelig å bli trodd på at hun var blitt bitt av en flått i januar. Men flåtten overvintrer godt i en sølvgran, og for en som tidligere har erfaring med slike bitt, var det ikke vanskelig å gjenkjenne de lange innsektbena som boret seg inn i huden. Ikke var det vanskelig å mistenke at de intense muskelsmertene som kom etter hvert, kunne ha med bittet å gjøre. Dr O hadde rekvirert en ukes antibiotika kur. Det hadde dempet symptomene. Men den stadig pågående mentale trettheten som hadde vært særlig fremtredende etter jul, forble et uløst mysterium. Hun hadde ikke tenkt å nevne flåttbitt for den nye fastlegen nå, han kunne være like skeptisk som mange andre når flåttbitt ble nevnt. Det var nok av annet å ta fatt på. Hvert halvår ble det tatt prøver for å se om Sjøgrensykdommen hennes viste noen avvik, men her var det ikke noe galt, ble det sagt.

Besøket hos den nye fastlegen denne junidagen var godt forberedt. Som vanlig hadde hun skrevet opp sakene i stikkordsform:

Sak 1 og mest vesentlig var ønsket om å få tatt MR pga. tiltagende mental tretthet og nedsatt konsentrasjon, og problemer med motorikken. Det var også et poeng at hun nærmet seg 80, med de mange forskjellige tilleggsproblemer som kunne opptre da.

Sak 2 Sjekk av serumjern og hvilken relasjon dette har til Sjøgren primær, diagnostisert i 1994.

Sak 3 For to dager siden oppstod en ”kink” i ryggen. Den var ganske smertefull.

Endelig ble hun kalt inn, en halv time forsinket; det var ikke uvanlig. Ryktene om den nye legen sa at han la vekt på å bli kjent med sine pasienter. Han valgte innledningsvis å gi en oppsummering av tilstanden hennes. Det imponerte.

Han startet imidlertid på denne måten; oppsummerte noen spredte, men forbausende nok, helt uvesentlige og feilaktige punkter fra tidligere sykdomshistorie.

Forhøyet blodtrykk hadde aldri vært et problem hos henne. Nå ble det trukket frem. Sjøgren ble definert som gikt og var ikke av vesentlig betydning, påpekte han. De mange lungebetennelsene med påfølgende antibiotika kurer var til hennes store forferdelse heller ikke noe å bry seg om. Videre var han forundret over at hun fremhevet alderen sin.

Da hun endelig slapp til med sine tre saker, avfeide han sak 1 som ikke aktuell. ”Stikk frem tunga. Her er det ikke noe cerebralt”. Sak 2 var grei. Det skulle tas blodprøver, men det var sak 3 som vakte den store interessen. ”Ryggproblemer skjuler ofte en nyresvikt. Det må tas spesielle blodprøver.” ”Ja, men jeg har jo ofte muskelsmerter og de mange lungebetennelsene har vel påvirket mellomgolvet og gjort det slapt?” ”Du må huske på at du bare har femten minutter til disposisjon her inne. Tiden er snart ute. Kom tilbake om en uke.”

Den siste replikken fra legen gjorde henne så perpleks at hun glemte hva hun skulle si. Hun glemte å spørre om smertestillende, og vandret ut fra kontoret med laboratorierekvisisjonen i hånden, ganske fortumlet.

En uke senere var hun igjen på plass. Da var smertene svært fremtredende. Ryggen var begynt å krumme seg, og hevelsen i bena var tydelig. ”Har du vondt i ryggen?” utbrøt legen forundret da han kom for å hente henne. ”Denne gangen har han ikke sjekket dataskjermen sin. Han husker ingen ting fra forrige besøk. Hvordan kan jeg trenge gjennom til ham?”

Da smertestillende medikamenter ble diskutert, skar det seg fullstendig, og hun fortalte at hun ikke kunne bruke ham. ”Men du må da høre på legen. Det er jeg som sitter med kunnskapen.” ”Nei, ikke denne gangen. Du hører jo ikke på meg.” I det hun går ut gjennom døren, utbryter han ”Men du må da ikke være så sur.” ”Nei, jeg er ikke sur. Bare dønn fortvila.”

Hun skiftet ganske straks til en av de andre nye legene på samme legekontor, men han var på ferie. Heldigvis steppet den pensjonerte, tidligere fastlegen hennes inn som vikar, nå var han full av pågangsmot og ikke så nedkjørt av daglige gjøremål. Han jobbet iherdig for å finne årsaken. Det ble allikevel mye prøving og feiling. Han var opptatt av de hovne bena som nå liknet på løveføtter, og ville utelukke hjerteproblemer først. Resten av sommeren bestod av innfløkte hjerte og kar-undersøkelser flere ganger i uken, det ble beordret spinalpunksjon for å utelukke flåttinfeksjon, uten at dette ble tatt til følge på sykehuset på grunn av stor risiko og ikke sikre prøvesvar. Endelig viste en benmargsprøve at hun hadde stor produksjon av en farlig M-protein, som kunne føre til benmargskreft. Resultatene av en nyrebiopsi i Drammen sendte henne heldigvis tilbake den dyktige, kvinnelige hematologen i Kongsberg, som endret diagnosen fra kreft til en meget sjelden systemsvikt sykdom som egentlig ikke finnes på våre breddegrader. At årsaken fremdeles var uklar, og som kanskje ikke direkte hadde med Sjøgren syndrom å gjøre, måtte hun leve med. Kanskje ble det en del prøving og feiling underveis for å finne den mest hensiktsmessige behandlingsmetoden, men å være i gang var betryggende, syntes hun. At det ikke tidligere var blitt tatt røntgenbilder av ryggen som kunne ha utelukket den uheldige utviklingen av flere kompresjonsbrudd, skyldtes flere omstendigheter, skjønte hun, men hadde den arrogante første nye fastlegen sendt henne til røntgen da hun kom dit 20.juni, kunne dette ha vært avklart tidligere og stoppet ved bare ett brudd.

Etter mange vidervedigheter lød den endelige diagnosen tre måneder senere: tre kompresjonsbrudd i korsryggen, og en uforutsigbar systemsviktsykdom som måtte behandles med cellegift og kortison. I tillegg måtte en langvarig og iherdig opptrening av ryggen til for å styrke all muskulatur i kroppen som kunne dempe den uheldige utviklingen av kropps- holdningen.

Aase Stabell, (f.1933 i Kristiansund N), utdannet sykepleier med embetseksamen i sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo (UiO), samt cand. mag grad med fagene engelsk, nordisk og psykologi ved historisk/filosofisk fakultet, og en bachelorgrad i litteraturvitenskap ved humanistisk fakultet, UiO. Hun er nå pensjonert førstelektor fra Avdeling for sykepleier- utdanning, Høgskolen i Oslo, og er for tiden tilknyttet Seniorkompetansesenteret, Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har publisert en rekke artikler vedrørende relasjonen sykepleier - pasient. Hun oppnådde i juni 2012 Mastergraden i Allmen Litteraturvitenskap ved UiO.

Asfrid Lønstad: Mennesket - livet og tuberkulosen

Han satt i senga. Høyt sengeleie. Pustet tungt og hørbart, på tross av surstofftilførselen fra kolben ved siden av senga. Det suste fra slangen og nesekateteret. Voldsomt kom hostetakene. Jeg sto der. Så hvor han slet for å få nok luft. Jeg hilste forsiktig og spurte:

”er det noe jeg kan gjøre for deg, hjelpe med, noe du ønsker?”

Han sendte meg et sint blikk, pekte mot døren og skrek; ”nei - ut!”. Jeg prøvde igjen, - om han ville ha noe å drikke? ”Nei, gå!” Jeg nølte, men følte at det var riktig å gå.

Uroen satt i meg. Mannen var svært dårlig og meget sliten. Etter en liten stund gikk jeg tilbake, opp trappa til 2. etasje, banket på døra, og gikk inn. Mannen satt fortsatt i senga. Overkroppen bøyd til den ene siden. Hodet hang ned på brystet. Nesekateteret satt på plass. Det suste fra surstoffet som gikk for fullt. Jeg grep om håndleddet. Ingen puls! Han var død.

Han døde helt alene, bitter og sint. Bare 45 år. Ville gjerne hjulpet. Om ikke annet – så bare vært der. En dyp tristhet fylte meg. Jeg slo av surstoffet, og rapporterte til mine overordnede. Dette hendte en sommerdag i 1954. Jeg synes ennå jeg kan høre suset fra surstoffet som gikk for fullt. Det første dødsfall jeg opplevde, var pasienten jeg ikke kjente, og som jaget meg bort, like før han døde.

Hva var det som førte til at dette minnet plutselig dukket opp i min hukommelse, høsten 2011? Jo, det skyldtes brevene jeg fant i den gamle brevordneren. Jeg lette etter noen dokumenter. Jeg fant det jeg lette etter, men også noe mer. De gulnede brevene lå sammenbrettet i brevordneren, skrevet med blyant på dårlig kladdepapir. Brevene var fra Anna, da hun var pasient på Sanatoriet. De var skrevet i tiden mellom 1942 og 1944. Fem brev til hennes gamle far, og to til søsteren. Anna døde av tuberkulose i 1944. Også hun, ble bare 45 år.

Helseheimen i 1954

Jeg hadde vært gjennom første året av sykepleierutdanningen og skulle ha tre måneders praksis i sykepleie til tuberkuløse pasienter ved Helseheimen. Hit kom mennesker med langt

fremskreden tuberkulose. Helseheimen var ofte ”siste stopp” når ingen behandling kunne stanse sykdommen. Jeg husker ikke hvor mange pasienter som hadde sitt hjem der, kanskje 25 – 30 personer. Aldersspredningen var ikke stor. De fleste pasienter var i 40 – årene. Det var ett unntak, en gammel dame på 92 år. Hun var der fordi hun var smittebærer og gammel. Hun bodde sammen med en annen kvinne. Jeg kan ikke huske at der var flere kvinnelige pasienter der.

Helseheimen hadde et hjemlig preg. Der var en stor hage og en tomt som rakk ned til sjøen. Det var pasientrom både i første og andre etasje. Pasienter som var oppegående, kunne gå til felles måltider og ut i hagen, mellom perioder hvor de måtte holde sengen. Andre var svært medtatte og lå for det meste. Hosten var plagsom. Mye slimdannelse, ofte med blodspor og pustebevis. Surstoff kolben stod fast hos flere.

Det er selvsagt mye jeg ikke husker fra dette stedet, men den vennlige atmosfæren kan jeg minnes. Det var en god tone i miljøet. Dette skyldtes først og fremst lederen, en meget generøs sykepleier. Hun var inkluderende og dyktig uten å være redd for å miste sin autoritet. Det var ikke alltid en kombinasjon vi møtte på ulike praksissteder i 50-åra. Til tross for strenge krav, og stor fare for smittespredning, var det godt å være sykepleierelev på denne helseheimen.

Smittefaren gjorde livet meget krevende for den syke. Nødvendige tiltak for å hindre spredning førte til at mennesket mistet kontrollen over eget liv. Tap innen flere livsområder var nok den brutale virkelighet for mange, uavhengig av alder. Den som var syk kunne ikke selv bestemme sin tilværelse fra dag til dag. Livet var satt på vent. Håpet om å bli frisk var meget usikkert for mange. Å bli sint og bitter over livssituasjonen var forståelig. Datidens behandling var utilstrekkelig for å ta knekken på tuberkulosen. De nye medikamentene var kommet, men ennå utviklet på et relativt tidlig stadium. Noen ble friske, for andre var det lite håp. Det ble et liv preget av lidelse og krevende restriksjoner, isolert fra familie og venner. Kanskje alene langt fra hjemmet? Hvordan klare å ta inn at hjelpen som var tilgjengelig var usikker, og for noen kommet for sent.

Jeg husker en annen svært syk mann jeg møtte på helseheimen. Han snakket ofte om sin familie, savnet av kone og barn hjemme. Det gjorde sterkt inntrykk. Han hørte til de pasienter

som bar sin sykdom og tilværelse på en stillfarende og tålmodig måte. Vi som var sykepleierelever diskuterte ofte hvor vanskelig og urettferdig sykdommen og livet var for de som ble rammet.

En ofte brukt klisje i denne sammenhengen er: *”Det er ikke hvordan du har det, men hvordan du tar det som er viktig.”* Jeg tror det handler om begge deler. Når det gjelder tuberkulosen i forrige århundre så handlet det avgjort også om hvordan ”du har det.”

Fattigdommen var den største årsak til utbredelsen. Slik det er på verdensbasis også i dag. Ulf Dahle fra Norsk Folkehelseinstitutt, sier at hans ti punkter for å bekjempe tuberkulosen består alle i å bekjempe fattigdom! Likevel, mennesker fra alle lag av befolkningen kunne bli smittet. Lungetuberkulosen kunne en ikke vegre seg helt mot. ”Mycobacterium tuberculosis”, var bakterien som var skyldneren til den eneste smittsomme formen. Den som angriper lungene gjennom luftveiene. Mennesket blir smittet ved å puste inn bakterien fra omgivelsen.

Mannen som døde i 1954

Hvordan tok han det? Og hvordan hadde han det? Jeg var ung og kjente ikke mannen. Hadde hilst på ham, men ikke snakket med ham. Og hva viktigere, han kjente ikke meg. Det måtte oppleves meget vanskelig, kanskje uforståelig for ham at den som kom og tilbød hjelpen var fremmed. Spørsmålene er mange. Hadde han ikke familie? Eller var ikke familien kontaktet? I tilfelle hvorfor? Var det fordi han hadde vært så svak over lang tid, og derfor ikke i noen akutt forverring? Det var ikke tegn til ”blodstyrning” da jeg fant ham. Døde han av hjertestans siden det ikke var blod å se der han satt i sengen? Hvorfor ble det ikke en erfaren sykepleier som kom?

Nå kan jeg bare spekulere. Toleransen for sykdom, og å være overlatt til seg selv, var nok større den gang enn i dag. Det var skjebnen for mange. Individet var ikke fokusert slik det ville vært i nåtid. Sykepleiereleven måtte lære seg å møte de vanskelige situasjonene. Det var slik livet var.

Mannens bitterhet og sinne, var forståelig. Hans tanker og følelser var kanskje noe han bare holdt for seg selv. Så kom en fremmed ung person for å hjelpe. En han ikke kjente, og som

han kanskje ikke tillat noen forutsetninger for å kunne hjelpe. Kanskje følte han seg helt alene i en verden av mennesker som var redd for å komme for nær? Den eneste kontrollen han hadde, var å kunne bestemme hvem han ville se på sitt rom. Derfor var det hans klare rett å kunne be det fremmede mennesket om å gå. Hvordan var han tidligere blitt møtt der han levde alene på sitt sykerom? Var det noen som spurte hvordan han egentlig hadde det? Eller var ikke det aktuelt den gang i 1954? Hadde han heller ingen tro som overskygget manglende håp?

Betydningen av å møte pasientene med respekt og empati, var vektlagt i utdanningen, men forberedelsene til å møte mennesket med tuberkulose var på langt nær god nok. Generelt sett var folk svært redde for smitte, og distanserte seg fra de som var syke. Selv om vi var vaksinert, satt smittefaren sterkt i oppmerksomheten i forhold til pasientene. Samhandlingen var viktig. Det å gi praktisk hjelp når det trengtes, var vår soleklare plikt. Kommunikasjonen var mange ganger krevende. Ekstra fordi menneskene der var i en unntakstilstand. De var internert, og isolasjonen preget deres atferd. Det var forståelig på grunn av det strenge regimet. Det innebar at vi også måtte ta vare på oss selv, og følgelig holde nødvendig distanse. Alle måtte forholde seg til forskriftene. Det var ikke lett å være menneske i et så strengt system. Ved stell og sengeredning måtte vi bruke munnbind. Det var i seg selv med på å skape distanse, og bidro til å understreke avstanden mellom de som var syke og oss friske.

Jeg kom til å tenke på behandlingen av det farligste smittestoffet på helseheimen, innholdet i spyttekrusene. Det hadde ikke noe å gjøre med forholdet til de syke, men nettopp til tiltak mot spredning av smitte.

På skyllerommet var det montert en elektrisk ”spyttkoker” på veggen. Alle spyttekrus ble hver dag samlet inn fra sykerommene. Innholdet tømt i kokeren, og krusene i en annen koker. ”Bakteriedrapet” tok 20 min. Så kunne restene kastes. Det er vel ikke for mye å si at dette var en ekstra udelikat sak. Men det var et meget viktig påbud. De fleste tiltak ble styrt av regler og forskrifter for hvordan en skulle opptre, for personalet, så vel som for de syke. Smittefaren var ”monsteret”.

Det var beundringsverdig hvordan mange likevel klarte å akseptere at det strenge regimet var nødvendig. Mange slet, og noen klarte ikke å forsones seg med kravene og det håpløse i

situasjonen. Noe av dette beskriver forfatter Dag Skogheim i bøkene, ”Tæring” i 1988, og ”Blod på hvit rose 2012.

Budskapet i Annas brev

I de gamle brevene fra Anna, skrevet ca. ti år før mitt møte på helseheimen, er ikke smitten det sentrale i innholdet. Her er det et helt annet fokus på livet i sanatoriet for henne som alvorlig syk av tuberkulose. Det var innholdet i Annas brev som førte til at jeg kom til å huske opplevelsen fra Helseheimen. Kontrasten mellom hun som skrev brevene, slik jeg oppfattet det, og det mennesket jeg møtte den gang, trigget min hukommelse. Et liv uten håp om en framtid er ikke det sentrale. Det viser dette siste brevet Anna skrev til sin far, datert 29. 09. 44:

”Kjære far.

For lenge siden skulde jeg ha skrevet til deg, men det har ikke blitt. Det er jo bare tiltak som mangler, for så dårlig er jeg jo ikke at jeg ikke kunne ha skrevet, selv om jeg ligger.

Ja det er nu nokså lenge sengen har vært fast oppholdssted, men det går det også.

Når jeg har nogen gode blad og bøker og bibelen, ikke å forglemme, så falder tiden ikke så lang. Har mange ganger siden sjukdommen kom, tenkt for en stor nåde det er av Gud at jeg har fått tatt imot hans rettferdighet i Kristus Jesus og daglig kan ta min bibel og fordype mig i hans ord, som i sannhet er mat for sjelen, og hjertet blir fylt av takk og lov for uutsigelige nåde. ----

Dagen heller efter menneskelig beregning for oss begge, det er vel tvilsomt at vi møtes mer her nede, men mitt håp er at vi må møtes i de evige boliger hvor ingen sykdom og ingen skilsmisse skal være mer. Det blir mange ganger ensomt og stille. Men da er det godt å vite at Jesus er de ensommes venn, og i stillheten kan vi høre hans stemme som aldri før, for da når alle andre lyder er forstummet blir vi lydhøre når han taler. Jeg er takknemlig til Gud at jeg får lov å legge mitt liv og min framtid i hans hånd for hver dag som går, så får han la levedager bli korte eller lange etter som han ser tjenlig”

Lev vel kjære far! Gud styrke deg til sjel og legem!” ----

En dyp tro gjennomsyrrer alle brevene. Det synes å være viktig for å holde ut lidelsene i en livstruende tilværelse. Hun har så sterk tro at det hjelper henne å akseptere det som for andre synes umulig.

I Aftenposten høsten 2012 leste jeg om en doktorgradsavhandling ved Universitetet i København. 21 unge mennesker med en alvorlig kreftdiagnose ble intervjuet om hvordan sykdommen påvirket deres tro. Konklusjonen etter dybdeintervjuene var at en livstruende diagnose ikke førte til at pasientene søkte etter religiøse forklaringer hvis de ikke var troende fra før de ble syke, men at sykdommen kan styrke troen blant dem som var religiøse før de ble rammet av kreft.

Anna hadde sin tro før hun ble syk. At troen også ble sterkere på grunn av sykdommen synes å være tilfelle. Den psykiske belastningen ved å ha tuberkulose den gang, med lite håp om å bli frisk, var skremmende å forholde seg til. Hvordan klare det? Anna synes å ha denne styrke. Hun innser at hun ikke har kontroll over sin sykdom, men har kontroll over opplevelsen av den. Hun har et langsiktig perspektiv, med evig liv som mål. Ikke bare det, hun evner også å se andre mennesker i sin nærhet. Dette er reflektert i brevene, både til far og søster. Hennes omsorg for sin gamle og skrøpelige far, og andre mennesker, skinner gjennom i brevene:

”Her på rommet hvor jeg ligger, har en gammel kone ligget i over 2 år. Det siste året har hun ikke vært såpass at hun har kunnet stå på føttene. Hun har ikke akkurat hatt det letteste lodd i livet. 3 av hennes barn er død i tuberkulose, og flere har vært sjuke. Men alene Gud har sett til henne i hennes skrøpelighet og latt henne glemme, og legge bort det som har vært tungt og stritt, er så tålmodig og takknemlig for alt at det er rent rørende. Hun lengter nok etter å flytte til de evige boliger, men er tilfreds med at Herren vil komme i sin tid. Den legemlige død skal bare bli en overgang til det virkelige livet, det som vår sjel og ånd stunder etter hvor vi skal få være sammen med Faderen, Sønnen, englene og alle de frelste som har tatt imot Guds nåde i Kristus Jesus.”

Anna tillegger også medpasientens tap av hukommelse som en hjelp fra en barmhjertig Gud. Hun hadde ikke bare et håp om liv etter døden, men hadde full visshet. Tro og håp synes å være sammenfallende, og skapt gjennom troen på en framtid etter den legemlige død.

Anna var også inne på krigen og konsekvensene for mennesker:

”Med maten er det efter omstendighetene tålig bra, selv om de forskjellige ”erstatninger” mange ganger har vanskelig for å gli ned. Tross alt; vi har meget her i landet å være takknemlig for; mat og drikke har vi hat til denne tid, og lite av krigens gru og redsler, i forhold til mange andre nasjoner. ----

Er det ikke svært til ulykker på Andenes? Alle som er blitt husville, og alle de som har volt sin død på en så selvforskyldt måte. Det fylle, det fylle, at det skal ha slik makt over folk. Ja stakkars folk som har mistet hus og heim og sine kjære. De har tunge dager å gå i gjennom” -

Det ser ut til at nettet snører seg mer og mer om det norske folk. Hva vi har foran oss vet vi ikke. Norges skjebne beror ikke på den hjelp vi kan få her eller der ifra, men på den levende Gud og det forhold vi som nasjon stiller til han. Å for et ansvar vi har her; aller mest vi som er kristne, men vi har og en forrett. En far og en frelser å gå til, et håp å se frem til, en åpen himmel bak død og grav.” ----

Så forteller hun til sin far hvor mange ganger de har hatt andakt i uken, hvordan det foregår, og hvem som har vært der. Hun synes det er synd at han ikke har samme mulighet til å delta i andakter. Han er gammel og skrøpelig etter et langt liv med slit som gårdbruker med en stor familie.

I de to brevene til sin søster åpner hun noe mer opp for sin egen tilstand, men også her sett i forhold til andre, nemlig barna i familien, fra 19-1-44:

”Godt nytt år ønsker jeg dere alle sammen! Skulle ha skrevet før, men det har ikke blitt. Ja, takk for julehilsen og julegaver Det er bare så underlig alltid å ta imot og ikke ha noe å gi-- Hadde kjøpt noen julekort, før jeg fikk blødningen, som jeg hadde tenkt å sende til barna i familien til jul, når jeg ikke hadde noe andet. Men det blev ikke noe av. Lite orker jeg, og så måtte jeg jo ha dem opp i sengen å skrive på og hoste over. Da syntes jeg det var bedre å ikke sende dem. Hadde nok hatt lyst å sendt dem en hilsen til jul, for barn og barn glede hører sammen. Men dessverre det er nokk altfor mange barn i denne tid som har gjort kjennskap med død og nød og alt det som ondt er. ----

Å – hvor vi har meget å være takknemlige for som har fått beholde våre, og har det nødtørftige dag for dag. Vi tenker kanskje ikke så meget over det som vi burde, for en stor nåde det i grunnen er at vi kan ete oss mette hver dag, når det er så mange som sulter og dør av sult. Vi har nok lettere for å tenke på det vi mangler, glemmer som sangeren sier: "tell velsignelsene, en og hver, tell velsignelsene Gud gir deg, tell Guds gaver, nevne dem hver i sær og det vil forbause deg hva Herren gir."----

"Jeg har det bra, har i dag vært første gang på badet og gjort morgenstell etter 7 vekers forløp. Du vet så svær er jeg jo ikke, men det ser nesten ut til at jeg enda skal komme mig opp av sengen. Temperaturen holder mellom 37 – 38, omtrent som før jeg fikk blødningen. ---- Du kan tro det var rart etterpå jeg hadde vært så dårlig, det blev liksom å vende tilbake til noe jeg var ferdig med. Men Gud hadde vel en mening med det, jeg var nok ikke ferdig til å fare enda, noe som skulle læres og gjøres før det kom reisebud for godt. Så må dere ha det bra alle sammen. Kjærlig hilsen Anna."----

Dette var det siste brevet hun skrev, hun dør i løpet av året. Men som hun sier; hun har ennå noe hun skal lære. Hun har vært meget syk, påny hatt en blødning, og kan for første gang ta morgenstellet på badet etter 7 uker i senga.

Brevene, innholdet, språket og skriften, forteller at Anna var en meget ressurssterk kvinne. Hun var reflektert, og hadde en usedvanlig strek tro og evne til å finne mening og håp i en tilværelse som, sett utenfra, synes utholdelig. Hun kunne ikke ha kontroll over sykdommen og sitt ytre liv, men hun hadde grep om sin opplevelse av den, og sitt indre liv og tenkning. Det hun gjorde for å mestre sin vanskelige livssituasjon og tilværelse var basert på en tro som er vanskelig å fatte. Den ga henne verdighet. Den ga henne livsmening og evne til å se seg selv og andre i en uforutsigbar tilværelse. Det var krig i landet. Hun reflekterte over tilværelsen for andre, sin far, medpasienten, barna i familien, krigssituasjonen med lite mat og nød for andre mennesker og nasjoner.

Det jeg ser er at hennes tro virker. Den fører til mestring. Tenk positivt, dagens mantra. Det er det hun gjør. Hun tenker positivt ut fra sin tro, men har realisme i sin faktiske situasjon. Hun aksepterer den, og er trygg på at Gud gjør det beste for henne. Noe skal læres og gjøres, sier hun selv, før hun får sin langsiktige belønning. Visjonen om noe som er positivt, evig liv, i et

uendelighetens perspektiv. Hun ser seg selv og omgivelsene, andre og deres lidelse. Det vanskelige, syke og onde, er en overgang. Det kommer noe bedre.

Ville min erindring fra 1954 kunne vært virkelighet i dag, og ville brevene Anna skrev kunne vært skrevet av en Anna av 2012? Neppe, men kanskje ikke helt utenkelig?

Hvordan hadde slike tilstander vært i dagens samfunn, med krav om rettigheter og menneskelig verdighet? Samfunnet er forskjellig på svært mange områder; behandlingen, teknologien, kulturen, kunnskapen og metodene. Men menneskenes følelsesliv var og er vel det samme? Vi kjenner på håpløshet knyttet til uhelbredelige sykdommer også i dag. Vi som hjelpere har nok mer kunnskap om muligheter, relasjoner og kommunikasjon, enn den gang. Men en sak er like sikker i dag som da. Alle kan bli rammet av alvorlig sykdom, og vi vet alle skal dø når tiden kommer.

Menneskelige reaksjoner er gjenkjennelige, både mannens reaksjon i møte med sykepleier-eleven i 1954, og Annas reaksjon på sin livssituasjon ti år tidligere. Hvordan klare å bevare sin verdighet når det er lite håp? I dag kan vi behandle tuberkulosen, men det er fortsatt uhelbredelige sykdommer som mennesker må forholde seg til. Igjen; det er både hvordan en har det, og hvordan en tar det som har betydning for opplevelsen av det uunngåelige. Noen klarer også i dag å akseptere og mestre sin livsopplevelse, selv når det for andre ville være mest forståelige med sinne og bitterhet, kanskje depresjon? For igjen, sykdom kan ramme alle. Det synes å være viktig å ha en form for aksept for det uunngåelige som hender, og/eller håp og tro som gir mening. Noe utover seg selv og sin situasjon? Annas brev vitner om en livsopplevelse og tro som både, aksepterer og sprenger, virkelighetens grenser?

Så tilbake til det som ble så avgjørende for at jeg kom til å huske opplevelsen fra Helseheimen, mennesket med langt framskreden tuberkulose. Ikke nok med at dette vekket min interesse for hvordan det var den gang, men også for hvordan det egentlig står til med tuberkulosen i dag?

Selv om tuberkulosen er under kontroll i Norge, er situasjonen på verdensbasis en helt annen. I Aftenposten, Innsikt, høsten 2012 kunne en lese følgende: *"Norsk frykt for en gammel*

morder. Frykten for tuberkulose stikker dypt også her i landet. Skrekkscenariet er at tilstandene fra forrige århundre kommer tilbake.”

Vi ser og hører gjennom media at det dukker opp tilfeller av smitte. For eksempel, høsten 2012, ble det oppdaget to nye tilfeller i Oslo. Ved to forskjellige barnehager ble en ansatt rammet av tuberkulose. Det dukker av og til opp nye tilfeller i Norge, 300 – 400 pr år, i følge ovennevnte kilde.

Samme kilde hevder også at det i dag går flere hundre tusen nordmenn rundt med tuberkler, og at de fleste ble smittet da de var unge. Det blir videre hevdet at for noen av disse kan sykdommen bryte ut når allmenn svekkelse og alderdom inntre. 90 prosent av dagens pasienter har hatt smitten med fra andre land. Så selv om tuberkulosen er under kontroll i Norge, vil smitten kunne spres fra verden for øvrig på grunn av nordmenns reisevirksomhet, og innvandring fra fattige land.

Det hevdes at 2 milliarder mennesker på verdensbasis bærer smitten. De fleste i Sørøst Asia og Afrika. 95 prosent av tuberkulosestilfeller og dødsfall som følge, skjer i verdens utviklingsland. Det som også skjer i enkelte land, er at det oppstår antibiotikaresistente bakteriestammer. India er et land hvor dette er oppdaget. Skrekkscenariet er at utviklingen av utgaver som ikke lar seg behandle, skal oppstå. Slike rapporter har kommet fra både Iran og India. Det blir også hevdet at økningen kan være resultat av Hiv/AIDS. Det viser seg at Hivsmittede har svakere immunsystem, og er derfor mer utsatt for tuberkulosesmitte.

Er denne frykten for en gammel morder, tegn i tiden, - eller tegn i tide? Tuberkulosen skulle være tilbakelagt. Men den lever i beste velgående. Det er i dag den sykdommen flest mennesker dør av, på verdensbasis, etter hiv/AIDS.

Kan oppslagene i Aftenposten være et varsko om at tuberkulosen kan komme tilbake også til vårt land, for helt sikker kan vi vel ikke være?

<p>Asfrid Lønstad er født 1931 i Fauskevåg, Harstad. Sykepleierutdanning i 1956, lærerutdanning (sykepleie) i 1965 og hovedfag pedagogikk i 1981. Praksis innen sykepleiefag og ledelse, utdanning av sykepleiere på flere nivåer. Rektor sykepleierhøgskole, koordinator ved etablering av FoU-avd, SU, Høgskolen i Oslo. Pensjonist fra 1998.</p>
--

Lise Marie Lyng: Kjempet jeg for å bli frisk

Nettene kunne være lange. Jeg så for meg min egen bisettelse gang på gang, men det ble omsider en ny dag. Våknet til en virkelighet der det ble tatt temperatur og befalt å spise piller fra et plastglass. Magen var ikke glad for det. Den vrent seg. Begynte å sabotere pillene, utsatte inntaket til etter frokost. Da ble det bedre. Fikk påpakning fordi glasset ikke var tomt kl 0700. Lå hele tiden to piller etter skjema.

Kroppen fortalte meg hva den ville. Etter frokost befalte den tømning av tarmen. Hvis noen tror at det er en enkel manøvre så er det feil. Jeg snakket til meg selv: ta tak i dynen, få beina over sengekanten samtidig med at du reiser deg opp. Og så *hurra* -jeg greidde det. Gåstolen stod ved siden av sengen. Så bar det ut til rommet med hjerte på utsiden. Samme prosedyre tilbake og -puh- endelig få lov til å hvile. Kroppen sa den trengte en hvil og fikk det. Da kjempet jeg.

Hva var det på programmet i dag? Legevisitt? Familie og venner på besøk? Ja. Jeg var så heldig å måtte ordne kø blant dem som ville besøke. Orket ikke alltid ha to besøk pr dag. Det var gode møter, varme møter, humørfylte møter. De hadde forberedt seg.

En hadde med nypresset juice, en annen friske multer, og mat fra delikatesseforretning. Det smakte vidunderlig. Bitte små porsjoner, som ga meg lyst til å spise. Sykehusmat er ikke egnet for særlig syke mennesker. Bare spør Hellstrøm, gourmetmannen. Han har vært på sykehusene.

En spurte hvorfor jeg ikke ga opp. Svar: kroppen befaler. 1: Ta til deg næring. 2: bli kvitt avfallet. Dette gjentar seg dag etter dag. Klarer du det, blir du oftest bedre. I tillegg vil den røre på seg. Ut i korridoren. Gå *en* tur ned og så tilbake. Det er nok. Neste gang to turer, så tre og fire. En dag sitter du oppe en formiddag, og så er du oppe mellom hvert måltid.

Den vidunderlige dagen kom. Jeg skulle på rekreasjon. Med slange ut av kroppen kom jeg til et vakkert hus på landet med god kunst på veggene. Men det skjønneste var fuglesangen.

Aldri har kvitringen vært nærmere musikk i mine ører. Blåveis og hvitveis lå som et teppe over jorden i skogen. Det var som en åpenbaring.

Før jeg dro fra sykehuset hadde jeg fått beskjed om at de måtte fjerne slangen som holdt hus inne i en absess i buken. Det var lekkasje mellom tarm og buk. Absessen måtte tømmes uker tilbake i tid. Antibiotika ble ført gjennom vappen som var operert inn i brystet. Vapp og absess? Hva var nå det? Orker ikke forklare, men i ukesvis tre ganger om dagen fikk jeg «godene».

Tre leger satt på rad og sa de ikke visste hvordan det ville gå med meg når slangen ble tatt ut. Var jeg heldig gikk det bra, hvis ikke kunne de ikke gjøre mer. .forstod jeg det? Det gjorde jeg. Hadde lang trening. To store operasjoner, syk fra oktober til sent i april, mesteparten på sykehus.

De ville jeg skulle ta de to siste cellegiftkurene. Orket ikke. Kirurgene – det var to av dem – sa at alt ville være bortkastet hvis jeg ikke gjorde det. Jeg så bare en løsning. Det var ut av sykehuset. De bøyde hodene og gikk sin vei.

Jeg pendlet mellom sykehus og rekreasjonssted. De dro ut 5 cm av slangen for hver gang. To ganger på en uke. Tredje gangen fikk de ikke rensset kanalen ned til absessen. Det var full stopp. Såret hadde grodd, - fortere enn ventet. Jeg spiste meg opp etter et stort vekttap gjennom mange måneder. Meldte meg til fortsettelse med cellegiftkurene. Lyktes med dem, og JA. Det gikk bra.

Jeg er i full vigør på skrivekurs arrangert av min tidligere arbeidsgiver.

Lise Marie Lyng, forfatteromtale s. 120.

Aase Stabell: Helseapparatet vårt – til skade og til gavn

Etter mange år som sykepleier og tilsvarende i utdanningen, har tanken på å bli en langvarig og avhengig mottaker av helsetjenester fylt meg med stor skrekk. Jeg ville helst forbli på den andre siden av mottakerapparatet, de selvstendige og uavhengige, av de som yter. Slik ble det ikke.

Julen hjemme forløp ikke helt som forventet. Diagnosen lydende ”Systemsykdom med uforutsigbar forløp og diagnose, og med tre kompresjonsbrudd i korsryggen samt ett nytt brudd mellom skulderbladene” lød ikke oppløftende, men allikevel. Håpet om å gjøre det beste ut av situasjonen og kanskje oppnå mer enn forventet både når det gjaldt resultatene av den pågående cellegift/kortisonkuren, og ikke minst opptreningen av kompresjonsbruddene, satt sterkt hos meg, og jeg var meget aktiv så langt mulig. Men jeg er i stor grad avhengig av hvordan apparatet i helsevesenet fungerer i denne sammenhengen.

På julaften viste det seg et lite område med rødt utslett på den ene leggen; første juledag var forsiden på begge bena angrepet og merkbart rødt og hissig. For meg virket det som jeg hadde fått ”Rosen”, et utslett som må behandles seriøst når det gjelder personer med nedsatt immunforsvar. Jeg ventet allikevel med å ringe Kongsberg sykehus til tredje juledags morgen; men fordi jeg var pasient på cellegiftkur, hadde jeg såkalt ”åpen retur”. Etter avtale møtte jeg klokken ti i Mottagelsen denne tredje juledagsmorgenen, og nå begynner syv dagers sykehusopphold som satte tankene mine på nye spor.

Av og til kommer det noen spede takkeinnlegg i avisen fra takknemlige pasienter. De er ytterst få. Mange flere er klagene, ofte også svært berettiget. Men hvordan henger dette sammen?

At jeg uten ventetid kunne møte opp på denne måten og ble mottatt som om jeg skulle være en populær kjendis, ga en overraskende god følelse; jeg ble møtt, sett og bekreftet av sykepleierne i Mottagelsen. Følelsen av å bli ivaretatt ble forsterket da jeg etter tur ble midtpunkt for turnuslegen, avdelingslegen og lis.legens interesse. Utslettet på leggene ble

markert med en kraftig penn og jeg ble raskt informert om at jeg måtte tilbringe et døgn tid på observasjonsposten. Godt at jeg hadde gardert meg med ekstra utstyr, og godt å bli tatt på alvor. Mine protester gikk på at jeg ikke ville flyttes opp på den større avdelingen. Jeg skulle få bli der nede, men jeg kunne ikke forvente enerom; fra mine tidligere erfaringer av Mottagelsen som en åpen provisorisk stor sal hvor de fleste involverte pasienter hadde en lang vei til toalettet, syntes dobbeltrom som en overveldende luksus. Jeg ble plassert nærmest døren, men bak forhenget kom det kraftige hostelyder, intense lyder fra surstoffinntak og andre lyder fra en person i nød. Damen bak forhenget var nylig kommet hjem fra Syden med kraftig lunge- og nyrebekkenbetennelse, og jeg innbilte meg at luften i det tette rommet var full av bakterier. Ikke ideelle forhold for meg som måtte vernes mot slikt på grunn av et sterkt nedsatt immunforsvar. Hvorfor ble jeg plassert her? Jeg så jo at dobbeltrommet i hjørnet ved siden av var tomt, der ble det etter en liten stund innlagt en dame med hjerteproblemer, den lilla morgenkjolen var svært synlig. Etter å ha engstet meg gjennom natten fikk jeg alliert meg med en forekommende sykepleier som oppfattet problemet mitt, og jeg fikk flytte inn til den "lilla damen". Igjen ble jeg "sett, møtt og bekreftet" som jeg tidligere var blitt av de som nå hadde oversett mine behov. Hvorfor ble det slik?

Da er det vel den overordnede styringen som slår inn, eller var det en liten tanke hos den ene legen om at jeg ikke helt skulle ta over ledelsen her? Imidlertid ble jeg raskt satt på en syv dagers intravenøs penicillinur, som skulle ta knekken på utslettet. Oppholdet på Observasjonsposten varte bare et døgn til, i mellomtiden fikk jeg prøvd ut hvordan det var å forholde seg til tre forskjellige døgnskift med pleiere, noen viste seg godt orientert om mine rygg- kost og behandlingsproblemer, andre ikke. Det ble en utfordring for meg med den skrantende hukommelsen min og huske på hvem var hvem. Jeg som helst ville gjenkjenne hver enkelt pleier prøvde i samtalen stadig å repetere navnene deres. Miljøet var så lite at det var lett å få kontakt med folk, verre ble det da jeg ble flyttet opp til Medisinsk post.

Da var det ikke bare jeg som hadde utfordringer med hukommelsen, i disse juletider var det ikke bare redusert bemanning, mange av vikarene kjente ikke hverandre fra før, og det ble meldt sykdomsforfall. Betjeningen var derfor i utgangspunktet svært belastet, og det var vanskelig for dem å huske på den enkeltes spesielle behov og krav. Hvorfor er det tilsatt så knapp bemanning i en høysesong hvor nye pasienter med akutte problemer må forventes å øke? Er det "de lukkede øynes ønsketenkning hos øverste politiske hold og helsetjenestens

administrative medløpere” som slår gjennom, mens alle nivåer nedenfor blir utsatt for en kjedereaksjon og sliter på hver sin måte?

Oppholdet mitt med stadig flyttinger innenfor de mange gruppene på Medisinsk post var utallige, stadig skifte av rom og personale å forholde seg til forårsaket et ønske hos meg for å være synlig og rasjonell; jeg ble nok av og til av noen betraktet som en manipulerende masekopp. At det var mange ”engler” der var også en god opplevelse, og lett gjenkjennbar. Når du i løpet av natten får en halvtimes intravenøs penicillin flere ganger per natt, og av og til blodoverføring, er opplevelsen av å bli ivaretatt avgjørende. Å bli ivaretatt som jeg ble av enkelte av disse nattenglene, det gir en innblikk i hvem som har den nødvendige styrke, innsikt og egenskaper til å innfri disse verdiene som utdanningen forsøker å etablere hos deg. En sånn pleier var også en del av oppholdet mitt avslutningsvis. De siste to nettene opplevde jeg et liv i luksus på et enerom og med stor omsorg, men dog med trusselen i bakhodet om at jeg ble kastet ut på minuttet hvis noen trengte isolasjon. Det skjedde heldigvis ikke før siste dagen.

Da kom il meldingen om invasjon av svineinfluensapasienter midt i lunsjtiden, akkurat da mange av det medisinske personalet foretok den nødvendige legevisitt som var blitt forsømt under julehøytiden. Midt i denne travelheten måtte all ekstra mannskap kalles inn. Alle mine eiendeler ble kastet på sengen min, ble kjørt ut på gangen og jeg fikk bivåne at det kaoset jeg hadde observert tidligere nå var øket til orkans styrke. Senger ble kjørt frem og tilbake i korridoren, personalet ukjente for hverandre, spurte i øst og vest om hvor den og den pasientsengen var blitt av, jeg måtte tigge meg til et baderom med halvåpen dør hvor jeg med min dårlige rygg kunne kle på meg det aller nødvendigste. Mitt rom var på et øyeblikk gjort om til et isolat og den syke plassert der inne; personalet på gangen forvandlet seg til vesener kledd i blå plastikk, dekket med ansiktsmasker, og som smatt inn på isolatet for å ta seg av den usynlige. Den rolige og planlagte avskjeden min blåste opp i luft. I stedet fikk jeg beskjed om at de avtalene jeg allerede hadde fått, kanskje måtte utsettes noe. Nå måtte viktigere ting prioriteres.

Tankene mine går igjen tilbake til ”de øverste overordnedes ansvar for dette kaoset”. Kongsberg er en by med stor tilvekst av nyinnflyttede beboere på grunn av utdannings-tilbudene og arbeidsmarkedet for ingeniører og andre fagfolk. Behov for et innarbeidet, stabilt

og godt sykehus med erfarne spesialister og andre i nærheten er et forventet og økende krav, i stedet får vi nedlegging av sykehuset, intensiv- og fødeavdelingen som et nifst spøkelse som dukker opp fra tid til annet. Dette blir stadig møtt av iherdige protester fra distriktets befolkning og ansatte. Slår det gjennom? Dagens nyheter minner om at sykehuset blir nedlagt, og skal erstattes med et gigantsykehus som skal betjene store deler av Buskerud og Bærum. Kampen står på hvor nære Bærum det skal plasseres. I stedet for at det før gode sykehuset opprettholdes inn til slike ”drømmer” er blitt en holdbar virkelighet, tappes sykehuset for sine erfarne leger og andre spesialister, og en opplever slike tilstander av kaos som jeg beskuet i denne hektiske julesesongen.

Lokalavisen er gjennomsyret av protester mot det siste forslaget. En reise til Drammen i akutt nød vil fra ytterpunktene ta tre timer hver vei. Kongsberg sykehus med alle lag av faglige tilsatte har i mange år påpekt ved møter og demonstrasjoner, konsekvensene av nedleggelse før en meningsfull erstatning er på plass. Uroen stiger for hver dag, toppsjefens økonomi og markedsstyring har alt i lengre tid påvirket hverdagen for høyst kvalifiserte spesialister som blir påtvunget en mer ”effektiv” måte å jobbe på, noe som fører til frustrasjon og fremmedgjøring. Min utmerkede utenlandske spesialist som i mange år har vært ansatt ved sykehuset, er anerkjent på verdensbasis for sin spesielle ekspertise for min skumle systemsykdom. I alle år har hun ivaretatt sine pasienter på en omsorgsfull måte. Nå tar den påtvungne arbeidsmåten med uvesentlige registreringer knekken på energien hennes, og på slutten av dagen er hun så utkjørt at det nesten ikke er frugg igjen av tilstedeværelse. At vi er i tankene hennes skjer når hun plutselig senere ringer for å sikre seg mot at ingenting skurrer og alt går som det skal. Likevel har arbeidsbelastningen blitt så stor at det avviker fra de ideelle fordringer hun startet ut med, og hun synes tynget av alt det hun ikke får fulgt opp.

Kan man bare skyldte på markedsliberalismen og administrasjonens effektiviseringskompleks?

Selvfølgelig ikke, men det er fristende å gi den en vesentlig del av skylden. Det betyr heller ikke at jeg skal stoppe her, men følge utviklingen videre. Hvem går av med seieren? Og hvilken seier?

Aase Stabell, forfatterromtale s. 195.

Ellen M. Poulsson: På kanten

Døden kom plutselig. Jeg begravet min mann for en stund siden. Det ble en trist opplevelse, faktisk også for meg. Når du nå hører historien, vil du sikkert forstå. Det var som det hele var forhåndsbestemt av noe. Eller kanskje skulle jeg si, noen. Hva det var, vet jeg ikke. Kanskje du som står utenfor, kan forstå bedre. Kanskje du ser noe jeg ikke har sett ellet forstått. I så tilfelle må du fortelle meg hva du ser. Det er meget viktig for meg. Jeg strever etter å forstå det som skjedde. Det er vanskelig å være meg akkurat nå. Det er grunnen til at jeg skriver om det og har denne samtalen med deg. For at du skal hjelpe meg videre. Hjelpe meg til å forstå mer av de mange spørsmålene som innhenter meg hver dag.

Jeg starter med en innrømmelse - det hele kom overraskende på meg. Kanskje du vil si at jeg burde ha forstått, og det har du kanskje rett i. Men jeg var ikke forberedt. Hvordan i all verden skulle jeg ha vært det.

Unnskyld at jeg sier det, hvis du påstår at jeg skulle forstått det, forstår du ingen ting. Hører du hva jeg sier. Hvis du påstår det- da forstår du ingenting. Dersom vi skal finne ut av dette sammen, er vi nødt til å være direkte med hverandre. Slik jeg prøver å være nå. Jeg håper du er enig i det. Det vil bli umulig for oss å komme oss videre, dersom vi holder kortene tett mot brystet. Jeg tror at en gjensidig direkthet vil komme oss til gode. Er du enig? Du kan bare nikke med hodet, dersom du er enig.....Fint, jeg ser du nikker. Da sier vi det. Jeg er glad for at du sier deg enig.

Vi vil få store problemer dersom vi ikke forstår hverandre. Vi må være helt sikre på at vi forstår utgangspunktet på samme måte. Ellers vil vi ganske fort bevege oss i hver vår retning. Så hadde det hele vært bortkastet tid. Det er nok av personer rundt oss, som nettopp har de vanskelighetene. Som snakker og snakker og ikke hører på den andre. Som lever i sin egen verden - beveger seg i sirkler, kommer tilbake til utgangspunktet og ikke videre. Det er lett å gjøre det. Det er menneskelig. Mange gjør akkurat det.

Jeg forslår at vi kommer oss videre.

Det faktum at jeg ble enke, bør veie tungt, når det endelig punktum skal settes. Hva mener du om det spørsmålet? Er du enig eller uenig. Du kan nikke eller riste på hodet. Eller du kan si noe du også. Jeg blir sliten av å være den som snakker hele tiden. Jeg hører gjerne på deg. Det kan være du mener noe helt annet. I så tilfelle, er du hjertelig velkommen til å snakke. Jeg mener det, jeg vil gjerne høre hva du mener. Har du en mening om dette. Eller har du det ikke.

Hva er det du sier. Mener du det ikke har noen betydning at jeg ble enke. Sier du, at det er noe jeg skjuler meg bak i redsel for å stå frem som et selvstendig individ, som den jeg er. Hvordan kan du si det. Jeg mener selvfølgelig at det at jeg ble enke har noe med saken å gjøre. Historien ville vært en helt annen dersom jeg ikke var blitt enke. Det å bli enke er noe helt spesielt. Som enke opplevde jeg en plutselig ensomhet, som om jeg ble kastet inn i en tunell uten å se lys og uten å kunne puste. Livet ble ubehagelig. Jeg var alene. Døden kom plutselig. Fra den ene dagen til den andre ble jeg alene. Det ble ikke lengere naturlig for meg å gjøre det samme som tidligere. Jeg ble ikke lengere regnet med på samme måte; det var kanskje det verste. Jeg vekket ikke samme interessen hos andre. Det kan sammenliknes med å få en alvorlig sykdom. At jeg ble snakket til og snakket med på en ny måte. Noen snakket til meg med en ny stemme. Folk oppførte seg usikkert, som om det var noe de ønsket å si, men holdt det tilbake – de så en annen vei. I tillegg følte jeg at ensomheten ble kastet over meg. Ingen vet noe om ensomhet som ikke har opplevd det. Jeg var helt uforberedt. Jeg fikk en helt ny tilværelse. Jeg ble tvunget inne i en fremmed rolle. Jeg ble en annen fra den ene dagen til den andre. Nei, det er ikke hele sannheten. Jeg ble ikke en annen, men andre så meg som en annen. Jeg var uforberedt. Jeg følte jeg ble tvunget inn i en ny rolle.

Hører du – forstår du hva jeg sier. Jeg var ikke forberedt. Hvordan skulle jeg kunne ha vært det. Dersom vi skal komme oss videre sammen, er det av stor betydning for meg at du klarer å sette deg inn i min situasjon, akkurat slik jeg beskriver den. Jeg gjentar, akkurat slik jeg beskriver den. Det er av den største viktighet. Det er krevende, men ikke umulig, selv for deg. Unnskyld, det var ikke vondt ment. Det bare glapp ut av meg.

Er du klar – vi må komme oss videre.

I ettertid har jeg tenkt at jeg ikke skulle ha fortalt historien til noen. Jeg skulle ha gjort som han sa: ikke si mer enn du trenger. La det passere stille hen. Da er det ingen som bryr seg og ingen får vite.

Men denne gangen klarer jeg ikke å være den eneste som vet. Det er en for stor byrde å bære. Men lite var jeg forberedt på om hva som ville komme..

Unnskyld, jeg glemmer at jeg har en tilhører. Jeg snakker og snakker og lever meg inn i min egen verden, Unnskyld. Unnskyld. Du skal få komme til orde. Snart, snart, bare vent litt.

Hvor var jeg.

Det begynte med at jeg ikke klarte å beherske meg lenger.

Alt som hadde ligget lenge, like under huden, brast.

Jeg hadde gått for lenge og holdt for mye inne.

Forestill deg at du står foran en demning, et oppdemmet landskap; det ligger der helt stille. Det er høst, solen holder på å forsvinne bak høye fjell, fargene er i brunt, gult, oransje, rødt, Så plutselig skjer det. Det behøver ikke være noe annet enn en liten sprekk eller revne eller et provoserende ord, for å si det på den måten. Plutselig skjer det, demningen raser sammen; det kommer et enormt brøl fra vannmassene og landskapet forandres totalt. Slik følte jeg det. Og jeg visste at livet mitt aldri ville bli det samme igjen.

Jeg følte at jeg ikke lenger hadde samme kontrollen. Hva.. Sier du at det var på tide at jeg mistet kontrollen. Men det synes jeg er ganske frekt av deg å si, uten å kjenne meg bedre. Hva mener du egentlig med det. Ditt utsagn kommer til å plage meg. Det hadde gjort det lettere for meg, dersom du forklarer meg hva du mener. Sier noe mer enn disse korte utsagnene eller de merkelige påstandene du kommer med.

Jeg synes du er vanskelig å forholde seg til. Antagelig fordi du forholder deg taus mesteparten av tiden. Det gjør meg usikker. Jeg lurar på hvem du er og hva du tenker. Det er også en måte å ha kontroll på. I tillegg kjenner jeg deg ikke. Jeg liker det ganske enkelt ikke. Eller er det deg jeg ikke liker. Jeg vet ikke, jeg blir ganske forvirret nå.

Du kommer med utsagn som forstyrrer meg i tankene mine. Hva vil du oppnå med det. Jeg har hele tiden vært opptatt av å ha deg på lag, men nå vet jeg sannelig ikke lenger. Da er jeg i så tilfelle igjen alene. Det var ikke akkurat det jeg hadde tenkt meg da jeg startet.

Sier du at vi mennesker er alene, og at vi når det gjelder bare har oss selv med våre strategier og motiver for å unngå å være ensomme og alene. Derfor inngår vi relasjoner med andre som vi ikke alltid forstår.

Ja vel, men hva har det med meg å gjøre. Det forstår jeg ikke. Er det noe du prøver å si meg.

Jeg har alltid sett på meg selv som et selvstendig menneske, et menneske som tar ansvar og egne beslutninger. Ikke med store ord, men et menneske som kan se det store i det lille og hverdagslige. Et typisk hverdagsmenneske. Et lavmælt menneske, uten de store faktorer. Ganske usynlig som person, vil jeg karakterisere meg som inntil det brast. Da forandret mye seg, også jeg.

Det gikk langsomt opp for meg at livet mitt var bortkastet. Jeg oppdaget at jeg var blitt gammel. Jeg skjønnte ikke hvordan det var gått til. Hvor livet var blitt av. Tusenvis av dager hadde passert. Og netter for den slags skyld. Jeg nærte ingen varme følelser for han jeg så hver dag. Ikke han for meg heller. Det hele hadde utviklet seg til noe mislykket. Jeg forandret meg. Jeg ble oppfarende og irettesettende. Jeg glefset til omgivelsene. Jeg oppførte meg som et rovdyr, som lunket avgårde, samtidig som jeg alltid var på vakt. Jeg jaktet på noen jeg kunne hive meg over, for så å øse ut all min indre galle. Denne gulbrungrønne væsken som vi alle bærer inne i oss. Det er mye av den i en oppdemmet, voksen kropp. Jeg ble helt likegyldig overfor den andre det gikk utover. Jeg syntes jeg hadde rett til å oppføre meg slik. Endelig var det min tur. Endelig.....

Det kom like overraskende på meg som på han. Vi sto der, ytterst på en hylle i fjellet; dit vi pleide å gå tur hver søndag. Jeg hørte en stemme rope høyt, like i nærheten. Jeg snudde meg brått til venstre mot lyden, dunket bort i han som sto ved siden av. Han mistet balansen og falt ned.

Nå er det sagt. Jeg er utmattet. Hvis du ikke har noe å si, går jeg.

Ellen M. Poulsson: Albert

Han ble ikke kvitt disse tankene om hvem han var og hva moren hadde vært så misfornøyd med og kritisk til. Han kunne gå lange turer, helst i kveldsmørket, og tenke på moren og hennes misnøye. Mørket ga han ro. Han trengte denne roen for å klare å holde ute de mange forvirrede tankene som svirret rundt i hodet hans. Ofte overveldet tankene han og fikk han til å føle seg svak og ulykkelig. Allikevel fortsatte han disse turene om kveldene, de ga han en slags orden i tilværelsen, syntes han. Nå var moren død og begravet, og han ville aldri klare å finne ut av det.

Skulle han være ærlig, hadde det hele vært en lettelse da hun endelig døde. Han hadde tatt hånd om begravelsen på beste måte. Det hadde vært overraskende mange til stede. Han gjenkjente bare en håndfull. De andre var sikkert fra morens tidligere liv, som han aldri hadde kjent til.

Først i ettertid hadde han tenkt på om de tilstedeværende hadde gjennomskuet han og reagert på at han ikke hadde sett nok trist og sorgfull ut. Han var klar over at han ikke hadde klart å skjule sin lettelse over morens død.

Han hadde forberedt en lengere tale, som han fremførte med stor innlevelse og passende pauser. Han visste at pausene var avgjørende for å få oppmerksomhet og for å gjøre inntrykk. Han følte at han sto på en scene. Alles blikk var rettet mot han. Han måtte smile. Det var dette han hadde drømt om. Å få være den ene som alle lyttet til, en eneste gang. Han følte begeistring i kroppen. Han nøt det. Han spilte sitt livs rolle. Plutselig så han seg selv utenfra, slik tilskuerne foran han, så han. En kortvokst mann med et stort hode og lite hår. Håret var lyst og pistrete. Øynene var litt utstående og lyse av farge. Kinnene var runde som om han var et barn. Hodet hans dreiet stadig mot høyre, som om det sto noen bak han. Ryggen var rundere og skulderpartiet mer buet enn vanlig for hans alder. Det eneste som var grønt på han denne dagen var vesten under den mørke dressen.

Han hadde plassert seg strategisk midt på siden av morens kiste, slik at han kunne kaste korte blikk på kisten mens han talte. Det var tross alt moren han snakket om. Det ble viktig for han

å være overbevisende. Det var først når han kunne spille en rolle, han klarte å overbevise. Det visste han godt. Han hadde gjennomtenkt og isenesatt det hele på forhånd. Menneskene foran han inspirerte han til å ta nye veier i tankeverdenen. Ordene begynte å leve sitt eget liv. Han hørte at han snakket både vemodig og vakkert om moren. Lommetørklene kom frem. Han avsluttet talen med å legge en langstilket rød rose på den hvite kisten og bukket dypt foran kisten og moren. Deretter gikk han med rolige skritt og bøyet hode og satte seg på første benk. Det ble uvanlig stille i kirken.

Etter begravelsen sank han helt sammen. Han hadde ingen krefter lenger. Han følte seg elendig. Kvalmen overmannet han og han gikk fort ut i høstmørket og hjem.

Dagen etter sto han sent opp. Han lå i sengen og tenkte over dagen i går. Aldri noen gang hadde han fått så mye oppmerksomhet. Det hadde vært en stor oppmuntring for han. Han hadde fått oppfylt sin livs drøm. Han var dristig nok til å spørre seg om det var flere scener han kunne opptre på. Han fikk ikke noe svar. Slik ble han liggende og tenke overmodige tanker. Svarene uteble. Det var en lettelse at ikke moren var der lenger, men hva så. Hva kunne han bruke denne lettelsen til. Tankene hans gikk i ring.

Langsomt og sikkert innhentet det gamle livet han. Han ble igjen den lille, runde, puslete. Den som riktignok ble lagt merke til, men på en foraktfull måte. Hans utseende vekket ikke sympati. Det hendte at forbipasserende smilte til han, og noen få nikket med hodet, men han merket det ikke.

Det hendte han tenkte tilbake på livet. Han måtte innrømme at han nøt å være i sentrum; få oppmerksomhet. Det hadde vært et savn helt fra han var barn. Moren husket han som mager og dominerende. Faren visste han ikke hva han skulle si om. Bilde av han var flytende og uskarpt. Det gikk som det måtte gå. Han følte seg utsultet og tok i mot alt som ble slengt til han, også det magreste, magre. Han var klar over det, men klarte ikke å beherske seg. Eller ville ikke. For Albert var det ikke lett å forstå forskjellen.

Han ble døpt Albert. Et navn han aldri hadde forsonet seg med. Albert..... Ikke akkurat beskrivelsen av en Einstein. Navnet minnet han alltid om og ga assosiasjoner til hans egen dissende kropp og hans uvirksomme hode. Andre ville beskrive han slik. Lite hår. Lyseblå

øyne Runde kinn. Liten og tykkfallen. Dessuten gikk han alltid med grønn genser, en fiks ide han hadde. Alltid grønn. Det kunne gjerne være nyanser av grønt. Men alltid grønt. Det var nå engang slik det var.

Hadde moren fremdeles vært i live, så kanskje han hadde tatt et oppgjør. Fortalt hva han mente om henne. Det ville ha gjort han godt. Et virkelig oppgjør, sa han høyt. Ikke et oppgjør hvor han rødmende måtte lete etter ordene og med svak stemme si det han ønsket å si. Nei, det skulle ha vært med kraftfull stemme og med hevet blick. Han hadde øvet seg mange ganger foran speilet, men aldri fått det helt til. Motet forsvant i det øyeblikk han så speilbilde av seg selv og han senket da blikket. Selv om han bare hadde snakket til et speil. Underlig. Han syntes han hørte moren si – og alt hva jeg har gjort for deg og hva står jeg igjen med. Tror du det var dette jeg hadde sett frem til, etter alle disse årene.

Han hadde alltid skilt seg ut og det var sparsomt med venner rundt han. Han var ikke bortskjemt med vennlighet. Vær helt sikker, Albert, før du tar det neste skrittet, hadde moren alltid formanet han. Det hadde han da også gjort. Han hadde fomlet med å ta det neste skrittet. Det hadde resultert i at han ble hengende bak de andre, alltid i hvert fall husket han det som alltid. Tilslutt hadde vennene blitt borte. Morens formaninger hadde ikke ført han noen steder, oppsummerte Albert for seg selv.

Slik passerte livet. Den ene dagen etter den andre. Årene gikk. Han fant aldri ut av det.

Den eneste oppmerksomheten han nå fikk var av barn, som ropte etter han når han tok sin morgentur. Han gikk i de samme gatene og tok den samme morgentur hver dag. Det var ikke vennlige ord, barna ropte.

Albert døde i 1968.

<p>Ellen M. Poulsson, født i Oslo 1942. Utdannet klinisk sosionom, Nic Waals Institutt. Familieterapi ved Institutt for Psykoterapi. Cand.mag sosialpedagogikk ved Universitetet i Oslo. Jobbet innen attføring, P.P. tjenesten, og ungdomspsykiatri. Siste 18 år jobbet med rusavhengighet, illegale stoffer, først på en psykiatrisk poliklinikk, deretter som leder av rusenheten i Bærum kommune.</p>
--

Sidsel Bjørneby: Kvinnen på elvebåten

Vi er elleve venner på en rundreise i Burma i november 2012. Dette landet som nylig er åpnet for turisme byr på eksotiske opplevelser og inntrykk som vi bare kunne ane på forhånd. Politisk sett er landet inne i en utvikling som er positiv, men vanskelig. Det er ikke lett å utvikle et demokratisk valgt styre etter at et militærdiktatur har styrt strengt og korrupt i flere tiår, og noen fremdeles har privilegier fra den tiden. Vi er forberedt på å se tusener av pagoder og Buddhaer, og mye fattigdom. Men det virker ikke sannsynlig at vi kan få snakket med mange av burmeserne, for svært få snakker engelsk.

Så skjer det allikevel. Foreldrene til vår ivrige kvinnelige guide bor i Mandalay, og mens vi er der inviterer hennes mor oss til lunsj på båten der de bor ved den enorme Yarravaddi-floden. Dette viser seg å bli min viktigste opplevelse i Burma. Vi har ikke hatt forventninger om å få møte en ekte, burmesisk familie, så vi er nysgjerrige, nesten andektige. Aner ikke hva som venter oss.

En planke fører fra sandbanken over til den båten de bor i. I skråningen på sandbanken ligger fargerike klær utover til tork. Mange kvinner er i gang med klesvask ved elvebredden. Vi norske kan knapt forstå at klærne kan bli rene og hvite i det grumsete, gulgrå elvevannet, men tøyet virker rent. Båten er ca 50 meter lang, en gammel fraktskute, som vi balanserer oss over til. Den har familien brukt som levebrød i mange år, men nå er den bare bolig. Meget enkel og primitiv, knapt tak over. Alt virker slitt og gammelt.

Moren mottar oss med samlede hender på burmesisk vis, med en liten foroverbøyning, verdig og gjestfritt. En liten, vakker dame, med mye varm begeistring over å ta i mot disse store, norske menneskene, som må virke klumpete i forhold til de vakre, slanke burmeserne. Hun er liten og vever, rakrygget og med grått hår stramt knyttet i en knute i nakken. Kvikke, brune øyne, et forsiktig smil. Kanskje har hun manglende eller dårlige tenner, undrer vi etterpå. Gestikulerer at hun er 78 år. Langt, tradisjonelt longyi skjørt; et fargerikt, ankelsidt tøystykke som legges rundt livet og brettes ned i overkanten. Vakker, innsvinget bluse over, barbent. Hun beveger seg lett og raskt.

Mannen hennes er i åttiårene. Også han blid, slank og vakker med longyi skjørt. Longyi brukes av både menn og kvinner i Burma, men menn knytter stoffet i en knute i livet foran. Begge bærer preg av å ha arbeidet hardt i livet, selv om vi ikke forstår helt hvordan de har arbeidet, språkbarrieren er for stor. En sønn har tatt fri for dagen for å hjelpe henne med lunsjen. Også han, vakker og med en mild, typisk burmesisk fremtoning. Snakker litt engelsk, og bidrar til at vi kan høre litt om livet deres. Selv er han båtfører på en nyere fraktbåt.

Vi er i Mandalay, for oss en drømmeby fra Kiplings sang "Mandalay". Tidligere hovedstad i Burma. Der holdt kongene til i det attende og nittende århundre. Det ligger mange store og små elvebåter langs bredden. Den brede Yarravaddi-floden har vært frakt- og ferdseisvei i århundrer. Den kommer fra Himalaya, renner gjennom hele landet. Lengst i syd deler den seg i et enormt delta. Der er det fruktbart og det dyrkes ris, bananer og mye annet. Fremdeles fraktes varer og mennesker på elven. Vi ser fraktskuter med svære teakstokker fra skogene og plantasjeene innover i landet. Tømmeret skal fraktes sørover. Kanskje er det en slik frakt familien har drevet?

Måltidet består av nudler med litt egg og kylling- og grønnsaksstrimler. Fruktsaft og frukt etterpå, med sterk, søt te med melk. Mange ulike tallerkener og kopper. De ivrer etter å vise oss et typisk burmesisk måltid. Vi opplever en stor gjestfrihet og interesse for å treffe noen fra en annen kultur. Samtidig viser de en sterk buddhistisk tilknytning i væremåte og ydmykhet. De deler sitt enkle måltid med oss og viser oss sine omgivelser uten å være beskjemmet over hvor enkelt alt er.

De har noe å vise frem, for her på båten har de levd og overlevd. Hun tar meg i hånden, fører meg frem til rorhuset foran, peker på seg selv og gestikulerer at hun tidligere har ført båten selv, mens mannen ordnet med lasten. Tydelig stolt. Så viser hun meg en bunke med fotografier. En stor og stolt familie. Bryllupsbilde av henne og mannen. Fotografiene viser familiemedlemmer i sammenkomster og barna når de har tatt eksamener. Datteren har fortalt at moren har hatt tretten barn, men nå lever bare seks av dem. De har alle gode jobber og noen har studert språk, business eller til lærer. Jeg kan knapt forstå hvordan det kunne være mulig å oppdra barn, jobbe på båten under så primitive forhold, sørge for at barna fikk utdannelse. Man behøver ikke å vite så mye om Burmas historie og politiske situasjon for å forstå hvor beundringsverdig dette er. Vi vet for lite om mulighetene for skolegang og utdanning i dag.

Dette er noe av den kunnskapen vi blir opptatt av å fortsette å finne ut etter hvert som vi følger dette landet videre.

Noen enkle historiske fakta kan man finne i guidebøker. Kolonitiden fra slutten av 1880-årene frem til 1947 var vanskelig, fordi engelskmennene la opp alt etter egen kultur og behov. Blant annet var det forventet at burmesere skulle kjempe i den britiske armé i andre deler av verden. Men engelskmennene lærte også burmeserne hvordan man kunne utnytte naturressurser, som teak og rubiner.

Burma ble selvstendig i 1947. Antagelig var det litt senere at denne familien startet sin virksomhet med fraktbåten. Men de første årene etter frigjøringen var det et politisk og administrativt kaos, som må ha gjort det vanskelig å drive forretninger. I 1964 ble militærdiktaturet en realitet. Da økte korrupsjon og vanstyre. Alle politiske partier ble forbudt, handel og industri ble nasjonalisert og Burma ble etter hvert isolert fra resten av verden.

Vi får heller ikke vite hvordan familien i årene fram til nittiårene greide å drive sin virksomhet. Dette snakker ikke vår guide om, og det er for komplisert å fatte under et enkelt lunsjmåltid. Men vi forstår at nå det er store forventninger til den politiske prosessen som startet i nittiårene med Aung San Suu Kyi, den nye presidenten Thein Sein og politikken de representerer. De er stolte av Nobels fredspris og over å få treffe nordmenn som kjenner til Aung San Suu Kyis posisjon.

Vi har ikke med oss noen gave, var uforberedt på å bli invitert hjem til en burmesisk familie. Men vi tar en del fotografier som vi vil sende dem, sammen med en bok om Norge. Selv om vi forsøker å fortelle noe, er det umulig å få gitt godt nok inntrykk av vår takknemlighet, og hvor imponert vi er. Vi beundrer henne. Vi opplever en verdig kvinne, gjestfriheten, og det lille hun deler med oss av sitt liv. Hun er også et eksempel på at burmesiske kvinner på mange vis er likestilte. De arbeider like hardt som menn, på byggeplasser, på veiarbeid, og som her, på en lastebåt.

De fleste mennesker i Burma er blant de fattigste i Sørøst-Asia. Det er fremdeles konflikter mellom ulike etniske grupper i grensetraktene, slik det har vært i hundrevis av år. Landet regnes fortsatt blant de mest korrupte land i verden. Samtidig har vi denne opplevelsen av at

buddhistisk innstilling kanskje påvirker menneskene vi møter. Er buddhismen årsak til vennlighet og ydmykhet? Deres mildhet, blandet med stolthet over landet sitt, familien sin og hva de har fått til i livet sitt imponerer oss. Nesten 90 % av burmeserne er buddhister. Gutter og unge menn forventes å tilbringe perioder av livet i kloster. Noen kvinner også. Livsstil og innstilling til medmennesker er kanskje preget av dette?

Møtet med denne kvinnen var den sterkeste opplevelsen min i Burma. For meg er hun et symbol, i større grad enn tusenvis av pagoder, som alle turistene drar for å se. Hva vil skjje med disse menneskene i Burma i de nærmeste årene?

Når vi skal reise videre neste morgen, med en elvebåt nedover Yarravaddi, kommer hun og sønnen for å si farvel og ønske oss god tur. Vi fire kvinnene på turen føler et varmt kvinnefelleskap med denne lille kvinnen, som har et så annerledes liv enn noen av oss, men viser en slik trygg verdighet. Vi vinker så lenge vi ser henne på elvebredden.

<p>Sidsel Bjørneby født i 1939 på Lillehammer. Utdannet ergoterapeut i 1964. Arbeidet i Norge og Seattle frem til 1977, da hun startet som høskolelærer og senere høskolelektor ved ergoterapiutdanningen i Oslo. Fra 1988 til 2002 selvstendig rådgiver i Human Factors Solutions sammen med to ergonomer og en fysiolog. Enkeltmannsforetak frem til i dag. Særlig arbeidet med brukeraspekter ved velferdsteknologi i forhold til personer med demens. Arbeider med det i dag, dels som forsker, dels med planlegging av visningsmiljø. I 2010 mottok hun Kongens fortjenestmedalje.</p>
--

Turid Bettum: Vår tid

Alt har sin faste tid.

Årstidene, har sin tid, høst, vår, sommer, vinter.

Tid for å så, for å gro, for å høste.

Tid for å fødes, vokse, elske, for å dø.

Tid for barndom, ungdom, voksent liv.

Bestemortid.

Å sitte på et bestemorsfang.

Minner om bestemor med tid.

Tid det forbindes noe godt ved.

Hun hadde et hav av tid, eller tok hun seg tid?

Vi tok tiden tilbake.

Ta et tilbakeblikk.

Tiden som aldri kommer igjen.

Tiden flyr, ta seg tid, tid til ettertanken.

Tiden nytes som en god vin, et godt måltid.

Tiden går fort i godt selskap.

Tiden er kostbar, dyrebar.

Ikke sløs bort tiden.

Tidstyv, tiden løper fra oss.

Stjele av vår tid.

Respektere andres tid.

Tiden spises opp, vår tilmålte tid.

Jeg skjønner ikke så fort tiden går.

Ta deg tid til det.

Hvordan vil du bruke din tid?

Jeg har en 70 år gammel venninne,

hun hadde en drøm.

Hun ønsket seg et hus i havgapet i Nord hvor stormene raser,

hvor vinteren ikke er til å holde ut.

Hun gikk av med pensjon.

Straks realiserte hun drømmen.

Vi sitter igjen og sier hun må komme tilbake.

Vi savner henne og at hun må møte oss,

vi vil se henne.

Hun står i mot fordi hun er så betatt.

Hun er dedikert. Engasjert.

Hun bruker tiden hun har fått i livet.

Ingen får henne til ikke å endre kurs.

Dette vil hun bruke sin resterende tid på.

Resten av sin tid. Hun har tatt tiden tilbake.

Hun sender oss bilder fra solnedganger.

Fra fisketurer hvor torsken spretter i panna.

Fra badestampen ved fjæra.

Fra stunder med ullgensere og peiskos.

Fra stormer som har slengt tonnevis med sten rett uten for husdøra.

Hun fryder seg. Hun bruker kroppen.

Hun sliter og løfter.

Har stille stunder med kjæresten.
Med seg selv. Med noen naboer.
Vi får begeistrede reisebrev.
Vi er misunnelige, ikke på stedet,
men at hun bruker tiden sin på noe hun virkelig brenner for.
På det hun synes er best og viktigst her i verden.
Hun har funnet ut av det.
Hun vet hva som er viktig for seg.
Andre lurere på hvordan de skal få tiden til å gå.
Å være dedikert til sin tid.
Å leve i nuet.

Gylne øyeblikk.
Helt fra dypet kjennes en indre tilfredsstillelse.
Jeg må bare ha en skitur.
Jeg trenger å være alene.
Jeg ønsker meg et hav av tid.
Tid er luksus. Flotte øyeblikk.
Tiden er vår. Bli slukt av tiden.
Denne dagen gikk altfor fort.

På slutten av livet spørres det;
Hva vil du gjøre hvis du fikk leve om igjen?
Mange sier jeg ville ha brukt tiden mindre på arbeid,
mer på lek, på å more meg, på mine nærmeste,
på barna, jeg ville danset og elsket mer.

Livet er tilmålt, så kort.

Jeg rekker ikke alt, tiden løp fra meg.

Jeg forstår ikke hvor årene ble av.

Ble det slik at det jeg rakk, ikke var det jeg ønsket å rekke?

Hva var mine beste øyeblikk?

Det jeg husker best og var vesentlig for meg?

Greske måltider.

Stillhet ved havet, solnedganger, måneskinn som speiler seg i havet.

Svømmeturer i solnedgang, skitur over fjellet.

Morgener når solen står opp,

krokusen som blomstrer gjennom snøen.

Forelskelse, elskov, kjærlighet.

Månen på nattehimmelen.

Et sovende barn. Lykkelige stunder med barn.

Venner i et godt lag.

Brenne på peisen en vinterkveld.

Varmt bad etter en skitur.

Tilfredstillelsen av å kjenne hvordan det er å bare være til.

Alene, med seg selv.

Hvordan leve slik at vi er i takt med våre gylne øyeblikk?

Om ikke annet for en stund.

Fylles livet med det vi vil?

Det andre vil? Tidens «spam».

Sletter vi «spam» fra vår egen harddisk?

Fylles vi opp med meningsløsheter?

Vi vet ikke når vår tid er ute.

Vi lever som om vi skulle leve evig.

Er lykken når tiden står stille?

Tenk om vi kunne fryse tiden,

når vi tar morgenbad i havet, vasser langs strandkanten.

Høsten med sine farger.

Vinteren og snøen.

Naturens kilde.

Livet ble full av gjøremål.

Vår tilmålte tid.

Når ungene blir store så skal jeg...

Når jeg slutter å jobbe da...

Når jeg blir pensjonist skal jeg...

Viss jeg får tid.

Hvor mye rekker vi før det er slutt?

Rekker vi det?

Noen rekker det ikke.

Han/hun hadde så mye ugjort.

Ensomhet.

Mangel på ensomhet og stillhet,

du kan komme til å like det.

I ensomme stunder når det er mørkt,
da hentes gamle minner atter fram i mitt bryst.

Ensomhet blir presentert som noe vondt.

Stakkar han/hun som er så ensom.

Det verste er ensomheten.

Det er så mange ensomme.

De gamle er ensomme, de unge er ensomme.

Andre lengter etter tid for seg selv.

Når jeg trapper ned, blir pensjonist.

Jeg hadde nær sagt,

når jeg dør, da kan du hvile i fred.

Evig hvile, reist hjem står det i dødsannonser.

Ta tiden på meg.

Stoppeklokke.

Trening, svette, vår tids lekse.

Kjente vi gleden over å leve?

Jo mer du plages, dess bedre er det.

Vi gjør det for å leve lenger.

Hvis vi allikevel dør noen kilo lettere,

vakkere, i bedre form enn noensinne,

blir et vakkert plastoperert lik,

har vi da brukt tiden godt?

Mye rakk vi ikke, men i god form og slanke er vi.

Vi har gått ut av tiden.

Turid Bettum født i 1942 i Oslo. Utdannet Barnevernspedagog og seksualrådgiver. Arbeidet innen forebyggende barne- og ungdomsarbeid, styrer på Sebbelow mødre hjem, Barnevernets adm., Oslo helseråd, med funksjonshemmede barn, Bydelsarbeid, Mange ved Ullevål sykehus, avd. nevro/Habilitering. Mange år på Rikshospitalet som Leder og nestleder ved Senter for sjeldne sykdommer og diagnoser. Driver med foto som hobby ved siden av skrivingen.

IV FRA OPPVEKSTÅR

Wencke Vardan: Byjente på bygda

Våren og sommeren 1945 bodde jeg med mor på et lite småbruk i ei lita bygd i Valdres. Krigen nærmet seg slutten. Det var knapt med mat i Oslo. Far hadde en venn i bygda som ordnet det slik at vi kunne bo på gården noen måneder. Jeg var 6 år, lita og tynn. Legen hadde visst sagt at jeg måtte drikke fløte for å få litt mer kjøtt på beina. Jeg vet ikke om det var grunnen til at vi bodde her, men det var det de fortalt meg. 1945 var første året vi bodde hos Anders på småbruket. Siden kom vi tilbake hit hver sommer i 6 år.

Småbruket lå ca. 5 minutters gange fra småbruket Haugen, hvor jeg måtte hente melk hver ettermiddag. For å komme dit måtte jeg gå en smal veg med en steinur på den ene siden. For den lille jenta var ura nifs. Steinene var så altfor store. Dessuten grodde det grønn, ekkel mose på dem. Kanskje bodde det hoggorm mellom steinene også. Trærne skygget for sola. Ikke en eneste liten solstråle fikk slippe gjennom bladverket. Jeg løp med melkespannet, det var tungt. Det slo mot beina for hvert skritt. Endelig, der var grinda. Den sto på gløtt, det var bare å smette inn på tunet.

De var gamle, de som bodde på Haugen. Alle bygningene var grå, kanskje hadde de som levde der ikke hatt penger til maling. Jeg kjente dem som bodde der. Ikke det at jeg hadde snakket så mye med dem, det var jeg altfor sjenert til. Jeg var flau over å snakke Oslodialekt. De snakket mye morsommere i dalen. Det var tre menn og to kvinner på gården. Ole og Arne snakket visst nesten aldri. De hogg bare ved. Jeg hadde i hvert fall aldri sett dem gjøre noe annet. Arne hadde grått hår og grått skjegg, han var sikkert veldig gammel. Ole var liten, og håret hans var enda litt svart. Han så litt rar ut, men han var bare snill sa de voksne.

Da var det mye morsommere med Harald. Han kunne så mange historier om bjørn. Gården lå ikke langt fra Vassfaret, og der var det bjørn. Mye bjørn på 40 tallet. Jeg elsket disse bjørnehistoriene, det kriblet så rart i magen når Harald fortalte om den gangen han nesten var blitt spist av bjørn.

For å komme inn i kjøkkenet måtte jeg opp en trapp Den ene planken var litt rått. Jeg tråkket forsiktig. Jeg ble alltid stående en stund utenfor døra. Jeg gruet meg til å gå inn.

Hvorfor kunne ikke mor eller far hente melken selv. Hvorfor var det alltid jeg som måtte gjøre det? Senere i livet skjønnte jeg jo hvorfor. Mor ville hjelpe meg. Jeg fikk utfordringer. Jeg måtte gjøre det jeg helst ville slippe.

Jeg tok et godt tak i melkespannet og skjøv opp døra. Der var Kari og Jørgine. Kari hadde rødt hår, som strittet ut fra hodet. Hun hadde alltid på seg en blå vadmels kjole. Jeg tror aldri i løpet av de 6 somrene jeg hentet melk der at hun hadde på seg noe annet. Jørgine hørte også med til de tause. Kari og Harald var de eneste som snakket til meg. Senere hørte jeg historien om hvorfor de bodde sammen på denne gården. De hadde lovet sin mor på dødsleiet at søsknene aldri skulle gifte seg, men holde sammen resten av livet på gården. Det gikk noen rykter om at Kari en gang hadde vært forlovet. Forloveden måtte hun gi opp da moren døde. Inne på kjøkkenet satte jeg meg alltid på den samme krakken og ventet på at Jørgine skulle komme inn med melka. Jørgine var mindre enn Kari, hun hadde svart hår med knute i nakken og sort langt skjørt. Når jeg først var kommet inn på kjøkkenet var jeg ikke redd lenger. Jeg kunne sitte på krakken, jeg behøvde ikke snakke. Kjøkkenet var stort, som det ofte var på bygdene. Det var godt og varmt. Varmen kom fra vedovnen, hvor de også laget mat.

Elektrisiteten kom ikke til dalen før midt på 40 tallet. Her var det parafinlamper og vedovn. Jeg fikk melken i spannet og forsvant ut døra. Nå var det bare å komme seg oppover veien, forbi den ekle ura, så var jeg hjemme. Sola skinte gjennom en åpning i bladverket. Det gjorde at det var mye lysere, det var sikkert ikke noen orm mellom steinene. Jeg hadde klart det denne gangen også. Jeg var 6 år, og krigen var slutt for to måneder siden.

Småbruket til Anders

Det var småbruket til Anders som var «hjemme» for meg disse somrene i etterkrigsåra. Anders var i femtiåra og hadde vært enkmann i mange år. Kona døde av tuberkulose ganske ung. Han bodde sammen med sine to døtre. De var i begynnelsen av 20 årene. Anders hadde tre sauer, to kuer, ei bikkje, to høner og en katt. Noen somre hadde de gris. Den levde aldri lenger enn til jul. Men om sommeren levde den sitt glade liv i grisehuset. En gang hadde den klart å komme seg ut av grisehuset og forsvant bortover jordene. Det var gøy. Grisen foran og Anders og døtrene etter. Etter mye hoiing og løping fikk de halt grisen inn i grisehuset igjen. Flere ganger den sommeren så jeg mitt snitt til å slippe ut grisen uten at noen så det. Det

samme skuespillet gjentok seg, rømlingen foran og gårdens folk etter. Ingen mistenkte den lille jenta for ugjerningen. Kanskje var svinesteika ekstra god den jula, grisen hadde fått mye mosjon.

Hver sommer flyttet Anders inn i gammelstua. Ei grå gammel stue med et rom og et slags spiskammers. Spiskammerset var så stort at en kunne gå inn i det. Her sto en mjølkeseparator. I taket hang et fenalår. I våningshuset leide mor og jeg to rom i annen etasje. Døtrene til Anders bodde i første etasje.

Jeg skjønnte ikke hvorfor Anders ville flytte inn i gammelhuset hver sommer. Siden forsto jeg at han gjorde det for å få litt kontanter. Han måtte jo ha penger til sukker, salt og tobakk.

Det første jeg gjorde hver morgen var å løpe opp i gammelstua til Anders. Der satt han alene med vassgrauten sin. Hvis døtrene var hjemme sov de nede i hovedhuset, eller var ute på vift et eller annet sted. Jeg ville være sammen med Anders hele tiden.

Når enga skulle slås, lånte Anders hest. Hest var en luksus, den gikk på omgang blant flere gårder. En stor opplevelse var å sitte på setet på slåmaskinen mens Anders gikk ved siden av og holdt i tømmene. Jeg kunne sitte der hele formiddagen. Jeg vet ikke hva vi snakket om, kanskje snakket vi ikke så mye. Når graset var slått ble det av og til hesjet. Hvis det var meldt fint vær lå det og tørket på bakken. Da måtte vi snu det midt på dagen. Jeg var lita og spinkel, men riva kunne jeg håndtere.

Til dugurd var det vassgraut, og så var det hvil. Når siste økt på jordet var gjort, var det fenalår og poteter for Anders. Jeg gikk inn til mor og fikk noe annet å spise. Jentene på gården hadde en liten kjøkkenhage som de stelte. Det kunne vanke en og annen grønnsak om sommeren. Ikke rart at de fleste jeg traff i dalen hadde gebiss, kostholdet var nok ikke det sunneste.

Jeg likte ikke at det ble lørdag. Da skiftet Anders klær. Ellers gikk han i de samme klærne bestandig. Han skulle opp på butikken, en gammeldags landhandel, treffe de andre kara fra gårdene omkring og slå av en prat. Ukas eneste fristund. Jeg fikk ikke være med. Lørdag var ukas kjedeligste dag, da måtte jeg bare være sammen med mor.

Arbeidet på gården var klart kjønnsdelt. Anders tok seg av det meste av utearbeid og reparasjoner. Jentene vasket, sydde, laget mat og melket de to kuene. Sommeren 1949, hadde døtrene fått nok av slitet på gården. De ville ha ferie og var reist til Oslo. Jeg hadde hjulpet litt til med melkinga et par år. Nå var jeg eneste redninga for Anders. Kuene måtte melkes morgen og kveld. Fjøset var gammelt, brune tjukke tømmerstokker, tre båser til kyr, og på den andre siden av midtgangen, en sauebinge.

Et minne fra denne sommeren er like klart sekstifire år seinere. Jeg kommer inn i fjøset med bøtta i den ene handa og fjøskrakken i den andre. Det er lunt i fjøset, bare en godmodig rauting høres. Jeg setter meg ved siden av Stjerna, bøtta godt innunder juret og starter melkinga. Anders hadde sagt at jeg måtte få ut all melka av juret. Jeg svetter, halen til Stjerna dasker meg i ansiktet. Spenene er så harde og jeg har ikke så mye kraft i hendene. Tårene renner, men jeg må jo bare fortsette. Nei, jeg orker ikke mere. Jeg er nesten ferdig med den ene kua. Jeg flytter bøtta så ikke Stjerna skal tråkke oppi den, klatrer inn i sauebingen, hvor jeg har tilbrakt så mange timer, begraver ansiktet i ulla til Svartlokk og gråter. Kanskje hjelper det å få ut frustrasjonen, jeg fatter nytt mot, og går i gang med melking av ku nr. to. Denne gangen går det bedre, kanskje har jeg fått litt trening, eller kanskje er denne kua lettere å melke. Jeg får mye ros av Anders og føler glede ved ikke å ha gitt opp.

Døtrene ble borte hele denne sommeren. Jeg melker morgen og kveld sommeren 1949. Jeg var 10 år. Anders slapp å leie inn noen til å melke. Ikke vet jeg hvordan det skulle gått heller, han hadde jo ikke penger. Valg av yrke var tatt. Jeg skulle bli budeie.

17. mai 1945

En hendelse fra den første fredsvåren glemmer jeg aldri. Det var 17. mai, bare 11 dager etter at krigen var slutt. Våren er så vidt kommet til bygda, fremdeles lå det snøklatter rundt omkring. Freden skulle feires. Det skulle gå et 17. maitog nede ved kirken. Alle skulle dit. Jeg visste ikke hva 17. mai var. Jeg hadde bare opplevd en, og da var jeg bare noen måneder. Mor hadde fortalt meg at vi ville høre musikk, og vi skal gå i tog. Jeg gledet meg. Da vi kom til kirken var det mange mennesker med flagg, men ingen med musikkinstrumenter. Men hvordan kunne de spille da? De som sto først i toget var ikke glade musikanter, men menn med gevær. Fra jeg var ett år hadde det vært krig i Norge. Faren min var flyver i det norske

flyvåpen. Han hadde kjempet i Nord- Norge. Jeg hadde hørt mye om krig. Men her sto menn med gevær først i 17. maitoget. Jeg var redd, livende redd. Jeg hadde hørt at under krigen ble mennesker skutt, kanskje skulle de skyte oss. Toget begynte å gå, mennene forrest i toget skjøt. De skulle feire freden, men det forsto ikke jeg. Minnet fra min første 17. mai feiring sitter der for alltid. Kanskje et annerledes minne enn de fleste andre har fra nasjonaldagen 1945.

I 1951 var min tid på gården til Anders forbi. 60 år senere kjørte jeg forbi denne plassen som betydde så mye for meg i barndommen. Veien ned til gården var grodd igjen. Det var jordene også. Husene var falleferdige. På kirkegården står gravsteinen med navnet til Anders og de to døtrene. Min far ligger også begravet på denne kirkegården. Det var her i denne dalen han følte seg hjemme. Når jeg er innom hans grav, tar jeg alltid en tur innom graven til Anders.

Wencke Vardan, født i Oslo 1939. Cand.mag med fagkretsen geografi med sosialantropologi, engelsk, Statens Gymnastikkskole, årsenhet i drama og 1/2 årsenhet i filmkunnskap. Hovedfag i drama ved Universitetet i Trondheim. Har undervist i kroppøving og drama ved Oslo Lærerhøgskole, Bislet Høgskolesenter og Høgskolen i Oslo fra 1967 til 2010. Fra 1993 bare i drama. Har også undervist et år ved Tromsø Lærerhøgskole. Fra år 2000 spilt mye barneteater i barnehager i Tromsø. Utgitt opplegg i drama i Høgskolens skriftserie.

Gudmund Hummelvoll: Fargerik var min barndoms dal

Å vokse opp i ei Namdalsbygd i 1940-50-årene

Bygda Gartland som tilhørte kommunen Harran, nå Grong, er den kommunen som er plassert mest midt i Norge! Gjennom dalen renner Namsen, en stor og flott lakseelv, som kan være farlig nok når isen går, og flommen kommer om våren.

Min barndomstid på Gartland var fra 1946 og en del år oppover. Her var det trivelig å bo. Det var svært bakkete, bare noen steder nede ved Namsen var det flater av betydning, ellers måtte man drive jordbruk så godt man kunne. En såkalt handslåmaskin ble det som måtte brukes i de bratteste bakkene. Likevel var det en åpen bygd, selv om det var et typisk skogområde som jo hele Namdalen er. Interessant var det at da to brødre Van Severen fra Holland i 1860-årene kom oppover bygdene og kjøpte opp skog, sa skogeierne på Gartland nei, mens lengre oppe i kommunen sa de ja og solgte unna skogen. På den tiden var ikke skogen så mye verdt. Da jeg vokste opp, var de fleste bøndene på Gartland store og til dels velstående skogeiere. Lenger opp i dalen der de hadde mistet skogen, jobbet de som skogsarbeidere for van Severen eller andre skogeiere.

Namsen

Den tiden vi bodde på Elstadsiden av Gartland, var *Namsen* virkelig et begrep for oss. Vi måtte over den to ganger pr. dag for å komme til og fra skolen, og det var Arne Fergemannstua som rodde oss over. Ved fergeleiet rodde han oppover langs elva, og så måtte han ut i strømmen og ro for harde livet over til den andre sida. Den var farlig å komme seg over til tider, særlig tidlig vinter og på vårparten, altså både når isen la seg, og når den begynte å gå opp igjen. Da ble det lagt ut planker som vi måtte gå på. Da gjaldt det å ikke miste balansen og trække ved siden av. Min storesøster gjorde det en gang. Gikk gjennom isen, men ble reddet ved at en yngre søster fikk tak i håret hennes og fikk hjulpet henne opp igjen. Særdeles dramatisk, og storesøster måtte inn i Fergemannsstua for å låne klesskift for å komme seg hjem. Først flere år senere kom det bru over elva litt lengre nede enn der fergeleiet lå.

Laksefiske

Det begynte å komme utenlandske laksefiskere til Gartland allerede i 1830 årene. Særlig engelske laksefiskere.

Mr. Guest kom i 1860-årene og kjøpte opp laksevall for 30 år. Han var en av Englands rikeste menn på den tiden. Laksen gikk opp til Fiskumfoss som var den største fossen i Namsen, 44 m høy og 100 meter bred. Mr. Guest kjøpte opp også Gartlands gamle Gløshaug kirke fra 1200 tallet og restaurerte den og gav den tilbake til bygda. En flott g(u)est! Gløshaugkirka sto i en spesiell bevissthet også hos oss barn. I våpenhuset var det montert en gapestokk, og det var en mørk flekk på gulvet der folk hadde sittet. Vi mente at det hadde vært en mann som var blitt drept i gapestokken, og det var blodet etter han som var den mørke flekken!

Mr. Guest bygde seg et lite palass som ble kalt for Gartlandsborg, ansatte roere som fikk en dollar dagen. Engelskmennene hadde med seg spesielle båter som hadde årer med brede og krumme åreblad, og de fisket en mengde laks. Mr. Guest fikk en av de aller største laksene som er tatt i Namdalen, den var på 32 kilo. Han kjøpte et stort svaberg omtrent der fisken ble tatt og fikk hogget inn dato, lengde og vekt og navn på fiskeren! Det ble betalt 500 dollar for svaberget, som senere ble kalt for The Guest Rock.

Det ble et eget liv der nede på Gartlandsborg. Min gammeltante, Magda, var kokk der nede om somrene og lærte seg engelsk på den måten. På vår tid holdt far engelskkurs for laksefiskerne slik at de bedre kunne kommunisere med engelskmennene.

I min tid var det familien Pearson som eide flere hospitaler i England som rådde grunnen. En storvokst kar med en aura av gammel adel rundt seg.

I dag er det et eget laksemuseum ved Fiskumfoss, og det er bygd utsiktstårn og laksetrapp der. Eiliv Urstad var ivrig roer for Pearson, men også en meget dyktig laksefisker selv. Mye av hans utstyr og fotografier er stilt ut i det museet, som er vel verdt et besøk neste gang dere er på disse trakter.

Skolegang

Den tiden vi bodde på Elstadsida av Namsen, kunne det bli lang skolevei. Om vinteren gikk vi på ski, eller vi hadde en spark på deling. Var det godt skiføre, kunne det ta lang tid, fordi det var en del bakker å renne i og hoppe i på hjemveien.

Skolen var fådelt, tre dager i uka for storskolen, tre dager for de minste. Skolehuset var forholdsvis lite. Det hadde to rom, et stort og et lite. Det lille ble brukt til håndarbeid og annet som trengtes når ting sto på. Vi hadde tomannspulter med faste benker med lokk som kunne løftes opp og plass for blekkhus.

Når vi kom inn, sto kateteret midt på en liten plattform til venstre med store veggkart bak seg. Bortenfor kateteret sto orgelet og på en hylle ovenfor orgelet en radio. Den brukte vi til å høre skoleradio fra når det var program som læreren mente passet for oss.

Til høyre for døra stod en stor vanntank med drikkevann til oss. Den var det pedellen vår, Signe, som hadde ansvaret for å fylle. Over vanntanken hang en stor plansje som viste når vi skulle legge oss. De som var 8 år, skulle legge seg klokken 8 kvelden, 9 år kvart over 8, 12 år klokken 21 om kvelden. Hvorvidt dette ble fulgt til punkt og prikke, kan vel diskuteres.

Bakerst i rommet stod et stort bokskap fylt med bøker som vi kunne låne. Det var som et eventyr når dørene ble slått opp, og bokrekkene skrek om oppmerksomhet. Og her var det mye spennende for en leselysten krabat: *Barna i Nyskogen*, Jules Vernes *Jorda rundt i Kavbåt* (vi hadde nynorsk utgave av den), *Den løyndomsfulle hagen* og for ikke å snakke om *Frendeløs* og *Onkel Toms hytte*. Av norske var det Halvor Flodens *Fagerlia*, Bjørnsons *Bondefortellinger* og Asbjørnsen og Moes Folkeeventyr som særlig fanget interessen. Store lesestunder for mange av oss.

Lærer Nils lærte oss løkkeskrift – skjønnskrift etter skriveverket *Nytt System*. Vi skrev over den røde forskriften og så på egen hånd på linjen nedenfor! Lærer Nils leste bøker for oss i disse timene. Han var en flink oppleser, og jeg husker da han leste fra *Ben Hur*, måtte han stoppe opp og rømme seg (ble litt tjukk i halsen), for det var sterke og rørende saker, og vi nede på pultene sleit med litt utflytende skjønnskrift fordi tårer dryppet ned på blekket i skjønnskriftboka.

Skolefilmapparatet var et 16mm filmapparat som skaffet oss store stunder. Særlig i lærer Nils sin periode. Apparatet og et lass med filmer kom med drosje, og da kunne vi sitte halve dager gjennom et par uker og se på film, før apparatet og filmene ble sendt videre til neste skolekrets. Jeg husker ennå en film som het ”Orkesterets instrumenter”, hvor det var London Symphonieorkester med Sir Malcolm Sargent som dirigent som gjennomgikk instrumentene med oss. Storslagent.

En annen film var en geografifilm fra Vermont i USA. Der gikk alle menn i store rutete jakker, og unge vakre gutter og jenter høstet inn de deiligste røde eplene. Ikke rart at munnen vassflaug, for det var ikke akkurat flust med epler og den type sydfrukt som ble dyrket på Gartland! Men ennå, når jeg hører navnet Vermont, tenker jeg på vakker ungdom i rutete jakker, og masse deilige epler!

Skoletannlegen

Det hørte med å få besøk av lege for veiing og måling. Til frokost den dagen spiste vi godt, for det gjaldt å holde vekta! Skoletannlegen kom også til faste tider. Det siste var litt av et liv, for han dekket hele distriktet og kom med jevne mellomrom i sin lange svarte bil som lignet en likbil. Det var fordi hans flyttbare boremaskin og tannlegestol måtte ha plass!

Så når vi ventet likbilen dvs. tannlegebilen, var det med et visst sug i magen. Og når vi så den komme glidende ned bakken mot skolen, hendte det at det ble panikk. Det forekom at læreren måtte kaste seg på sykkelen og hente unger som hadde stukket hjem, og tannlegen var ikke klokere enn at han ropte etter dem BARE VENT TIL JEG FÅR TAK I DERE! Særlig pedagogisk var det jo ikke, selv om jeg nå kan skjønne ham når han fikk så lite respons hos barna rundt omkring på skolene i Indre Namdal. Min søster Tordis var heller ikke snauere en gang at hun rev med seg en yngre bror av oss og stakk hjem til mor. Vi bodde bare noen hundre meter fra skolen, men mor var ubønhørlig og sendte de to tilbake til skafottet, dvs. tannlegestolen.

Det var mange som hadde dårlige tenner, og de måtte bores og fylles med amalgam. Jeg hadde ingen hull i tennene før jeg var 12-13 år og følte meg inntil da overlegen, men da jeg først måtte til pers, skjønte jeg hvorfor vi hørte hyl fra siderommet, noe som gjorde undervisningen vanskelig å gjennomføre i skolestua!

Jeg glemmer aldri mitt første møte med tannlegestolen. Stolen og boremaskina så ut som om den var tatt ut av den senere Flåkløya Tidende hvor Kjell Aukrust lot oppfinneren Reodor Felgen boltre seg. Her var det ikke snakk om flere tusen omdreiningar i minuttet på boret, for tannlegen eller dyrlegen som vi kalte han, betjente boret med foten! Altså en fottråkkemaskin! og den sa R – R – R – R! Min redsel for tannlege var dermed skapt, og den satt lenge i, ja fremdeles kan jeg fremkalle dramatiske minner fra opplevelser i den stolen.

Skoleavslutninger på Skyttarhuset

Dette var store stunder. Hele bygda kom for å høre og se oss – etter fjøstid. Det var ingen grunn til å starte før fjøsstellet var over! Vi lærte oss å opptre. Og jeg kan ennå gjenkalle min medelev Bjørn sin fantastiske opplesning av ”Tordenværet” fra Arne Garborgs ”Kolbotnbrev”, hvor ordet *skangrande* ble brukt, og alle som har opplevd et skikkelig tordenvær ute i naturen, vet hvor godt ordet *skangrande* dekker lyden av torden som smeller fjell i mellom!

En av lærerne vi hadde, kunne ikke syngje. Dermed fikk vi som kompensasjon et kurs i folkevisedans. Vi hadde barneleikarring, og vi lærte en rekke type ringdanser og sanger, og jeg var den gang forholdsvis lett på foten og hadde litt rytmesans i kroppen, så jeg fikk æren av å danse med danselæreren frøken Skråmo mens vi sang:

Bind deg ein blomekrans, kom så til leik og dans

fela ho let no så vakkert i lund

Sit ikkje stur og tung, syn at du og er ung,

veks fri som fagre lyng dans no og syng

Kino og Folkeakademi - store kulturtilbud. Kino var det annen hver søndag. Far var det jeg ville kalle en *kulturåpen pietist*, så jeg fikk gå på de fleste forestillinger mot at jeg fortalte ham hva jeg hadde sett. Jeg kan ennå se for meg når jeg sto ved fotenden av senga, far hadde hvilt søndagsmiddag, og jeg forteller om filmen jeg hadde sett. Min familie mener at det er der jeg lærte meg å fargelegge fortellinger, for det hendte jo selvsagt at jeg la til noe og trakk litt andre steder for å kunne få lov til å se neste! Den første filmen som gav meg et skikkelig kick, var fargefilmen *Snehvit og de syv dverger*. Det var jo en tegnefilm, og jeg kan ennå se og oppleve den intense lykkfølelsen det var da vi kom til scenen hvor Snehvit danser med de

to dvergene hvor Blygen var øverst av de to inne i frakken. Det var så morsomt å se, og ikke minst vakkert, med flott musikk spilt av den sure dvergen. Ellers så vi jo en mengde film med den svenske sangeren og skuespilleren Edvard Persson i hovedrollen, *Klockarna i gamla Stan* var jo en slager. Person var jo litt av en tjukkas, men snill, og med en stor stemme, og sangen *Jag har bott vid en ländsveg i hela mitt liv och sett människa komma och gå*, ble jo en landeplage. At jeg senere i livet ble filmkritiker og underviste i film og bildemedier på Høgskolen i Oslo, kan delvis tilskrives den fantastiske interessen jeg fikk for film i min barndom.

Folkeakademiene fikk også stor betydning for oss litt større barn. Det var på onsdagskvelder på Samfunnshuset en gang i måneden, og vi 12-13 åringer sparket om vinteren, eller gikk eller syklet de fem-seks kilometrene opp i bygda for å få med oss foredragene og musikk-opplevelsene. Det var ofte kalde vintrer. Under minus 35 grader var ikke uvanlig, og det hendte vi forfrøs både ører og tær.

Her var det mye forskjellig for vitebegjærlige barn. Blant annet møtte vi Geburg Aasland (1886-1970), blind musiker, pianist. Han deklamerte dikt mens hans spilte og kåserte om *Forskjellen på Humor og humør*, noe som av og til ble litt for avansert for oss. Men fremfor alt spilte han på glass, og det var en opplevelse å se når han forberedte seg ved å bruke en fuktig svamp når han stemte glassene. I tillegg spilte han også på sag(!) som selvsagt økte fasinasjonen for ham.

Fiolinisten Gunnar Svendsen fra Stavanger spilte på fele uten klaverakkompagnement, men også han kåserte – særlig om Ole Bull. Han hadde en uvane med å trekke pusten på en særegen måte når han spilte, noe som opptok oss barn vel så mye som selve spillet!

Georg Wasmuth Sejersted (1896-1980) var eventyreren og oppdageren som hadde spesialisert seg på arabiske land. Han viste lysbilder og var en fremragende forteller, og dette var jo lenge før charter-turer gjorde folk blaserte. På mange måter ble Folkeakademiet for oss barn et blikk ut i en verden som lokket med mange spennende informasjoner.

Kjøretøy

Biler var det ikke mange av. Det var rasjonering på biler på den tiden. Bygdas maskot var T-Forden til Fornes, gammel og god, men klarte seg godt, alderen til tross. Så hadde vi prestens bil. Han kjørte alt for fort, men vi regnet med at han hadde en spesialavtale med Vårherre, slik at det gikk bra. Dessuten var det doktorens bil, og bonden på Urstad hadde en liten Opel. I tillegg fantes det to drosjer og et par lastebiler. Det var hele bygdas beholdning. Det ble mye sykkel i stedet og da helst ballongsykel. Den sorten punkterte ikke så ofte.

Skogsarbeid

For noen av oss gutter ble det også en del skogshogst de dagene vi ikke hadde skole. Som oftest var det å barke. Drømmen var å få barke om våren, for da slapp grantrærne barken lettere. Var det sprettkaldt, som det ofte var, bare sprutet barken av i småbiter. Tungt for små karer. Våre helter var de profesjonelle skogsarbeiderne som ofte kom fra Ytre Namdal. Konrad Nordfjellmark var en kjent skiløper og et råskinn til å hogge tømmer. Han kunne hogge flere kubikk tømmer om dagen. Han var særlig flink til å stille hogstredskap, og etter hvert ble han satt av Fylkesskogmesteren til å holde kurs i filing av sag og stell av øks og barkespade for skogsarbeidere i Nord Trøndelag og med godt resultat.

Noen ganger dro vi inn til skogshogsten etter skoletid, var med og barket til det ble mørkt, så var det med til koia og overnatte der. De var ofte gisne slik at sengklærne kunne fryse fast til veggen. Så jobba vi til ut på ettermiddagen før vi dro på ski hjem igjen.

Skogplanting. Hvert år, like etter skoleslutt og også et par uker før skolen begynte, dro de fleste av oss større barna ut på skogplanting. Det var 50 planter i hver bunt, og vi fikk kr. 2, 50 for hver bunt. Det kunne faktisk være gode penger å tjene på dette. Planting av setervoller var det letteste, ellers kunne det være ganske tøft med kvist og kvas i hogstfeltene som måtte ryddes til side før en fikk satt ned en plante, og hendene fikk mange sår og rifter. I dag hadde man kanskje brukt hansker. Men det var et friskt og greit arbeide, og vi ble godt kjent i skogene rundt omkring i kommunen. Jeg vet at mange av trærne ”mine” nå er over 60 år og modne for hogst.

Somrene

For meg ble det mye gjeting, men også luking av nepeåkrer. Det var et utrolig tålmodighets-krevende arbeide, men jeg lærte meg knepet med å glede meg over livet og fantasere om hva jeg skulle bli når jeg ble voksen. Jeg drømte meg også bort med å innbille meg at jeg var en strålende fotballspiller, og så for meg at jeg var like god som Tommy Lawson – den engelske driblekongen! Da kunne jeg gå og hisse meg opp i fantasien over alle de bravadene jeg gjorde, og hørte hvordan radioreporteren skrek seg hes over hvor fenomenal den lille norske fotballspilleren var! Det hjalp når jeg skulle gjennom alle radene med nepeplanter!

Replikk-kunst ble satt svært høyt i dette distriktet. Treffende replikker er jo typisk trøndersk, men særlig kjent som en egen sport i Namdalen. Det er Olav Duun et godt eksempel på, for ikke å snakke om at Revyfestivalen er lagt til Høylandet, nabobygda til vår bygd.

Det var ofte en ganske drøy og barsk form for humor, men en god replikk kunne vandre bygda rundt, ble smakt på og beundret.

En juleforestilling på Skyttarhuset hvor bonden på Elstadnesset og en stasjonsassistent fra Bergen spilte *God dag mann, økseskaft* for oss, utløste øredøvende jubel. Bergenseren var jo en fremmed fugl når det gjaldt dialekter, og når han spilte lensmann og spurte bonden: ”Kor e’ kona di henne då?” Og Elstadnessbonden som spilte tunghørt og trodde han spurte om hvor han hadde prammen sin, og *svarte* ”Nei ho ligg nedme strainna å e’sprukkin i begge einnan”, så lo folk slik at en skulle tro taket ville falle ned. Akkurat disse replikkene gikk rundt i bygda hele den vinteren og ble gjenfortalt gang på gang! Særlig vakte replikkene på bergensk stor jubel.

Midt i slaktetida før jul kom mor hjem en kveld etter en fest og gjenga en replikk som også ble stående en god stund. Kveldens taler kom inn, og han var det man kaller ”i særdeles godt hold” dvs. smellfeit. Da er det en eldre kvinne som bøyer seg bort til henne og kviskrer: ”No e’n snart takanes!”

En forholdsvis kjent kar i bygdemiljøene rundt oss gav ut boka *I lystig lag* på eget forlag, og hvor de virkelige personene bak historiene var særdeles dårlig kamfluert. Mange ble rasende,

men forfatteren reiste rundt i Namdalsbygdene og solgte boka, uten å si at det var han som hadde skrevet dem. Han bare sa:

”Dæm sei det ska vårrå ei go’ bok”. Og det ble også ei herme.

En tildragelse jeg selv opplevde, skjedde en første juledags morgen. Far var klokker og på vei til kirka sammen med et par av oss barna. Vi tok drosje, det var holkeføre, og i en sving skled drosjen over i venstre kjørebane og kolliderte med en lastebil. Sjøførene gikk ut for å se på skadene, og det første lastebileieren sa da de vel var ute, var: ”Løkk me’ jul’n”! Også en replikk som fikk god fart bygda rundt!

En replikkveksling som viser det namdalske understatement:

- *Og du ha kjørt a svigermor på toget?*
- *Ja, no hi a forre*
- *Ga du a avskjedsklæm?*
- *Nei, men æ gikk fram og klappa lokkomotivet!*

Ønskekonserten og Radiogavefondet

Noe som vi fulgte tett på i den perioden, var Ønskekonserten. Det var Lille Graah som annonserte den. Hun hadde en melodios og mørk stemme, og vi forestilte oss at hun måtte være umåtelig vakker! En av de sangerinnene vi lyttet til med glede, var Fanny Elstad. Jeg syntes det var ekstra stas med henne, for morfaren min het også Elstad, og kom fra en av de tre Elstadgårdene i bygda. Fanny Elstad hadde en mørk altstemme, og sang blant annet *Lykksalig, lykksalig, hver sjel som har fred*. Det var faktisk hun som var initiativtaker til festspillene i Bergen. Men den sangen hun kanskje ble mest kjent for, var sangen eller kanskje likegodt salmen *Jeg har vandret med Jesus i mørke og lys*. Den gikk igjen i nesten hver Ønskekonsertprogram på den tiden

Mor elsket å høre på Ønskekonserten. Hun var dessuten svært flink til å sende inn ønsker, og hadde ofte hellet med seg. Man måtte sende inn en gave i de første årene, som gikk direkte til Radiogavefondet, som igjen ble etablert for å skaffe folk flest radioapparater. Under krigen var det mange som hadde fått inndratt apparatene sine, og de var ikke å få fatt på igjen. Etter

hvert falt kravet om et gavebeløp bort. Fremdeles kan vel noen og enhver av oss som opplevde Ønskekonserter den gang, ha like gode vibrasjoner i dag når vi hører på.

Fjernsynsoverføringen!

Det må ha vært i 1948 eller 49 en gang ut på våren. Radioen fortalte at de skulle forsøke å sende et bilde via radiosignaler, altså et første forsøk på fjernsynsoverføring. Min storebror og jeg hadde jo lest om at fjernsyn fantes i Europa og i USA, så dette ville vi være med på. Så etter instruks fuktet vi et håndkle og la rundt Radionetten vår, knøt to hyssinger rundt radioen, satte opp et speil i et vaskevannsfat foran radioen, og stilte oss selv opp foran speilet: Nå skulle radioen vise et bilde av Hans Majestet kong Haakon 7. som det første bilde! Forventingen var stor der vi så inn i speilet... Så kom det: *APRILSNARR!*

Jeg tror jeg aldri har blitt så skuffet noen gang og følt meg så rundlurt, ydmyket. Hva visste vel vi om sendeteknikk? Men lærdommen ble jo at du skal sjekke bedre det som høres alt for godt ut til å være sant! Og det er det som oftest.

Rasjonering

Einar Gerhardsen var statsminister på den tiden. En kar med egenartet stemme og med stor tilslutning blant skogsarbeiderne i bygda. Vi forbandt han også med rasjoneringskortene som det fremdeles var mange forskjellige av.

Det var rasjonering på skotøy, så her var det ikke bare å kjøpe nytt hvis en da hadde råd til det. Skobesparere var jo et kjent fenomen på den tiden. Det hørtes når vi kom løpende ned grusveiene!

Rasjoneringen på ost og melk ble opphevet i 1949, og i 1950 ble rasjoneringen på sjokolade og sukkertøy fjernet. Husker særskilt den gule Banansjokoladen og Lohengrin-en som var innpakket i sølvpapir og med rødt magebelte! For en lykksalighet når man fikk smaken av en bit Lohengrin i munnen!

I 1952 ble rasjoneringen på kaffe og sukker tatt vekk., og godt var det. Det var et styr med disse kortene. Jeg presterte en gang å miste flere rasjoneringskort. Jeg hadde vært og handlet

for mor, og på veien hjem ble jeg med innom en låve for å hoppe i høyet. Der mistet jeg rasjoneringskortene i høyet. De ble funnet av noen mindre barn som lekte butikk med dem. Hjemme ble tordenvær og krise. Far og mor var rasende over min uforsiktighet. I tillegg måtte de jo søke om nye rasjoneringskort, og det var ikke enkelt. At jeg ikke var spesielt i krittuset i en tid, er mer enn forståelig!

I 1952 fikk vi ny tellemåte som mange av oss fremdeles strever med. Per Christian Andersen som var reporter for skøytelep siden før krigen, nektet å gå over til den nye tellemåten, og måtte slutte i Kringastinga. Stor oppstandelse for oss som hørte på Andersen, men var det vedtatt, så var det vedtatt. Det er nok en del av oss som vokste opp den gangen som fremdeles sier *toogtyve* i stedet for *tjueto*!

Vi hadde våre egen barnekultur, men var mye sammen med de voksne, særlig når det var store tilstelninger som i bryllup og begravelser. Da var det jo ofte mye god mat. Kjøttkaker og sviskekompott var favorittene våre, og hvis den avdøde var gammel og mett av dage slik at det ikke var forbundet med så mye sorg i begravelsen, kunne faktisk begravelse noen ganger måle seg med et bryllup!)

Gartland var et godt sted å vokse opp i på den tiden. Her var det mye å være med på. Det var et flott mannskor i bygda(mannskoret *Luren*), det var flere blandete kor, det var hornorkester og revyer og en rekke aktiviteter som man kunne delta i. I det hele tatt: et fargerikt felleskap! I dag er Gartland og Harran kommune innlemmet i storkommunen Grong, og dermed er det meste av kulturelle aktiviteter som det er fortalt om her, forsvunnet ut av bygda. Trist.

Å vokse opp i en by var nok i noen tilfelle betraktelig annerledes enn å bo på landet. I byen var det flere tilbud, mer aktivitet på mange vis og flere muligheter til utdanning. Noe av det som var annerledes for oss som vokste opp på bygda, var at vi kjente de aller fleste av de som bodde i vårt distrikt. Det gav oss en nærhet til folk og landskap som en nok kunne savne i bymiljø. I tillegg hadde vi kontakten med dyra og med skogen. Trær var ikke bare trær, det var i noen tilfelle levende vesener for oss som du kunne ta på og snakke med!

Men noe var likt: drømmen og forventning om fremtiden, og hva den ville bringe med seg. Utferdstrangen meldte seg sterkt for noen, mens andre kunne si med Per Bufast i *Det store*

spelet: ”Her skal eg vera!” Og hvordan det har gått med oss, vet vi jo alle som leser dette. Forfatteren Olav Duun sa det slik i sin siste bok, *Mennesket og maktene* (som handler om noen mennesker som var overlatt til seg selv, og ventet på en orkan og springflo som skulle oversvømme øya): ”Dei hadde kvar si soge, og vel så det!” Det samme kan vi vel si om oss selv.

Gudmund Hummelvoll, forfatteromtale s. 110.

Ingeborg Westerheim: Industristedet som forsvant

Mitt fødested Kopperå ligger i Meråker kommune i Nord-Trøndelag, 328,5 meter over havet, ni mil øst for Trondheim, to mil vest for det svenske vintersportsstedet Storlien. Her lå A/S Meraker Smelteverk.

Hilsen Nord-Trøndelag heter en litt tilårskommen bok vi har stående i bokhylla, en påkostet presentasjon med fine bilder sponset av blant andre Nord-Trøndelag fylkeskommune. Hva står det om Kopperå her? Et vakkert kunstfotografi av en stor fabrikk fyller øverste halvdel av en side, og den lille forklarende billedteksten under påpeker at ”Kopperå var blant stedene i Nord-Trøndelag med markerte klasseforskjeller fram til 1970-tallet [...] Selv blant arbeiderne var det klasseskiller”. Det er essensen. Er det virkelig det viktigste som kan sies om stedet? Og hvis det er riktig, hvorfor ble det sånn?

Med økende avstand og alder øker behovet for å nærme seg barndommen på nytt. Jeg vokste opp her som tredje generasjons barn av smelteverket, flyttet til Oslo da jeg var 17, og så først bygda igjen for noen få år siden. Kanskje kan min familiehistorikk være med å illustrere utviklingen i det lille industrisamfunnet. Det var ikke ulikt mange andre industristeder som sprang opp i det norske bondesamfunnet for hundre år siden.

Rundt 1900 oppsto her en smelteverksindustri som på det meste ga arbeid til opptil seks hundre personer. Om lag hundre år senere var den borte, og fabrikkens revet. Samfunn fødes, blomstrer og går under. Men hundre år er ikke lang tid.

Kopperå ble en industriell enklave i et skogs- og jordbrukslandskap. Industrialisering skapte arbeid. Mennesker som ville, kunne komme seg opp og frem i verden på slike steder. For mange familier, også min, ble Kopperå et springbrett ut av bondesamfunnet. Hit kom min morfar som ung anleggsarbeider rundt hundreårsskiftet. Hit kom min far som syttenåring i 1916, og her ble han resten av sitt yrkesaktive liv minus et år i Garden og et halvt år i Trondheim for å fullføre en handelsskoleutdanning. Hans første jobb var å bestyre verkets butikk. Hans far Johan Olsen arbeidet også en tid ved verket, han drev ellers gården Westerheim like ved Værnes kirke i Stjørdal. Jeg ble født i Kopperå i 1946, ikke langt fra der

hvor min mor kom til verden førti år tidligere. Hun og jeg hadde samme lærer på folkeskolen, og vi gikk begge i todelt skole, tre dager i uken.

Kopperås moderne industrihistorie begynner flere år før fabrikkrøyken begynte å stige fra steder som Odda og Sauda. Fjellandskapet mellom Norge og Sverige hadde hatt bortimot to og et halvt tusen års historie med jernutvinning og gruvedrift før det ble et moderne smelteverk her.

Da Europa trengte smelteprodukter som karbid mot slutten av 1800-tallet, var det kanskje heller den nyåpnede jernbanen mellom Trondheim og Sverige som kan ha inspirert investorene. Med den kunne råstoffet hentes inn og ferdige metallurgiske produkter fraktes ut til utskipningshavner ved Trondheimsfjorden. Viktig var også tilgangen på fossekraft, slik at elektrisiteten var sikret.

Investor Ole Haugan fra Sigdal så mulighetene, og i 1898 ble Meraker Brug og Carbidfabrik grunnlagt. Den som fikk anlegget opp å stå var 30 år gamle ingeniør Olav Ingstad, som var anleggs- og driftsbestyrer i tre år. Akkurat lenge nok til at hans sønn Helge rakk å se verdens lys i Kopperå. Rart i etterkant å tenke på at Helge Ingstad fikk et like langt liv som smelteverket, han døde i 2001.

Det ble rene Klondyke i den vesle sportsbygda. Ungdom og eldre strømmet langveisfra for å få arbeid, først som anleggsarbeidere, etter hvert til de mer eller mindre faglærte stillingene ved fabrikk og verkstedene.

Arbeidsstokken bodde først i primitive, trekkfulle arbeiderbrakker som ble satt opp i stor hast. Få av mennene hadde familie med fra starten av, og det var mye fyll og bråk på fritida. Folk i lokalmiljøet var skeptiske til prosjektet, og søkte ikke arbeid her den første tida.

Etter en kort, optimistisk oppstart så det ut til å gå nedem. Karbid ble utkonkurrert på industrimarkedet av andre produkter. Ole Haugan gikk konkurs og tok sitt eget liv i 1901. Det var være eller ikke være for fabrikk. Skulle man legge ned, eller satse på et annet smelteprodukt?

At bedriften utviklet seg derfra til å bli A/S Meraker Smelteverk, en stor produsent av både karbid og ferrolegeringer, skyldtes trolig direktør Iver Høy, ingeniør med utdannelse fra Horten Tekniske Høyskole og Tyskland. Han var ekspert på metallurgiske industriprosesser og forsto seg også på å skaffe gode norske og internasjonale sponsoravtaler og salgskontrakter for produktene. I tiåret mellom 1906 og 1916 ble verket reetablert med en solid posisjon på industrimarkedet, forsterket med en helt ny fabrikk for produksjon av ferrokrom og ferrosilisium som sto ferdig i 1915.

Konjunktorene var imidlertid variable, og arbeidsstokken kom og gikk i takt med dem. Det var viktig for verksledelsen å knytte til seg gode fagfolk, og motivere dem som måtte sies opp til å komme tilbake når markedet igjen tok seg opp. Ganske tidlig utviklet det seg en paternalistisk ledelsesstruktur, en ganske vanlig modell i de privateide industrisamfunnene i industrialismens første tid. I boka *Hundre år med et Smelteverk* skriver forfatteren Åsmund Forfang at: "... det ble bygd opp ei rekke fellesinstitusjoner som sveisa befolkningen sammen til en stor familie".

I Smelteverkets regi ble det allerede fra 1907 bygget gode arbeiderboliger. Direktøren ga dem nostalgiske navn fra sin egen oppvekst, og hit fikk "kjernetroppene", som Forfang kaller det, flytte. Verket delte ut gratiale til de ansatte i gode år og garanterte økonomisk for sykehusopphold når noen trengte det. Dagligvarene i verksbutikken holdt lave priser. Strøm og husvære var så å si gratis. Tiltak som hornmusikk og idrettslag ble oppmuntret og støttet økonomisk.

Det aller viktigste tiltaket var kanskje at verket alt i 1905 satte i gang en bruksskole - en privat, gratis skole - for alle barna i det lille samfunnet, også direktørens. Bruksskoler hadde vært ganske vanlige i Norge lenge, men på det tidspunktet Kopperå fikk en, var ordningen på god vei til å bli avvirket ellers i landet. Først i 1949 ble verksskolen her overtatt av det offentlige. Da hadde det i over 20 år også eksistert en middelskole for verkets barn, med start hvert annet eller tredje år.

Så å si samtlige voksne kvinner var medlemmer av Kopperå sanitetsforening som ble grunnlagt i 1908. Det var en effektiv organisasjon med stor innflytelse og målrettet helsearbeid som skulle "sørge for god sykepleie blant Smelteværkets arbeidere og

funktionærer”. Det var stort sett direktørfruene som var formenn, men symøtene gikk på omgang hos alle. Foreningen holdt basarer, og samlet tidlig inn penger for å få utdannet en sykepleierske ved Norske Kvinners Sanitetsforenings sykepleierutdanning i Oslo. Søster Marie kom tilbake til Kopperå i 1912, og ble der resten av livet. Min mor var kasserer i Sanitetsforeningen fra så lenge jeg kan huske.

Det første blomstrende tiåret for verket - 1906 til 1916 - var preget av mange alvorlige streiker og konflikter ved industribedrifter andre lignende steder i Norge. Men i Kopperå ble grunnlaget tidlig lagt for en bedriftspolitik med god dialog mellom ledelse og fabrikkansatte. Det skyldtes en direktør som forsto betydningen av en slik politikk, men også arbeidere som visste hvordan de ville ha det, og var i stand til å fremsette og få igjennom kravene.

Min morfar Kristian Rothaug begynte som anleggsarbeider, men avanserte til maskinist på fabrikken da den sto ferdig. Han hørte til i ”kjernetroppene” og fikk flytte inn i nytt hus med kone og ettårig datter (min mor) som en av de første i 1907. Han sto tidlig frem som en skrivefør talsmann for arbeidernes rettigheter, og var med å stifte Kopperå Arbeidsmandsforening og Meråker arbeiderparti i 1907, flere år før tilsvarende organisering fant sted i Odda (1909) og på Rjukan (1912). Han fikk etterhvert mange tillitsverv og var blant annet ordfører i Meråker fra 1926 til 1937. Et bilde av ham i familiealbumet fra ca. 1920 har undertittelen ”Morfar i Moskva”. Meråker Arbeiderparti tilhørte ytterste venstre fløy i moderpartiet på den tiden.

Smelteverket ble i 1928 kjøpt opp av amerikanske Union Carbide Corporation (UCC), og nye stabile tiår fulgte. Det var bra omsetning, stor optimisme og masse byggeaktivitet i Kopperå både før og etter andre verdenskrigen. Smelteverket var i deler av denne perioden blant de største i verden med sine produkter, og bedriften fortsatte å trekke til seg dyktige fagfolk, både arbeidere og nyutdannede ingeniører. I disse årene vokste også funksjonærstaben, som hittil hadde vært ganske beskjeden. De ugifte bodde i den trivelige Messa rett ved administrasjonskontoret, for familier ble det bygget hus.

Min far var blitt bokholder på verket, senere ble han regnskapssjef. Foreldrene mine flyttet inn i en ny, toetasjes, okergul villa i 1931, tegnet av arkitekt Roar Tønseth (1895-1985) som var inspirert av 1700-tallets trønderlån. Huset sto sammen med to andre funksjonærboliger på

verkets gamle søppelhaug ”utaælva”, et nyrydning vest for elven der det i årenes løp skulle bli bygget mange flere funksjonærboliger. Arkitekt Tønseth var verkets faste arkitekt og hadde tegnet både arbeiderboliger – noen av dem er nå erklært verneverdige - og skulle tegne Kopperå kirke som ble reist rett bak huset vårt.

Tidene forandret seg, og den paternalistiske bedriftskulturen ble umoderne. Moderne sjefer ble bedriftsledere mer enn patriarker. Med en utvidet og mer spesialisert funksjonærstab som bodde i egne områder, ble avstanden mellom folk større.

Funksjonærene fikk frynsegoder som arbeiderne ikke hadde. Ved og poteter ble hver høst kjørt hjem og levert til bod og potetkjeller. Om våren kom gartneren og klippet hekkene og plantet i bedene rundt huset. Funksjonærene kunne hente gratis melk fra verkets fjøs, og spille tennis på nyanlagte baner i en klubb som arbeiderne ikke kunne melde seg inn i.

I januar 1946 ble jeg født på Kopperå Sykestue, tatt imot av søster Marie. De tre søsknene mine var blitt tenåringer, men i nabohuset - identisk med vårt, bare rødt - bodde Steinar, ingeniørsønn med stor aksjonsradius. Det var vei- og husbygging rundt oss på alle kanter og Steinar og jeg klatret ned i nylig sprengte fjellkløfter med særegen lukt og spennende skatter: metervis med sprengningsledninger i de flotteste farger. Vi krabbet gjennom røret i demningen til kontordammen mens vannet flommet over den. Eller la oss under feristene – kurister – for å få en idé om hvordan det var å bli overkjørt. Da vi begynte på skolen forsvant Steinar litt ut av fokus til fordel for venninner, papirdukker og hemmelige klubber. Det var flott å vokse opp i Kopperå.

Jeg leste tidlig og mye. Det fiksjonsuniverset jeg etter hvert kom til å befinne meg i stimulerte i høy grad fantasien, men befordret neppe samfunnsforståelsen. Det ble ikke stilt spørsmål ved verdensordenen i *Frøken Detektiv*. Først ved lesningen av *Sauda. Streik* på 70-tallet gikk det opp for meg hvordan spenningene i et samfunn kunne oppstå innenfra.

Etter nærmere førti år kom jeg for noen år siden til jubileumsfeiring for folkeskolen. Jeg ville se igjen stedet på egen hånd før jeg møtte resten av jubilantene, og startet en vandring ved barndomshjemmet.

Forundret over hvor mye mindre alt var, ruslet jeg mellom funksjonærboligene og gikk bortom Verksgården, smelteverkets representasjonsbolig, der det sjelden var selskaper uten damask, sølv og smoking. Videre opp til kirken, og langs elven for å se fotballbanen hvor min bror ofte spilte kamp om lørdagen, med oss tilskuere innhyllet i knott. Jeg fant nesten ikke banen igjen, den var blitt til en høyreist bjørkelund.

Jeg krysset elven ved kraftstasjonen som nå er blitt til industrimuseum, spaserte forbi direktørboligen, funksjonærmessa og kontoret. Fortsatte opp Myrabakken og stoppet der skolen og nyfabrikken pleide å ligge. Nå var begge deler jevnet med jorden, fabrikkens så sent som i 2006. Jeg mintes at bestevenninnen Heidi og jeg en og annen gang tok den spennende og høyst forbudte snarveien gjennom smeltehallene for å komme tidsnok til skolen.

Mange bolighus var også revet, men en del sto der fortsatt, blant annet sykestuen og formannsboligene samt de verneverdige arbeiderboligene oppe på Myra. Også lærer Nåviks hus, litt for seg selv som for å markere avstand. Jeg husket plutselig det gamle ubehaget ved å komme opp Myrabakken til ukentlige spilletimer hos fru Nåvik, - alltid med murring i magen fordi jeg ikke hadde øvd nok.

Samvirkelaget var gjort om til bruktbutikk, men jernbanestasjonen lå der som før, en siste utpost mot Sverige. I ungdomstiden hendte det at det kom spennende besøk til oss nede fra bygda med nitoget om kvelden. Det var kjekt å se at toget (riktignok på signal) fortsatt stanset to ganger om dagen hver vei.

Alle boliger som jeg hittil hadde passert hadde i sin tid vært Smelteverkets eiendom. Mange av dem var nå forlatt og tomme, men jeg visste at en del av dem også hadde fått nye eiere. Jeg krysset jernbanesporene og fortsatte vandringen ”åvalina” i det feltet der arbeiderne fra 30-tallet av kunne bygsle tomter og bygge egne boliger. I et av de første husene her hadde tante Mary postkontor. Det ble satt i stand for henne i et soverom da hun satt igjen alene med to små barn etter at mannen hennes, min mors bror, frøs ihjel på fjellet. Slik støttet Smelteverket henne så hun kunne bli selvforsørgende yrkeskvinne.

Huset sto som før. Tante Marys barn, barnebarn, oldebarn og tippoldebarn bruker det som feriested. I flere andre hus her oppe så jeg at det fortsatt bodde folk. Mest pensjonister, folk

som ikke flyttet fra stedet da smelteverket ble nedlagt. Jeg gikk videre oppover til bebyggelsen sluttet, og tok en snarvei tilbake.

Stakk innom tennisbanene før jeg avsluttet turen. På vei til å bli skog, de også. Jeg tenkte på de store sølvpokalene min bror samlet på peishylla. Lurte på om han fortsatt har dem stående der han bor i Florida.

Det var godt å få bekreftet at Kopperå lå like fint til i landskapet som jeg husket det, med Fonnfjellet som feste for blikket samme hvor man befinner seg. Hvis den hvite fonna mellom de to toppene skulle bli borte, ville det bli krig, het det. Men ennå lyser den.

Det ble et hyggelig og rørende gjensyn med gamle klassekamerater om kvelden, vi var åtte – av i alt tolv – samlet i Messa. Vi hadde mye å snakke om, og jeg tror at alle gledet seg like mye over felles minner.

Men utpå kvelden sa en av klassevenninnene: ”Da jeg var liten, sa faren min til meg at jeg kunne få til alt jeg ville her i verden hvis jeg gikk inn for det. Og det har jeg stort sett greid. Bare en ting fikk jeg aldri til, enda jeg prøvde hardt: å få en venninne vest for Myrabakken”.

Industrieventyret er definitivt over. Vegetasjonen kommer med tiden til å kamuflere sporene etter fabrikkene. Noen ildsjeler forsøker å opprette IT-kontorplasser og hotellvirksomhet i småskala. Folk har så smått begynt å flytte inn i de tomme husene. De gamle skillene viskes ut, og kanskje er det liv laga for et nytt Kopperå.

<p>Ingeborg Westerheim er født i Meråker 1946. Utdannet bibliotekar og cand.philol. med hovedfag i nordisk språk og litteratur, mellomfag i sosiologi. Har fra 1977 og frem til pensjonsalder arbeidet ved bibliotekarutdanningen ved Høgskolen i Oslo, men med flere lengre permisjoner som ledsager for ektefelle i norsk utenriktjeneste. Har undervist i norskfaget på IB-utdanningen ved internasjonale skoler i London, Brussel og Genève.</p>

Brit Næss-Andresen: Min barndoms jul

Det var slutten på oktober måned på Austmarka, en bygd øst for Kongsvinger. Høsten var på hell, og dyrene var inne i fjøset hele døgnet. Snart kom snø og vinter og jul. Så flott og spennende. Jeg gikk en tur med mormor opp i havnehagen. Vi fant den store nissesteinen, her kunne vi banke på og komme med juleønskene. Denne turen var med til å skape forventninger om julen, selv om jeg tidlig var klar over at denne måten å komme med ønskeliste på ikke førte fram.

Julekvelden

Sledeturen

Det var julekvelden den siste krigsvinteren. Vi skulle til mine besteforeldre ca. en halv mil unna mine foreldres hjem. Min onkel fra gården skulle hente oss med hest og slede. Jeg hadde gledet meg til dette hele dagen. Endelig kom ettermiddagen og tidspunktet da vi skulle reise. Borka var en traust og snill hest som jeg hadde hatt mye kontakt med om somrene, men aldri kjørt med på vinterstid. Vi var pakket inn i varme tepper og skinn i sleden og satt trygt og forventningsfulle til turen og julekvelden. Det var gnistrende snø, fint sledeføre og stille da vi kjørte gjennom bygda. Noen tente stearinlys på gårdene, ellers var det blendings påbud. Lysene markerte høytid og jul og dombjellene til hesten, Borka, klang fint i vinterkvelden. Turen gikk fort, vi nærmet oss gården der vi skulle feire julekvelden.

Plutselig gjorde hesten et «byks», før rett over jordet så sleden gikk i full fart på skrå. De voksne holdt godt fast i meg og hverandre, men hesten lød ikke på stoppsignaler før vi var utenfor døren på gården. Jeg opplevde spennende minutter, men var ikke redd da jeg ble holdt godt rundt av de voksne som heller ikke formidlet stor frykt. Alle var glade vi var fremme, men hva fikk hesten til å ta av veien og sette på sprang? Et stort lysglimt sør på himmelen, kunne kanskje ha skremt den? Det var krig og mange eksplosjoner. Vi var omsider godt fremme og hadde mye å fortelle om vår Avslutning på turen.

Kirkeklokkene kimte julen inn. Mormor hadde fortalt at disse klokkene hadde blitt gitt til bygda fra en utvandrer til Amerika. Hans ønske var at de skulle høres helt til hans

barndomshjem på Varaldskogen. Det var en dyp klang i klokkene, de kunne høres langt. Høytidelig og stemningsfullt klang de i vinterkvelden. Amerikafareren hadde nok fått ønsket sitt oppfylt.

Inne på gården var forberedelsene til julekvelden snart ferdig. Bestefar var opptatt av at alle dyrene hadde fått mat og hadde det bra. Han tok seg god tid i fjøset og stallen og sørget for at kornbånd var hengt ut til fuglene.

Den pyntede julestuen

Det knistret i den store ovnen og juleveden ble lagt på slik at det hele tiden var godt og varmt i stua. Røde julegardiner var hengt opp i år også. Mellom de dobbelte vinduene var det lagt hvit bomull som skulle illustrere snø. Det var dekorert med nisser i alle størrelser, og hesteskysser på vei til julebesøk eller til kirke.

Det spraket i ovnen. Selv om det var mange minusgrader ute, var det varmt og lunt inne i huset. Katten lusket rundt, den hadde en liten bjelle på seg i kveld.

I stua sto juletreet ferdigpyntet. Det var hogd i egen skog og sett ut lenge i forveien. Nå var det dekorert med gammel julepynt, kurver, glitter og flagg. «Englehår» til treet hadde de fått fra Amerika før krigen, det var tatt godt vare på. I toppen var det en stor stjerne. Og det var mange levende lys på treet. Jeg hadde aldri sett så fint juletre og gledet meg til at vi skulle gå rundt det og synges. Det var en høytidsfull stemning og forventninger steg.

Middagen tok lang tid, jeg syntes det måtte være flere timer. Når skulle nissen komme? De voksne snakket om hvor heldige vi var som hadde så mye og god mat. I Oslo hvor bl.a. min tante, hennes kjæreste og fars familie bodde var det mye mat de ikke fikk kjøpt, men måtte nøye seg med erstatninger av .

Ellers luktet det jul, snart var maten ferdig. Ribbe og pølser og stek med mye deilig saus. Særlig surkålen ga god lukt i huset. Til dessert var det fruktgrøt eller hermetisk frukt fra hagens grøde.

Jeg var ikke så opptatt av middagen, nå ventet jeg på gavene. Jeg lyttet etter skritt utenfor huset. Endelig ringte en bjelle og inn kom nissen med en sekk med pakker. Han var en stor nisse med langt skjegg. Han hadde nok gått langt og var sliten. Han hadde dyp stemme, kjente alle med navn og hadde gaver til alle. Jeg tenkte på sangen om den gamle nissen som satt så trist på låven julekveld og hadde blitt glemt med grøt også i år. Hadde vi satt ut grøt til han i år? Vi takket nissen pent for pakker, han skulle videre og var bare en kort stund hos oss. Gavene ble lagt under juletreet og en pakke skulle åpnes om gangen alle skulle glede seg sammen med den som mottok gaven. Det var vesentlig hjemmelagede gaver, strikkede skjerf, votter og luer. Jeg fikk en dukke, det var kveldens høydepunkt for meg.

Gangen rundt juletreet var noe alle var med på. De gamle og kjente julesangene ble sunget mens vi gikk rundt juletreet med levende lys.

Jul på Austmarka hos mormor og bestefar

De fleste julehelger inntil jeg ble tolv år ble feiret på gården til mine besteforeldre. Her møtes barn og barnebarn til en god gammeldags markering av jula. Min bestefar døde da jeg var tolv år, og jule- feiringen på gården ble ikke helt det samme etter dette. Han var alltid en gammel mann i mine øyne, hadde skjegg og lite hår. For meg, som var det første barnebarn i familien, var det fint å høre han synges: *je veit ei lita jente, je kjenner a så væl, je veit ei lita jente nord i skogen*. Det fikk meg til å føle at jeg var jo den viktigste jenta i verden. Ellers sang han lite og gikk stille i dørene. Men ordene hans ble tatt alvorlig når han sa noe. Han var oppvokst på en større gård sør i bygda og to av brødrene hadde fått sine gårder i bygda når de flyttet hjemmefra. En tredje bror ble boende i barndomshjemmet og en fjerde bror reiste til Amerika. Bestefar hadde flyttet til gården, Aaserud i 1905. Det var her vi feiret jul. Det hadde vært streng disiplin men mye varme i min bestefars barndomshjem. Dette bar han med seg i hverdagen.

Min mormor var også oppvokst på Austmarka, men hadde vært i Kristiania en kort periode i sin ungdom. Hun hadde nok en viss utferdstrang og sang iblant: *undrer meg på hva jeg får at se over de høye fjelle*, disse versene av Bjørnson hadde hun lært på skolen. Hun hadde vært bondekone i mange år og var fremdeles en staselig dame. Hun hadde regelmessige ansiktstrekk, oppsatt hår som hun krøllet litt foran, og alltid stort forkle, ofte hvitt. Hun var

pådriveren, bestemt og myndig. Mine fettere på farssiden som bodde i Oslo, fortalte at da de ble sendt på landet en av de første katastrofedagene av annen verdenskrig, var det mormor som tok i mot dem. Hun fortalte om måltider og hvor de skulle sove, men det de husket mest var hva som var lov og ikke lov å gjøre. De forsto tidlig hvem de skulle henvende seg til hvis det var noe de skulle spørre om.

Romjul

Det var spennende å feire jul på gården, og jeg ble der til langt ut i romjulen. Den hvite snøen som dekket takene på hus og uthus, trær med snøtunge grener, fuglenek og naboer på sparkstøttinger - alt var slik vi var vant til å se det avbildet på julekortene.

Julemorgene startet ofte med nykokt kaffe og småkaker. Det ble servert like etter at fjøsstellet var over og før frokosten skulle forberedes. Første juledag var en lang dag, da var det ikke lov å gjøre noe arbeid eller gå på besøk til noen. Jeg fikk heller ikke lov til å besøke min venninne i nabohuset denne dagen. Det var tid til å høre fortellinger fra gamle dager. Det var først og fremst mormor som fortalte historier fra bygda. Spesielt var hun opptatt av spanskesyken og dens herjinger under og like etter første verdenskrig. Hun mistet bl.a en svigerinne som døde fra fire små barn i denne sykdommen. Selv om jeg ikke forsto rekkevidden av hva denne pandemien førte med seg av verdensomgripende tragedier, fikk jeg en viss forståelse av hvordan det var for den enkelte familie å bli rammet .

Men mormor fortalte også morsomme historier fra bygda og julefeiringen. En av disse fortellingene tegnet et godt bilde av bygda i gamle dager. På Austmarka l som lå nær svenskegrensen, var det vanlig at bøndene blankpusset hestene og reiste over til Bogen i Sverige på juleotte. En velansett og skikkelig nabo hadde feiret julaften lenge, og da han julemorgen kom til kirken i Sverige gikk han på prekestolen og begynte å tale. Han måtte betale femti kroner til svenskene for denne oppførselen. Men bonden hadde tatt denne bøteleggingen med stor ro. Han hadde sagt at hva var vel femti kroner mot å få tale i Bogen kirke en julemorgen! Jeg syntes det var befriende å se de voksne moret seg over denne historien. I bygda skulle en ikke stikke seg ut og gjøre noe annerledes enn de fleste.

Mormor var overtroisk og fortalte at det hadde vært nisser i fjøs og låver i tidligere tider, og at disse skulle komme igjen om hundre år. Hun fortalte at nissene flettet halene på dyrene, det

kunne skape store vanskeligheter for menneskene å åpne dem igjen. Likeledes trodde hun på gjenferd, og i en spesiell sving mellom nordre og søndre Austmarka, Mobekksvingen, viste spøkelsene seg iblant. Min mor fortalte at da de som barn kom fra besøk hos sine besteforeldre sør i bygda dukket de ned trillen da de passerte Mobekksvingen. Min bestefar modererte historiene litt. Han var redd fortellingene kunne skape frykt.

Disse fortellingene har hatt stor betydning for meg seinere i livet. Ved siden av at de var spennende å høre på, har de lært meg å kunne lytte og være stille. Dette er en kontrast til barns oppvekstsituasjon i dag, hvor det må skje så mye. Men fremfor alt har fortellingene bidratt til at jeg har lært å kjenne menneskeskjebner og de omgivelsene de levde under i en annen tid. Jeg har blitt kjent med bygda fra «innsiden.»

Annen og tredje dags jul var dager for familiebesøk. Vi fikk også her mye god mat og drikke og det hendte at en enkel julebukk dukket opp. Også her fikk vi høre mange historier fra tidligere julehelger og julebesøk.

Tredje juledag var tiden for julebukker, da var det min venninne og jeg som gikk julebukker. Vi gikk bl.a. til to eldre, barnløse ektepar som bodde i nærheten av gården. Vi hadde med oss et lite melkespann til hver av dem. Det er sjelden jeg har opplevd så stor glede og takknemlighet for et besøk. Det er vanskelig å si om det var melken eller besøket av to små jenter som var det viktigste. Jeg velger å tro det siste. Prøysen setter ord på slik takknemlighet i sin «Romjulsdrøm», *da kom det julebukk tel en stakkar lell*. Vi ble tilbudt kaker og saft og satte oss ned en stund. Mormor hadde sagt at vi måtte ikke ta mer enn to kaker hver hvis vi fikk tilbudet.

En liten artist opptreden

Fjerde juledag var det juletreffest på skolen på nordre Austmarka. Jeg tilhørte skolen på søndre Austmarka, men fikk lov til å være med min venninne som bodde i den nordre skolekretsen. Og ikke nok med det, jeg fikk spille piano til gangen rundt juletreet på skolen. Jeg var ni år da jeg begynte å lære å spille og jeg hadde dette oppdraget i to, tre år. Jeg gledet meg over å spille, ikke å få oppmerksomhet, var uredd, spilte etter noter, men også etter gehør. Som takk for musikken fikk jeg en av *Vicki bøkene* av skolens foreldrelag hvert år. Det var stor stas.

Jeg hadde øvd på disse sangene på førjulen, også romjulen ble tid til forberedelser. Bestefar spurte en gang på sin stillferdige måte om så mye sang kunne være uheldig for stemmen? Men som feriegjest fikk jeg stort sett mye støtte for mine musikalske øvinger både fra han og de andre i familien. Juletreffesten fjerde juledag ga meg mot til å fortsette å spille. Jeg har hørt at musikk er hjertets språk. Dette fikk jeg erfare for noen år siden da jeg var på besøk hos en eldre bonde på sykehjem. Han hadde mistet mye av taleevnen, men da han forsto hvem jeg var, sa han *Å hun som er så føel til å spille*. Jeg hadde spilt «Havren» for han i min barndom.

Juletreffesten var oftest avslutningen på mitt julebesøk på gården. Da begynte romjulsfeiringen med mine venner sør i bygda. Vi hadde mange uteaktiviteter på dagtid og juletreffester og gikk mye julebukker på kveldstid.

Brit Næss-Andresen født i Oslo i 1939 og oppvokst på Austmarka. Psykiatrisk sykepleier med lærerutdanning i sykepleie. Cand. polit. med sykepleie, psykologi grunnfag, sosialpedagogikk mellom- og hovedfag i fagkretsen. Har som lærer vært spesielt opptatt av problembasert læring og dets egnethet til å fremme samarbeid og tverrprofesjonell læring. Har erfaring med å praktisere denne læringsformen i egen utdanning og ved ulike videreutdanninger på Høgskolen i Oslo. Har også skrevet og publisert artikler om problembasert og interprofesjonell læring. Har vært førstelektor ved videreutdanningen i psykisk helsearbeid, Høgskolen i Oslo.

Else Kokkersvold: Svømmebelte

Det var så ekkelt. Jeg kunne se bunnen, med krabber, lange strå – grønne lodne, skjell og ørsmå fisk som flyktet i alle retninger når jeg stakk tåa ned. ”Kom igjen” sa de voksne, ”vi orker ikke vente, det begynner å blåse, vi må komme oss hjem”. Kroppen låste seg, jeg klarte ikke å legge meg på svøm med alt det rare som lå på bunnen.

Det var sommer. Jeg var 10 år og det var første gang jeg fikk være med på Lyngør. Storebroren min hadde vært der flere ganger med far, for han kunne svømme. Jeg fikk ikke lov før jeg også kunne det. Nå hadde jeg lært det etter intens trening i et tjern på Hadeland der mor og jeg holdt hus. Tjernet var mudret, varmt, stille. Med et tungt og grått svømmebelte av kork hadde de holdt meg slik at jeg etter hvert fikk tak på det. Da jeg endelig kunne droppe beltet gikk nok svømmetakene altfor fort, men jeg klarte det. For en seier!

Nå skulle jeg vise at jeg kunne svømme på Lyngør også, men redselen hadde tatt tak. Jeg turte ikke. Det var så annerledes her, ikke trygt som i tjernet. Den store himmelen, måkene som fløt hvite og skumle over hodet mitt,– og så alt på bunnen da... Havet var krystallklart, jeg så alt. De ekle røde og blå geleklumpene, som jeg visste het maneter, hadde lange tråder som bølget seg etter dem. Jeg hadde hørt at trådene kunne brenne, tenk om de la seg rundt meg? Kroppen kjentes stiv og kald, ikke tale om at jeg klarte å svømme. Det endte med at vi dro hjemover. Jeg hadde en vemmelig og flau smak i munnen. I morgen, tenkte jeg, i morgen skulle jeg klare det.

Det var ikke bare, bare å komme seg hjem fra Speken hvor vi hadde badet. Vi bodde jo ikke på Lyngør, men leiet slik bestefar og bestemor hadde gjort i mange somre. Vi leiet hos Tora og Petra i det hvite huset med grønmalte vindussprosser. Og haven med de vakreste blomster. Storebror og jeg hadde ett rom å sove i, foreldrene våre et annet. Etter frokost måtte vi ut på tur, for stuen var ikke for oss. Det gikk ikke vei over øya som het Lyngørsiden. Der gikk vi bare når det ikke var mulig å ro. Vi hadde en Oslojolle sammen med besteforeldrene mine, og bestefar satt bak ved roret og styrte. Han ropte ”derrr, derrr, derrr” hver gang vi skulle ta åretak slik at vi fikk en felles takt. Hvis det var mulig å bytte plass, skiftet vi på å ro. På hjemturen denne dagen satt jeg med det pinlige svømmebeltet. Jeg rodde så hardt jeg

kunne, innbitt og vannblemmene hadde jeg resten av sommeren. Det sved noe innmari når jeg fikk saltvann på..

Tora og Petra var ferdige med å lage sin middag, og mor kunne starte på kjøkkenet. Det pleide å passe etter turen. I dag luktet det makrell og nye poteter.

Når solgangsbrisen var over, ble det en nydelig og varm kveld. Båtene hadde begynt å legge seg til i Lyngørsundet. Om kvelden kunne det høres fremmed musikk fra båter som hadde reist langt. Jeg kjente en lengsel mot noe ukjent, musikken lokket fram toner som jeg ikke visste jeg hadde. Det var framtiden som lokket. Tora og Petra hadde do ute i et lite hus for seg. Jeg måtte ofte på do denne kvelden, for da kunne jeg lytte til den fine musikken, det uforståelige språket, og drømme meg bort. Det var god medisin mot morgendagens gru.

Dagen etter var det også nydelig vær. Vi dro tidlig av sted, og bestefar navigerte. Popen hadde han i munnen og skipperlua på hodet. Igjen kom vi til Spekebukten med det varme vannet. Denne gangen ville jeg bade med en gang, orket ikke stå og bli redd. Rett uti bar det, riktignok etter plunder med å få på badedrakten. Vannet slo over hodet, jeg kavet og hikstet, spyttet saltvann, men klarte å roe meg. Jeg tråkket i vei, med en kraftanstrengelse fikk jeg armen opp og strøk vått hår bort fra øynene. Da tok jeg kunnskapen i bruk. ”Pust langsomt”, hadde de sagt ”ikke så fort med armer og ben”. Du store verden, jeg fløt som en kork, gled gjennom vannet som glitret i sola. De voksne sto på land og klappet, jeg kunne ha svømt til Amerika den dagen.

Jeg studerte storebror som hoppet, som dukket og dro opp det ene vakrere skjellet enn det andre. Små, hvite, formet som en vifte, blå med perlemor i lett rosa på innsiden. Og sjøstjerner som klamret seg til svaberget. Han var mer under enn over vann, rødøyd med det våte, lyse håret strittende til alle kanter. Det var litt for tidlig for meg, men ettersom dagene gikk, samlet også jeg fine, spennende, rare ting fra havet. Nå var det flott å kunne se bunnen, ikke skremmende i det hele tatt. Nå visste jeg hva det var. Nå mestret jeg havet. Og svømmebelte, det havnet i det lille huset.

Nå, nærmere 60 år etter at jeg svømte i havet for første gang, tenker jeg på hva denne opplevelsen har betydd for meg. Å kunne mestre vann og hav har ført til at jeg, hver gang jeg

har møtt det, har kastet meg ut i det. Iskaldt i fjellvann, 30 grader i Brasil, sånn passe varmt i sommerhavet på Lyngør og tjernet i skogen. Og snorklende sammen med gullfisk på Karpatos. Følelsen av vannet rundt kroppen, flyte på ryggen bare med noen dovre vift med tær og fingre, titte på skyer i flukt og endring er ubeskrivelig. Leken med barna og forsøkene på synkronsvømming medførte så mye latter at jeg igjen fikk kjenne det lille grøset når vannet slo uforberedt over hodet. Jeg så fnisende ungdom som også strevde for å få latteren under kontroll.

Jo, svømming har gitt en lykke i livet. Overføring av lærdommen er åpenbar. Av og til må man «hoppe i det» for å få glede og opplevelse av mestring.

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 125.

Per Østerud: Skihoppet

Hopprenn på Lillehammer i 50 – åra

Tåka ligger lav og tykk over Mjøsa, men i Lysgårdsbakken skinner sola. Han står på toppen av stillaset og ser åsene over tåkehavet mot Fåberg, Vingrom og Gjøvik. I synsranda nærmere bakken ligger den langstrakte og lave Lillehammerbyen. Der er han godt kjent. Den store kirka viser seg tydelig, og det er lett å få øye på Maihaugen og Stampesletta, samtidig som blikket nærmer seg det store Lysgårdsjordet, rett nedenfor hoppbakken.

Fra toppen av stillaset synes det langt ned til overgangen mot sletta, og siden både sletta, Lysgårdsjordet og hele terrenget heller nedover mot Mjøsa, virker bakken større enn den er. Stillaset er imidlertid ikke så høyt. Men her er nok fart. Bakken ligger slik i terrenget at det også er et langt naturlig tilløp. Han ser nedover mot hoppet. Sporene er snorrette og passe dype. Det nærmer seg hans tur. På tide å samle seg. I trappa nedenfor går praten livlig og det forekommer en og annen gapskratt, men her oppe er det nærmest tyst. Alle forbereder seg til å sette utfor. Stillheten brytes bare når det skjer noe ekstra i bakken eller blant hopperne. Eller når været kan være vekslende med snøbyger og vindkast. Da kan det utvikles en nervøsitet i flokken som ikke alle takler like godt. Men i dag er det godvær og vindstille, slik at de slipper å bruke ventetida til å småtrampe og slå floke.

De står ved siden av hverandre, ganske tett og flytter seg et par skibredder etter hvert som hornet signaliserer klart for neste løper. Bare en hopper til, så er det hans tur. Han merker spenningen, går fram til startplassen, finner det rette sporet og glir de velsmurte trehoppskiene mot snøen et par ganger. En rutineøvelse før han stiller seg slik at han får spenntak med den ene skia i stolpen som holder gelenderet. Så skyver han hofta og ryggen litt bakover og skia med det andre beinet fram. Kontrollerer brillene, lua og vantene, og tar en siste sjekk med Kandaharbindingene, først spiralene på begge helene og så låsene foran.

Signalet går. Han puster rolig, rister nærmest usynlig på muskulaturen i nakken og skuldrene, fester blikket mot sporet og spenner kraftig fra, slik at han når kanten av tilløpet i fart før han tar et nytt fraspark. Nå med det andre beinet først. Kryper ned i sittestilling så fort som mulig,

finner fordeling av tyngdepunktet og balansen i føttene, merker farten øker og føler seg ledig. Nærmer seg overgangen til hoppet, ruller litt fram på tærne, men ikke for mye. Samtidig holder han fast blick på hoppkanten, ser barkvistene som viktige markører. Det gjelder å treffe best mulig. Her avgjøres hele luftferden. Er han for tidlig, skjærer han svevkurven og kan risikere rotasjon forover. Kommer frasparket for seint, blir svevkurven lavere og skihoppet kortere og tammere. Alt dette merkes fort.

Han traff visst ganske bra. Dette blir tydeligere når han passerer «kulsippen». Han kjenner presset mot skiene og brystet. Draget i lufta er jevnt og balansen god. Det er bare «å gå på». Han er kommet inn i skihoppets hvileparti. Det gir en intens opplevelse. Tidsfornemmelsen endres ved at farten bremses opp litt, og behaget ved det å flyte gjennom lufta utvider opplevelsen av å være sanselig tilstede og mestre situasjonen. Et skihopp tar ikke mange sekunder, men for hopperen synes det å vare en stund.

Han merker at hoppet blir langt, ser at han passerer den blå streken for det kritiske punktet og konsentrerer seg om nedslaget. Som regel er det uproblematisk hvis balansen gjennom lufta har vært god og landinga ikke for nær overgangen til sletta. Da tiltar trykket og det kan bli tungt å komme opp i stående stilling. Nå går det greit. Kroppen er gjennomvarm, og selv om det ikke er noen kraftanstrengelse å gjennomføre et skihopp, føler han en form for utladning i det han svinger på sletta. Det er en god følelse. Han tar av seg skiene, ser opp mot bakken og tavla som angir lengden. Den var i overkant av forventet. Han tar fatt på de mange trappene opp bakken igjen, stimulert til ny innsats.

Dette hendte i midten av 50-åra da det var stor bredde i norsk hoppport. Han deltok i hopprenn over hele Østlandet. I Mjøsområdet var det landsrenn i kjente bakker som Frambakken i Brumunddal, Gjøsliberget i Vang, Vikkollen på Hamar, Tranbergbakken på Gjøvik og Lønnbergbakken i Raufoss. Mange idrettslag i disse traktene hadde habile hoppere som kunne hevde seg på nasjonalt nivå. Det samme gjaldt hoppere fra andre områder av landet. Denne store bredden skapte et relativt høyt nivå innen hoppporten, og innebar at det ikke ble så stor avstand mellom de beste og de nest beste.

Skisporten var lokalt forankret. Han representerte BUL, Bondeungdomslagets idrettslag i Oslo. Til landsrennet på Lillehammer dro han sammen med klubbkamerater som var vant til å

reise på renn i helgene. De kom fra forskjellige trakter av landet med mange felles erfaringer fra oppvekst i bygdemiljøene på hjemstedet. Dette var et gjentakende samtaleemne. Men helst var det skiptaten som dominerte, om steder de hadde vært, bakker og renn de hadde deltatt i, opplevelser, uhell og prestasjoner de husket, og konkurrenter og venner de hadde møtt fra andre klubber og andre kanter av landet. Skirennene ble viktige møteplasser for hoppgutta, og det sosiale samværet under reisene og konkurransene kom til å prege ungdomstida.

Den andre omgangen går også bra. BUL-gjengen bestemmer seg for å overvære premieutdelingen. Med hoppskiene over skuldra går de nedover til Lillehammer. De vet at de blir lagt merke til og de gleder seg til festen i «Banken», et gammelt ærverdig festlokale midt i byen. Men først er det middag på Kaffestova der dagens hopprenn er et sentralt tema, selvsagt. Egne og andres innsats, tur og utur på hoppet eller i nedslaget, unødige saks i svevet eller sleiv og ustøhet blir lagt fram og kommentert.

I «Banken» er det folksomt, kjentfolk fra skiløpermiljøet på Lillehammer, dommere og bakkemannskap, tidligere skiløpere og deltakere med familie og venner. Dansebandet har rigget seg til på scenen og Lillehammerjentene har møtt opp. De vet at det i salen er mange danseførende hoppere, og de venter på at musikken skal spille opp til dans. Premieutdeling uten dans ble sett på som en amputert skifest i denne tida. Og mange med han gleder seg kanskje like mye til dansen som til en eventuell premie. Det er flere likheter mellom det å danse og det å hoppe på ski. Det dreier seg om kroppsupplevelser knyttet til konsentrasjon, balanse og rytme, men dansen har noe vesentlig i tillegg: samspillet og nærhet. Musikken setter i gang, og det tar ikke lang tid før det kommer mange par på gulvet. Han kjenner i seg de dragende rytmene fra trioene: trekkspill, saksofon og bass. Finner ei jente og gir seg med i dansen.

Det blir pause og premiebordet kommer fram på scenen. Pokaler på rekke og rad og en avdeling med gavepremier fra handelsstanden i byen. Løperne blir ropt opp i tur og orden. Det går unna. Her er det løpere som er vant til å ta i mot premier. Han løper fram til scenen, så ett trinn og opp på gulvet mot premiebordet. Mottar pokalen med høyre hånd, skifter fort over til venstre, bukker og takker med riktig hånd. Men han får også en gavepremie. Det er en pipe fra Pipe Larsen, en velkjent pipefabrikk på Lillehammer. Da blir det litt kluss med takkinga. Han fomler, men får frigjort høyrehånden til takk denne gangen også. Så tar dansen til for fullt igjen. «Skal du ikke prøve pipa di», spør Bjørn Wingquist i forbifarten, en skiløpervenn fra

Lillehammer. «Du vet da vel at jeg ikke røyker», svarer han. «Da skal jeg få tak i ei Lillehammerjente til å prøve pipa di», sier Bjørn. Det slår til, og pipa har han fremdeles – 60 år etter. Han har aldri prøvd den, men den påkaller minner om hopprenn på Lillehammer i 50 åra. Den intense opplevelsen det er å hoppe på ski, og livsgleden som gror i møte med danseglade jenter, sitter i kroppen hans fremdeles.

Per Østerud, forfatteromtale s. 75.